T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI
DÜNYA EDEBİYATI

Gerard De Nerval

Doğuya Seyahat

Çeviren
Muharrem Taşçıoğlu

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI /577
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Dünya Edebiyatı Eserleri Dizisi / 69

GERARD DE NERVAL

DOĞUYA SEYAHAT

Çeviren
MUHARREM TAŞÇIOĞLU

© T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI, 2002 - ANKARA
ISBN 975-17-2847-9
Kapak Düzeni: Canan BAYRAM

De Nerval, Gerard
Doğuya seyahat / Gerard De Nerval ; Çeviren: Muharrem Taşçıoğlu. - 2. bsk. - Ankara : Kültür Bakanlığı, 2002.

XIV, 286 s. ; 20 cm. - (Kültür Bakanlığı yayınları ; 577. Yayımlar Dairesi Başkanlığı dünya edebiyatı eserleri dizisi ; 69)
ISBN 975-17-2847-9

I. k.a. II. Taşçıoğlu, Muharrem. III. Seriler: .
848.703

www.kultur.gov.tr
E-posta: yayimlar@kutuphanelergm.gov.tr

Birinci Baskı 1984, 5.000 Adet
İkinci Baskı, 5.000 Adet

Eserin Orijinal Adı: "Voyage en Orient".

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ - ANKARA

SUNUŞ

Gezi yazıları, edebiyat eserleri içerisinde en sevilen türlerden biridir. Gezi yazılarında; gezip görülen yerler, insan, çevre, sosyal hayat ve kültürel özelllikleriyle tanıtılır.

Edebiyatımızda bu türün en önemli eseri, Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"sidir. Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda kaleme aldığı bu eser; Anadolu, Rumeli ve Orta Doğu ile ilgili eşsiz bilgiler içermektedir.

Gezi yazılarını, diğer türlerden ayıran ve değerli kılan özelliği; yazıldığı dönemin tarihi olaylarını, sosyal hayatı, edebiyatı, folkloru başta olmak üzere birçok konuyu ayrıntılarıyla yazıya geçirip geleceğe taşımasıdır. Gezi yazıları, bu özellikleriyle tarih, coğrafya, sosyoloji gibi birçok bilim dalına kaynaklık eder.

Anadolu, tarih boyunca yerli ve yabancı pek çok gezginin ilgisini çekmiştir. Çok sayıda gezgin, Anadolu'yu karış karış gezerek gözlemlerini, anılarını kitap haline getirmiştir. Ülkemizi konu alan yabancı gezi kitaplarının Türkçeye çevrilerek yayımlanması, kültürümüz üzerinde yapılacak bilimsel çalışmalara ışık tutacak, kaynaklık edecektir.

Sizlere ikinci baskısını sunduğumuz, "Doğuya Seyahat" adlı eser, Fransız gezgin Gerard De Nerval'in 19. yüzyılda İstanbul'a yaptığı gezinin izlenimlerini yansıtmaktadır. Zevkle okuyacağınızı umduğum kitabın, araştırmacılar açısından da büyük önem taşıdığına inanıyorum.

Prof. Dr. B. Suat ÇAĞLAYAN
Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

Gérard de Nerval'in Hayat Hikâyesi IX

RAMAZAN GECELERİ

İSTANBUL VE BEYOĞLU 1
I. Balıkpazarı 1
II. Sultan 5
III. Büyük Mezarlık 10
IV. Asya-Dimitri 17
V. Eski Sarayda Bir Macera 24
VI. Bir Rum Kasabası 29
VII. Dört Portre 33

TİYATROLAR VE EĞLENCELER
I. Yıldız Han 39
II. Beyoğlu'nu Ziyaret 42
III. Karagöz 47
IV. Su Çeşnicileri 64
V. Üsküdar'ın Paşası 72
VI. Dervişler 76

MADDAHLAR
Bir Kahvehanede Anlatılan Bir Ermişin Hayat Hikâyesi 85
Saba Kraliçesinin ve Cinlerin, Perilerin Kralı Süleyman'ın Hikâyesi 87
I. Adoniram 87
II. Belkıs 94
III. Mâbet 108
IV. Mello 125
V. Tunç Denizi 137
VI. İlahlara Has Bir Görünme 144

VII. Yeraltı Dünyası 153
VIII. Siloe Çamaşırhanesi 166
IX. Üç Lonca Arkadaşı 181
X. Görüşme 190
XI. Kralın Akşam Yemeği 198
XII. Makbenah 208

BAYRAM

I. Asya'nın Tatlı Suları 223
II. Büyük Bayram Arifesi 231
III. Saraydaki Bayram Şenlikleri 236
IV. Atmeydanı 240

MALTA ADASI

DİPNOTLARLA İLGLİİ EK BÖLÜM 247

SÖZLÜK 275

GÉRARD DE NERVAL'İN HAYAT HİKÂYESİ (*)

Gérard de Nerval 1808'de Paris'te doğmuştur. Annesini pek küçük yaşta iken kaybetmiştir. Babası askerî doktor olarak ordu hizmetinde vazife ile dolaşırken, oğlunu Loisy Eyaleti' nin Montefontaine civarında oturan amcasının yanına bırakmıştır.

Altı yaşına kadar olan ilk çocukluk dönemini amcasının yanında geçiren Nerval, bundan sonra Paris'e gidip babası ile yaşıyor. Oğlunun meselelerine pek ilgi göstermeyen babası, onun yabancı dil öğrenmesine çok önem veriyor. Ona Almanca ve İtalyanca öğretmek için ne gerekirse yapıyor.

Birçok genç gibi Nerval de, ilk şiirlerini Charlemagne lisesinde öğrenci iken yazıyor ve bastırıyor. Gene birçok genç gibi bu yüzden ailesi ile arasında anlaşmazlıklar oluyor. Fakat büyük arzusu ve kabiliyeti aile baskısı tanımıyor ve şiir yazmaya devam ediyor. Nerval'in bu ilk şiirlerinde, Casimir de la Vigne'in, düz yazılarında ise Hoffmann'ın etkileri görülür.

Nerval'in eserleri hakkında bibliyografik bilgi vermek oldukça zor bir iştir. Eserlerinde çok değişik konulara değinmiş, birbirinden çok ayrı çeşitleri ele almıştır: Tiyatro piyesleri, tercümeler, şiirler, dramatik yazılar, hikâyeler, itiraflar, seyahat hatıraları hatta Le Marquis de Fayalle *adında tamamlanmamış bir romanı olduğu gibi, yaldızlı deriler hakkında da bir incelemesi vardır. Bir aralık* Le Monde Dramatique *adlı bir dergi de çıkarmış, babasından kalan servetin önemli bir bölümünü bu uğurda harcamıştır.*

(*) Nerval'in bu hayat hikâyesi, aynı yazarın bir başka eseri olan Sylvie - Valois hatıralarından özet çıkartılarak alınmıştır.

Nerval'in yazmış olduğu yazıları aradan zaman geçtikten sonra tekrar yazması onun aşırı dalgın olduğunu gösterir. 16. yüzyıl şairlerini üç kere ele almış, Frankfurt seyahati intibalarını dört değişik başlık altında yazmıştır. Ayrıca, Nerval hiçbir zaman yazılarını kendi soyadı ile imzalamamıştır. Daima değişen takma adlar kullanmıştır. İlk denemeleri, Cadet Roussel veya M. Beuglant adları altında çıkmıştı. Sonraları Louis Gérval, Fritz, Aloysius, Edouard de Puycousin adları nöbetleşe Nerval'e maske görevini görmüştür.

Daha sonra bazı yazılarını adının ilk harfleri ile imzalamış, çoğu zaman da, sadece Gérard demiştir. Sonunda, Retif Bretonne'un yaptığı gibi, bir aile toprağının adı olan Nerval'de karar kılmıştır. İlk şöhret basamağına Faust'u adapte ederek çıkmıştır. Uzun yıllar tercüme ile uğraşmıştır. Nerval'in sâyesinde Hoffmann, Klopatock ve Rückert gibi Alman şairlerini, müzisyenlerini ve roman yazarlarını tanımak imkânı çıkmıştır. Daha sonraları ikinci Faust'u, eserin semboller ormanında kendini kaybetmeden yorumlamıştır. Henri Heine'ın akıcı ve parlak şiirlerinden hiçbir şey kaybettirmeden bunları Fransızcaya kazandırmıştır.

Koleji henüz bitirdiği sıralarda, Ronsard ve Du Bellay'i yeniden canlandırmaya teşebbüs etmiştir. Derin araştırmaları sâyesinde, küçümsenmiş veya unutulmuş ama hakikatte bir değer ifade eden bazı yazarların ortaya çıkartılmasına sebep olmuştur. Les İlluminés, *işte böyle çok ilginç portrelerle doludur ve sanki romanlaştırılmış bir hayat serisidir.*

Ayrıca, Nerval, zengin, fakat çok dağınık olan Fransız folklorunu derleyip toplayan ilk Fransız olmuştur. Onun Valois ezgileri ve masalları üzerinde yaptığı araştırmalar bilginlerin büyük ilgisini çekmiştir. Nerval bu eski ezgileri şairlere örnek olarak gösteriyordu. Nitekim, Moréas'ın bazı ezgilerinde, Paul Fort'un Les Ballades Françaises'inde *Senlis kızlarının söylediği eski havaların etkisi sezilir.*

Nerval'in hayatının ve hayallerinin eserleri üzerinde büyük etkisi olmuştur. Seyahatleri, mutlu çocukluk hatıraları, sıkıntılı zamanlarda gördüğü rüyalar, eserlerinin en canlı sahifelerine ilham vermiştir. Bazen sürekli bir kaçıp kurtulma, çoğu zaman da kendi edebî dünyasının duyurduğu bir ihtiyaç ile gezginci bir hayat geçirmiştir. Bu yorulmak bilmez yolcu, Belçika, Hollanda, İsviçre, Avusturya, Almanya, İtalya gibi Avrupa ülkelerini dolaştıktan başka, Türkiye'yi, Mısır'ı, Suriye'yi de görmüştür. Fakat Ren kıyıları, Mısır ve Suriye en çok sevdiği ülkelerdi.

Yolculuğa rastgele çıkardı. Düzenli saatlerde belirli istasyonlara uğrayan trenler, gününde hareket eden vapurlar Nerval'in hoşuna gitmezdi. Adi arabalarla, kendini tesadüfün götürdüğü seyahatleri tercih ederdi. Kataloglara göre daha önceden tespit edilmiş olan yerleri gidip görmek onu hiç ilgilendirmezdi. Seyahatlerini anlatan yazılarında, öyle denizden ilham alınmış hüzünlü hayallere, göller için kaleme alınmış uzun şiirlere rastlanmaz. O her şeyle ilgilenirdi. Şurda veya burda nerede olursa olsun yaşadığı şu dünyada yapılan, söylenen, hatta yenilen, içilen herşeye karşı ilgi duyardı. Bavyera'nın coşkulu ve dumanlı lokantalarından hoşlanır, İstanbul kahvehanelerinde Türk kahvesi içerek hikâyeler dinler. Sırtında Hint kumaşından bir elbise, arkasında deve tüyünden bir palto ile Mısır sokaklarında Kıptilerin gürültülü düğün alaylarının peşinden giderdi. Viyana Aşkları, Ramazan Geceleri, Doğuya Seyahat *adlı kitabındaki konulara kadar, hayatı, değişik zevkleri ve mizahı ele alan böyle orijinal bir röportaj dizisidir. Fakat arada bir, bu neşeli seyahatlerini bir hüzün perdesi de örterdi.*

Zamanla, Nerval'in böyle büyük seyahatlere çıkmak ihtirası yok olmuştur. Çevresi darala darala sadece vatan sınırları içine sığmıştır. Ekim geceleri, seyahatler ve hatıralar, kendi deyimince, Palais Royal'i Montmartre değirmenlerini keşfeden bir Paris köylüsünün seyahatleridir. Artık en uzun yolculuğu

Île de France'a kadardır. Buraları baba ocağı manzarası içinde, daracık sokaklarında, kapı eşiklerinde oturup söyleşen insanları, genç kızların halka olup şarkı söyledikleri ağaçlıklı sahaları ile Nerval'in hep hoşuna giden yerlerdi. Şair, bu biraz kendi haline terkedilmiş küçük kasabalarda, kendi gençliğinin Paris'inden bir şeyler bulur. Ona, Pontoise 1820'sini, Saint-Germain 1830'unu hatırlatır. Chantilly'de, Senlis'de, Ermenonville'de çocukluğundan, annesinden, babasından tatlı hatıralar bulur.

Valois'da yaptığı bu uzun gezintilerin sonunda, en güzel hikâyesi olan «Sylvie» doğmuştur. Hikâyenin çerçevesini, Île de France'ın manzaraları oluşturur: Akarsular, göller, ormanlar, kavak ağaçlarının asker gibi dizilişleri, kendi haline bırakılmış manastırların kalıntıları... Eserdeki üslup, dekorun güzel uyumunu en iyi biçimde aksettirir.

Daha sonra, Nerval Descentes aux Enfers *adlı eseri ile hayatına hakim olan hayalden söz etmeye başlar. «Aurélie» onun büyük itirafı, biraz da vasiyetnamesidir. Orada düşüncesinin sırları içinde geçen uzun hastalığını anlatır. Bu eser âdeta kendi kendini anlatan deliliğin bir şiiridir. Sanki düşüncesini dikte etmiş delilik hatıralarını yazdırmıştır. Burada iki Nerval karşılaşır. Biri aklı başında, sakin, inceleme meraklısı Nerval, öteki her şeyden mana çıkaran, kendisini biraz da ermiş gibi gören Nerval. Aklı başında Nerval, ötekinin saçmalamalarını, kâbuslarını müşahede eder, hatıralarla hayallerin bir kasırga gibi karmakarışık esmesini düzene koymak ister. Bazen de, bu ikinci Nerval'in düşüncesini bir gerçek ışığının aydınlattığı olur. Apocalypse manzaralarını anlatırken, birdenbire özel hayatına ait şeylerden, Seine Nehri'nin kıyılarından, botanik bahçesinden, doktor Blanche'ın ceviz ağaçları ile gölgelenmiş bahçesinden de söz eder.*

İşte şairin son on beş yılı hep böyle zaman zaman huzura kavuşan, zaman zaman artan sinir krizleri içinde geçmiştir.

Halindeki dengesizlikler türlü biçimlerde kendisini belli eder. Misal olarak, sokakta giderken evlerin numarasını gösteren plâkalardan hayat veya ölüm manası çıkarıyor, yahut bir gün koca bir ıstakozun boynuna bir kurdelâ bağlayıp köpek gibi caddelerde dolaştırıyor, bir başka gün de, arkasından elbiselerini çıkartıp öylece sokaklara fırlıyordu. Kendisine yaptığı bu işlerin normal olmadığını anlatmaya çalıştıkları zaman da, gayet akıllıca deliller ile bu hareketlerinin sebeplerini açıklıyor ve herkesi buna inandırmak istiyordu. Sonunda doktorlar şairin kesinlikle bakıma ihtiyacı olduğu kanaati ile 1841'de onu doktor Blanche'ın hastanesine yatırdılar. Bir süre tedaviden sonra iyileştiği düşüncesi ile taburcu edildi. Fakat 1849'da yeniden hastaneye girmesi gerekti.

Seyahatlerinin büyük bir kısmını bu sıralarda yapmış ve yine bu arada, Fransız edebiyatına birçok güzel eserler kazandırmıştır. Fakat bütün bu başarılarına ve onun için gösterilen bütün ihtimama rağmen, kurbanını beklemekte olan zalim bir sonucun önüne geçilememiştir.

Sonunda, 26 Ocak 1855 günü, çok soğuk bir kış akşamı, A. Houssaye'i görmek için Nerval Fransız tiyatrosuna gidiyor, daha doğrusu oraya gitmek niyeti ile yola çıkıyor. Fakat tiyatro binasına gireceğine, tam bitişiğindeki tütün idaresine giriyor. Saatler geçiyor, Nerval o kadar kendi dünyasına, hayallere dalmış ki, oradan ayrılmayı aklına bile getirmiyor. İdarenin memuru da, böyle karanlık düşüncelere dalmış olan müşteriye artık gitmesi gerektiğini söyleyemiyor. Ancak saat bire gelince, düşüncelerini başka bir yerde sürdürmek üzere Nerval oradan ayrılıyor. Karanlık sokaklardan Châtelet'ye doğru gidiyor. Eskiden Sarah Bernhardt, şimdi ise Cité tiyatrosunun bulunduğu yere gelince ne oluyor? Bilinmiyor. Birisine raslayıp bir cinayete mi kurban gitti? Yoksa intihar mı etti? Ertesi sabah, her zaman Madam de Maintenon'un kemeri diye elinde gezdirdiği bir önlük kordonu ile Nerval'i sokağın fenerine asılmış olarak buluyorlar.

Soruşturma sonucunda elde edilen deliller bunun bir cinayetten daha çok bir intihar olması ihtimalini kuvvetlendiriyor.

Keskin bir zekâ, fevkalâde bir düşünme kabiliyetine sahip olan Nerval, bir taraftan hayatına hakim olan bir hayalin pençesinde kıvranırken, bir taraftan da, fikirleri bir dantel gibi işleyen zarif üslubu ile Fransız edebiyatına büyük ve zengin eserler kazandırıyor, fakat sonunda böyle acı bir akıbet ile ebediyete kavuşuyor.

AÇIKLAMA:

1) Kitapta yazarın dipnotları Romen rakamlarıyla ilgili sayfaların altlarında verilmiştir.
2) Çevirenin açıklamaları (*) yıldız işaretleri ile ilgili sayfaların altlarında verilmiştir.
3) Yazarın bu ve diğer eserleri hakkında yapılan değerlendirmeler ile ilgili dipnotları numaralandırılmış ve eserin sonunda sıra numaralarına göre açıklanmıştır.
4) Metinde geçen ve bugünkü neslin anlamakta güçlük çekebileceği düşünülen bazı isim, kelime ve terimlerin çeviren tarafından hazırlanan karşılıkları, kitabın sonunda alfabetik bir sözlük halinde verilmiştir.

RAMAZAN GECELERİ

İSTANBUL ve BEYOĞLU [1]

I. Balıkpazarı

İstanbul ne kadar da garip bir şehir! İhtişam ve sefalet. Gözyaşı ve sevinç. Hepsi bir arada. Dünyanın başka şehirlerine nazaran, kendi başına daha bir buyruk, daha bir hür. Dört ayrı millet, büyük ihtilaflara düşmeden bir arada geçinip gidiyor. Hepsi aynı toprağın çocukları. Birbirlerine karşı, bizimkilerden daha müsamahakârlar. Evet, çeşitli yerlerin ve çeşitli toplulukların insanları: Türkler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler...

Ancak, biraz sonra anlatacağım bir vak'a dolayısı ile, eski İslâm ananelerinin yarattığı bir taassup ve barbarlık fiiline mi şahit olmuştum?

Üç yıldan beri İstanbul'da yaşayan eski dostlarımdan olan bir Fransız ressamına [2] Beyoğlu'nda rastladım. Yaptığı tabloların ve portrelerin satışından temin ettiği kazanç ile çok müreffeh bir hayat yaşıyordu. Bu da gösteriyor ki, Türklerin resim sanatı ile arası zannedildiği kadar açık değildir.

Ressam dostumla birlikte İstanbul'un Müslüman yakasındaki çarşılarını görmek üzere Frenklerin oturduğu Beyoğlu'ndan yola çıktık. Galata surlarını geçtikten sonra aşağıya doğru bir yol inmekte. Bu yolun her iki kenarı, kabareler, pastaneler, berberler ve kasaplar ile kaplı. Bir de, bizdekilere benzeyen birçok kahvehane var. Hepsinin önündeki açık teraslara masalar

yerleştirilmiş, üzerlerine de Rumca ve Ermenice gazeteler konulmuş. İstanbul'da, Mora'dan gelenler hariç, Rumca basılan beş altı gazete var. Kendisini her gün biraz daha yenileyen bu kadim Rum dilinden birkaç kelime sökebilmek için her yabancı, gençliğinde mekteplerde öğrendiği yabancı dil bilgisine başvurmak zorunda kalıyor. Burada çıkan gazetelerin çoğu, insana biraz acayip gelen modern dilden mümkün mertebe uzak kalmaya çalışıyor. Bu çaba, anlaşılmaz olmak seviyesine gelinceye kadar sürüyor.

Bu gazeteler arasında, Romen dili ile basılmış Eflak ve Sırp gazetelerine de rastlanıyor. Bu dilin birçok kelimesi Latince olduğundan, bizler Romenceyi, Rumcadan daha kolay anlayabiliyoruz. İşte bu kahvehanelerden birisinde, içine çay veya kahve karıştırılmış birer kadeh rakı içmek için kısa bir süre oturduk. Adına «Gloria» denilen bu içki, İslâm kahvehanelerinde bulunmuyor. Biraz daha aşağıya inildiğinde, İstanbul toprağının verimliliğinin göz kamaştırıcı örneklerini sergileyen meyve ve sebze hali görülüyor. Döne kıvrıla giden bu çok kalabalık cadde, sonunda deniz kıyısına varıyor. Bu noktada, Haliç'i aşmak için kayığa binmek gerekiyor. Haliç, genişliği bir çeyrek mil, uzunluğu da bir mil kadar olan, dünyanın en hârika ve en emniyetli limanı. Bu liman, İstanbul'u, Galata ve Beyoğlu'ndan ayırıyor.

Deniz kenarındaki bu küçük meydan çok canlı ve hareketli. Hemen önünüzde, kenarlarında zarif kayıklar duran ahşap bir iskele görünüyor. Kayıkçılar, ipek bürümcükten çok zevkli dikilmiş uzun kollu gömlekler giyiyor. Sandallar balık şeklinde yapılmış olduğundan, denizde çok rahatlıkla yol alıyorlar. Limanın girişini dolduran her milletten bir sürü geminin arasından hiçbir güçlüğe uğramadan kayar gibi sıyrılıyorlar.

On dakika içinde, karşı kıyıdaki Balıkpazarı denilen meydana vardık. Bu küçük meydanda her türlü balık satılıyor.

İşte tam burada, akıl almayacak bir vak'aya şahit olduk(3). Pazarın dar bir yol kavşağında, daire şeklinde bir araya gelmiş bir insan kalabalığı gördük. İlk bakışta, bir elçabukluğu marifeti yapıldığını veya ayı oynatıldığını zannettik. Kalabalığın arasına girince, yerde, üzerinde mavi bir ceket ve pantalon olan başı kesilmiş bir ceset gördük. Kasketli kesik baş, cesedin hafifçe aralanmış bacaklarının arasına konulmuştu. Bir Müslüman, herhalde kılığımızdan Frenk olduğumuzu anlayarak, bize hitaben: «Öyle görünüyor ki, şapka giyen başlar da kesilir» dedi. Bir Müslüman için, bir kasket veya bir şapka bu derece tehlikeli sayılmaktadır. Müslümanlar namaz kılarlarken alınlarını yere değdirmek zorunda olduklarından, siperlikli başlık giymek yasak edilmiştir.

Biz ürküntü veren bu manzaradan hemen uzaklaştık ve çarşıya girdik. Ressamın Ermeni bir dostu, bize dükkânında şurup ikram etti ve bu acayip idamın hikâyesini anlattı.

Kesik başlı ceset, teşhir edilmek üzere üç gündür Balıkpazarı'nda imiş. Balıkçı esnafı, bu manzaradan hiç hoşlanmıyormuş. İdam edilen şahıs, Hıristiyan bir Türk imiş. Üç yıl önce, bir Türk kadınla yakalanmış. Böyle bir durumda, suçlunun ya idamı göze alması, yahut da Müslüman olması gerekli imiş. Zira böyle bir suçu Müslüman işlerse, cezası sopa yemek imiş. Bu sebeple suçlu, Müslüman olmuş ve hayatını kurtarmış. Ancak daha sonra korkuya boyun eğerek dininden döndüğüne pişman olmuş. Bu yüzden, Ege'deki adalardan birisine gitmiş ve orada kendi eski dinine dönmüş.

Aradan üç yıl geçtikten sonra, meselenin unutulduğunu zannederek, bir Frenk kılığı ile tekrar İstanbul'a dönmüş. Bu arada bazı müteassıp Müslümanlar onu tanımış ve ihbar etmişler. Türk hükümeti, o sıralarda gayrimüslimlere karşı çok müsamahakâr olmasına rağmen, kanunu tatbik etmek zorunda kalmış. Avrupalı konsoloslar, suçlu lehine bir karar verilmesini ısrarla istemişler. Fakat, çok açık bir kanun hükmü önünde

ne yapılabilirdi ki? Doğuda kanun dinî temellere dayanır. Kanun Kuran'dır. Türk adliyesi, alt tabaka halkın hâlâ korkunçluğunu muhafaza eden taasubunu hesaba katmak zorundadır. Bu sebeple, suçluya yeniden Müslümanlığa dönmesi teklif edilmiş. Fakat bunu suçlu kabul etmemiş. Dahası yapılmış, kendisine sıvışıp kaçma imkânı da verilmiş. Ama, acayip bir şey olmuş. Suçlu İstanbul'dan başka bir yerde yaşayamayacağını, İstanbul'u terkederse üzüntüden, yeniden Müslüman olursa utancından öleceğini ileri sürmüş. Bu durum karşısında, idam hükmü infaz edilmiş. Sonradan, dindaşlarının onu evliya saydıklarını duyduk.

Bu vak'a bize çok tesir etmişti. Kader, bu işin içine öylesine şartlar sokmuştu ki, yapılmış olandan başka bir çare kalmamıştı. Cesedi, teşhirinin üçüncü günü akşamı, ananeye uyarak, üç Yahudi omuzlarına alıp Boğaziçi'nde denizin yer yer kıyılara attığı köpek ve at leşlerinin arasına fırlatmışlardı.

Şahidi olmak talihsizliğine uğradığım, yolculuk hikâyeme karışmış bulunan fakat pek önemli olmayan bu üzücü olaya bakarak, yeni Türkiye'nin gittikçe artan ilerleme temayüllerinden şüpheye düşmüş olduğum asla sanılmasın.

İngiltere'de bile olduğu gibi bu ülkede de, yorumları ne kadar iyi niyet ile yapılmış olursa olsun yasalar, insanların hürriyetini önemli bir ölçüde ellerinden aldığından, bütün temenni ve düşüncelerin her zaman arzu edilen şekilde yerine getirilmesine imkân vermez.

Zina ve din değiştirme konuları, bugün bile hâlâ hiç görülmemiş üzücü olaylara yol açabilmektedir.

İstanbul'un merkezi sayılan Kapalı Çarşı'yı baştan sona dolaştık. Bu çarşı, Bizans üslubunda, çok sağlam bir şekilde taştan inşa edilmiş. Her tarafı girinti ve çıkıntılarla kaplı. Ayrıca gündüzün yakıcı sıcağına karşı korunmak için de büyük bir sığınak. Bazı yerleri düz kemer biçiminde, bazıları ise sivri

kemer olarak yapılmış. Taş yontma ve sütunlar arasında bulunan çok büyük galerilerin her biri değişik malların satışına tahsis edilmiş. Kadın elbiseleri ve terlikleri, nakış ve sırma işleme kumaşlar, Keşmir işi kumaşlar, halılar, altın, gümüş ve sedef kakmalı mobilyalar sergileniyor ve bir de bunların hepsinden çok dikkati çeken bir yer, Bedesten adı verilen bölüm. Burada göz kamaştıran pırıl pırıl pırlantalı arma ve nişanların hepsi bir arada teşhir edilmekte.

Âdeta bir yeraltı şehri olan bu Kapalı Çarşı'nın öbür ucu, Serasker Meydanı denilen ve göze çok hoş gözüken büyük binalar ve camilerle çevrilmiş yüreğe ferahlık verici büyük bir meydana çıkmaktadır. Burası, şehir dahilinde, kadın ve çocukların en sık gittikleri bir gezinti yeridir de.

İstanbul tarafında kadınlar, Beyoğlu'ndaki kadınlara nazaran daha sıkı örtünürler. Ekserisi yeşil veya mor ferace giyerler (4). Hepsinin yüzleri kalın bir peçe ile örtülmüştür. Gözlerinden ve burunlarının ucundan başka bir yerlerini gösterdikleri pek nâdirdir. Rum ve Ermeni kadınlar ise, yüz ve vücut hatlarını iyice belirten daha ince bir kumaş kullanıyorlar.

Meydanın bir kenarının tamamı, yazarlar, minyatürcüler ve kitapçılar tarafından tutulmuştur. Meydandaki ağaçlar, kahvehaneler ve mücevherat sergileri üzerine sık sık üşüşen binlerce güvercin, etraftaki camiler, şehrin her yanından görülen biraz ilerdeki Serasker Kulesi (5) ve hatta daha uzaklardaki Valide Sultan'ın oturduğu eski sarayın duvarlarının loş görünümü, bu meydana hiç tereddütsüz tam bir orijinal hava vermiş.

II. Sultan

Liman yönüne geri dönerken, çok değişik görünüşlü, körüklü ve hafif bir gezinti arabası içinde sultanın önümden geçtiğini gördüm. Tel saçaklı kadife siperliği öne doğru eğikti. Kare şeklinde, gölgelik vazifesi yapan bir körüğü vardı. Arabayı

bir çift at çekiyordu. Sultanın üzerinde, Tanzimat'tan beri Türklerin giymeye başladıkları boğaza kadar düğmeli sade bir redingot vardı. Kendisini tebasından ayıran tek belirti, kırmızı fesi üzerindeki pırlantalı imparatorluk nişanıydı. Mümtaz ve solgun yüzünde bir hüzün seziliyordu. Sultanı görür görmez, kurulmuş bir makine gibi ani bir hareketle onu selâmlamak için şapkamı çıkarttım. Bu aslında bir ecnebi nezaketiydi. Yoksa hiç şüphesiz, beni bir Balıkpazarı Ermenisi zannetmesi korkusu değil. Padişah bana sadece dikkatle baktı. Ben, bu hareketimle Türk âdetleri hakkındaki cehaletimi ortaya koymuş oluyordum. Meğer, sultan selâmlanmazmış...

Bir ara, kalabalık içinde kaybettiğim dostum (6) bana: «Sultanı takip edelim. O da Beyoğlu'na gidiyor» dedi. Yalnız, o Haliç üzerindeki dubalı köprüden geçer. Gerçi bu en uzun yoldur, fakat kayığa binmeye ihtiyaç bırakmaz. Hem şu anda deniz de biraz çalkantılı.

Bunun üzerine her iki kenarında çok güzel camiler ve bahçeler bulunan bir yoldan yavaşça ilerleyen arabayı biz de takibe koyulduk. Birkaç dönemeç geçildikten sonra, yolun son bulduğu noktadaki Fener semtine geliniyor. Burada, şehzadeler ve Rum tüccarlar oturuyor. Bu semtin evleri, hakiki bir saraya benziyor. İçleri çok güzel tablolar ile tezyin edilmiş birkaç kilise de, tam İslâm İstanbul'u olan bu civardaki büyük camilerin gölgelerine sığınmış vaziyette.

Yürürken, ressam dostuma, Abdülmecid'in âniden karşıma çıkıvermesi karşısında, kendisini önemsiz biri gibi selâmlamam üzerine, bana sitemle baktığını ve bu bakışın içe işleyen tatlılığını anlatıyordum. İnce solgun yüzü, uzun kirpiklerinin arasından görünen ve iyi kalplilik ifade eden badem gibi gözleri, huzur verici rahat hali, dimdik duruşu, bende çok müsbet bir intiba yarattı. Balıkpazarı'nda, başı kesilmiş cesedini gördüğümüz o zavallı adamın idam hükmünü, böyle bir insan acaba nasıl verebilmiş diye düşündüm.

Dostum bana, «o, hakikatte başka hiçbir şey yapamazdı. Sultanın gücü, meşrutî bir hükümdarınkinden de daha mahduttur. O, memleketin hem hukukî, hem de dinî düzeninin temsilcisi olan ulemanın tepkisini ve isyan manasına gelen halkın karşı koymasını daima göz önünde bulundurmak zorundadır. Hiç şüphesiz, emri altında bulunan silâhlı kuvvetler vasıtası ile keyfî bir iş yaptırabilir. Ama yine aynı ordu, birçok padişahın başını yemiştir. Ayrıca, çevresindekilerin kendisini zehirlemesi tehlikesi ile de karşı karşıyadır. Kaldı ki, halk başkaldırdığı takdirde, onu koruyacak kimse de yoktur. Padişah, tebasının kendisini görebilmesi için, her cuma günü şehrin değişik camilerinde namaz kılmak zorundadır. Bugün de, zikrederek dönen dervişlerin bir nevi manastırı olan Beyoğlu Tekkesi'ne gidiyor» dedi. Dostum, hükümdarın içinde bulunduğu şartlar hakkında bana başka şeyler de anlattı. Bunları öğrenince, sultanın yüz hatlarında belirmiş bulunan hüzünlü ifadenin sebebini de anlamış oldum. Gerçekten de, bütün Türkler arasında durumundan en çok o şikâyetçi olabilir. Müslümanlar, tamamen demokratik bir düşünce ile, başlarına, hem herkesin üstünde, hem de herkesten farklı bir şahsiyet koymuşlar ([7]).

Kendi imparatorluğu içinde kanunî şekilde evlenmek, sadece ona yasak edilmiştir. Çünkü, bu derece yüksek bir seviyede bir birleşmenin bazı ailelere vereceği güçten korkulmuştur. Ayrıca, sultan Müslüman olmayan bir kadınla da evlenemez. Diğer taraftan, Hazreti Muhammed, malî imkânı olan bütün müminlere dörde kadar karı almak hakkını verdiği halde, padişah bu haktan da mahrumdur. Sultan aldığı kadına eş diyemez. Onlar birer cariyedir (*). Hükümdar bunlarla resmî ilişkiler kuramaz. İmparatorluğun bütün kadınları hürriyete sahip insanlar sayıldıklarından, o kadınını sadece halkı Müslüman olan yabancı ülkelerden alabilir.

(*) Yazarın bu fikrinin, gerçeklere uymadığı Türklerce bilinmektedir.

Daha önceki devirlerde, Osmanlı Devleti Avrupa ile harp ettiği zamanlarda, padişahın haremi, şaşılacak derecede zengin olurmuş. Beyaz ve sarışın kızların en güzelleri hep sultanın hareminde bulunurmuş. Bunun en büyük ispatlayıcısı, kalkık burunlu şu meşhur Fransız Roksellan'dır. Böylesine tarifsiz bir güzellik, ancak akıl almaz şeylerin ortaya çıktığı tiyatro sahnelerinde bulunabilir. Roksellan, keşmir kumaşlara sarılmış ve başında muhteşem bir sorguç bulunan tabutu içinde Süleymaniye Camii avlusunda kocasının yanında yatmaktadır.

Bugünün sultanı, eski padişahlara nazaran çok bahtsızdır. Artık onun bir Fransız veya Avrupalı bir kadın almasına imkân yoktur. Pazar gezilerinde, Beyoğlu'nda, Avrupa'nın son moda elbiselerini iftihar ederek giyen oynak yosmalardan birini almaya kalkışsa, elçilerin diplomatik notaları karşısında ne yapacağını şaşırır. O kadar ki, böyle bir hadise, muhtemelen, Eski Çağ'da, Hélène'in kaçırılmasından dolayı çıkan savaştan daha uzun sürecek bir savaşa sebep olabilirdi.

Sultan Beyoğlu'ndan geçerken, kendisini görmek için telâş eden Rum kadınlarına bakmamak için başını yere eğmek zorundadır. Aksi takdirde, şeytana uyup günaha girmiş olur. Padişahın işgal ettiği makam ve ananeler, onun muvakkat bir odalık almasına cevaz vermez. Hürriyetine sahip bir kadını kapatmaya da hakkı yoktur. Bu sebeple, ancak Çerkez, Malezyalı ve Habeş kadınları alabilir. Çünkü yalnız bunlar hürriyetlerine sahip sayılmazlar. Fakat, sultan da artık bu kızlardan herhalde çoktan bıkmış olmalıdır. Birkaç sarışın İngiliz veya gözleri parıldayan zeki birkaç Fransız kızını arzulamak! Ama işte bu, memnu meyvedir: Sultanı cennetinden eder.

Ressam dostum bana bugün sarayda bulunan kadınların sayısı hakkında da bilgi verdi. Ancak bu sayı, Avrupalıların zannettiklerinden çok farklı. Haremde halen otuz üç cariye bulunmaktadır. Bunlardan yalnız üçü hükümdar gözdesidir. Geri kalanı odalık ve hizmetkârdırlar. Demek ki biz Avrupalı-

lar, odalık tâbirine yanlış bir mana vermişiz ([8]). Bunların dışında, bir de oyun oynayan ve şarkı söyleyen kadınlar vardır. Bunlar, sultanın ananelere aykırı düşüncesizce bir hareketi olmadıkça, saray erkânı arasına giremezler.

Bu şartlar karşısında, sultan, köle sayılan kadınlardan başkasına sahip olamamaktadır. Esasen, kendisi de bu yüzden köle bir kadından dünyaya gelmiştir. Halkın padişaha karşı hoşnutsuzluk gösterdiği dönemlerde, onun bir köle sûlbünden geldiği şeklindeki ölçüsüz sözlerin mesnedi de budur.

Bu konuşmamızı, sık sık, zavallı sultan diyerek sürdürüyorduk. Bu sırada, rıhtımın başına varan sultan, arabasından indi ve atına bindi. Çünkü, Haliç'in en darlaştığı iki noktayı birleştiren dubalı köprünün üzerinden araba geçemiyor. Altından kayıkların geçmesi için iki kemer yapılmış. Sultan köprüyü geçtikten sonra, Galata surları boyunca devam eden dar yoldan, selvi ağaçlarının gölgelediği Küçük Mezarlık'a doğru yöneldi ve oradan Beyoğlu caddesine ulaştı. Dervişler, tekkenin avlusunda sıraya dizilmiş olarak sultanı bekliyorlardı. Bizim içeriye girmemize imkân yoktu. Meşhur Bonneval Kont' unun mezarı ([9]) da bu tekkededir. Bu şöhretli dönme, uzun zaman Türk ordularına kumanda etti. Almanya'da, Hıristiyan ordularına karşı savaştı. Bir Venedikli olan karısı, kendisine emir subayı gibi hizmet etti ([10]).

Tekkenin kapısında beklediğimiz sırada, önünde Rum papazlarının bulunduğu bir cenaze alayı geçmeye başladı. Padişahın muhafızları, papazlara durup beklemelerini söylediler. Çünkü sultan her an çıkabilirdi, ve onun cenaze ile karşılaşması uygun değildi. Başpapaz kısa süren bir tereddüt geçirdi. Üzerindeki Bizans üslubundaki elbisesi ve başındaki tacı ile başpapaz, sanki bir Kral Şarlman'mış gibi, mağrur ve çok kararlı bir şekilde muhafızlara çok sert bir bakış fırlattı ve kırgın bir tavır takınarak arkasındakilere yürümeye devam

etmelerini işaret etti. Sultan tam bu esnada tekkeden çıkacak olsa, beklemek artık ona düşecekti ([11]).

Bu küçük hadiseyi, İstanbul'da başka dinlere karşı olan müsamahayı belirtmek için anlattım.

III. Büyük Mezarlık

Hareketli yemyeşil ufukları, boyalı evleri, kalaylanmış gibi görünen pırıl pırıl kubbeleri, narin minareleri ve camileri ile pek zarif, iç açıcı ve muhteşem olan bu İstanbul şehrinin, insana neşe ve tatlı hayallerden başka düşünceler ilham etmemesi gerekirdi. Bu sebeple, sık sık cenaze törenlerinden ve mezarlıklardan söz etmekten biraz sıkıntı çekiyorum. Fakat bu ülkede, ölümün kendisi bile bir şenlik havası alıyor. Biraz önce bahsettiğim Rum cenaze alayında, bizdeki kederli defin merasimlerinin üzüntü verici hali hiç yoktu. Canlı yüzleri, parıltılı işlemeli elbiseleri ile ilerleyen Ortodoks papazlarının ardından, parlak renkli uzun cüppeleri ile kilisenin genç mensupları geliyor, bunları, en şık ve gösterişli elbiselerini giymiş olarak cenaze sahiplerinin dostları takip ediyordu. Hepsinin ortasında da, balmumu sarılığı almış yanaklarına allık sürülmüş, çiçekler üzerine uzandırılmış, başına güllerden yapılma bir taç takılmış, kadife ve saten karışımı en güzel elbisesi giydirilmiş ve üzeri, muhtemelen cenaze ile birlikte kabire gömülmeyecek olan çok miktarda elmas mücevheratla örtülmüş henüz genç yaştaki ölü kız yer almıştı. Cenaze alayının arzettiği üzücü olmaktan ziyade ancak melankolik olan manzara işte buydu.

Zikreden dervişlerin tekkesinden görünen manzara Küçük Mezarlık'a kadar uzanır. Kenarları çok büyük selvi ağaçları ile süslenmiş esrarengiz yollar, deniz istikametine doğru donanma binalarına kadar iner. Tabiatları icabı, oldukça neşeli ve konuşkan olan dervişlerin, tekkenin karşısında masaları önün-

de ve tabureleri üstünde oturmaya, kahve, nargile içmeye veya çubuk çekmeye zevkle geldikleri bir kahvehane bulunmaktadır. Oradan gelip geçen Avrupalıları seyretmenin tadı çıkarılır. Zengin İngilizlerin ve sefirlerin şatafatlı arabaları kadar, ülke kadınlarının yaldızlı binek vasıtaları da, çoğunlukla bu caddede gidip gelirler. Bu arabalar, bizdeki çamaşırcı kadınların çamaşır taşıyan iki tekerlekli arabalarına benziyor. Şu farkla ki, bu arabalara yaldız boyalı süsler eklenmiştir. «Arabalar»ı öküzler çekmektedir. Bunların yararı ve üstünlüğü, kır gezisine çıkan bütün bir haremi kolaylıkla içine almasıdır. Çoğu kere cumaları yapılan bu gezintilerde kocalar hanımlarına hiç eşlik etmezler. Cumalar Türklerin pazar günleridir.

Kalabalığın hareketliliğine ve değişik durumuna bakarak, muhtemelen şehrin dışında olan bir bayram yerine doğru gidildiğini anlıyorum. Arkadaşım ([12]), kendisine bir tablo sipariş etmiş olan Ermenilerin evine akşam yemeğine gitmek üzere benden ayrılmıştı. Giderken de bana, Beyoğlu'nun yukarısında bulunan bir Viyana lokantasını göstermek zahmetine katlandı. Caddenin öteki tarafında uzanan tekkeden ve önündeki yeşil sahadan itibaren, insan kendini tamamen bir Paris mahallesinde buluyor. Giyim eşyaları, kadın şapkaları, mücevherat, şeker, çamaşır satan pırıl pırıl dükkânlar, İngiliz ve Fransız otelleri, kıraathaneler ve kahveler ... İşte bir çeyrek mil süren yolda rastlananlar. Konsolosluk binalarının çoğunun cephesi bu cadde üzerinde bulunuyor. Rus elçiliğinin tamamen taşdan inşa edilmiş koskoca sarayı özellikle göze çarpıyor. Bu saray, Beyoğlu, Tophane ve Galata varoşlarının üçüne birden hakim durumda. Gerektiğinde korkunç güçlü bir kale olacaktır. Fransız elçiliğine gelince, o herhalde daha talihsiz. Tophane'ye inen bir cadde üzerinde ve milyonlar harcanmış olmasına rağmen bu koca bina henüz tamamlanmamış bir halde.

Yürümeye devam edildiğinde, caddenin daha ilerde genişlediği görülür ve solda, haftada iki gece sahnelerini açan İtal-

yan tiyatrosu ile karşılaşılır. Arkasından, asilzadelerin bahçeler içindeki güzel evleri, sonra sağda Türk Üniversitesi'nin ve özel okulların binaları, daha sonra da solda Fransız Hastanesi görünür ([13]).

Şehrin dış mahallesi bu noktanın ötesinde son bulur ([14]). Burada genişleyen yol, tava kızartması yapanların yanında meyve, karpuz ve balık satıcıları ile hiç boş yer kalmamacasına dolup taşar. Kır kahveleri ve meyhaneleri burada şehirden daha rahat bir şekilde kendilerini göstermeye başlar. Bunlar umumiyetle ölçüleri hayli büyük tutulmuş yerlerdir. Hemen hemen hepsi, ahşap trabzan parmaklıklı balkonları olan bir tiyatro içi gibi geniş birer salon şeklindedir. Bir kenarda, kulplu bardaklar içinde beyaz ve kırmızı şarapların dağıtıldığı bir tezgâh vardır. Bu bardakları her içki içen kişi kendisinin seçtiği masaya götürür. Diğer kenarda, zevkle yenecek şeylerle dolu çok büyük bir ızgara ocağı ve üzerine çeşitli mezeler konulmuş büyük bir masa vardır. Burada da, masanıza kadar kendinizin götürmesi gereken yiyecekler size bir tepsi içinde verilir. Burada, diz boyuna varmayan bu küçük sehpalar üzerinde yemek yemeğe alışmak lâzımdır. Buralara gelenlerin hepsi, Rum, Yahudi veya Ermeni'dir. Rumlar, Türklerinkinden daha küçük olan feslerinden, Yahudiler gri bir kumaşla sarılmış sarıklarından, Ermeniler de üst kısmı boğulmuş bir kumbaracı (topçu askeri) külâhına benzeyen kalpaklarından tanınabiliyorlar. Bir Müslüman, Şarap Tanrısı Baküs'e ait şeyler satan bu gibi yerlere, herkesin gözü önünde gelmeye pek cesaret edemez.

Irkları birbirinden ayırt ettiren bu başlıklara bakarak zannetmemek lâzımdır ki, Türkiye'de halklar arasında eskiden olduğu derecede büyük bir eşitsizlik vardır. Daha eski zamanlarda, ırkları ayırt ettiren başlıklardan başka şeyler de varmış. Mesela, sarı ayakkabı veya çizme giymek yalnız Müslüman Türklerin hakkı imiş. Ermeniler kırmızı, Rumlar mavi, Yahu-

diler siyah pabuç giyerlermiş. Zengin görünüşlü parıltılı elbiseleri sadece Müslümanlar giyebilirmiş. Evlerin boya renkleri de bu ayrıma dahilmiş. Müslüman Türk evleri canlı, diğerlerininki koyu renklerden boyanırmış. Fakat bugün artık bunlar değişmiş bulunuyor. İmparatorluğun bütün tebası, hemen hemen Avrupaî olan bir Tanzimat elbisesi giyiyor. Saçları kısmen örten mavi ipek püsküllü kırmızı fesi herkes başına geçirebiliyor.

Bu kanaate, Müslüman Türklerin az gelip geçtiği Beyoğlu'ndaki gezinti yerinde gördüğüm yaya veya atlı insanların giyimlerine bakarak varmış bulunuyorum. Artık, parlak cilâlı ve canlı renkli çizmeleri her ırkın «çelebi» (15) (zarif) kişileri rahatlıkla giyebiliyor. Şuna da işaret etmek gerekir ki, muhafazakârlık, Hıristiyan tebada Müslümanlardan daha fazla. Ayrıca, bir yandan fukaralık, bir yandan da alışkanlık, bu muhafazakârlığı takviye ediyor.

Frenklerin gezinti yerinin bu canlı ve hareketli manzarasını böylesine hayranlıkla seyrettikten sonra, İstanbul halkının yabancılara karşı müsamahasız olduğuna artık kim inanır? Semtin nihayet bulduğu mahalden itibaren, her cinsten araba birbirleri ile hızla karşılaşır, atlar çalımla çark eder. İhtimamlı kadınların, kâh denize doğru inen ormana, kâh zengin tüccarların ve bankacıların yazlık evlerinin bulunduğu Büyükdere yoluna gittikleri görülür. Biraz daha ilerlerseniz, köknar ağaçlarının ve karaçamların gölgelediği her iki kenarı fundalık olan ve biraz aşağıda kalan bir keçiyoluna varırsınız. Oradan, bulutlu gökyüzünün açık kalmış aralıklarından sızan ışığın aydınlattığı denizi ve Üsküdar ile İstanbul'un sınırı olan Sarayburnu Boğaz girişini uzaktan görürsünüz. Türklerin Kızkulesi adını verdikleri Léandre Kulesi, solunuzda sanki bir nehirmiş gibi uzanan denizin ortasında yükselir. Bu kule, bir kaya parçası üzerine kondurulmuş dört köşe dar bir binadır. Uzaktan bakışta, bir nöbetçi kulübesine benzer. Daha öteler-

de, Marmara Denizi'nin başladığı yerde, Adalar belli belirsiz görünür.

İçinde bulunduğum, özenilerek yapılmış bir resim kadar güzel manzaralı ve iç açıcı bu ormanın bir mezarlık olduğunu söylemeye artık gerek duymuyorum. İstanbul'da, hemen hemen bütün eğlence ve mesire yerlerinin mezarların ortasında yer aldığı bilinmelidir. Şimdi, büyük ve sık ağaçların arasında, bir güneş huzmesinin bazen pek seçik belirlediği sıra sıra dikilmiş şu beyaz hayaletlere bakınız. Bunlar, yüksekliği bir adam boyunda olan mezar başlarına dikilmiş beyaz mermer sütunlardır. Üst kısımları insan başına benzemekte ve bu başın etrafı bir sarıkla sarılmış bulunmaktadır. Bunların bazıları, insanların yanılmasını kuvvetlendirmek için ayrıca boyanmış ve hatta yaldızlanmıştır. Sarıkların şekli, orada yatanın hayattaki mevkiini belirlemektedir. Bu taşlardan bazılarının başlarına figüratif şekiller verilmiştir. Bunların çoğu yeniçeri mezarı olduğu için kırılmıştır. Yeniçeriliğin lâğvedildiği dönemde, halkın bunlara karşı olan kızgınlığı ve öfkesi canlılarda durup kalmamış, ölülerin mezar taşlarının başlarını koparmaya kadar gitmiştir.

Kadın mezarlarına da bu sütunlardan dikilmiştir. Yalnız bunların başlarına kabartma çiçeklerle süslü birer gülbezek konulmuştur.

Şimdi, mezarların arasından gelen uğultulu gülüşme seslerine kulak verelim. Bunlar hiçbir zaman unutamayacakları sevgili ölülerinin mezarları başında toplanmış bulunan dullar, analar ve kızkardeşlerdir. Bu ülkede dinî inançlar o kadar kuvvetlidir ki, yakınlarının öldüğü gün dökülen gözyaşlarından sonra, artık kimse, ölüsünün Hazreti Muhammed'in bulunduğu cennette erişeceği mutluluktan başka bir şeyi düşünmez. Aileler, yemeklerini sık sık bu mezarların başında yerler. Bu sırada çocukların bağırış ve çağırışları ortalığı kaplar. Kendileri yemeğe başlamadan önce, ölünün payı, mezarın önüne bu

maksatla yapılmış yere itina ile koyulur. Başıboş köpekler, her zaman olduğu gibi sahnede hazırdırlar. Artık gece ziyafetinin kokusunu almışlardır. Fakat şimdilik çocukların attıkları yemek artıkları ile yetinirler. Ölü için ayrılan yemekleri, ölülerinin yediklerine onlar da inanmazlar. Fakat bu çok eski zamanlara uzanan bir ananedir.

Büyük topçu kışlalarını çevreleyen ormandan çıktıktan sonra, kendimi birden Büyükdere yolunda buldum. Her tarafı çimenlerle kaplı hiç işlenmemiş yemyeşil bir ova, kışlanın önünde uzanıyor. Orada da, yine köpekli bir başka manzaraya şahit oldum. Sabırsızlandıklarını dile getirmeye çalışan birkaç yüz köpek, çimenlerin üzerinde bekleşiyorlardı. Biraz sonra, omuzlarının üzerine dayadıkları uzun bir sırık ile ikişer ikişer büyük karavanalar taşıyan topçu erlerinin ortaya çıktıklarını gördüm. Köpekler sevinçlerinden havlamaya başladılar. Karavanaların yere konulması ile birlikte, hayvanlar yiyeceklerin üstüne saldırdılar. Bu sırada askerler ellerindeki sırıklarla birbirlerine giren köpekleri ayırmaya çalışıyorlardı. Ben bu alışılmamış manzarayı seyrederken yanımdan geçen bir İtayan bana, «bu gördüğünüz şey köpeklerin akşam yemeğidir. İstanbul'da köpekler mutlu hayvanlardır» dedi. İyice inanıyorum ki, köpeklere verilen şey, askerlerin yemek artıklarından başka bir şey değildi. İstanbul'da, herkesin gelip geçtiği yolların üzerine dökülen yiyecek maddelerini köpekler yemek suretiyle şehrin temizlenmesine yardımcı oluyorlar. Köpekleri beslemek maksadı ile özel vakıflar da kurulmuştur. Bunlar camilerin ve çeşmelerin önüne köpeklere yiyecek verilebilmesi için mermerden yapılmış özel kaplar koydurmuşlardır.

Şimdi bu köpek hikâyesini bırakıp, daha hoşa gidecek ve daha cazip şeyleri anlatmaya geçelim. Kışlayı arkanızda bıraktıktan kısa bir süre sonra, kendinizi Büyük Mezarlık'ın önünde bulursunuz. Burası yalancıçınarların ve çam ağaç-

larının gölgelediği çok büyük bir sahadır. Önce, oyma armaları ve kabartma İngilizce yazıları ile diğer mezarlardan ayırt edilen Frenk mezarlığının içinden geçilir. Yazılar yassı uzun taşların üzerine yazılmıştır. Herkes hiçbir tedirginlik duymadan sanki mermer sıralara oturuyormuş gibi gelip bu mezar taşlarının üzerine oturuyor. Buradan, bulutlarla kaplı gökyüzünün açık kalmış bir aralığından, köşk tarzında inşa edilmiş denize bakan büyük kahvehane görülür. Bu kahvehaneden, Ren Nehri'nin bir kıyısından ötekisine bakılıyormuş gibi, Asya yakasının boyalı evleri ve camileri rahatça seçilir. Ufuk, Bitinye Dağı'nın (Uludağ) daima bulutlarla kucaklaşan zirvesi ile son bulur. Sol sahilde, Grek üslubunda uzun sütunları ile sultanın yazlık sarayı görülür. Saray, envai çeşit çiçek ve ağaçların bulunduğu büyük bir bahçenin ortasında yer almıştır.

Biraz daha ilerlerseniz, Büyük Mezarlık'ın Ermenilere tahsis edilmiş bölümüne gelirsiniz. Burada mezarlar, yere serilmiş yassı mermer taşlardan yapılmıştır. Bu taşların üzerine ölenlerin adları ile hayatta iken yaptıkları işleri belirten şekiller kazılmıştır: Mücevherat, çekiçler, gönyeler, teraziler ve başka çeşitli aletler... Kadın mezarlarında sadece çiçekler yer alıyor.

Bir Avrupalı için daima hüzün verici bu manzaraları bırakıp, bakışlarımızı bir başka tarafa çevirelim. Her yanınız insanlarla dolu. Kadınlar hiç de fazla örtünmüş değil. Bir kısmı Avrupa'dan gelmiş şapkalar giymiş. Ekserisi de levanten başlıklar takmış. Dar elbiselerinin içinde iyice ortaya çıkmış olan vücut hatları cidden çok hoş. Sağlıklı görünüşleri, bu hatlarına daha bir başka cazibe veriyor. Bazı Ermeni kadınlar, yüzlerine, burunlarının altından geçen yay şeklinde bir tül takmışlar. Kadınların güzelliklerine güzellik katan bu tüller, genç kızlar için bir işve ve cilve kaynağı oluyor.

Çok ihtimamlı ve itinalı giyinmiş bu insan seli acaba nereye akar?

— Daima Büyükdere'ye!

IV. Aya - Dimitri (*)

Yolun kenarlarında bulunan bu şık kahvehanelere, hep ağırbaşlı müşteriler gelir. Üstü kapalı büyük balkonları, bir yandan Büyük Mezarlık'a öbür yandan bahçeler içindeki mütevazı evlerle kaplı küçük vâdi ve tepelerin bulunduğu geniş bir sahaya bakan bu kahvehanelerden birisi de sol taraftadır. Daha ötelerde, camileri ve minareleri ile İstanbul'un bir dantelâ gibi işlenmiş silueti görünmektedir. İnsana, zamanla yeknesak gelen ufkun bu çok süslü haline, Boğaziçi manzaralarının çoğunda rastlanır.

Bu kahvehane, kültür seviyeleri yüksek dostların buluşma yeridir. Tıpkı bizim Champs - Elysée'nin müzikli kahvehanelerinden birisi gibi. Yolun iki kenarına konulmuş masalar, Beyoğlu'nun modayı yakından takip eden şık ve zarif kadınları ile süslenmiştir. Dondurma, limonata, moka, yiyecek ve içecek her şey, Fransız usulünde bir servisle veriliyor. Burada, mahallî rengin tek işareti, ortalıkta teklifsizce dolaşan birkaç leyleğin varlığı. Siz kahveciye ne istediğinizi söyler söylemez masanızın yanına gelip, boyunlarını bir soru işareti gibi size uzatıyorlar. Boyunlarına bir sap gibi takılmış duran gagalarını masanın üzerinde bulunan şekerlere uzatmaya pek cesaret edemiyorlar.

Benim oturduğum yere yakın bir masada, kravatı saçları gibi beyaz, eski moda siyah bir elbise giymiş, yakasına pek alışılmamış renkleri olan bir mendil takmış, oldukça yaşlı bir adam oturuyordu. Kahvehanenin bütün gazetelerini önünde

---

(*) Bu başlık, eserin Fransızca aslında «San Dimitri»dir. San veya Saint, bilindiği gibi, kutsal manasındadır. Birincisi genellikle yöre adlarının, ikincisi insan isimlerinin başına konulur. Misal : Sainte-Sophie, Ayasofya; San Stefano, Ayastafanos gibi. Biz de bu benzetmeden hareket ederek, başlığı «Aya-dimitri» olarak aldık.

tonlanmıştı. *Journal de Constantinople*'u, *Echo de Smyrne*'i, *Portofoglio Maltese*'i ve *Courrier d'Athenes*'i üst üste koymuştu. Yani o esnada bana Avrupa haberlerini ileterek zevk verecek olan her şeyi şendi tekeline almış ve bu gazete yığınının en üstünde duran *Moniteur Ottoman*'ı büyük bir dikkatle okuyordu.

Kendisinden özür dileyerek gazetelerden birini alacak oldum. Bana, Paris kahvehanelerinin ancak gedikli müşterilerinde görülebilecek olan sert bir bakışla baktı *Moniteur Ottoman*'ı bitirmek üzereydim, dedi. Herhalde insafa gelmiş olacak ki, birkaç dakika sonra, kendisinin on sekizinci asırdan kalma bir adam olduğunu hissettiren bir selâmla gazeteyi bana uzattı. Arkasından :

— Beyefendi, bu akşam büyük bir şenliğimiz var. *Moniteur* gazetesi, bir prensesin doğumunu müjdeliyor. Padişahın bütün tebası için önemli ve güzel olan bu hadise, Ramazanın ([16]) ilk gününe rastlıyor.

Bu haberi duyduktan sonra, herkesin bu şenliğe katıldığını görmekten şaşırmadım. Bir yandan, önümden geçen arabalara ve atla gezinti yapanlara bakarken, bir yandan da yeni dostumun okuyup bitirdikçe bana verdiği gazeteleri okuyordum.

Herhalde sabrımı ve terbiyemi takdir etmiş olacak ki, ben kalkmaya hazırlanırken :

— İyi ama nereye gidiyorsunuz? Baloya mı? dedi.

— Balo mu var? diye soruvermiş oldum.

— İşte müziğini buradan da duyuyorsunuz, dedi.

Gerçekten de, bir Rum veya Moldevya Tunasına benzettiğim bir orkestranın kulakları sağır edecek sesleri geliyordu. Ancak bu müzikle dans edildiğini zannetmemek lâzımdır. İstanbul'un birçok kır meyhanelerinde ve kahvehanelerinde gündüzleri bile müzik vardır.

Dostum :

— Benimle geliniz, dedi.

Oturduğumuz bu köşke benzeyen kahvehaneden takriben iki yüz kadar adım ötede, iki caddenin kesiştiği bir dörtyol ağzında üçgen şeklindeki çok bakımlı bir bahçenin kapısı önünde durduk. Bahçenin her yanında beşli ağaç kümeleri vardı. Her beş ağaç birbirlerine güzel çiçeklerle bağlanmıştı. Bahçenin tam ortasında, içi envai çeşit nadide çiçeklerle süslenmiş ve iyi dekore edilmiş büyük bir salon bulunuyordu. Benim gibi bir Parisli için bu manzara çok alışılmış bir şeydi. Fakat rehberim hayran kalmaktan kendisini alamamıştı. Tıklım tıklım dolu olan bu salona biz de girdik. Orkestrada, kemençeciler, flütçüler, darbukacılar ve gitarcılar durmadan orijinal şarkılar çalıyordu.

Yaşlı dostum, biraz bekleyelim. Balo güneş battıktan sonra başlar. Bu bir polis emridir. Fakat göreceksiniz fazla beklemeyeceğiz, dedi.

Bu arada bir pencerenin önüne doğru gittik. Uzakta, Haliç'in ötesinde, güneşin morlaşmış ufkun arkasından batmakta olduğunu gördük. Akşamın alacakaranlığı, İstanbul camilerinin ve sanat eserlerinin siluetlerine büyülü bir güzellik veriyor.

Birden her taraftan top sesleri gelmeye başladı. Bunlar Tophane'den ve limanda demirlemiş gemilerden atılan top sesleriymiş.

Ramazanda, camilerin kubbeleri üzerinde minareler arasına kurulmuş olan mahyaların kıvrımlı girişik bezemeler çizen ışıkları, şehre çok değişik efsanevî bir manzara katıyor. Binaların arasından gemi direkleri gibi yükselen narin minarelerin şerefelerinin dış kenarlarını aydınlatan kandiller, sanki ışıktan yapılmış birer halka gibi görünüyor. Müezzinlerin in-

sana her zaman hoş gelen ezan seslerinde, bu akşam bir zafer şarkısı havası da var.

Salona döndüğümüzde, dans da başlamıştı.

Salonun tam ortasına sahneye benzer bir yer yapılmış. Bu sahnede, mübalağalı derecede süslü elbiseler giymiş, parıltılı kemerler takmış ve başlarına kırmızı başlıklar geçirmiş on beş kadar dansçının oynadıklarını gördük. Fakat bunların hepsi erkekti.

Bir tanesi, kollarını dengeli bir şekilde sallıyor ve elleri ile birbirine tutunmuş olan öteki arkadaşlarını idare ediyormuş gibi görünüyordu. Halbuki o da, ölçülü bir hareket içindeki dansını, yanındaki arkadaşının hareketine, her birinin elinde bir ucu bulunan bir mendil vasıtası ile uyduruyordu. En baştaki, bir yılanın boynu, ötekiler de gövdenin halkaları gibiydi. Kalçaların dengeli sallanmasına, oyuncuların yaptıkları ustaca figürlere ve koreografinin düzenlediği zarif hareketlere bakarak, bu oyunun bir Rum dansı olabileceğini düşündüm. Erkek erkeğe yapılan bu dansları ben Mısır'da fazlası ile gördüğüm için oyunun sonlarına doğru iyice sıkılmaya başladım. Oyuncular danslarını bitirince, bu defa aşağı yukarı aynı sayıda genç kız, az önce erkeklerin yaptıkları dansın benzerini yapmaya başladı. Dans eden kızların çoğu Yakındoğulu levanten elbiseleri içinde güzel ve caziptiler. Bu genç kızlar, sırmadan yapılmış çiçek ve yapraklarla süslü kırmızı başlıkları, saçlarının meçli kıvrımları, topuklarına kadar inen ve Anadolu işi fındık altınlarla daha da güzelleşmiş saç örgüleri ile salonda bulunan herkesi mest ettiler. Bunlar, erkek kardeşleri veya arkadaşları ile birlikte eğlenmeye gelmiş genç Rum kızlarıydı. Bunlara manalı bakmak ve hele laf atmak, hemen bıçakların çekilmesine sebep olurdu ([17]).

Yeni tanıştığım yaşlı dostum bana :

— Birazdan size bundan da iyisini göstereceğim, dedi.

Şerbetlerimizi içtikten sonra, Beyoğlu'nda yaşayan Frenklerin, Paris Champs - Elysée'sinin Mobille'i ([18]) saydıkları bu gazinodan çıktık. Dışarda her tarafı ışıklarla donatılmış İstanbul, iyiden iyiye kararmış olan ufkun üzerinde ışıl ışıl parıldıyor ve şehrin binlerce kavisten meydana gelen cazip profili gözler önüne seriliyordu. Bu manzara insana, çocukların beyaz bir karton üzerine batırarak diktikleri toplu iğnelerin etrafında ellerindeki mumları hareket ettirerek oynadıkları gölge oyununu hatırlatıyor. Karşı tarafa gitmek için vakit artık çok geçti. Zira güneşin batışından itibaren körfezden (Haliç) karşıya geçilemiyor.

Yaşlı dostum bana, «İstanbul'un, hürriyetin gerçekten bulunduğu yer olduğuna inanınız», dedi. «Birazdan bunu daha iyi anlayacaksınız. Yeter ki, köpeklere saygı gösterilsin. Hem bu zaten bir ihtiyatlı olma meselesidir. Burada güneş battıktan sonra herkes sokakta fener yakarak gider. Aksi takdirde köpekler karanlıktaki adama saldırırlar. İstanbul'da, bütün bir gece boyunca, sokaklardaki insanlar Londra'dakiler kadar hürdür. Paris'te bile insanlar bu derece hür değillerdir» dedi. Bu arada cebinden bir körük şeklinde açılıp kapanan ve bezden kıvrımları olan tenekeden yapılmış bir fener çıkardı. İçine bir mum dikip yaktı. Yeniden söze başladı: «Gecenin bu saatinde Büyük Mezarlık'ın selvi ağaçları ile kaplı yollarının nasıl hâlâ hareketli ve canlı olduğunu görünüz», dedi. Gerçekten de, ipek ropları veya yünlü feraceleri içindeki kadınlar yanımızdan geçip gidiyor ve funda yapraklarına sürtünen etekleri hoş sesler çıkarıyordu. Gezinenlerin ellerinde sallanan fenerlerden çıkan hareketli ışıklar, etrafımızdaki binlerce mezar taşının birden ayağa kalkacaklarmışçasına garip bir hissin uyanmasına sebep oluyordu. Bu duygu bana, Robert'in ([19]) Rahibeler sahnesini hatırlattı. Ama, bütün mezar taşları sakin ve sessizdi. Sadece, denizden gelen hafif esinti, selvilerin ve porsuk ağaçlarının üzerinde uyumakta olan güvercinleri sallıyordu. O anda, Goethe'nin şu mısraı aklıma geldi:

«Mezarlar üzerinden tebessüm ediyorsun ölümsüz aşk» ([20])

Karanlıktan ağaçların bile zor göründüğü bir gece vaktinde, körfezin kıyısındaki vâdinin manzarasına baka baka yine Beyoğlu'na doğru yürümeye devam ediyorduk. Bu arada, limanda duran gemilerin direklerindeki fenerlerden çıkan ve denizin mavimsi yüzüne yansıyan ışıkların bulunmaz görünüşünü seyretmek için zaman zaman da duruyorduk. Bu duraklamalardan birisinde, ihtiyar dostum bana, «şu anda, savaş sanatını ve başka birçok işleri öğrenmesi maksadı ile Kraliçe II. Katerina'nın yanına gönderilip eğitilmiş soylu eski bir delikanlı ile konuşmakta olduğunuzdan hiç şüphe etmeyiniz» demek ihtiyacını duydu. Bu sözlerin pekala doğru olabileceğini düşündüm. Zira, görünüşüne göre, onun doğum tarihi geçen asrın sonlarına kadar uzanacak olmalıydı.

— İhtiyar, azıcık kendini beğenmiş bir kasıntı ile, bizim hükümdarımız (ben Rusum), o zamanlarda, az bir şey.... Benim bugün olduğum gibi idi, diye ilave etti. Eski günleri hatırlamanın tatlı hayali içinde derin bir iç çekişten sonra, imparatoriçenin gönül alıcılığından, yardımseverliğinden ve iyiliğinden uzun uzadıya bahsetmeye başladı :

— Katerina hep İstanbul'u görmeyi isterdi. Zaman zaman da, bir kadın Alman asilzadesi kılığına girerek oraya gitmekten söz ederdi. Fakat, kraliçe herhalde İstanbul'u savaşla almayı tercih ediyordu. Nitekim, Rumların ayaklanmasını sağlamak için Orloff'un başkanlığındaki o malûm heyeti Yunanistan'a gönderdi ([21]). Esasen Kırım Savaşı'nın da başka bir amacı yoktur. Fakat bu savaşta Türkler öyle bir savunma yaptılar ki, sonunda şehri ellerinde tutmayı başardılar. Tabii bu zaferlerini de bir sulh anlaşması ile emniyet altına aldılar.

Rusya'da yapılan meşhur şenlikleri duymuşsunuzdur. Bunları sizin birçok asilzade maceracınız da görmüştür. Belki bilmezsiniz, imparatoriçenin sarayında Fransızcadan başka bir

dil konuşulmazdı. Hep ansiklopedistlerin felsefesinden, Paris' teki tiyatrolarda oynanmış bulunan trajedilerden ve şiirlerden bahsedilirdi. Bizim Ligne Prensi, Paris'te sahnelenen *Guymonde de la Touche'un Iphigénie en Tauride* (22) adlı trajedisini seyretmiş ve büyük bir hayranlık duymuş. Dönüşte intibalarını kraliçeye anlatmış. İmparatoriçe de, bu trajedinin geçtiği yeri ona bağışlamış. Bu yerde, zalim Thoas'ın eserlerinin kalıntıları hâlâ durmaktadır. Prens kendisine hediye edilen araziye gidince, burasının hiçbir iş yapmadan, sabahtan akşama kadar sigara ve kahve içerek vakit geçiren köylüler tarafından işgal edildiğini görmüş. Prens, bu birkaç mil karelik arazi yüzünden epey sıkıntı çekmiş. Savaş, köylüleri çok fakir bir hale düşürmüş. Fakat ne olursa olsun bu tarz bir hayatı uzun zaman sürdüremezlerdi. Bu düşünce ile prens, köylülerin geçimlerini sağlayabilmeleri için onlara yardım etmek zorunda kaldı. Neticede, bütün köylüler prensi baş tacı etmişler.

Epey bir zaman sonra imparatoriçe bu tarihi yeri görmeye geldi. Kendisini ağırlamak görevi Potemkin'e (23) verilmişti. Çevrenin çok kumlu olmasının kraliçenin gözlerini rahatsız edeceği düşünülerek, elli mil kadar uzaktaki ormanlardan binlerce köknar ağacı getirilmişti. Bu ağaçlar, imparatoriçeye ve maiyetindekilere, sadece orada kaldıkları birkaç gün gölge verebilmişti.

Katerina, savaşı kazanamamasının sonucu olarak, Asya kıyılarını ve bilhassa İstanbul'u görme fırsatını kaybetmesine hiçbir teselli bulamamış. Kırım'da geçirdiği günlerin boş zamanlarını doldurmak için, M. De Ségur'den kendisine Fransızca şiirler yazmayı öğretmesini istemiş. Bu işin zor olduğunu anlayınca odasına kapanmış tam dört saat uğraşmış, sonunda hepsi hepsi on iki kelimelik Fransızca bir şiir yazabilmiş. İşte bu mısralar:

Bir Han'ın sarayında, nakışlı yastıklar üzerinde,

Bir altın köşk'te, demir parmaklılarla çevrilmiş...

gerisini getirememiş ([24]).

Bu mısraların, bir doğu havasından pek uzak olmadığını farkettim. Hatta bu iki satır içinde, kraliçenin Türklerin inceliği ve kibarlığı hakkında bir fikir sahibi olduğunu da gördüm.

Ligne Prensi, bu mısraların kafiyesini hiç beğenmemiş. Bu da, imparatoriçenin Fransızca şiir yazma hususundaki bütün cesaretini kırmış.

— Ben size, sadece kulağıma çalınanları anlattım. O vakitler ben beşikteymişim. Ben bu büyük hükümdarın ancak son yıllarını gördüm. İmparatoriçenin ölümünden sonra, onun İstanbul'u görmek hususundaki büyük arzusu, anlaşılan bana geçmiş. Bu sebeple ailemden ayrıldım ve çok az bir para ile geldim. O zamanlar yirmi yaşlarındaydım. İnci gibi dişlerim, herkesin hayran kaldığı güzel ve güçlü bacaklarım vardı...

V. Eski Sarayda Bir Macera ([25])

Yaşlı arkadaşım sözünü bir derin iç çekişle yarıda bıraktı ve gözlerini havaya dikerek, bana «hikâyeme daha sonra yine devam edeceğim. Yalnız size bu akşam İstanbul'da başlayacak ve otuz gece sürecek olan on iki ayın sultanını göstermek istiyorum» dedi. Arkasından, parmağı ile gökyüzünün bir noktasını gösterdi. Bu yeni doğmakta olan hilaldi: Ufukta belirmekte olan ramazan ayı... Ramazanın başlaması, şehrin minarelerinden veya yakınlardaki dağların üzerinden ayın çıkışının görülmesi ile oluyordu. Hilâlin bu ilk görünmesi çeşitli işaretlerle halka hemen duyuruluyordu.

Yaşlı arkadaşımın gençlik hikâyelerini anlatmasını sevdiğini düşünerek, araya karışan bu konuşma biter bitmez, «İstanbul'da başınızdan neler geçti?» dedim.

— İstanbul, o zamanlar, daha bir şen, daha bir parıltılıydı. Binalarda ve hatta küçük evlerde bile oryantal zevk hakimdi. Sonraları devamlı olarak Avrupaî inşaatlar yapıldı. Eskiden, örf ve âdetler çok sertti. Fakat, gizli sevişme ve aşklarda büyük bir cazibe vardı.

Yeniden durduğunu görünce, içten bir ilgi ile, «lütfen devam edin,» dedim.

— Efendim, size sıradan insanlarla kurduğum dostluklardan söz etmeyeceğim. Halk arasmda bu tür ilişkilerde esas tehlike kadın için vardır. Yeter ki erkek, Müslüman kadının evine gizlice girip yakalanma ihtiyatsızlığını göstermesin. Ben göze almış olduğum bu neviden küçük maceraları anlatmak ve bunlarla öviinmek istemiyorum. Yalnız bir tanesi var ki, o çok ayrıdır ve ilginizi çekecektir.

Ülkemden uzakta bulunduğum için annem ve babam beni göremiyorlardı. İstanbul'da kalmamı istemedikleri için yardımlarını kestiler. Ben de Galata'da bir ticarethanede iş bulmak zorunda kaldım. Zengin bir Ermeni mücevheratçının hesaplarını tutmaya başladım.

Bir gün, sultan hanımlarına has elbiseler giymiş birkaç kadın dükkâna geldiler.

O dönemde saraylı hanımlar, Frenk semtlerindeki dükkânlardan alışveriş yapmak hürriyetine sahiptiler. Ayrıca, onlara karşı bir saygısızlık yapılmasının cezası o kadar büyüktü ki, kimse böyle bir şeye cesaret edemezdi. Bir de, o zamanlarda Hıristiyanlara daha yeni yeni adam gözü ile bakılmaya başlanmıştı. Fransız büyükelçisi bile saraya geldiği vakit, ona yemeği ayrı bir yerde yedirirlerdi. Sultan sonradan başvezirine sorardı: «Köpeğe yemeğini verdin mi?» Vezir de: «Evet, köpek yemeğini yedi» diye cevap verirdi. Onun üzerine Sultan: «Öyleyse artık kapı dışarı edilsin» diye emir verirdi. Bu sözler bir anane icabı idi. Tercümanlar bu sözleri elçiye okşayıcı kelimelerle çevirirlerdi. Böylece her şey halledilmiş olurdu.

Yaşlı dostumdan, saray hanımlarının mücevherciye geliş hikâyesine dönmesini rica ederek, konu dışı olan bu sözlerini kestim.

—Biliyorsunuz, böyle alışverişlerde bu güzel hanımlar, Kızlarağasının (26) emrindeki muhafızlar ile birlikte olurlar. Bu hanımların güzelliği ve cazibesi sadece insanın hayalinde görülür. Zira, maskeli baloda bile bu kadar sıkı örtünülmez. Dükkâna gelen bu hanımlarm içinden bir tanesi, ötekilere nazaran daha fazla söz sahibi görünüyordu. O, birçok mücevherata baktıktan sonra bir tanesini seçti. O anda, bu mücevherin bazı küçük taşlarının eksik olduğunu ve biraz da temizlenmeye muhtaç bulunduğunu gördüm. Kendisine bunların düzeltilmesi gerektiğini söyleyince,

— Peki, onu aldırmak için ne zaman birini gönderebilirim? Pek yakında sultanın huzuruna çıkacağım. Bu bakımdan acele etmenizi istiyorum, dedi.

Onu, bir yandan saygı ile selâmlarken, bir yandan da titrek bir ses ile, bu iş için gerekecek zamanın kestirilemeyeceğini kendisine anlattım.

Sultan Hanım: «Öyleyse, bu iş bitince, çıraklarmızdan birisi ile gönderirsiniz», dedi ve etrafına lâkayt bir nazar attı.

— Sultanım, ben getiririm. Bu değerde bir mücevher bir işçiye emanet edilemez, dedim.

— Peki, siz getirin, parasını da saraydan alın.

İstanbul kadınlarının gözü, Avrupa'daki kadınların gözlerinden daha başka bir manalıdır. Burada gözün kendisi konuşur. Çünkü, kadının pek az görülebilen yeri sadece gözüdür. Sultan hanımın konuşma şeklinden, bana bir ilgi duyduğunu hisseder gibi oldum. Bunu, gençliğim ve yüzümün güzelliği haklı kılıyordu. Evet efendim, hiçbir övünme hissine kapılmaksızın size şunu söyleyebilirim: Ben o zamanlar, Avrupa'nın en yakışıklı adamlarından birisiydim.

Bu sözlerini söylerken, olduğu yerde şöyle bir doğruldu. O anda, yaşlı dostumu, daha bir başka zarafet kazanmış gibi gördüm.

«Mücevherin tamiri bittiği vakit, şimdi üzerinde bulunduğumuz bu Büyükdere yolundan Beşiktaş'a gittim», diye söze tekrar başladı:

«Büyük bahçelerden geçerek saraya girdim. Bir süre kabul salonunda bekletildim (27). Biraz sonra, prenses beni kabul etti. Mücevheri kendisine takdim ettikten sonra geri geri çekilirken, bir subay benden, sarayda yapılacak olan bir dans gösterisinde bulunmak isteyip istemediğimi sordu. Tabii memnuniyetle kabul ettim. Bunun üzerine prenses bana, akşam yemeği de verdirtti. Yemekten sonra da, bana yapılan hizmetten memnun kalıp kalmadığını sormak lütfunda bulundu. Hiç şüphesiz, bu kadar asil bir kişinin bana böylesine bir ilgi göstermesini başkalarının görmesi benim için büyük bir tehlike yaratabilirdi. Gece olunca prenses beni daha önce kabul ettiği salondan da daha zengin görünüşlü bir başka salona aldırttı, kahve ve nargile getirtti. Tam karşımızda trabzan parmaklıklarla çevrilmiş yüksekçe bir balkon içinde müzisyenler çok hoşa giden parçalar çalıyordu. Fakat, hepsinde de huzursuz bir hal seziliyordu. Pdensesin bu eğlenceyi benim için özel olarak hazırlattığı apaçık meydandaydı. Kendisi, bir imparatoriçe havası içinde büyük bir sedir üzerinde yarı uzanmış bir şekilde oturuyor ve müziği içinde eritiyormuş gibi dinliyordu. Bana olan ilgisini itiraf etmeye sıkılganlığı mani oluyormuş gibi bir hali vardı. Ben ise, sarayın hep merasime tâbi hayatını bir türlü anlayamıyordum. Bu sebeple biraz daha cesaretli olmam gerektiğini düşündüm.

Elimi onun eline dokundurdum, fazla bir mukavemet göstermedi. Ancak kendisini bana bıraktığına inandığım bu anda, dışarıda büyük bir gürültü koptu. Etrafımızdaki hizmetkârlar, «yeniçeriler, yeniçeriler» diye bağrışmaya başladılar.

Bu sırada, saray yaverlerini sorguya çeken yaşlıca bir hanım göründü ve bu yaverlere duyamadığım emirler verdi. Bunlar beni ve yakınımda bulunan iki sanatçıyı gizli merdivenlerden indirerek alçak tavanlı karanlık bir odaya kapadılar. Tepemizdeki tavanın üstünden askerlerin telâşla koşuştuklarını ve kavga eder gibi bağrıştıklarını duyuyorduk. Biraz sonra, bulunduğumuz yerin kapısı zorlanmaya başladı, arkasından yaverler içeriye daldılar. Bir anda ayaklarımızı bastığımız yer açılıverdi. Birden üçümüz de kendimizi Boğaz'ın suları içinde bulduk. Avrupa yakası üzerinde bulunan Beşiktaş Sarayı, belki siz de farketmişsinizdir, kıyıda kazıklar üstüne inşa edilmiştir. Sarayın deniz üstüne raslayan salonları sedir ağacından yapılmış döşeme tahtaları ile kaplanmıştır. Saraya mensup hanımlar denize girmek istedikleri vakit bu taban kaldırılır. İşte biz, banyo yapmaya yarayan bu yerlerin birinden zifirî karanlık içinde denize atılınıştık. Bu arada kapaklar başlarımızın üzerine yeniden kapanmıştı. Onları alttan yukarı kaldırmak da imkânsızdı. Suyun üzerinde kalabildikçe nefes alabiliyordum. Sarayın içine çıkmak imkânının kalmadığını görünce, hiç olmazsa dışarıya doğru yüzmeye çalışayım, dedim. Fakat biraz ilerleyince, etrafımın kazıklarla çevrili olduğunu anladım. Muhtemeldir ki, bu parmaklıklar, kadınların saraydan yüzerek kaçmalarına veya dışardan başkalarının onları görmesine mani oluyordu.

— Böyle bir durumun dehşetini tahmin edersiniz. Başımın üstünde her yanı tamamen kapalı bir döşeme, bu döşemelerin altında altı parmak kadar hava ve hissedilmeyecek bir şekilde altı saatte bir veya iki ayak yükselen Akdeniz (*). Hemen boğulacağıma inanmam için bu kadarı bile fazla idi. Ümitsiz bir gayretle her yanımı bir kafes gibi saran kazıkları sarsmaya başladım. Arada bir, benim gibi kendilerine bir geçit açmaya çaba-

(*) Burada, yazar herhalde hayalini çalıştırmış. Çünkü bilindiği gibi İstanbul'da med-cezir olmaz.

layan iki bahtsız sanatçının iniltilerini de duyuyordum. Nihayet, herhalde rutubetten çürümüş veya diğer kazıklara nazaran daha az sağlam bir ağaçtan yapılmış sallanan bir kazığa rastladım. Büyük bir gayretle, çürümüş olduğu anlaşılan bu kazığı yıkmayı başararak, o zamanki ince vücudum sâyesinde dışarıya çıkabildim ve karaya ulaştım. O iki bahtsızın ne olduklarını bilmiyorum. Bu kadar büyük bir tehlike atlattıktan sonra artık İstanbul'da kalamazdım. Bu yüzden en kısa bir zamanda çok sevdiğim İstanbul'dan ayrılıp kendi ülkeme döndüm».

Muhatabıma, atlattığı bu kadar büyük tehlikelerin hikâyesini anlatırken bazı yerleri üstü kapalı geçtiği için sözlerinden şüpheye düşmüş olduğumu söylemekten de kendimi alamadım.

Bunun üzerine, «beyefendi, konu hakkında başkaca açıklama yapmayacağım. Her ne olursa olsun, bana iyilik yapanlara karşı hiçbir şey beni ihanete sevkettiremez» diye cevap verdi.

Gerisini getirmedi. Son asrın nihayetine doğru (*), eski sarayın bazı hanımlarının üzerlerine atılan ve onlara mal edilen bu gibi karanlık maceralardan söz edildiğini daha önce ben de duymuştum ([28]). Yaşının icabı olarak içinin ateşi artık sönmüş bulunan bu ihtiyar «Buridan» ın ağız sıkılılığına bu sebeple saygı duydum ([29]).

VI. Bir Rum Kasabası

Ayadimitri'ye bakan bir tepeye varmıştık. Burası, Büyük ve Küçük mezarlıklar arasında yer alan bir Rum kasabası. Bu kasabaya, kenarlarında, inşasında ve dış süslemelerinde biraz Çin üslubunu hatırlatan çok şirin ahşap evlerin bulunduğu bir caddeden inilerek gidiliyor.

(*) Burada sözü edilen «son asırdan» 19. asırın anlaşılması gerekir. Zira eser 1840 yılında yazılmıştır.

Bu cadde, Beyoğlu'na dönüşü hayli kısaltıyor. Bir dereboyu yol vazifesi yapıyor. Bu yolun her iki tarafında çok sayıda gazino ve kabare yer almış.

Arkadaşım, «nereye gitmek istersiniz?» diye sordu.

— Gidip yatmaktan daha çok memnun olacağım.

— Ama, Ramazanda sadece gündüzleri uyunur. İsterseniz geceyi tamamlayalım. Güneşin doğduğu sırada yatağa dönmek daha akla yakın değil mi? Ne dersiniz? Eğer münasip görürseniz, sizi bakara oynanan bir eve götürmek istiyorum.

Aşağıya doğru inerken önlerinden geçtiğimiz evlerin cephelerindeki yol üzerine çıkıntı yapmış cumbaları, içerden gelen ışıkların parıldattığı demir parmaklıklı pencereleri ve vernikle boyanmış gibi duran duvarları ile, bu kasabanın da, biraz önce gördüğümüz yerlerden daha az şirin olmadığı hemen anlaşılıyor. Ayrıca, insanları da sevimli ve neşeli görünüyor.

Beyoğlu'nda ve Galata'da yaşayan İtalyan, Fransız, İngiliz, Alman, Rus ve Rum, ellibin Avrupalı insanın birbirleri ile aralarında hiçbir manevî bağ yoktur. Hattâ mezhepler dahi kendi içlerinde, en zıt dinlerden daha fazla ayrılık gösterdiğinden, bunların arasında bir din birliği de yoktur. Bir de, kadınların böylesine toplumdan ayrı tutulmuş ve çok ihtiyatlı bir hayat sürdüğü bu şehirde, burada doğmuş bir kadının yüzünü bile görmek imkânsızdır. Ancak, gazinolarda veya tiyatrolarda dünyaya gelen kadınların yüzleri görülebilir. Fakat, bu gibi yerlerde yetişenlerin de hayli karışık kimseler olduğunu itiraf etmek lâzımdır.

Gemi kaptanları, yabancı iş adamları, elçilik mensupları, mütercimler, bankacılar gibi Avrupalı topluluğun dağınık ve yalnız bırakılmış insanları, gece eğlencelerinde samimi bir hava aramaktadırlar. Beyoğlu'nda, sık sık yapılan ve davetiyeleri önceden satılan balolar bu düşünceyi teyit etmektedir.

Ayadimitri, Frenklerin eğlence yeri olan katıksız bir Rum kasabası. Birçok gazinoların, kabarelerin ve hatta itiraf edeyim, içinde gizli batakhanelerin de bulunduğu bu kasabayı, daha önce gündüz gözü ile de dolaşmıştım. Bunu belirtmekten de herhangi bir sıkıntı hissi duymuyorum. Marangozluk, kiremitçilik ve el dokumacılığı gibi işlerle uğraşan babaların ve kocaların sade havası, Rum kıyafetleri içindeki kadınların mütevazı hali, çocukların hiç tasa nedir bilmeyen neşesi, tavuklar ve domuzlarla dolu sokakları, sisli vâdiye ([30]) ve her iki kenarı ağaçlıklı dereye bakan, trabzan parmaklıklarla çevrili yüksek balkonlu kahvehaneleri, çamlarının göz alıcı yeşilliği ve taştan yapılmış evleri ile burası biraz bizim Aşağı Alplere benziyor. Geceleri, pencerelerinin kafeslerinden hiçbir ışığın sızmadığına bakarak, bu evlerde gizli ve kirli işler çevrildiğinden asla şüphe edilmemelidir. Bununla beraber, akşam herkesin evine çekilip perdelerini kapamak vakti geldikten sonra, bu evlerin çoğunun içinde cıvıl cıvıl bir hayat başlar. Oynanan çeşitli oyunların yanında, danslar da sabaha kadar sürer. Eski çağda Alcimadure zamanında olduğu gibi gençlerin Yunan yosmalarının ([31]) ağlarına düştükleri düşünülerek, burada da aynı tehlikeden endişe edilebilir ve bu boyalı kapıların ardındaki hayatın cazibesine bugünkü gençlerin de kapılacaklarından korkulabilir. Ama biz burada, kendini kötü alışkanlıklara bırakmış bir genç çapkın değil, daha ziyade bir İngiliz'e benzeyen siyah bir elbise giymiş, beyaz kravat takmış, elinde eldiven olan bir adamın geçtiğini gördük. Önüne de, herhalde yürüyüşüne bir ahenk vermesi için olacak, yüzünden keder akan bir köy kemancısı katmış. Bunun, uzun bir deniz seferinden henüz dönmüş bol keseden para harcayan bir tayfa, yahut da bir patron olabileceğini düşündük.

Yaşlı rehberim, her şeyin en ince teferruatına kadar önem veren bir titizlik içinde, bütün evler gibi dışardan karanlık görünen bir evin önünde durdu. Kapısına eliyle hafifçe birkaç kere vurdu. Az sonra, yüzünde korku ifadesi olan bir zenci kapıyı açtı. Başımızda şapka olduğunu görünce bir temenna çaktı ve buyurun efendiler diyerek bizi içeriye aldı.

Evin içi, sevimli ve beğenilir görünüşteydi. Ancak, kafamızda bir Türk evi için teşekkül etmiş bulunan imaja pek uymuyordu. Herhalde artık zaman değişmişti. Doğunun muhafazakârlığı, batı medeniyetinin tazyiki ile yavaş yavaş kalkmıştı. Nitekim, Tanzimat Osmanlının başından fesini aldığı gibi, onu boğazına kadar düğmeli bir redingot içine hapsetmişti. Evlerdeki gereksiz eşya ve süs yok olmuştu. Artık tavanlarda Arap üslubu tezyinat, sedirlerin üzerinde dantelâlar, odaların mutena yerlerinde duran sedir ağacından yapılmış göz okşayıcı sandıklar görülmüyordu. Buna mukabil düz kornişler, yavan renkli duvarlar var. Ev eşyaları da, aynı anlayış içinde iyice sadeleşmiş. Doğunun o eski zevki, bugün için bir hatıra olmuş.

Evin içine girerken kapısından gördüğümüz ilk odada hizmet edenler duruyordu. Daha süslü olan ikinci odadaki manzara beni şaşırttı. Odanın ortasında, kenarları eski zaman şilteleri ile çevrilmiş, üzerine kalın bir halı örtülmüş bir nevi yuvarlak bir masa bulunuyordu. Buna, «Tandır» ([32]) diyorlar.

Tandırın etrafında, kadınlar, ayakları, bir tekerleğin yarı çapları gibi merkeze doğru uzanmış olarak yarı yatmış bir şekilde oturmuşlar. Tam orta yerde de, kalın bir battaniyenin altına konulmuş olan ayakları ısıtan bir mangal bulunuyor.

Tandırın çevresinde oturan kadınların haşmetli tombulluklarından, eski moda elbiselerinden, kenarları kürklü hırkalarından, zamanı geçmiş saç tuvaletlerinden, yaşlarının hayli geçkin olduğu anlaşılıyor. Fakat, hallerinden hiç de üzgün görünmüyorlar.

Bunların işi, kızlarını veya yeğenlerini, bu eğlence yerlerine getirmek, sonra da, opera oyuncuları analarının, fuayede oyunun sona ermesini bekledikleri gibi, ancak gün doğarken işleri bitecek olan bu kızlarını bekleyip tekrar kendi evlerine götürmektir.

VII. Dört Portre ([33])

Bizlere göre salon sayılabilecek bir şekilde dekore edilmiş üçüncü oda ise, canlı ve değişik renkli ipek kumaş kaplı divanlarla döşenmişti. En dipteki divanın üzerinde dört güzel kadın göze çarpıyordu. Bunların her biri, güzel bir tesadüfle veya özel olarak yapılmış bir seçimle, doğunun dört ayrı ırkını temsil ediyorlardı.

Divanın ortasında oturam sadece kendi ırkına has olan beyaz bir yüz ile zıtlaşıyormuş gibi duran iri siyah gözleri, kartalı andıran sivri köşeli burnu, uzun boynu, gösterişli fakat ince bedeni, güzel elleri ve ayakları ile hemen anlaşılacağı gibi bir Çerkez'di. Altın sarısı benekli bir türban ile sıkılmış kehribar siyahlığındaki saçlarının iri ve sık örgüleri, arkasında beline kadar uzanmış. Yüzüne sürdüğü «düzgün» ile yanakları daha da bir canlanmış. Alacalı renk bir kumaştan yapılmış fistolu ipek ceketinin üzerine çok süslü nakışlar işlenmiş. Gül pembesi sırmalı etekliğine gümüş rengi bir kemer takmış. Bu kadar parıltılı giyinmiş olmasına rağmen, yine göze kibar gelen bir görünüşü de muhafaza etmesini bilmiş. «Sürme» ([34]) dedikleri bir süs boyasının çizgileri gözlerini daha da güzelleştirmiş. Giyimine gösterdiği itina, el ve ayaklarına da gösterilmiş. Zaman zaman çok cazip bir şekilde altına aldığı çıplak ayak bileklerine gümüş halhallar takmış.

Çerkez'in yanına, daha sade ve kullanışlı bir elbise giymiş olan bir Ermeni kadın oturmuştu. Bu elbise, İstanbul'daki son modaya uygun. Başına, erkeklerin kullandıklarına benzeyen, mavi ipekten kalın bir püskülü olan bir fes geçirmiş ve hafifçe de arkaya doğru eğmiş. Görünüşü hayli kibirli. Bakışları lâkayt. Kenarlarına kuğukuşu tüyünden yapılmış bir süsleme konulmuş yeşil kadife bir bluz giymiş. Kuğukuşu tüyü de boynuna ayrı bir güzellik katmış. Ayakkabılarını halının üzerine bırakmış. Nakış işlemeli çoraplarının içindeki ayaklarını çok zarif bir şekilde altına almış.

Ermeni'nin yanında oturan Yahudi kız, saçlarının örgüsü arasına üzerinde yaprak şeklinde süsler bulunan kurdelâlar takmış ve saçlarını sırtından aşağıya bırakmış. Başına da, ondördüncü yüzyıl kadınlarının kullandıkları berelere benzeyen bir hotoz ([35]) geçirmiş. Giydiği çok sade bir etek ceket kendisine güzel bir ciddiyet vermiş. Yüzünü ise, kadere rıza gösterniş insanların rahatlığı kaplamış. Böylece, her yönü ile İstanbul Yahudilerine has Yahudi tipini tam manası ile muhafaza etmiş.

Dördüncüsü, divanın kenarına ilişmişti. Profilden bakışta, eski çağ heykeltraşlarının yarattığı klâsik Grek kadını tipini hatırlatan cilveli genç bir Rum kızı.

Her hali ile kendisini beğendirmek istediği anlaşılıyor.

Başına, etrafı çiçekli bir kurdelâ ile çevrilmiş İzmir işi bir «Taktikos» ([36]) (bir nevi hasır şapka) geçirmiş.

Ayrı bir havası olan bu Rum kızının güzel yeşil gözlerinin göz alıcılığına eklenen hoş ve cazip bakışlarını seyretmek, insana apayrı bir zevk veriyor.

İhtiyar dostum, «işte Bizans halkını meydana getiren dört ırkın kadınlarının eksiksiz bir örneği» dedi.

Bize Türk âdetlerine göre selâm veren bu güzelleri, biz de selâmladık. Çerkez kızı hemen ayağa kalktı, ellerini çırptı, arkadaki kapı açıldı. Bu kapıdan, üzeri yeşil bir kumaşla örtülmüş büyük bir masa etrafında oturmuş, değişik cinsten elbiseler giymiş insanların oyun oynadığı salonu gördüm.

Arkadaşım bana, «burası, Beyoğlu'nun «Frascati» si sayılır. Yemeğe kadar, biz de birkaç el oynayabiliriz» dedi.

Bu, değişik sınıflardan olan kalabalığın arasına katılmak istemeyerek ona:

— Burada oturmayı tercih ederim, dedim.

Bu sırada, birisi, bir tepsi üzerine konulmuş kristal bir komposto kâsesi, diğeri bir sürahi ile bardaklar getiren iki küçük kız içeriye girdi. İkincisi, elinde, kenarlarına gümüş sırma işlenmiş bir de peçete tutuyordu. Kıdemli hanım durumundaki Çerkez kızı bize doğru ilerledi, gümüş bir kaşık aldı, bunu gül reçelinin içine daldırdı, sonra en nazik ve en çekici tebessümü ile kaşığı bana uzattı. Böyle ikramlarda, kaşığın içindekini ağza aldıktan sonra birkaç yudum su içmek gerektiğini biliyordum. Suyu içtikten sonra, küçük kız elindeki peçeteyi bana uzattı. Bütün bu işler, en seçkin Türk evlerinin misafir ağırlama usullerine göre yapılıyordu.

Kendimi, Binbir Gece Masalları'nın içinde yaşıyor zannettim. O anda, gözlerimin önüne uyanık uykucunun ([37]) hayali gelir gibi oldu. Bu güzel masal kızlarının bazılarının adlarını söylemeden geçemeyeceğim: Kalplerin Cazibesi, Akıldan Hiç Çıkmayan Kız, Gündüzün Gözü ve Yasemin Çiçeği.

İhtiyar dostum bana, salondaki hanımların isimlerini söylüyordu ki, tüfek dipçiklerinden çıkmışa benzeyen sesler duyduk. Oyun salonunda derhal bir panik başladı. Oyuncuların bir kısmının kaçıştıklarını gördük.

İhtiyarın bana dalıa önce anlattığı hikâyeyi hatırlayarak, «sultanların yanmda olsaydık, şimdi biz de denize atılır mıydık?» ([38]) dedim.

Dostumun soğukkanlı davranışı, içimi rahatlatmıştı. Bu arada, «hele bir bekleyelim» dedi.

Birtakım insanların merdivenlerden çıktığı duyuluyordu. Ne taraftan geldiği pek belli olmayan bu sesler, muhtemelen yaşlı kadınların oturduğu baştaki odadan çıkıyordu. O sırada bir polis salona girdi. Onun bizi işaret ederek, «Frenkler» dediğini işittim. Etrafa bir göz attıktan sonra, kaçmak lüzumunu duymadan oyunlarına devam edenlerin bulunduğu salona doğru yürüdü.

Bunlar, evde Müslüman Türklerin veya askerî okul öğrencilerinin bulunup bulunmadıklarını araştıran devriyelerdi ([39]). Aşikârdır ki, kaçanlar, aranmakta olan kişilerdendi. Devriyeler hiçbir şey bulmamış olmak veya kanuna aykırı bir davramşı yakalamamak için para aldıklarının zannedilmemesi için, içeriye girerken bilhassa biraz fazla gürültü yapmışlardı. Birçok ülkede de bu gibi işler, zaten hep böyle yapılmıyor muydu?

Yemek saati gelmişti. Oyunun mücadele ve heyecanından sonra tatlı bir havaya giren talihli ve talihsiz oyuncular, Avrupaî tarzda hizmet edilen masanın etrafında yerlerini aldılar. Hepsinin samimileştiği sofraya kadınlar gelmediler. Karşı köşedeki peykenin üzerine gidip oturdular. Salonun öbür tarafında bulunan bir orkestra da yemek boyunca doğu müziği çaldı.

Bizans ve Avrupa ananelerinin karışmasından meydana gelen bu çeşit gece eğlencelerine, İstanbul'da yaşayan Frenk erkekleri çok rağbet göstermekteler. Böylece Türkler de, müsamahakârlıklarını bütün dünyaya tamtmak imkânını bulmuş oluyor. Hakikatte bu gibi yerlerde yapılan şeylerde de, bizim Marsilya kahvehanelerinin gece eğlencelerindeki gibi asla hiçbir kötü düşünce ve hareket yoktu. Herkesin gözleri önünde yapılan bu eğlencelere, birkaç kuruş karşılığında katkıda bulunan bu genç kızlar, yabancılara mahallî güzelliklerden bir fikir vermek için hizmet etmekteler. Hiçbir şey onların, ülkenin âdetlerine uygun tarzda güzel bir elbise giyinmiş olarak görünmekten başka bir amaçla oraya gelmiş oldukları düşüncesini uyandıramaz. Nitekim, sabah şafak sökerken herkes hep birden oradan ayrıldı ve Ayadimitri kasabasım her zamanki huzur ve sessizliğine bıraktı. Evden sokağa çıktığımızda, gün ağarması ile birlikte, ahşap evlerinin kapılarını aralayarak işlerine başlayan kadınları gördükten sonra bunların faziletinden şüphe etmenin büyük bir haksızlık olacağına inandım.

Birbirimizden ayrıldık. Arkadaşım Beyoğlu'ndaki evine döndü. Ben ise, bu gecenin hayran kaldığım güzelliğinden, gözlerim kamaşmış olarak bütün Boğaz girişi manzarasının tadına iyice varıldığı Dervişler Tekkesi civarında gezinmeye gittim. Uzaklardaki kıyılarm girinti ve çıkıntılarının çizgilerini ortaya seren güneş yükselmekte gecikmedi. O sırada, Tophane rıhtımı üzerinden sahurun sona erdiğini belirten bir top sesi gürledi. Birden tekkenin üst tarafında bulunan küçük minareden Allahüekber, Allahüekber, Allahüekber, diyen hüzünlü bir ezan sesi yükseldi.

Kendimi garip bir duyguya kaptırmaya mani olamadım.

Evet: ALLAH BÜYÜKTÜR; ALLAH BÜYÜKTÜR!..

Allah büyüktür! Hazreti Muhammed de O'nun Peygamberidir! Günahlarınızı ondan gizleyemezsiniz!

İşte, bitip tükenmek bilmeyen bu yakınmaların ebedî ve ezelî sözleri...

Benim için, O'na ne ad verilirse verilsin, Allah her yerdedir. Bir an için kendimi gerçek bir günahkâr ve suçlu hissetseydim çok mutsuz olacaktım. Fakat, birçok milletin içinde yaşadığı bu şehirde, çeşitli dinlerden insanların hep birlikte katıldıkları bu eğlence gecelerinin birisinden, diğer bütün Beyoğlu Frenkleri gibi ben de yararlandım.

Öyleyse, Allah'ın bunu görmüş olmasından neden korkmalı?

Karşı kıyıda bir resimmiş gibi görünen sarayın nihayetindeki bahçelerin üzerinden bana ulaşmak için çabalayan hafif ve serin deniz esintisine, içine çiğ işlemiş toprak, güzel kokusu ile cevap veriyordu.

Boğaziçi'nde, göz kamaştıran bir gökyüzü altında, tepelerin deniz suları ile sanki kesilip bölünmüş gibi olması, hiç gö-

rülmemiş değişik bir manzara meydana getiriyor ve burada tabiat kendi coğrafyasını kendisi çiziyordu.

Bir saat kadar sürmüş olan bu hayranlık verici temaşadan sonra kendimi bayağı yorulmuş hissettim ve pencereleri Küçük Mezarlık'a bakan «Peşefteli Kızlar Oteli»ndeki odama güpegündüz döndüm (*).

(*) Peşefteli Kızlar deyiminde bir yanlışlık olduğu anlaşılmaktadır. Zira, bizim bildiğimiz kadarı ile, ne bugünkü Türkiye'nin, ne de eserin yazıldığı tarihlerdeki Osmanlı Devleti'nin hudutları dahilinde «Peşefte» adını taşıyan bir yer ve yöre yoktur. Pek muhtemeldir ki, bu otelin adı aslında «Peçeli Kızlar» otelidir.

TİYATROLAR ve EĞLENCELER

I. Yıldız Han (40)

İyice dinlendikten sonra, şehrin Türk kesiminde yapılan Ramazan eğlencelerinin içinde bulunabilmenin yollarını öğrenmek istedim. Bunun için, İstanbul'un bütün örf ve âdetlerini yakından bilen ressam dostuma gittim. O, böyle bir şeyin, ancak İstanbul'un Türk bölümünde oturmakla mümkün olacağını, bunun da pek kolay bir iş olmadığını söyledi.

Sonunda onun bir Ermeni dostuna müracaat etmeye karar verdik ve Haliç'i geçmek için bir kayığa bindik. Beş on dakika içinde, önceki gün şahidi olduğumuz kanlı olayın geçtiği yere, Balıkpazarı'na indik. Bütün dükkânlar kapalı idi. Biraz ilerimizde, gıda maddelerinin, boyaların, her türlü baharatın ve kimyevî mamullerin satıldığı Mısır Çarşısı yer alıyor. Balıkpazarı'nın ara sokaklarında, Ramazanın başlaması ile birlikte aç kalmış olan köpekler dolaşıyordu. Yollarda hiç kimse yoktu. Bu sokakların birisinde, ressam dostumu tanıdığı bir Ermeni'nin dükânı varmış. Her yerin kapalı olmasına rağmen, o İslâm kaidelerine uymak mecburiyetinde olmadığından, dışardan bakışta hiçbir şey yapmıyormuş gibi görünmesine mukabil içerde her zamanki gibi çalışmasına devam ediyordu. Tabii, Müslümanların aksine, o gece de uyuyordu.

Öğle yemeğimizi onun yanında yedik. Zira o, sabah gelirken yiyeceğini yanında getirmiş. İsteğimizi kendisine anlattık. Bu iş ona başlangıçta akıl almaz gibi geldi. Müslüman kesiminde Hıristiyanların oturması yasaktı. Bu sebeple, o kesimde Hıristiyanların kalabilecekleri, otel, han veya kervansaray yok-

tu. Bu kaide yalnız Türk tebası Hıristiyanlara değil, bütün Müslüman olmayanlara şamildi.

Bununla beraber ben düşüncemde ısrar ediyordum. Neticede ikisini de ikna ettim. Çünkü ben, Kahire'de mahalli elbiseler giyerek kendime bir «Koft» süsü vermek sureti ile İslâm mahallesinde oturmak imkânını bulmuştum.

Bunun üzerine Ermeni dostumuz, öyleyse sizin için bir yol var: Kendinizi bir İranlı olarak tanıtmak. İstanbul tarafında Yıldız Han denilen bir kervansaray vardır. Orada yabancı ülkelerden gelmiş değişik Müslüman topluluklarının tacirleri oturur. Üstelik hepsi de Ali mezhebinden değildir. Aralarında, Gebr'ler, Parsis'ler, Korait'ler, Vahabi'ler ([41]) de vardır. Bu sebeple o kervansarayda öyle bir dil karışımı vardır ki, bu insanların doğunun hangi ülkesinden olduklarını anlamak hemen hemen imkânsızlaşır. Bu bakımdan, telâffuzundan kolayca tanınacak olan herhangi bir kuzey dili ile konuşmadıkça onların içinde kaynar gidersiniz.

Müştereken verdiğimiz bu karar neticesinde kalkıp Yıldız Han'a gittik. Bu han İstanbul'un yüksek bir tepesinde ve eski Bizans'ın acayip kalıntılarından biri olan «Yanık Sütun»un ([42]) yakınında. Tamamen taştan yapılmış kervansarayın içerisi bir mağaraya benziyor. Üç katlı üstü kapalı balkonlar avlunun dört bir yanını kaplamış. Oturma odalarına içten kavisli kemerlerle giriliyor. Büyük bir ambarın etrafında, ahşap döşemeli her misafirin yatağını yerleştirebileceği hücremsi bir oda var. Her kiracı, ortaklaşa kullanılan büyük bir ahıra bir deve veya bir at koyabiliyor.

Benim, ne binek hayvanım, ne de ticarî bir malım olmadığından, kendime hana gelmeden önce bütün mallarını satmış, yeniden ucuz mal kapatmak niyetinde olan bir tacir süsü vermek zorundaydım. Ermeni dostumuz beni, Musul ve Basra'da ticarî ilişkisi olan kişilere tanıttı. Hemen sigara ve kahve ikram ettiler. Bu arada, onlar gibi bir elbise giydiğim takdirde,

beni içlerine almamaları için hiçbir sebep görmediklerini söylediler. Benim de söylenen biçimde bir elbisem ve deve tüyünden bir maşlahım zaten vardı. Mısır ve Suriye'de onları giymiştim. Bu sebeple bana, sadece ucu sivri bir astragan İran külâhından başka bir şey lâzım değildi. Onu da Ermeni dostumuz temin etti.

Buradaki İranlıların ekserisi, bizim iyi kötü anlayabildiğimiz bir Ortadoğu Frenkçesi konuşuyorlar. Tabii ticaret şehirlerinde yaşamış olan İranlılar. Bu bakımdan handaki komşularımla kolayca dostluk kurabildim. Öyle ki, bizim bölümde oturan bütün İranlılar, beni birbirlerine tavsiye eder hale geldiler. Benim de, bana refakat etmek, beni ağırlamak için gösterdikleri candan yakınlığa katlanmaktan başka bir sıkıntım kalmadı. Hanın her katının, aynı zamanda kahveciliğini de yapan ayrı bir aşçısı var. Bu sebeple, icap ettiğinde dış ilişkilerden de vazgeçebiliyorduk. Bununla beraber, gece eğlenebilmek için İranlılar da Türkler gibi gündüz uyuduklarından, her akşam beni kendileri ile birlikte otuz Ramazan gecesi süren şenliklere götürüyorlardı.

Beyoğlu'ndan İstanbul yakasına bakıldığında Türk tarafı ışıklar içinde görünüyor. Fakat, asıl burada ışıklar daha göz kamaştırıcı bir hal alıyor. Bütün dükkânların vitrinleri vazolarla ve çiçek kordonlarla bezenmiş. İçerdeki şamdanlar ve aynalar pırıl pırıl ışık saçıyor. Satılan mallar, bir sanatçı titizliği ile süslenmiş. Kapılarının üstlerine ve vitrinlerine asılmış rengârenk fenerleri, iç açıcı dekorları ve yaldızlı süslemeleri ile ışıl ışıl parıldayan pastahaneler, şekerlemeciler ve oyuncakçılar. Hepsinden ayrı olarak, bütün zenginliklerini sergilemiş mücevheratçılar. Bu göz kamaştırıcı manzara içindeki caddeler, daha çok kadınlar ve çocuklarla dolu. Çünkü erkekler vakitlerini genellikle camilerde ve kahvehanelerde geçiriyorlar.

Bu arada, kabarelerin bile kapalı olduklarını zannetmemek lâzımdır. Türklerin şenlikleri ve eğlenceleri bütün dünya

içindir. Yalnız, kabare neviinden olan yerlere sadece Katolik, Rum, Ermeni veya Yahudi «reaya» gidebilir. Bu gibi yerlerin dış kapısının daima kapalı olması mecburidir. Fakat bu kapılar itilince açılır. İçeri girdikten sonra da on para karşılığında koca bir bardak Tenedos şarabı içilebilir.

Her taraf, seyyar satıcılar, meyveciler ve oyuncakçılarla kaplı. Burada bir insan, karnını günde on paraya doyurabilir. İstenirse, özellikle kadınların düşkün oldukları «baklava» da aynı parayla yenilebilir. Bu, içine bol tereyağ ve şeker emdirilmiş bir nevi poğaçadır.

Serasker Meydam en şenlikli ve en çok aydınlatılmış yer. Meydanın ışıklandırılması esas itibarı ile sağ ve soldaki camiler ve ilerdeki Harbiye Nezareti binaları ile yapılıyor. Bu meydan, yayaların, atlıların gezmesi veya geçit resimlerinin yapılması için çok müsait bir saha. Meydanın çevresindeki evlerin önü, büyük bir sayıda seyyar esnafın sergi ve tezgâhları ile kaplanmış. Bu arada, on kadar kahvehane de, oynanacak piyeslerin, hokkabazların, soytarıların ve Karagöz'ün (43) çeşitli ilanlarını yapmak yarışında.

II. Beyoğlu'nu Ziyaret

Bu yıl Ramazan ayı, Hıristiyanların perhiz ve karnaval zamanına rastladı. Ben Müslümanlar gibi gündüzleri uyumak durumunda olmadığım için, Avrupalı dostlarımla temas etmek için sık sık Beyoğlu'na gidiyordum. Bir gün, tiyatro mevsiminin açılışını bildiren duvarlara yapıştırılmış ilanlar gözüme ilişti. Bir İtalyan sanatçı topluluğu üç ay sürecek olan temsillerine başlamak üzere idi. Büyük afişler üzerinde, zamanın dram yıldızının ismi parıldıyordu. Bu sanatkâr, Rossini tiyatrosunun en başarılı dönemlerinin kadın ses sanatçısı Ronzi Tacchinardi idi. Meşhur yazar Stendhal onun hakkında sahifeler dolusu övgüler yazmıştı (44). Birkaç yıl önce de, trajedi yıl-

dızı Matmazel Jorj İstanbul'a gelmiş ve temsiller vermiş. Ayrıca sarayda sultanın da önünde oynadıktan sonra Kırım'a gitmiş. Orada, tarihî Thoas Mâbedi'nin ([45]) kalıntıları üzerinde «İphigénie en Tauride» i oynamış.

Bütün büyük dehâlar gibi, büyük sanatkârlar da, çok kuvvetli bir mazi tutkusu içindedirler. Hepsi maceralı seyahatleri severler. Kendilerini, kartalların yaşadığı yerlerde hissederler. Ekseriya doğu güneşinin cazibesine kapılırlar.

Bu sıralarda, meşhur Donizetti başmüzisyen olarak sultanın hizmetindeydi. Kendisi sultanın özel izni ile Rossini tiyatrosunun orkestrasına şeflik ediyordu ([46]). Ancak, bir başka gerçek de şu ki, afişlerde parıldayan bu büyük isim, çok hayranı olduğumuz o meşhur bestecinin erkek kardeşinden başkası değildi. Fakat onun adı da, biz gurbetteki Avrupalılara hoş gelmiyor değildi. Temsilin biletleri daha önceden otellerde ve kahvehanelerde satılmış olduğu için, hemen bilet bulmak zordu. Birden aklıma, burada çıkan en büyük Fransızca gazete olan *Constantinople*'un müdürünü Galata'daki yazıhanesinde görmek geldi. Kendisi ziyaretimden çok memnun kaldı ve beni öğle yemeğine alıkoydu. Sonra da beni, tiyatrodaki locasına misafir olarak davet etti. Bana, «eğer yanlış hatırlamıyorsam, gazetelerde tefrika yazarlığı yapmak sizin eski mesleğinizdir. Tiyatroda oynanacak temsillerin tenkitlerini bize yazarsanız, daimî davetiyeniz temin edilmiş olur,» dedi ([47]). Birdenbire ileriyi pek düşünemeden bu teklifi kabul etmiş bulundum. Zira, İstanbul tarafında oturulduğunda, gün aşırı oynanan oyunun bitiminden sonra gece yarısı o yakaya geri dönmek pek kolay bir iş değildi.

Sahnelenen eserin adı «Buondelmonte» idi ([48]). Beyoğlu tiyatrosu, geniş olmaktan ziyade uzun bir salon şeklinde. Locaları, İtalyan üslubunda balkonsuz. Bunların hemen hepsi, sefirler ve bankacılar tarafından tutulmuştu... Sahneye yakın olan kısımda birkaç da Türk seyirci seçiliyordu. Bunlar herhalde,

aileleri tarafından daha önce Paris'e veya Viyana'ya gönderilmiş kimselerdi. Nâdir istisnalar dışında hiçbir Müslüman, bizim tiyatrolarımızda çalınan müzikten pek hoşlanmaz. Bizler de, onların tek sesli müziğini anlayamayız. Tabii, özel surette bir intibak yapılarak bizim müziğimize uydurulmuş olan parçalar, bu kaidenin dışındadır. İstanbul'da, Rum ve Moldevya Tunası havaları, hemen hemen herkes tarafından seviliyor. Donizetti de, erkek kardeşini mümkün mertebe bu neviden eserlerden derlemeler yapmakla vazifelendirmiş. O, bu eserleri herhalde operalarında da kullanıyordu.

Journal de Constantinople'un müdürü beni İstanbul'daki Fransız sefirine götürüp takdim etmek arzusunu gösterdi. Fakat sefirimizin beni yemeğe çağıracağını daha önceden bildiğim için bu teklifi kabul etmedim.

Elçi, yaz boyunca Boğaziçi'nde, İstanbul'a altı mil uzaklıkta olan Tarabya'da oturuyor. Oraya gitmek için altı kürekçili bir kayığı yarım günlüğüne kiralamak gerekiyor. Bu da, takriben yirmi franga mal oluyor. Böylece, elçinin size verdiği ziyafetin ne kadar pahalıya geldiğini anlamak kolaylaşır. Bu davetin bir de sıkıntılı tarafı var. Ziyafet dönüşünde gece geç saatlere kalındığı için, kayıkçılar açıktan bir yemek parasını ayrıca alınadıkça küreklere sarılmıyorlar. Bir de, hiç korkusuz olduklarından, çirkin sesli şarkıların eşliğinde, dalgaların ortasındaki kayıkta tepinerek oynuyorlar. Hele hava da biraz kötü ise, el kadar bir kayık içinde geriye dönüşün nasıl tehlikeler arzettiği kolayca düşünülebilir.

İtalyanların sahnelediği oyun, kendilerinden beklenildiği gibi çok güzel oldu. Ronzi'nin her yanı çiçek buketleri ile dolup taştı. Alkışlarla defalarca sahneye tekrar tekrar çağrıldı. Biraz da, Bizans'a has bu büyük coşkunluk ve kendinden geçmeden kaynaklanan takdir ve alkışlar Ronzi'yi herhalde fazlası ile tatmin etmiştir. Piyesten sonra herkes fenerini yaktı ve yola çıktı. Elçiler ve bankacılar arabalarına binip gittiler. Ben de Yıl-

dız Han'a doğru yola çıktım. Çünkü, Beyoğlu'nda sadece bir gece için yatacak yer bulmak imkânsızdır.

Bizim ülkemizin mehtaplı geceleri derecesinde güzel olan ramazan ayının sâf ışığında, Haliç'in dubalı köprüsünden geçerek İstanbul yakasına giden hayli uzun yolu katetmeyi zevkle göze aldım. Caddelerde başıboş dolaşan köpekler, burada bir nevi polis görevi yapıyor. Güvenlik teşkilatının emirlerine göre, gece fenersiz sokağa çıkmak yasaktır. Buna riayet etmeyip karanlıkta giden insanlara da köpekler saldırıyor. Ben elimde fenerim, Deniz Kuvvetleri binalarının karşısında bulunan Galata kapısına vardım. Kale surları burada nihayet bulur. Kale kapısından başka Haliç'e geçit yoktur. Onun için, büyük kapı ile içiçe bulunan küçük kapının tokmağına vurularak kapı çalınır. Bahşişi haketmiş olan kapıcı size güleryüzle kapıyı açar. Karakol nöbetçilerinin selâmına siz de bir «aleyküm selâm» ([49]) ile cevap verirsiniz. Daha sonra, denize doğru inen yolun nihayet bulduğu yerde, Sultan Mahmut'un yaptırdığı çeyrek mil uzunluğundaki o çok güzel köprüye varırsınız.

Karşı kıyıya çıkar çıkmaz, her tarafı ışıklarla donatılmış şenlik ve eğlence merkezlerini karşımda buldum. Gece karanlığında, selvilerin ve mezarların arasından bir milden fazla bir yol yürüdükten sonra, bu manzara insana gerçekten büyük bir zevk veriyor.

Fener rıhtımının önündeki koyda, her zaman sayılamayacak kadar çok gemi demir atmış vaziyettedir. Bu semt âdeta gemi adamlarının istilâsına uğramıştır. Bütün rıhtım boyu, meyve satıcıları, şekerlemeciler, pastahaneler, ayaküstü tava işi yemek yapanlar, rakı veya «Rosalio» ([50]) denilen bir nevi gül likörü satan Rum esnaf ile hiç boş yer kalmamacasına doldurulmuştur. Satılan malların en iyi bir şekilde teşhir edilmesini sağlamak için vitrinlere arkasından aydınlatılmış bir nevi şeffaf tablolar konulmuş. Çeşitli büyüklükte rengârenk fenerler-

le ışıklandırılmış kabareler ve kahvehaneler rıhtımın sonuna kadar görülür. Hatta azalarak da olsa, bunlar ara sokaklarda da bir süre daha yer alırlar. İlerledikçe, ışıklar ve sesler yavaş yavaş kesilir. Artık, kendi köşesine çekilmiş gibi sessiz ve sakin duran küçük ahşap evlerin bulunduğu mahallelere gelinmiştir. İstanbul'da, şenlikler ve eğlenceler, sadece şehrin ticaret merkezlerinde yapılır.

Yürüyüşümüze biraz daha devam edersek, mahallenin basit ve küçük Türk evlerine muazzam yapısı ile üstten bakıyormuş gibi duran «Valens» in ([51]) yüksek su kemerleri ile karşılaşırız. (*)

Doğayı islâh etmek için insan elinin pek az emek verdiği İstanbul, inişi ve yokuşu bol olan bir şehirdir. Büyük Pazarda sona eren esas ana yoldan camilerin bulunduğu uzun caddenin nihayetine gelinince, insan kendisinin çok mutena bir semtte olduğunu hisseder. Bu büyük cadde, mavimsi gün ışığının aydınlığında daha güzel gözüken göz kamaştırıcı bahçeleri, siluetleri yansıyan geçitleri, altın sarısı yaldızlı ve demir parmaklıklı çeşmeleri, köşkleri, sütunlu girişleri ve revakları ve sayısız minareleri ile özellikle geceleri de bir başka çeşit hayranlık uyandırır. Yüksek asma çardakları üzerine uzanmış üzüm yapraklarının hışırdadığı, canlı renkleri içinde koyu yeşil bahçelerin manzarasını daha da bir ortaya çıkardığı altın yaldızlı kitabeler, lâke cilâlı boyamalar, bir renk cümbüşü içindeki tonozlar, yontulmuş mermerler, çok çeşitli renklerle büsbütün güzelleştirilmiş süslemeler her tarafta parıldarlar. Sonunda tenhalık yerini neşeli bir gürültüye bırakır. Işıklandırılmış dükkânlar tekrar görülmeye başlar. Kalabalık ve zengin mahalleler, bütün gözalıcılıkları ile yine önünüze serilirler. Çocuk oyuncakları satan mağazaların vitrinleri içinde, annelere ve hatta işten evlerine dönmekte olan mutlu aile baba-

(*) Bu su kemerleri, İstanbul Belediye Sarayı'nın karşısında bulunan Bizanslıların yaptığı tarihi kemerlerdir.

larına çok hoş ve şirin gelen Fransız malı kuklaları, Nürenberg oyuncaklarını veya kervanlar tarafından getirilmiş çok güzel Çin oyuncaklarını her türlü zevke cevap verecek şekilde teşhir ederler.

Çocukları eğlendirmek için gerekli olan şeyleri dünyada en iyi bilen millet, Çinlilerdir.

III. Karagöz

İstanbul'daki bütün oyuncakçılarda Karagöz'ün resimleri sergilenir. Bu acayip kuklayı, şöhretinden dolayı Fransızlar da bilir ([52]). Her yerde ve her zaman çok açık saçık konuşan bu kişiyi, yaratacağı ahlakî tehlikeden hiçbir endişe duymaksızın gençlerin eline bol bol vermek pek akıl almaz gibi görünüyor. Ama, doğuluların ahlak ve eğitim hakkında bizlerden çok daha değişik fikirleri vardır. Onlarda duygunun ve anlayışın geliştirilmesi aranır, bizde ise maalesef söndürülmesi...

Serasker Meydanı'na varmıştım. Birden gözüme, üzerine koskoca harflerle «KARAGÖZ NAMUSLULUĞUN KURBANI» yazılmış ve büyük ışıklarla donatılmış bir levha çarptı. Karagöz oynatılacak bu yerin önünde büyük bir kalabalık birikmişti.

Ünü dünyayı sarmış Karagöz'ü yakından tanıyanlar için, ilandaki konu ile Karagöz'ün kişiliği arasındaki tezat hemen göze çarpacak mahiyette. Fransızcaya çevirdiğim ilandaki kelimeler ile Karagöz adının birleşmesi, kapıda birikmiş olanlar arasında şaşkınlık ifade eden bir uğultu yaratıyordu. Oynanacak oyunu hiç beğenmemek ihtimalini de göze alarak içeriye girdim.

«Şeb-baziçe» ([53]) (gece temsili) verilen bu yerin kapısı önünde, Karagöz'den sonra, ayrı bir oyun oynayacak dört aktör duruyordu. Bunlar, «İki Dul Kadının Kocası» adını taşıyan,

«taklit» ([54]) denilen neviden kaba şakalarla dolu bir komediyi sahneleyeceklerdi.

Aktörler, sırma nakışlarla işlenmiş ceketler giymişlerdi. Başlarmdaki şık feslerinin altında, kadınlarınki gibi uzun örgülü saçları gözüküyordu. Göz kapaklarına siyah sürme çekmişler, ellerine de kına sürmüşlerdi. Yüzlerine parıldayan pullar yapıştırmışlar. Çıplak kollarına «dövme» yapılmış bu aktörler, içeri giren müşterileri, kapının önünde «hoş geldiniz» diyerek karşılıyorlar. Giriş ücretine ilave olarak bahşiş verenlere daha bir ihtimamlı hürmet gösteriyorlar. Bir «irmelikalen» (*) (bir frank yirmi beş santim) ([55]) veren müşteriye, çok belirgin bir minnet duygusu içinde ön sıralarda yer veriyorlar. Ama, hiçbir kimse, on para olan normal giriş ücretinden fazla para vermeye zorlanmıyor. Bu ücret, ayrıca bir kahve ve nargile içme hakkını da veriyor. Bunların dışında içilecek şerbetlerin ve gazozların parası ayrıca ödeniyor.

Hepsi aralıksız olan sıralardan birine oturur oturmaz, yanıma hayli şık giyimli, kolları omuzlarına kadar açık, yüz çizgileri kibar ve çekingen bir erkek çocuk geldi. Onu, nerede ise genç bir kız zannedecektim. Çubuk mu? Yoksa nargile mi? içeceğimi sordu. Dönüşünde bir de kahve getirdi.

Bu sırada salon, yavaş yavaş doluyordu. Ama aralarında tek bir kadın görünmüyordu. Hizmetkârlarının eşliğinde birçok çocuk da gelmişti. Büyük çoğunluğu bakımlı ve iyi giyiniktiler. Anlaşılan anne ve babaları, onların bu eğlence gecesinin tadını çıkartmalarını arzu etmişlerdi. Ama kendileri gelmemişlerdi. Zira, İstanbul'da erkekler toplum içinde ne kadın, ne de çocukla beraber görünmek istemezler. Onların dünyası ayrıdır. Oğlan çocukları da ergenlik çağına varınca analarından ayrı olarak gezmeye başlarlar. Çocukların kendilerine emanet

(*) Bu kelime, yazarın hafızasında yanlış kalmış olacak. Doğrusu «yirmiliktir». Eski deyimi ile yirmi para.

edildiği kişiler, ailenin bir parçası sayılırlar. Bunlar ailenin içinde doğup büyümüşlerdir. Ev halkından ayırt edilmezler. Yaşları biraz ilerleyince, bunlara artık ağır işler gördürülmez. Yetişkin yaşlara geldiklerinde, her türlü ihtiyaçları karşılanarak evlendirilirler ve onlara ayrı ev açılır. Bazılarına ömür boyu gelir de sağlanır. Sömürgelerden getirilen köleleri, en ağır işlere koşturup eziyet eden Hıristiyan Avrupalıların, Türklerin bu insancıllığı karşısında ne kadar zalim kaldıklarını düşünmek de utanç vericidir.

Biz tekrar gösterimize dönelim. Salon kâfi derecede dolduğundan, balkon nevinden yüksekçe bir sekiye yerleşmiş olan orkestra, evvela bir açılış müziği çaldı. Müzik biter bitmez, salonun bir köşesi birden aydınlandı. Çevresi, çiçeklerden yapılma bir zincirle süslü, arkasından aydınlanmış şeffaf bir beyaz perde göründü. Karagöz bu perdede oynayacaktı. Önce salonun ışıkları söndü. Her tarafı neşeli bir bağırışma kapladı. Bu sırada, perdenin arkasında, bir çanta içine konulmuş tahta parçalarının silkelenmesi ile çıkan seslere benzer sesler gelmeye başladı. Çocukların taşkın bir tezahüratla karşıladığı bu sesler, Karagöz oyununun başlamak üzere olduğunu bildiriyordu.

Salona bir müşteri gibi yerleştirilmiş olması çok muhtemel olan bir seyirci, Karagöz'ü oynatacak perde arkasındaki kişiye birden bağırarak sordu:

— Bu gece bize hangi oyunu göstereceksin?

Muhatabı cevap verdi:

— Bunun ne olduğu giriş kapısının üzerine yazılmıştır.

— Ama ben, «Hoca»nın öğretmiş olduklarını unuttum. (Hoca, camilerde çocuklara hem din dersleri veren, hem de okuma yazma öğreten kişidir).

— Öyleyse söyleyeyim: Bu gece, «Karagöz Namusluluğun Kurbanı» adlı oyun oynayacaktır.

— İyi ama, Karagöz'ün kendisi ile tezada düşen bu oyunun adını nasıl izah edeceksin?

— Siyah gözlü «Ahmet»in inayeti ve seyircilerimizin yüksek zevki ve zekâsı ile...

(Ahmet, iman sahibi Müslümanların Hazreti Muhammed'e verdikleri bir küçük isimdir. Siyah göz de, Karagöz manasındadır.)

Seyirci, «güzel konuşuyorsun. Geriye bunu yapıp yapamayacağını görmek kalıyor» dedi. Perdenin arkasından gelen ses, «buna emin olabilirsin, ben ve dostlarım, tenkitlere her zaman açığız» diye cevap verdi.

Orkestra yeniden çalmaya başladı. Biraz sonra, aydınlatılmış perdede, ön tarafında bir çeşmesi, arkasında evleri ile İstanbul'un bir sokağı göründü. Bunu takiben, arka arkaya bir kavas (hademe), bir köpek, bir saka (su taşıyıcısı) ve kurulmuş gibi yürüyen birçok kişi geçti. Hepsinden sonra, elinde bir seyahat çantası taşıyan bir uşağın kendisini takip ettiği bir Türk'ün civardaki evlerin birinden çıktığı görüldü. Halinden huzursuz ve kaygılı olduğu anlaşılıyordu. Birden bir evin kapısı önünde durdu, bağırarak: Karagöz! Karagöz! Kıymetli dostum, yoksa hâlâ uyuyor musun? diye seslendi.

O anda Karagöz başını pencereden uzattı. Onun görünmesi ile birlikte seyircilerden coşkun ve heyecanlı bağırışma sesleri geldi. Karagöz giyinmek için izin istedi, biraz sonra aşağıya indi ve dostunu (*) sarılıp öptü.

Karagöz'ün dostu: «Bak, senden büyük bir yardım bekliyorum. Önemli bir iş için hemen Bursa'ya gitmek mecburiyetindeyim. Biliyorsun, ben güzel bir kadının kocasıyım. Sana iti-

(*) Yazar bu dostun kim olduğunu işaret etmemiş. Hiç şüphesiz onun dikkatinden kaçmış olduğu anlaşılan bu kişi, Karagöz kadar meşhur olan Hacivat'tır.

rat edeyim ki, etrafımdaki insanlara pek güvenim yok. Onun için karımı yalnız bırakmak bana güç geliyor. Aziz dostum, bu gece aklıma iyi bir fikir geldi. Ben yokken onun namusu ve iffetini sen koruyacaksın. Senin incelik ve nezaketini ve bana karşı olan derin sevgini bilirim. İtimadımın büyüklüğünü gösteren böyle bir vazifeyi sana vermiş olmaktan, çok mutluluk duyuyorum. Karagöz:

— Zavallı dostum, bu ne çılgınlık! Elime yüzüme iyice bir baksana!

— Peki, baktım ne olacak?

— O! Şey! Yani, demek istiyordum ki, karın beni görür görmez, kollarının arasına atılmak arzusuna karşı koyamayacak. Bunu bilmiyor musun?

Türk, «ben böyle bir şeyi aklından geçirmem», dedi. «Karın beni sever. Ayrıca, karının kendisini kapıp koyvereceğinden korksaydım bile, bu senin yüzünden olmazdı. Üstelik ben senin namusuna güvenirim. Bir de, sen o derece gülünç vücutlu bir adamsın ki... Uzun sözün kısası ben sana itimat ediyorum». Türk bu sözleri söyledikten sonra uzaklaşır. Karagöz:

— İnsanların düşüncesizliği ve körlüğü! diye bağırır. Benim vücudum gülünç haa! Yahu! Eli yüzü çok düzgün, vücudu çok güzel, çok cazip, gösterişi çok tehlikeli! desene... Sonra derin bir düşünceye dalar ve kendi kendine:

— İşin hülâsası, der: «Dostum beni, karısının namusunu korumakla vazifelendirdi. Bu itimada lâyık olmak gerekir. Onun istediğini yapmam lâzım. Evine girip divanın üstüne yerleşeyim. Fakat eyvah! Yine felâket! O da, diğer bütün kadınlar gibi mütecessis olmalıdır. Herhalde beni görmek isteyecektir. Ve gözleri üzerime çevrildiği an, bana hayran olacak ve muhakemesini kaybedecektir. Yok! Yok! İçeri girmemeliyim. Ben, bu yuvanın kapısı önünde bir nöbetçi sipahi gibi beklemeliyim. Bir kadın, pek önemli bir şey değildir. Ama, hakiki bir dost o kadar az ve o kadar önemli ki...»

Bu cümle, kahvehanenin esasen hepsi erkek olan dinleyicileri arasında büyük bir sempati yarattı. Bizdekilerde olduğu gibi, Türklerin de vodvil karışık bu çeşit oyunlarında bu şekil cümleler bir nakarat mahiyetindedir ve sık sık tekrarlanır. Ekseri nakaratların hemen arkasından, Türklerin pek sevdikleri bir deyim olan «bakkalum» (bakalım) gelir. Bunun manası, «ne önemi var», yahut «bana göre hava hoş» tur (*).

Şeffaf ince perdenin gerisinden, dekorasyonun ve oyunda rol alan kişilerin, renk, ses ve söz tonlarının esas temsilcisi olan Karagöz'e gelince, o, simsiyah gözleri, çok belirgin olarak çizilmiş kapkara kaşları ile, sözünü hiç kimseden esirgememek uğruna kasten özellikle sarfettiği patavatsızca sözleri en çarpıcı bir tarzda ve hayran olunacak bir maharetle söylüyordu.

Bu arada, nakarat halinde her zaman tekrarladığı sözlerden sonra, düşüncelerine dalmış bir hal aldı. Nasıl hareket etmesi gerektiğini tasarlamaya çalışıyordu. Birden kararını verdi: Dostu seyahatten dönünceye kadar onun kapısı önünde gece gündüz bekleyecekti. Fakat bu kadın beni «muşarabi» lerden (kıskançlık kafesinden) gizlice seyredebilir. Ayrıca, hizmetçileri ile birlikte hamama gitmek için sokağa çıkabilir. Ne yazık ki, bu bahane ile sokağa çıkmak isteyen kadına, hiçbir koca mani olamaz. Böylece hiçbir güçlüğe uğramadan beni görebilir. Ohh! İlerisini düşünmeden hareket eden dostum! Karının muhafaza edilmesi vazifesini neden bana yüklersin?

Buradan sonra oyun, gerçek dışına çıkıp hayale kaçıyor.

(*) Yazar «bakalım» deyiminin yorumunda herhalde bir hataya düşmüş olsa gerektir. Zira, «bakalım»ın manası hiçbir zaman, «ne önemi var» veya «bana göre hava hoş» değildir. Hep bilindiği gibi, bu sözün manası, «hele bir düşünelim», veya «sonucu bekleyelim»dir. Ayrıca, bütün Türklerin ve özellikle Karagöz'ün «bakalım» deyimini pek sevdiklerini ve bu kelimeyi Karagöz'ün bir nakarat halinde sık sık kullandığım da pek zannetmiyoruz.

Karagöz, dostunun karısının kendisini görmemesi için, bir köprüye benzemeye kalkışıyor. Bunun için, yüzü koyun yere uzanıyor. Bu acayipliği, ancak Karagöz'ü iyi tanıyanlar makul karşılayabilir. Bizim Avrupa kuklalarının da böyle hareketleri vardır. Fakat onlar, bu işi arka üstü yatıp köprü kurarak yaparlar. Yüzü koyun yatan-Karagöz'ün, köprüye benzemekle hiçbir ilgisi yoktur. Buna rağmen oyun normal olarak devam ediyor. Bir sürü insan, at, köpek ve devriyeler, köprü vazifesi gören Karagöz'ün üzerinden geçip gidiyor. Fakat bu sırada, içi kadın dolu bir büyük öküz arabası geliyor. Bahtsız Karagöz, bu ağırlığın yükü altında ezilmemek için derhal ayağa fırlıyor.

Anlatılırken pek bir şey ifade etmeyen, fakat perdede gösterilirken bütün seyircileri kahkahaya boğan asıl komik olan salıne bundan sonra gelmektedir. Bunun daha iyi anlaşılması için, Lâtin «Atellan» ların komedilerine kadar gerilere gitmek lâzımdır. Aslında Karagöz, Napoli müzesinde son derece güzel örnekleri görülen «Osk» kuklalarından başka birisi değildir. Bu salınede, bizlerin inanması pek mümkün olmayan, mantığa aykırı çok büyük bir acayiplikle karşılaşıyoruz. Karagöz, yere sırtüstü yatıyor ve bu defa gûya bir kazık yerine geçiyor (56). Yanından geçen herkes, bu kazığı buraya kim dikti? Dün yoktu. Bu bir meşe kazığı mı? Yoksa köknar mı? Biraz sonra, mahallenin çeşmesinde çamaşırlarını yıkamaktan dönen kadınlar görünüyor. Bunlar da çamaşırlarını kurutmak için kazığın üstüne asıyorlar. Aslında yerde yatan Karagöz'ün üstüne seriyorlar. Karagöz, kendisinin bir kazık olduğuna kadınların inanmasından pek memnun kalıyor. Demek ki, tahmin ve faraziyesi doğru çıkmıştır. Kısa bir süre sonra, bu defa da, atlarını sulamaya götüren seyisler görülüyor. Bu sırada bir dostlarına rastlıyorlar. O, bunları, birkaç kadeh almak için yakında bulunan bir «Galer»e (bir nevi küçük kabare) davet ediyor. İyi ama, atları nereye bağlamalı? Tam o esnada, içlerinden bir tanesi, «halı! bakın, işte sağlam bir kazık» diyor ve atlar Karagöz'e bağlanıyor.

Biraz sonra, içilen «Tenedos» şarabının verdiği keyif ve coşkunluktan kaynaklanan neşeli ve kıvrak şarkılar kabareyi çınlatıyor. Fakat bu arada, atlar da sabırsızlanıp huysuzlaşmaya başlıyorlar. Atların kendisine bağlı olduğu Karagöz yerlerde sürüklenmeye başlıyor. Büyük bir acı içinde etrafından geçenleri imdadına çağırıyor. Seyislerin kendisini yanlışlıkla bir kazık zannettiklerini ve atları gövdesine bağladıklarını anlatmaya çalışıyor. Neticede kurtarılıyor ve tekrar ayağa kalkıyor. Ama, işte o anda da, dostunun karısı hamama gitmek üzere dışarıya çıkıyor. Artık saklanmaya vakit kalmamıştır. Nitekim kadın Karagöz'ü görüiyor ve hayranlığından kendinden geçiyor. Seyirciler de, bütün bu olanları, büyük bir rahatlıkla ve zevkle seyrediyorlar.

Yavaş yavaş kendine gelen kadın:

— Aman Yarabbi! Ne hoş! Ne güzel! Ne yakışıklı adam! Böylesine güzel bir erkek hiç görmemiştim diye bağırıyor.

Karagöz, namuslu ve faziletli olmayı bir an olsun elden bırakmayarak:

— Hanım! Özür dilerim, ben size muhatap olabilecek bir adam değilim. Ben, mahallede bir yangın filan çıkarsa, değneğini yere vurarak ahaliyi haberdar edecek olan bir gece bekçisiyim.

— Peki, gündüzün bu saatinde burada ne geziyorsunuz?

— Ben, her ne kadar iyi bir Müslüman isem de, yine de talihsiz bir günahkârım. Bir an için şeytana uydum, birtakım gâvurların peşine takılıp kabareye gittim. Sonunda, nasıl oldu? bilmiyorum, kendimi körkütük bu meydanın ortasında buldum. Emirlerine karşı gelmiş olduğum için Hazreti Muhammed beni affetsin.

— Zavallıcık! Sen herhalde hasta olmalısın. Bizim eve gir, orada biraz dinlen. Bu arada, hanım misafirperverliğini belirtmek için Karagöz'ün elini tutmaya çalışıyordu. Karagöz, dehşetle:

— Bana dokunmayınız, diye haykırdı. Zira ben cenabetim. Bu yüzden, namuslu temiz bir Müslüman evine giremem. Bir köpek beni yalayarak kirletti.

Karagöz'ün tehlikeye düşen namus ve faziletini kurtarmak için ileri sürdüğü bu kahramanca bahanenin bir özelliği vardır. Türkler, köpeklerin hayatına kastetmezler, hatta onları dinî birtakım vakıflar vasıtası ile beslerler de. Fakat, bir köpeğin kendilerine değmesini bile dinen müstekreh bulurlar.

Hanım: «Bu müsibet iş nasıl başınıza geldi?» diye sordu.

— Allah beni haklı olarak cezalandırdı. Dün geceki sefahatim sırasında, üzüm reçeli yemiştim. İşte, herkesin gelip geçtiği şuracıkta gözümü açtığımda, bir köpeğin yüzümü yalamakta olduğunu dehşetle gördüm. İşte gerçek bu... Beni Allah affetsin. Fakat, bütün bunlara rağmen, dostunun karısının kendisine daha fazla yaklaşabilmek için gittikçe artırdığı ileri gitme hareketlerini önlemek maksadı ile Karagöz'ün yaptığı bütün karşı koymalara, kadının galebe çaldığı da açıkça belliydi.

Kadın, büyük bir merhamet ile: «Oh! Zavallı adam! Haklısın. Koş hemen git, her biri bir çeyrek saat sürmesi gereken beş boy aptesti almadan, gerçekten kimse sana el süremez. Ben, hamamdan dönüşümde seni burada bulurum» dedi.

Karagöz yalnız kalınca, «şu İstanbul kadınları, ne cüretkâr, ne gözü pek!» diye haykırdı. Yüzlerini gizleyen peçelerinin altında namuslu adamların çekingenliği ile âdeta alay etmek için, nasıl da yürekli oluyorlar.

«Yok! Bu yapmacık düzenlere, yüze gülen bu sözlere, tül peçesinin aralığından parıl parıl parıldayan bu gözlere, kendimi kapıp koyvermeyeceğim. Yüzünü gözünü iyice örtmeleri için polis bu kadınları acaba niye yeterince zorlamaz ki?..»

Karagöz'ün bundan sonra başına gelenleri teferruatı ile anlatmak çok uzun olacak. Onun için, oyunun bize garip gelen bir tarafına temas edelim: Bu gibi piyeslerde, kadının namusunun korunması vazifesi, daima en olmayacak kişilere verilmektedir.

Artık hanım hamamdan çıkmıştır. Kendisinin bahtsız namus muhafızını, çeşitli aksiliklerin alıkoyduğu aynı yerde bulur. Hamamda rastladığı kadınlara, görmüş olduğu erkeğin güzelliğini, yakışıklılığını anlatmaktan kendisini alıkoyamamıştır. Bu bir yığın kadın da hanımın peşine takılmıştır. Yeni ortaya çıkan bu çılgın kadınların da tehlikesi ile karşı karşıya kalan Karagöz'ün durumu kolaylıkla tahmin edilebilir.

Karagöz'ün mukavemeti karşısında, dostunun karısı, saçını başını yolar, elbiselerini yırtar parçalar. Hülâsa mücadele etmek için hiçbir şeyi ardına koymaz. Namus muhafızı pes etmek üzeredir. Tam o sırada kalabalığı yararak gelen bir araba görünür. Bu araba, bir sefire ait Fransız üslubunda çok gösterişli bir arabadır. Karagöz kaderini bu son şansa bağlar. Sefirden kendisini himayesi altına almasını ve etrafını saran günahkâr kadınların elinden kurtulabilmesi için arabasına binmesine izin vermesini diler. Sefir arabadan iner. Çok zarif ve şık bir elbise giymiştir. Başındaki perukanın üzerine konulmuş üç köşeli şapkası, nakışlı yeleği, dizinin altına kadar uzanan golf pantolonu ve kınındaki kılıcı ile çok dikkat çekici bir resmî havası vardır. Hanımlara, Karagöz'ün dostu olduğunu ve onun kendi himayesi altında bulunduğunu söyler. (Karagöz minnet duyguları ile sefire sarılır. Hamamdan dönen kadınların hayallerini de beraberinde götürecek ve hemen gözden kaybolacak olan arabaya atlar.)

Seyahatten dönen koca, karısını tertemiz bir şekilde muhafaza etmiş olan Karagöz'ün dürüstlüğünü ve namusluluğunu tekrar görmekten mutlu olur.

Bu piyesin işlediği konu, dostluğun zaferidir.

Halkın pek tuttuğu bu piyes, eğer ülkenin örf ve âdetlerini ortaya koymamış olsaydı, oynanan oyun üzerinde bu kadar durmayacaktım. Piyeste yer alan elçinin kılık kıyafetine bakılırsa, bu piyesin geçen yüzyıla kadar uzandığı kanaatine varılabilir. Dikkat edilirse, Karagöz'ün, bizim «*Arlequinade*» (*) lara benzer şekilde oynandığı görülür. Karagöz, kaba şakalarla dolu bu komik oyunların alışılmış sürekli aktörüdür. Fakat, her zaman da başrolde değildir. İstanbul örf ve âdetlerinin, Tanzimat'tan bu yana çok değiştiğine inanmakta haklıyım. Ancak, Sultan Mahmud'un tahta çıkışından önceki dönemlerde de, güçsüz olan kadın, güçlü olan erkeğin baskısına, kendine has bir usul ve üslupla karşı koyabiliyordu. Kadınların, Karagöz'e karşı duydukları büyük sempati de bunu açıklamaktadır.

Bugün sahnelenen oyunlarda, Karagöz daima muhalefeti temsil etmektedir. O, ekseriya, ya asilzadelerle alay eden, yahut da ikinci plandaki yöneticilerin yaptıkları yanlış işleri kuvvetli sağduyusu ile eleştiren halk adamıdır.

Polisin, gün batımından sonra fenersiz sokağa çıkılmasını ilk defa yasakladığı dönemde, elinde bir fenerle görünür. Ama, fenerin içinde mum yoktur. Derhal kolcular tarafından alınıp karakola götürülür. Kısa bir süre sonra serbest bırakılır. Çünkü, polis emirnamesinde, sadece fenersiz sokağa çıkmak yasağı vardır. İçine mum konulmasından söz edilmemiştir. Biraz sonra, Karagöz yeniden görünür. Bu defa fenerin içine mum konulmuştur ama, yakılmamıştır. Yine gözaltına alınırsa da, çok geçmeden bırakılır. Zira, emirnamede mumun yakılmış olması mecburiyetinden bahsedilmemiştir. Bu şaklabanlıkların, «*Jean de Calais*» ye atfedilen halk efsanelerinde de bulunduğu düşü-

(*) Arleqin adı verilen aktörlerin oynadığı oyunlar. Arleqin, İtalyan tiyatrosunun erkek komiğidir. 17. asırdan itibaren hemen bütün Avrupa tiyatrolarında yer almıştır. Elbisesi, çeşit çeşit renkli olarak küçük üçgen şeklindeki kumaşlardan yapılmıştır. Yüzünde siyah bir maske, belinde de tahta bir kılıç taşır.

nülürse, halkların hepsinin aynı mayadan olduğu anlaşılır. Karagöz'ün hiç değişmeyen en belirgin tutum ve davranışı, daima, sopaya, süngüye ve kaba güce karşı olmasıdır.

Oyun bittikten sonra verilen arada, çubuklar, nargileler ve serinletici içecekler tazelendi. Bu arada, Karagöz'ün oynandığı şeffaf perde birden iniverdi. Bunun hemen arkasından, «İki Dul Kadının Kocası» nı oynamak üzere, bu defa hayal olmayan gerçek aktörler «seki»nin üzerinde göründüler. Piyeste üç kadm ve bir erkek rol almıştı. Böyle olmakla beraber, bu piyesi oynayacak olan erkek artistlerden başka kimse ortada gözükmüyordu. Doğunun, kadın kılığına girerek rol yapan genç erkekleri, bizimkilerde pek bulunmayan kadınlara has incelik, zarafet, boyanmadaki maharet ve taklit yapabilme kabiliyetleri ile kadın gibi görünmeyi çok iyi başarıyorlar. Bunlar umumiyetle Çerkez ve Rum erkekleridir.

Oyunun başlaması ile birlikte, çeşitli süs eşyaları satan ve içine girebildikleri evlerdeki kadınların entrikalarına aracılık eden bir bohçacı Yahudi kadının sahneye çıktığı görülüyor. O günkü kazancını hesaplıyor ve yeni bir işden başka bir çıkar sağlamayı düşünüyor. Bu iş, Osman ismindeki genç bir Türk'le ilgili. O, savaşta şehit olmuş bir binbaşının [57] (Kolonel'in) (*) başkadını zengin bir dula tutkun. Şeriata göre, üç ay dul kalan bir kadın yeniden evlenebiliyor. Osman bu hanımın, daha kocası hayatta iken kendisi ile ilgilendiğini düşünerek, onun koca olarak kendisini seçeceğine inanıyor. Çünkü bu hanıma, daha önceleri Yahudi kadın vasıtası ile birçok kereler hususî manalar ifade eden çiçekler yollamıştı.

(*) Yazar, orijinal metinde «binbaşı» kelimesini Türkçe olarak yazmış. Manasını açıklamak için de, yanına (kolonel) kelimesini koymuş. Oysa, bilindiği gibi, kolonel albayın karşılığıdır.

Öte yandan, Yahudi kadın da, bir an önce Osman'ı eve damat olarak sokmak istemekte ve çok büyük bir tehlike arzeden bir gidişata son vermekte acele etmektedir. Tabii, bu arada elde edeceği para da önem taşımaktadır.

Osman bu evlenmenin daha fazla gecikmemesini arzuluyor ve müstakbel karısını da böyle düşünmeye zorluyordu. Fakat ne nankörlük! Başka bir ifade ile kadınların bitip tükenmeyen kaprisleri! Hanım, Osman'ın, binbaşının ikinci karısı ile de evlenmeyi kabul etmedikçe kendisinin evlenmeyeceğini söylüyor.

Osman kendi kendine, şu şeytanın ([58]) işine bak, diyor. Bu ne zor bir şey, diye düşünüyor. Müstakbel karısına :

— Gözümün nuru, bu fikri size kim verdi, diyor. Bu hiçbir kadında görülmemiş ve duyulmamış bir arzu.

Kadın size bunu izah edeyim, diyor :

— Sizin de bana her zaman söylediğiniz gibi, ben genç ve güzel bir kadınım. Ölen kocamın ikinci karısı, kurnazlığı ve hileleri sâyesinde, kocamı kendisi ile evlenmeye razı etti, bu yetmiyormuş gibi, kendini kocama deli gibi sevdirtti. O benim gibi güzel ve genç de değildir. Fakat, kocamın bende beğendiği her şeyimi taklit etti. İşve ve cilveleri ile kocamı kendisine sıkı sıkıya bağladı ([59]). Onun için, beninle evlenirken, bu kötü ruhlu kadınla da evlenmenizi istiyorum. Böylece, benim çektiğim sıkıntıları şimdi de onun çektiğini görmüş olacağım. Çünkü, benim tercih edildiğimi iyice anlayacak. Sizin onu küçümsediğinizi görerek, biraz da o ağlasın. Hülâsa, benim eski mutsuzluğuma o düşsün istiyorum. Osman, anlattığınız bu kadın pek hoşuma gitmedi. Anladığım kadarı ile o, çok entrikacı bir kadın. Bu bakımdan sizde bulacağım mutluluğu, onun şahsında kaybetmiş olacağım. Başka türlü ifade edecek olursam, istediğiniz bu ikinci evlilik beni çok sıkıntıya sokacaktır. Biliyorsunuz, Hazreti Muhammed'in emrine göre, bir koca ister iki kadın alsın, isterse dörde kadar çıksın, bütün karılarına eşit bir

şekilde davranmaya mecburdur. Oysa, ben bunu yapamayacağım.

— Ben Hazreti Fatma'ya (Peygamberin kızı) adakta bulundum ve kendi kendime de söz verdim. Ben, bu isteğimi yerine getirecek insanla evleneceğim.

— Öyleyse bu konu üzerinde düşünmek için zaman vermenizi istiyorum.

Osman yalnız kalınca, kendi kendine, ne kadar da şanssızım, dedi. Birisi güzel, ötekisi çirkin olan iki kadınla evlenmek mecburiyetindeyim. Anlaşılan saadete erişmek için, acıyı da birlikte çekmek lâzım.

Tam bu esnada Yahudi kadın tekrar geliyor ve izahat veriyor :

— Siz ne konuşuyorsunuz? İkinci hanım, çok güzel ve çok cazibelidir. Bu bakımdan, onu kıskanan birinci hanımın onun için söylediklerine kulak asmayınız. Hakikat şu ki, sizin sevdiğiniz sarışın, ötekisi ise esmerdir. Siz esmerlerden hiç hoşlanmaz mısınız?

— Damat namzedi, benim öyle peşin bir hükmüm yok, diyor.

— Yahudi kadın, öyleyse her ikisi de güzel ve hoş olan iki kadına sahip olmaktan neden korkuyorsunuz? diye cevap veriyor. Bunların tenlerinin rengi her ne kadar birbirinden farklı ise de, ikisi de çok güzeldir. Ben bu işlerden çok iyi anlarım. Osman :

— Senin söylediklerin doğru ise, Hazreti Muhammed'in emrine uymak bana pek güç gelmeyecektir. Bu takdirde iki karıma da eşit muamele edebilirim. Yahudi kadın :

Yakında göreceksiniz. Üstelik, sizin ikinci hanımı beğendiğinizi ben daha önce kendisine söylemiştim. Nitekim, siz

sokaktan geçerken pencerenin önünde sizi durdurması da bu sebeptendi.

Osman, çok ilginç bilgiler veren bu haberciyi hemen mükâfatlandırmak istiyor ama, o sırada binbaşının ikinci dulunun içeri girdiğini görüyor. Onun güneşten yanıp daha esmerleşmiş olduğunu görüyorsa da, güzel olduğuna da karar veriyor. Kadın, genç adamın ısrarlı bakışlarından, onun kendisini beğendiğini anlıyor. Evlenmeyi derhal kabul etmeyi düşünüyor.

— Sizin beni sevdiğinizi zannediyorum. Fakat sıkılganlığınızdan bunu ifade edemediğiniz bana haber verildi. Bundan çok duygulandım. Şimdi ben hürriyetime sahibim. Dileğinizi aynen karşılamak istiyorum, diyor. İsterseniz, kadıyı hemen çağırtınız. Yahudi kadın :

— Bunun hiçbir zorluğu yok. Yalnız bu şanssız gencin büyük hanıma (birinci eşe) bir para borcu var. İkinci eş :

— Ne? O çirkin ve rezil mahluk, şimdi de beni böyle mi altetmek istiyor, diye cevap veriyor.

— Yazık ki evet. Ben bu işin içine sırf siz gençlere bir hizmet etmek için girmiştim. Bu delikanlı, benim araya girmemle kurtulacak. Kendisi bu borcunu ödeyemiyor. Hanım da kendisine evlenme vaadi karşılığında vermiş olduğu para geri ödenmedikçe veya kendisi ile evlenip vaadini yerine getirmedikçe ibra senedini imzalamak istemiyor.

Genç adam, «maalesef gerçek bu», diyor. O esnada kadının içinin sızladığını da farkediyor.

Bu arada Yahudi kadın ilave etti : «Bu düzenci ve kurnaz kadının, sizin erkeğiniz tarafından çok sevilip beğenildiğinizi görmesi, sizin için ayrı bir zevk olacaktır».

Böyle bir durumda, kendi güzelliğinden ve üstün meziyetlerinden emin olan bir kadın için tereddüte mahal yoktur.

Bu zaten kadının tabiatı icabıdır. Bu sebeple ikinci hanım kendi yönünden çifte evlilikte mahzur görmez ve kadı çağrılır, nikâh kıyılır. O andan itibaren mesele başkadın olmaya kalır. Evliliğin ilk gecesi damat bir buket çiçekle gelir. Yahudi kadın çiçekleri hazırlamıştır bile. Örf ve âdetlere göre, koca buketi hangi karısına uzatırsa, başkadın o olur. Osman için sıkıntılı an, asıl şimdi başlamıştır. Ne yapacağını, bu işin içinden nasıl çıkacağını bilememektedir. Kadınların her ikisi birden buketi almak için ellerini uzatmışlardır. İşte o anda evin içinde büyük bir gürültünün koptuğu duyulur. Evdeki hizmetkârların, bir hortlak gördüklerini söyleyerek, korku ve heyecan içinde sağa sola koşuştukları görülür. Tam bu esnada, ilk koca olan binbaşı elinde bir baston ile salıneye girer. Hiç hasreti çekilmemiş ve ölümüne üzülünmemiş koca, cereyan etmekte olan olayı anlamakta gecikmez. Binbaşı savaş sonunda kaybolduğu için, onun ölmüş olduğu kabul edilmiş ve adı ordu kadrosundan silinmiştir. Sonradan Ruslarla Türkler arasında yapılan barış antlaşması neticesinde ortaya çıkınış ve ölmediği anlaşılmıştır. Böylece binbaşı da vatanma ve sevdiklerine (!) kavuşmak imkânını bulmuştur. Ama ne yazık ki, karşılaştığı manzara hiç de iç açıcı değildir. Bu durum karşısında binbaşı bastonunu kaldırır ve orada bulunanlara sıra dayağı çekmeye başlar. İki hanım, Yahudi kadın ve damat ilk sopalardan sonra kaçarlar. Onlar kadar çevik olmayan kadı, coşmuş ve kendinden geçmiş seyircilerin alkışları arasında herkesin yerine dayağı yer.

Temsili seyreden bütün kocaların, özellikle ahlâki sonucu bakımından pek beğendikleri ve alkışladıkları oyun da böyle son bulur (60).

Bu iki piyes, Türkiye'de tiyatro sanatının içinde bulunduğu durum hakkında bir fikir verebilir. Bu tiyatroda, antik Latin ve Yunan piyeslerinde rastlanan iptidaî komikliğin halen geçerli olduğu görülür. Ancak bundan daha ötesi de beklene-

mez. Müslüman toplumunun bünyesi, ciddî bir tiyatronun kurulmasına manidir. Zira kadınsız bir tiyatro olamaz. Fakat ne olursa olsun, kocalar kadınlarının herkesin önünde görünmelerine asla izin vermezler. Kuklalar, kahvehanelerdeki piyeslerde oynayan aktörler, umumiyetle kültür seviyeleri pek yüksek olmayan kişileri eğlendirmekten ileriye gidemezler.

Hali vakti yerinde olan insan tiyatroyu evinde oynatır. Kendisi ve karısı dostlarını davet ederler. Oyun evin salonunda oynanır. Bu sebeple Türkiye'de sanayileşmiş bir tiyatro kurmak mümkün değildir. Sultan her ne kadar bir tiyatro meraklısı ise de, onun da gerektiği şekilde bir tiyatro salonu yoktur. Zaman zaman, saray hammları Beyoğlu'nda başarılı bir piyesin oynandığım duyarlar ve bunu görmek isterler. O vakit sultan, tiyatro topluluğunu bir veya birkaç gece için saraya çağırır.

Böyle geceler için yazlık sarayda, arkası binanın cephesine dayatılmış eğreti bir tiyatro sahnesi ve salonu kurulur. Kadınların tiyatroyu seyrettikleri pencereler kafeslerle örtülmüştür. Pencerelerin arkaları kadınların locası haline gelmiştir. Buralardan, oyun sırasında kahkaha veya takdir sesleri duyulur. Pencerelerin önündeki anfiteatr şeklindeki salonda erkek misafirler ve önemli diplomatik kişiler oturur.

Sultan şu sıralarda huzurunda Molière'in bir komedisini oynatmak merakına düştü. Oynanan eser, «*M. De Pourceaugnac*» idi, çok da başarılı oldu. Tercümanlar, sarayın Fransızca bilmeyen kişilerine sırası geldikçe olup bitenleri yavaş yavaş Türkçe olarak açıklıyorlardı. Fakat, kabul etmek lâzımdır ki, herkesçe bilindiği gibi Fransızca, uluslararası diplomatik bir

dil olması sebebi ile, Türk devlet adamlarının büyük çoğunluğu bizim dilimizi az veya çok biliyorlar (*).

Türk devlet memurları ecnebi hükümetlerle yazışmak için bizim dilimizi kullanmak zorunluluğundadırlar. Bu da, Paris'te Türk ve Mısır kolejlerinin bulunmasının sebeplerini izah ediyor.

Saray kadınlarına gelince, bunların hemen hepsi çok yüksek seviyede bilgi ve kültür sahibidirler. Sultan ile ilgili olan her hanım, tarih, şiir, musiki, resim ve coğrafyadan çok ciddî, bir eğitime tâbi tutuluyor.

Bu hanımların çoğu artist veya şairdir. Ancak, toplum hayatından el ve eteğini pek genç yaşta çekmiş olan bu sevimli varlıkların şiirlerini, piyeslerini veya coşkulu lirik parçalarını dinlemek veya seyretmek için insanların çoğu kez Beyoğlu'na koşuştukları görülür.

IV. Su Çeşnicileri

Başta Serasker Meydam'nda olmak üzere daha birçok semtlerde, bütün bir Ramazan ayı boyunca oynanan bu oyunların zevkine biz Avrupalılar bir türlü varamayız. Hele daha çok önemli dinî günlerde kendini gösteren ve bize göre çok değişik bir düşünüşe sahip olan o Karagöz nedir? Benim kanaatime

---

(*) Türk aydınlarının yabancı dil olarak Fransızcayı seçtikleri bir gerçektir. Fakat, bu diplomatik yazışma zorunluluğundan çok, Türklerin batının temsilcisi olarak Fransa'yı seçmelerindendir Tabii bunun tarihi, iktisadî ve sosyolojik sebepleri vardır. Türkler, Kanunî Sultan Süleyman devrinden beri Fransızları sevmişler ve hatta krallarını bile hapisten kurtarmışlardır. Ama, bu asırlar boyu süren yakınlık duygusunu Fransızlar bilindiği gibi hep istismar etmişler ve bize hiçbir zaman samimi bir dost olmamışlardır. Biraz da bunun neticesi olarak, özellikle ikinci cihan savaşından itibaren Fransız dili, Türkiye'de, önemini büyük ölçüde kaybetmiştir.

göre, bugün bile bütün dünyanın hâlâ arkasından ağladığı Lâpseki (Çanakkale) Tanrısı ulu «Pan»ın, perdeye kusurlu bir şekilde aktarılmış bir hatırasından başka bir şey değildir.

Kahvehaneden çıktıktan sonra, Serasker Meydanı'nda ilerlerken, susamış olduğumu hissetim. Bu yüzden, içki satan yerleri aramaya başladım. Bu ülkede, tahammür etmiş veya alkollü içkiler, dışarda alenen satılamazlar. İstanbul'da su ve içki satan dükkânlar, âdeta bir sanayi kurmuşlardır.

Fevkalade bir şeymiş gibi özel satış yapan bu şaraphanelerin sergi ve vitrinlerinde, birçok çeşit su da bulunur. Bunlar çeşitli kap ve şişeler içinde teşhir edilir. İstanbul'un suyu, sadece Valens kemerleri ile gelir ([61]). Bizans imparatorlarının yaptırdıkları sarnıçlarda muhafaza edilir. Buralarda da suyun tadı çoğunlukla bozulur. Suyun az bulunuşundan dolayı, İstanbul'da, suyun tadını gerçekten anlayanların meydana getirdiği bir «su çeşnicileri» ekolü kurulmuştur.

Bu dükkânlarda, çeşitli ülkelerden getirilmiş, çeşitli yıllara ait sular satılır. Nil'in suyu, yalnız sultan tarafından içildiği için, en rağbet edilen sudur (*). Osmanlı Devleti'nin Mısır'dan aldığı verginin bir kısmının karşılığı olarak, İskenderiye'den Osmanlı sarayına Nil suyu gönderilir. Rengi yeşilimtrak ve lezzeti biraz buruk olan Fırat suyu zayıf bünyelilere tavsiye edilir. Tuzluca olan Tuna suyu ise, enerjik mizaçlı erkeklerin

(*) İstanbul'da suyun, özellikle içme suyunun az bulunması iddiası pek gerçek olmasa gerektir. Bir anda aklımıza gelen ünlü memba sularını şöyle sıralayabiliriz: Sultan Suyu, Taşdelen, Kocataş, Hamidiye, Kanlıkavak, Çırçır, Hünkâr suyu, Çubuklu, Tomrukağa, Çamlıca v. b.. Acaba bu sular o dönemde çıkmamışlar mıydı? Hele padişahın Nil suyu içmesi ise hiç akla yatkın değildir. Aksine Mısır'ın zenginleri, yakın zamanlara kadar ülkelerine İstanbul'dan içme suyu getirtmişlerdir. İstanbul'a, Fırat'tan veya Tuna'dan içme suyunun getirildiği iddiası da, hayalden başka bir şey olamaz. Aslında, Avrupalılar, özellikle Fransızlar su yerine şarap içmeyi tercih ederler. Onlara göre suyu, sadece kurbağalar içer.

aradığı sudur. Ağzı, kapalı, mühürlü şişelerde satılan 1833 yılına ait olan Nil suyu en çok beğenilen sudur.

Hazreti Muhammed'in şarap hakkındaki düşüncelerini bilmeyen bir Avrupalı, tabii suya pek düşkün değildir.

Viyana'da bir doktorun suyun buz halinde bir kristal, başka deyimle bir taş olduğunu ileri sürdüğünü duymuştum. Ona göre, aslı bir taş olan su, kutup bölgelerinin dışındaki sıcak iklimlerde eriyerek mayi haline geçer. Ama bu, onun taş olma vasfını bozmaz. Hatırladığım kadarı ile bu doktor, tezini doğrulamak için, çeşitli nehir, göl ve kaynak suları üzerinde kimyevî deneyler yapıyor ve ayrıca buharlaştırma yolu ile elde ettiği tortu içinde, insan sağlığına zararlı olan maddeler bulunduğunu ispatlıyordu. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, doktorun esas maksadının, suyu insanların gözünden düşürerek, hükümetten bir kraliyet birahanesi açmak imtiyazını almak olduğunu zannediyorum. Fakat, doktorun tezi M. De Metternich'e (*) de ilginç gelmiştir. Bir büyük şarap üreticisi ülke olarak, onun bu fikri benimsemiş olmasını tabii karşılamak gerekir. Bu iddianın bilimsellik derecesi ne olursa olsun, benim üzerimde büyük bir tesir yaptığını itiraf etmek isterim. Zira, erimiş taşı yutmayı sevmemek normaldir. Fakat Türklerin bu düşünüşte olmadıkları da aşikâr. Ama, bir gerçek var: Su yüzünden Türklerin, vebalara daha başka ateşli ve sâri birçok hastalıklara yakalandıkları!.

İşte bu düşüncelerle hangi ülkeden gelmiş olursa olsun, canım su içmek istemedi, bu zevki tiryakilerine bıraktım. Onun

(*) Metternich (Prens) - Winneburg (Klemens Lothax Wenzel). Avusturyalı devlet adamı. Coblenz'de doğdu (1773 1859). 1806 - 1809 arasında Paris'te büyükelçilik yaptı. Sonra başbakan oldu. Marie Louise'in 1. Napoléon ile evlenmesine ilişkin görüşmeleri yürüttü. Fransız İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra, Kutsal İttifak Meclisi tarafından Avrupa hakemi olarak seçildi. Ülkesi içinde mutlakiyetin devam etmesi için çaba harcadı.

için vitrinde kapalı bir şişe içinde bulunan, limonataya benzer bir serinleticiyi, bir Türk kuruşu karşılığında aldım. İlk yudumu ağzıma alır alınaz kusacak gibi oldum ve çıkarttım. Dükkânın sahibi ise benim halime ve anlaşılan sâflığıma gülüyordu. (Bu içkinin ne olduğu ilerde anlaşılacaktır.) Öyle ki, bana göre olan bir serinleticiyi bulmak için Yıldız Han'a dönmem gerekti.

Bu sırada güneş iyice çıkmıştı. Benden erken dönmüş olan İranlılar uyuyorlardı. Bana gelince, geçirdiğim hareketli ve değişik gecenin tesiri ile olacak bir türlü uyuyamadım. Nihayet tekrar giyindim ve ressam dostumu ziyaret etmek için Beyoğlu'na gittim. Fakat o, eski yerinden ayrılmış. Kendisine bir dinî tablo sipariş etmiş olan bir Ermeninin Kuruçeşme'deki evinde (62) oturuyormuş. Kuruçeşme, Beyoğlu'ndan bir mil uzaklıkta ve Boğaziçi'nin Avrupa yakasında bulunan küçük bir kasaba. Oraya gitmek için, Tophane rıhtımından bir kayığa binmek gerekiyor. Şehrin Frenk kesimi içinde bulunan bu deniz kıyısı kadar güzel bir yer düşünülemez. Beyoğlu'ndan Tophane'ye inen yolun üzerinde konsolosluk ve elçilik binaları yer alınış. Tophane meydanına varılınca, Asya yakasının tadına doyum olmaz meyvelerinin satıldığı bir büyük pazarla karşılaşıyorsunuz. Kiraz, İstanbul ikliminin tabii bir mahsulü olduğundan hemen her zaman bulunuyor. Karpuz, incir ve üzümler, içinde bulunduğumuz mevsimleri belirliyor. Dünyanın en iyi kavunu olan İzmir'in Kasaba kavunlarının önünden geçen herkesi, basit fakat enfes bir kahvaltıya davet eder gibi bir halleri var.

Bu meydanın ortasında, eski Türk mimarisi ile yapılmış, sütunlu revaklar, Arap üslubunda girişik oyma bezemelerle süslenmiş insanı hayran bırakan büyük bir çeşme bulunuyor (63). Meydanın çevresinde ve rıhtıma giden yolun her iki kenarında çok sayıda kahvehane yer almış. Burada da, İstanbul tarafındaki gibi hepsinin kapısının üzerine Karagöz ilanları asılmış.

Tophane bir Frenk semti olmasına rağmen, burada ekserisi hamal veya kayıkçı olan birçok Müslüman oturuyor (64). Rıhtımın kenarında altı parçadan müteşekkil bir topçu bataryası bulunuyor. Bunlar, denizin birbirinden ayırdığı Beyoğlu, İstanbul ve Üsküdar semtlerine güneşin doğuş ve batışını haber veriyor.

Her tarafı çiçekler ve yapraklarla süslenmiş kubbeleri, minareleri ve köşkleri ile Üsküdar, İstanbul yakası ile rekabet edermişçesine, Boğaziçi'nin karşısında ihtişamlı bir şekilde görünüyor.

İki kürekçili bir kayık bulmakta sıkıntı çekmedim. Hava da çok güzeldi. Gayet ince hatları olan hafif kayığımız, suları hızla yarıp geçmeye başladı. Avrupa ve Asya'nın bereketli yamaçlarını bir nehir gibi kesen Boğaziçi'nin mavi denizi üzerinde binlerce kuşun uçuştuğu veya yüzdüğü görülüyor. Bunlar, sarayların ve yalıların manzarasına ayrı bir canlılık katıyor. Bu kadar çok sayıda kuşun aynı yerde yaşayabilmeleri, Müslümanların bunlara karşı duydukları büyük sevgi ile mümkün oluyor.

Tophaneden itibaren Boğaziçi hakikatte olduğundan biraz daha dar görünüyor. Her iki kıyıda, yaldızlı kafesleri, çeşitli süsleri ve çok canlı renkleri ile yalılar, sanki birer güzel resimmiş gibi uzun süre devam edip gidiyor.

Biraz ilerledikten sonra sol kıyıda, çeyrek millik bir yer işgal eden sıra sıra sütunlar görünmeye başlıyor. Burası yeni Beşiktaş Sarayı'dır (65). Saray Grek üslubunda inşa edilmiş ve her tarafı beyaza boyanmış. Şömine bacaları, «Dor» mimarisi tarzında. Her şey çok güzel ve cazip. Mermer basamaklarla deniz seviyesine kadar inen rıhtıma bağlanmış yaldızlı kayıklar, küçük dalgaların üzerinde hafif hafif sallanıyor. Sarayın arkasındaki çok büyük bahçeler birbirini takip ediyor. Büyük bir güneş şemsiyesi olan çamlar, her tarafta diğer ağaçlara hakim vaziyette. Fakat hiçbir yerde palmiye görünmüyor. Çünkü İs-

tanbul'un iklimi bu ağaçlar için soğuk (66). Sarayın biraz ilerisinde, limanın, büyük kayıkların süslediği bir kasaba var (67). Bu kasabanın nihayetinde, Sultan Malımud'un kızkardeşi Esma Sultan'ın oturduğu eski saray bulunuyor (68). Bu saray, son asrın Türk mimarisidir. Dış tezyinatı, çiçek ve yaprak şeklinde işlenmiş renkli mermerlerden yapılmıştır. Sarayın civarında yer alan ve canlı renklerle boyanmış olan küçük sütunlu köşkler, yaldızlı demir parmaklıklar arasında çok büyük kuş kafesleri gibi duruyor. Burada insan kendisini bin bir gece masallarının esrarlı havasına girmiş buluyor.

Kayıkların içinde yolcu arka tarafta bir şilte üzerine uzanır gibi otururken, kenarlarına atlas parlaklığmda, kadife yumuşaklığında bir şerit geçirilmiş ipek bürümcükten çok güzel görünen gömlekler giymiş kürekçiler, bronzlaşmış omuzlarından çıkan güçlü kolları ile denizi yarmaya çalışıyorlar. Bu insanlar çok terbiyelidir. İşlerini yapışlarındaki hareketlere bile artistik bir incelik vermeye itina gösteriyorlar.

Boğaziçi'nin Avrupa kıyısından giderken, umumiyetle sultanın yakınlarının oturduğu birçok yalı görülüyor. Nihayet, önünüze içi kayıklarla dolu küçük bir liman çıkıyor: Burası Kuruçeşme'dir.

Âdet olduğu üzere, akşam dönüşte beni alıp götürmeleri için kayığı alıkoydum. Kürekçiler bir kahveye girdiler. Ben bu şirin kasabaya daha adım atar atmaz kendimi Decamps'ın (*) bir tablosunu seyrediyor zannettim. Güneş, boyalı dükkânları, beyaz badanalı duvarları, ışıklandırılmış dörtgenlere ayırıyor. Çevredeki bitkilerin maviye çalan su yeşili renkleri, güneşin ışığından yorulan gözleri dinlendiriyor. Bir Antakya tütünü almak üzere bir dükkâna girdim. Tütüncüden, dostumun misafiri olduğu Ermeninin evini sordum. Kendisi bana büyük

(*) Decamps: (Alexandre - Gabriel), Fransız ressamı. Paris'te doğdu. (1803 - 1860). Romantik doğu tabloları yapan ressamların en ünlüsüdür.

bir yakınlık ve ilgi gösterdi. Beni evin kapısına kadar götürdü. İstanbul'da Fransız resmini himaye eden bu Ermenilerdir ([69]). İçeri girer girmez ressam dostumu, mükemmel bir oryantal dekorun içinde göz kamaştırıcı bir salonda oturur buldum. Burası biraz bizim Paris'in Temple Bulvarı'ndaki Türk kahvehanesini andırıyor. Fakat dekorasyonunda çok daha gerçek bir doğu havası var.

Salonda, ressamın yaptığı duvar suluboyası freskleri hayranlıkla seyreden birçok Fransızı, elçiliğin ataşelerini, bir Belçika prensini ve İstanbul'daki Ramazan ve bayram şenliklerini görmek için gelmiş olan Valachie ([70]) «Hospodar»ını toplu bir halde bir arada buldum. Bu arada, gelecekte yapılacak dekorasyonunun şimdiden görülebildiği Küçük Kilise'yi de ziyarete gittik. «Mage»ların, önünde secdeye vararak Hazreti İsa'ya tapmasını gösteren çok büyük bir tablo, sunağın bulunacağı yerin arkasına konulmuştu. Yan taraflara konulacak resimler henüz taslak halinde idi. Bu işleri yaptıran ailenin İstanbul'un içinde ve yazlık yerlerde birçok lüks evi vardı. Bunlardan birini tamamen, emirlerindeki uşakları ve atları ile birlikte ressam dostuma tahsis etmişler. Bu sebeple sanatçı dostum bize civarda yapabileceğimiz bir gezintiye çıkmamızı teklif etti. Bulunduğumuz yerden bir mil uzaklıkta olan Arnavutköy'de dinî bir Rum şenliği varmış. Buraya kadar gittikten sonra bir mil daha fazla yol alıp Boğaz'ı geçerek «Asya'nın Tatlı Suları»na (*) da gidebilirdik.

(*) Frenkler, İstanbul'un bazı semtlerine özel ad takmışlardır. Örnek olarak, İstanbul'daki adalara «Prens Adaları», Haliç'e de «Altın Boynuz» ismini vermişlerdir. Yine bu şekilde, Kanuni Sultan Süleyman devrinde İstanbul'a akıtılan Kırk Çeşme sularının geldiği yer olan Kâğıthane ile yanı başındaki mesire yerine de, «Avrupa'nın Tatlı Suları» adını vermişlerdir. Aynı isimlendirmenin bir başka uzantısı olarak da, Boğaziçi'nde Anadolu Hisarı'nda bulunan Göksu'ya ve civarındaki mesire yerine de «Asya'nın Tatlı Suları» ismini vermişlerdir. Türkler arasında yaşayan yabancılara «Tatlı Su Frengi» denilmesinin sebebi de budur.

Bu gezintimiz bir cumaya rastlamıştı. Yani Türklerin ve genel olarak Müslümanların hafta tatili yaptıkları güne bizim pazar günümüze. Türkler, Ramazan ayı boyunca gündüzü çoğu kez uyumakla geçirirler. Bu bir dinî emir veya yasa değildir. Asıl amaç, açlık duygusunu mümkün olduğu kadar az hissetmektir. Zira, oruç tutulan günlerde güneş batmadan evvel yemek yemek veya su içmek Müslümanlara yasak edilmiştir. Fakat onlar cuma günleri bu dinlenmelerinden vazgeçerler ve normal zamanlarda olduğu gibi gezintilere çıkarlar ve en çok da Haliç'in nihayetinde bulunan «Avrupa'mn Tatlı Suları»na veya bizim gezintimizin hedefi olan «Asya'nın Tatlı Suları» na giderler.

Biz gezintimize Arnavutköy'den başladık. Fakat şenlikler henüz başlamamıştı. Yalnız, etrafta büyük bir kalabalık ve çok sayıda da seyyar satıcı vardı. Çam ve karaçam ağaçlarının gölgelediği dar bir vâdide, dans ve gösterilerin yapılabilmesi için, etrafı çevriimiş meydanlar açılmıştı. Şenliğin merkez noktası, şimdi ismini hatırlamadığım bir azizi anma gününde (71) akmaya başlayan bir çeşme ile süslenmiş bir mağara. Bu yer, «Azize Elie» ye vakfedilmiş. Bu çeşmeden akan su, bardaklar içinde, orada bulunan bütün müminlere veriliyor. Kutsal çeşmenin çevresine yüzlerce Rum kadını yığılmış. Ancak, suyun akması için mucize anı henüz gelmemiş. Bu arada kadmların bir kısmı gölgeliklerde geziniyor, bir diğer kısmı da çimenlikler üzerinde gruplaşıp sohbet ediyorlar.

Bu kalabalığın arasından bir anda evvelce Ayadimitri kasabasındaki oyun salonunda görmüş olduğum dört güzel kadını farkedip tanıdım. Ama üzerlerinde, evlerini ziyarete gelenlere, İstanbul'un dört ayrı kadın ırkının ideal tipini göstermeye

ye yarayan o değişik kostümleri artık yoktu. Yalnız çok fazla düzgün sürmüşler ve sunî benler yapmışlardı. Kendilerine yaşlı bir kadın rehberlik ediyor. Bu kadınlara güneşin sâf aydınlığı, gece ışığı kadar pek elverişli gözükmüyor.

Elçiliğin ataşeleri, onları yakından tanır gibiydiler. Bu sebeple aralarında sohbete koyuldular ve bu arada şerbetler getirtip içtiler.

V. Üsküdar'm Paşası

Ulu bir yalancıçınarın altında dinlenirken, boğazına kadar düğmeli uzun bir redingot giymiş, başına mavi ipek püsküllü bir fes geçirmiş, göğsüne seçilemeyecek kadar küçük bir nişan takmış olgun yaşta bir Türk gelip yanımızdaki sıraya oturdu ([72]). Yanındaki, kendisinin küçültülmüş bir modeli gibi giyinmiş çocuk bizi ciddî bir ağırbaşlılıkla selâmladı. Türk çocukları buluğ çağından itibaren ağırbaşlı olmayı öğrenmeye başlarlar. Bundan sonra da annelerinin himayesinden çıkarlar. Oğlunun bu zarif hareketini methettiğimizi gören Türk de bize selâm verdi. Arkasından çeşmenin başında duran kahveciyi çağırdı. Biraz sonra, tütün ve içecek şeylerin geldiğini görerek şaşırdık. Henüz tanımadığımız bu insan bize bunları kabul etmemizi rica etti. Biz tereddüt içinde iken kahveci: «Kabul edin, size bu inceliği gösteren kişi, büyük bir insandır; O, Üsküdar'ın paşasıdır, bir paşanın hiçbir şeyi reddedilmez», dedi.

İkram edilen şeylerden bana hiçbir şey verilmediğini görünce şaşırdım. Dostumun yaptığı uyarmaya kahveci cevap

verdi: «Bir kâfire asla hizmet edilmez!» Bu çok onur kırıcı bir sözdür.

— Kâfir, diye haykırdım. Kâfir sensin köpekoğlu!

Oysa, hiç düşünmemiştim ki, bu adam şüphesiz Sünnî bir Müslüman idi. Giyinişime bakarak beni Ali'nin Şiî mezhebinden zannetmişti. Hakaretini bu kılığa karşı yapıyordu.

Karşılıklı olarak sert sözler söyledik. Ben kahvecinin hiçbir sözünü cevapsız bırakmadım. Zira, doğuda nezaketsiz bir adama son sözü asla bırakmamak lâzımdır. Yoksa, sizin ürkek olduğunuzu anlarsa sizi dövmeye bile kalkışabilir. Halbuki karşılıklı en ağır sövmeler dahi, orada bulunanların zihninde kavga edenlerden birisinin ve ötekisinin galebe çaldığına kanaat getirmeleri ile sonuçlanır.

Paşa olayı hayretle seyretmişti. Tamamen bir yanlış anlama neticesi çıkan bu kavgaya arkadaşlarım çok güldüler ve kahveciye, benim bir İranlı değil, bir Fransız olduğumu anlattılar.

Bu hadiseye, alt tabakaya mensup halk arasında hâlâ mevcut olan taassubu belirtmek için temas ettim. Avrupalılara karşı hürmetkâr olabilen bu insanlar, kendi dinlerinin çeşitli mezheplerinin mensuplarına karşı çok sert hareket ediyorlar. Aslında, Hıristiyanlarda da aynı şey vardır. Bir Roma katoliği, bir Türk'e, bir Yunanlı'dan daha fazla yakınlık gösterir.

Paşa da, geçen olaya güldü. Sonradan ressamla sohbete koyuldu. Dönüşte aynı zamanda yola çıktık. Kayıklarımız, sultanın Asya yakasındaki yazlık sarayının (73) önünden geçerken, paşa bize bu sarayı görmemizi temin etti.

Dünyanın en güzel ve zarif ikametgâhlarından birisi olan bu sarayı, Avrupa kıyısı üzerindeki saray ile karıştırmamak lâzımdır. Sarayın set set sıralanmış bahçeleri, sağ tarafta Üs-

küdar'ın göründüğü tepenin zirvesine kadar uzanıyor. Bu tepenin üzerinden, «Olympe de Bithynie» nin mavimsi silueti görünüyor. Saray on sekizinci asır üslubu ile yapılmış. İçerisine girmeden önce, bize muvakkaten verilen terlikleri giydik. Sonra halen boş bulunan sultan dairelerini gezmeye başladık.

Alt katta deniz üzerindeki salonlar, kıymetli ağaçlardan yapılmış kazık temeller üzerine oturtulmuş. Burada, çürümeye karşı çok mukavemetli «sarısabır» kazıklar bulunduğunu anlattılar. Zemin kattaki geniş odaları gezdikten sonra, özel dairelerin bulunduğu bölüme geçtik. Orta yerde. etrafındaki yirmi kadar odanın hepsinin üzerine açıldığı büyük bir salon var.

Her oda tamamen aynı şekilde döşenmiş. Hepsinde bir divan, birkaç sandalye, mum ağacından bir konsol, şöminenin üstündeki mermere yerleştirilmiş bir saat var. Eğer bu mobilyalara bir de karyola eklenseydi, insan kendisini Parisli bir genç kızın odasında zannedebilirdi. Fakat doğuda karyola vazifesini, yalnız divanlar görür.

Bu odaların her biri ayrı bir kadına tahsis edilmiş. Odalardaki yeknesaklık ve simetri beni şaşırttı. Orada öğrendik ki, sultanın kadınları arasında mutlak bir eşitlik vardır. Sonradan ressam dostum anlattı : Şevketli padişah, her zaman Beyoğlu'ndaki bir şekerlemeciden aldırttığı şekerlemelerin tamamen aynı olmasını titizlikle istermiş. Bir bonbonda, bir kokulu şekerde veya bir bademşekerinde bir tek eksiklik, yahut da bunların sarıldığı kıvırcık kâğıtların birisinde tek bir kusur, bu güzel varlıkların arasında önemli karışıklıklar çıkmasına sebep olurmuş. Bu güzel saraylı yaratıklar da, bütün Müslümanlar gibi çok hassas bir eşitlik duygusuna sahipler.

Büyük salonda bize, İtalyan operaları okuyan rakkaslı saati çaldırdılar. Üzerinde bulunan öten bülbüller, kabaran tavuskuşları, bu küçük esere ayrı bir ilginçlik kazandırmış.

İkinci kat, kadın şarkıcı veya hizmetkâr olarak vazife gören «odalıklar»a tahsis edilmiş. En üst kata halayıklar yerleşmiş. Harem, iyi bakımlı bir pansiyon havasında ve düzeninde. Haremde iktidar, en kıdemli kadında. Yalnız o da, sık sık gidip danışmak mecburiyetinde olduğu eski saraydaki valide sultanın emrinde.

Osmanlı sarayının içinden görüp kapabildiklerim bunlar. Burada her şey, biz ahlakı bozulmuş Avrupalıların hayallerinde yarattıklarından, umumiyetle çok daha başka ve basit. Türklerin birden fazla kadın almaları, nüfus artışını temin etmekten başka hiçbir şeye bağlı değil. Çok güzel ve güçlü Kafkas ırkı, izah edilmesi güç fizyolojik vasıfları sâyesinde, nüfus eksikliğini hayli azaltmış. Geçen asrın savaşları, Türk nüfusunu zayıf düşürmüş. Ortaçağdaki Frenk ırklarının başına geldiği gibi, bu insanların çok cesur oluşları, onların savaşlarda kırılıp geçmesine sebep olmuş.

Zaman zaman top sesleri ve şehrin ışıklandırılması ile halka duyurulan prens veya prenseslerin doğumları hatırlanacak olursa, Türk İmparatorluğu'nun nüfusunu arttırma konusunda sultanın kendine düşeni yaptığı anlaşılır.

Daha sonra bize, sarayın kilerleri, selâmlık bölümleri ve konser salonu gösterildi. Sarayda herşey o tarzda düzenlenmişti ki, kadınlar kendilerini hiçbir erkeğin göremeyeceği yerlerden, sultanın davetlileri için hazırlattığı eğlencelere katılabiliyorlar. Her tarafta, harem hanımlarının kendi aralarında sohbet etmeleri veya zevkli bir zaman geçirmeleri için, salonlara bakan kafesli bir nevi localar görülüyor.

Sarayın özel camiini ve sırf mermerden yapılmış hamamlarını da hayranlıkla seyrettik. En sonunda, sarayın ön cephesinde bulunan, her yanı camekânla kapatılmış, içinde nadide çiçek ve bitkilerin yetiştirildiği bir seranın içinden bahçeye çıktık. Karadeniz'in fırtınalarına maruz bir şehir olan İstanbul'

da, bizim kuzey ülkelerinde olduğu gibi, tropik iklim bitkilerinin yetiştirilmeleri için sık sık serler görülüyor.

Sarayın bahçelerini baştan başa dolaşmış ve hayli yorulmuştuk. Bu sırada bize, çeşitli reçellerden, zeytin, peynir ve sarayın bahçesinde yetiştirilmiş meyvelerden oluşan bir kahvaltı ikram edildi. Bu hafif yemeği, küçük bir eve benzeyen bir pavyonun içinde yedik. Fakat, paşa bize katılmadı. Çünkü Ramazan mehtabı henüz çıkmamıştı. Paşanın bizlere gösterdiği ilgi ve nezakete hayran kalmıştık. İlk karşılaşmamızda, sesinin tonundan kendisinin çok önemli bir şahsiyet olduğunu anlayamamış olmamıza da üzüldük.

Hararetli teşekkürlerimize, büyük bir tevazu içinde, «artık sultanın sarayında yemek yediğinizi rahatça söyleyebilirsiniz» diye karşılık verdi.

Önce, karşılaştığımız böylesine zarif ve nazik bir misafirperverliğin bize verdiği zevk ve şerefi mübalâğa etmemeye büyük bir özen göstermeye çalıştığını belirtmek isterim. Paşanın davranışlarına bakarak bugün artık muayyen bir kültür seviyesine ulaşmış aydın Türklerin dinî konularda, özellikle Müslüman olmayanlara karşı olan düşünce ve hareketlerinde, o eski sert ve müsamahasız taassuplarını bıraktıklarına hükmetmek lâzımdır.

VI. Dervişler

Asya yakasındaki sarayın her tarafını ve bahçelerini hayranlıklar içinde gezip gördükten sonra, bizi Boğaziçi'nde yukarıya doğru bir mil kadar yol almak zorunda bırakacak olan «Asya'nın Tatlı Suları»na gitmekten vazgeçtik (74). Üsküdar'a yakın bulunduğumuz için, «hu çeken» dervişlerin tekkesine gitmeyi tercih ettik.

Üsküdar, Avrupa tarafında yer alan ve sâkinleri çeşitli ırklardan olan İstanbul'dan daha fazla dini bütün Müslümanların şehri... Asyalı Üsküdar, eski örf ve âdetleri hâlâ koruyor. Tanzimat elbisesi olan redingot, orada hemen hemen bilinmiyor. Yeşil veya beyaz sarık henüz ayak diretmeye devam ediyor. Bir kelime ile burası, İstanbul'un bir nevi «Saint-Germaine»i. Evleri, çeşmeleri ve camileri daha bir eski üsluptan. İstanbul tarafında görülen sağlık tedbirlerini, temizleme çalışmalarını, yol yapımlarını ve yaya kaldırımlarını, atların çektiği arabalarda yapılan kadınlı erkekli gezintiler gibi yenilikleri, Üsküdarlılar genellikle bir tehlike olarak görmekte. Üsküdar, bir de yaşlı Müslümanların sığınağı. Bunlar, Avrupa Türkiye'sinin yakın bir gelecekte Hıristiyanların kurbanı olmakta gecikmeyeceğine inanmışlar. Kendilerine, Anadolu toprağı üzerinde her türlü çekişmeden uzak bir mezar sağlamak istiyorlar. Onların kesin kanaatine göre Boğaziçi, iki dini ayıran sınır olacaktır.

Üsküdar'ın birkaç camiinden ve selvili mezarlıklarından başka dikkati çeken bir şeyi yok. Aslında, köşkleri, çeşmeleri ve yüksek minareleri olmasa, diğer Türk şehirlerinden ayırt edilmeyecek. «Hu çeken» dervişlerin tekkesi (75), büyük camiden biraz ilerde tekkenin mimarisinin üslubu evvelce gördüğümüz «zikreden» dervişlerin Beyoğlu'ndaki tekkesinden daha eski.

Bize Üsküdar'a kadar refakat etmiş olan paşa, dervişleri, deli din adamları saydığından, bizi oraya gitmekten caydırmaya çalıştı. Fakat, bizim gibi seyyahların garip meraklarına saygı duymaktan da geri kalmadı.

Tekkeden dönüşümüzde kendisini ziyaret etmemizden memnun olacağını söyleyerek bizden ayrıldı.

Dervişler, hiçbir dinî kuruluşta rastlanmasına imkân olmayacak derecede bir müsamaha sahibidirler. Dini bütün Müslümanlar bunları küçümserler.

Buna mukabil halkın büyük çoğunluğu onları sever ve destekler. Dervişlerin insanlara methiyeler düzmelerini, neşelerini ve rahat hareket etmelerini beğenir. Onları imam ve mollaların (76) sert taassubuna tercih eder. Koyu Müslümanlar, bunları «Vahdeti Vücutçu» olarak (*) görürler. İnançlarında, dinin temel ilkelerine aykırılıklar olduğuna inanırlar.

Türk dini esas itibarıyla iki büyük felsefe ile ilgilidir. Aristo ve Platon felsefesi. Dervişler, Platon'un felsefesine bağlıdır. Müslümanlar ile Greklerin bu ilişkisine şaşmamalıdır. Çünkü biz, eski dünyanın düşünce ve görüşleri hakkındaki bilgileri, ancak son zamanlarda yapılan o çağ eserlerinin tercümelerinden yeni yeni öğrenmeye başladık.

Dini bütün Müslümanların, dervişleri vahdeti vücutçu olarak görmeleri, bunların dini bir sıfata sahip olmalarına engel teşkil etmez. Dervişler, Türklerin ikinci sultanı olan Orhan tarafından kendilerine verilmiş bulunan imtiyazları ile tekkelerini kurduklarını söylerler. Tarikatlarının temelini atmış olan «pir» lerinin sayısı yedidir (77). Pythagore düşüncesine kaynak olan rakam!

Dervişliğin genel adı, Mevlevîlik'dir. Mevlâna, dervişliğin ilk kurucusudur. Derviş veya dürveş fakir demektir. Dervişlik, bir İslâm felsefesidir.

Dervişlerin birçoğu, ruhların ölümsüzlüğüne ve daima bir varlıktan ötekine geçtiğine inanan «Münasibî» lere bağlıdır.

(*) Vahdeti vücutçu, kamu Tanrıcı ve panteist, bunların üçü de aynı manayı ifade eder. Panteizm, Allah ile dünyayı özdeşleştiren bir sistemdir. Panteistler ikiye ayrılır. Birinciler, Allah'ı, dünyanın ruhu ve dünyayı Tanrısallığın vücudu olarak görürler. İkinciler ise, tabiatın her şeyine, Allah'ın bir parçası gözü ile bakarlar. Her iki panteist için de, Allah her şeydir.

Bunlara göre, ölümünden sonra tekrar bir insan şekli altında dünyaya gelmeye lâyık olmayan her insan, zevk ve mizaç olarak kendisine en çok benzeyen hayvan şeklinde yeniden dünyaya gelir. İnsanların dünyada bıraktığı bu boşluk, hayatta iken zekâları ve sadakatleri ile yükselmeye lâyık olan hayvanlar tarafından doldurulur. Hiç şüphesiz eski Hintlilerden kalmış olan bu düşünce, camilerde ve tekkelerde hayvanlar için yapılmış bulunan hayratın mana ve sebebini de izah eder. Bu yüzden dervişler, ilerde insan şeklinde dünyaya gelmeleri mümkün olan hayvanlara yakınlık ve sevgi gösterirler. Bir bakıma, domuz zevk ve mizaç itibari ile insana en yakın olan hayvandır. Müslümanlar bu sebeple domuz eti yemezler (*).

«Eşraki» ler veya Tanrısal ilhama bağlı olanlar, Allah'ı çeşitli sayılarda, şekillerde ve renklerde hayranlıkla seyretmeye titizlikle itina gösterirler. Bunlar, öteki dervişlere nazaran daha ihtiyatlı, daha sevgi dolu ve naziktirler. Eşrakiler, öğrencilerinin sağlıklı yaşamalarını temin etmek için bunlara devamlı vücut hareketleri yaptırırlar. Allah'a yalvarıp yakarmak maksadı ile yapılan çalışmaları da (zikrederek dönmek gibi) aynı düşünceye yöneliktir. Mezheplerinin temelini Pythagore ve Platon felsefeleri teşkil eder. Bunların çoğu, şair, müzisyen ve sanatkârdırlar ([78]).

(*) Domuzun, zevk ve mizaç olarak insana en yakın hayvan olması tabii yazarın sadece kendine has bir düşüncesi olsa gerektir.

Domuz etinin Müslümanlarca yenmemesinin bilimsel sebebi meydandadır. Hazreti Muhammed'in yaşadığı devirde ve o sıcak iklimde, tenya ve trişin gibi insan sağlığına çok zarar veren asalakların yok edilmesi mümkün olmadığından ve bunların da en çok ve çabuk domuz etinde üretiğinden, domuz etinin yenmesi yasaklanmıştır.

Bir de, «şüphecilik» veya «hiçbir şeye aldırmama» düşünüşünü temsil eden «Hayreti»ler vardır. Hayreti sözcüğü, belki de, mezhep sapkınlığı anlamına gelen «Heretigue» kelimesinden kaynaklanmaktadır (*). Bunlar gerçek «Epikuros»çulardır. Prensip olarak, yalanın hakikatten ayrılamayacağına inanırlar. İnsanın kurnazlığı karşısında, kötülüğün veya kötülük temayülünün seçilmesi ve iyinin bulunabilmesi pek imkân dahilinde değildir. İhtiras, *kötü*'de olduğu gibi, sizi *iyi*'de de yanıltabilir, adaletsiz kılabilir. Bu sebeple, en iyisi herşeyi Allah bilir, gerisi bize karanlık diyerek, iyinin ne olduğunu Allah'a bırakıp her türlü kesin karardan uzak durmaktır.

Hayretilerin esas felsefesi işte budur. Böylece, çeşitli düşünce ve prensiplerin insanlar arasında yarattığı gareze veya kine, Hayretiler arasında hiç rastlanmaz. Bu sebeple, şüpheci olan Hayretiler, dogmacı olan Eşrakiler ve panteist olan Münasibiler ile barış içinde yaşarlar. Kimse ile tartışmaya girerek nefes tüketmezler. Bu boşuna bir gayrettir. Çünkü herşeyin doğrusunu ve iyisini yalnız Allah bilir. Bunlardan bir kısmı aşırı yemek yiyerek, bir kısmı, içki veya tahrik edici maddeler kullanarak bir kısmı da âşık olarak (Allah'a), hepsi kendi kafalarına ve ruh özelliklerine göre yaşar. Derviş, Müslümanlar arasında eşi bulunmaz iyi yürekli bir varlıktır. Yeter ki tarikat kardeşlerince, onun fazileti, fedakârlığı ve coşkusu kabul edilmiş olsun.

Dervişler, meslek edindikleri ermişliğe ulaşma çabaları, bazı yardımsevenlerin yaptıkları bağışlar sâyesinde biraz

(*) Yazar, Hayreti kelimesini evvela Türkçe olarak yazmış, arkasından izahat vermek maksadı ile Fransızca «étonner» kelimesini koymuştur. Bunun Türkçesi şaşırmak, hayret etmektir. Hayreti'nin esası, hiç şüphesiz hayrettir. Bu mezhebin mensupları, Allah'ın büyüklüğüne ve kudretine hayret ve hayranlıkla bakmaktadırlar. Bu kelimenin, mezhep sapkınlığı manasına gelen «hérétique» ile hiçbir ilgisi bulunamaz. Nitekim, yazar da bundan şüphe duymuş olacak ki, açıklamasına, «belki» kelimesi ile başlamıştır.

olsun hafifleyen fakirlikleri, sabırlılık ve tevazuları ve hepsine ilaveten kendilerini başkalarının aşağısında görmeyi kabul eden davranışları ile, aslında herkesin üstünde olan bir yere sahip oluyorlar. Bir derviş ancak kendisine ikram edilirse bir şarap veya likör içebilir. Zira, parasını ödeyerek bir şey almak onun için yasaktır. Derviş yoldan geçerken, dükkânda gördüğü bir malı veya süslü bir şeyi almak isteğini duyarsa, dükkânı sahibi genellikle onu kendisine hediye eder. Çevrede çok saygı ve ilgi duyulan bir kadına rastlarsa, içinde kötü bir düşünce olmadığı için, ona yaklaşabilir ve konuşabilir. Yalnız, şu da bir gerçektir ki, toplum güvenliğini korumakla görevli bugünkü polislerin, dervişlik hakkındaki bilgi ve kültürleri yeterli olmadığından, artık bu imtiyaz kullanılamaz olmuştur. Dervişlerin bu hürriyetlerine hakim olan ilke, her şeyi bırakabilen insanın, istediği bazı şeyleri elde edebilmesidir. Çünkü onun her türlü şeye sahip olmayı reddeden faziletinden doğan zarar, ancak böyle telâfi edilebilir.

Dervişler, ermişliğe yakın olmaları sebebiyle, hacca gitmek mükellefiyetinden muaf oldukları gibi, domuz ve tavşan eti de yiyebilirler. Ayrıca, «Yedi Uyuyanların» köpeğine (79) herkesin saygısı olmasına rağmen, hiçbir Müslümanın köpeklere dokunamaması kuralından da bunlar müstesna sayılmışlardır. Nitekim, tekkenin avlusuna girdiğimizde, çok sayıda köpeği okşayarak bunlara yemek yedirdiklerini gördük. Dervişlere, çok eskilerden gelen bağış senetlerinin gelirleri de hâlâ verilmektedir.

Tekkeyi gezerken, avlusunun duvarına asılmış, bir nevi konsola benzer boyalı ve oymalı süslü kutular gördük. Bunlar tesadüfen oraya gelip yerleşecek ve tamamen hür kalacak kuşlar için yapılmış yuvalardı.

«Hu çeken» dervişlerin yaptığı gösterilerin benzerini, daha önce Kahire'de görmüş bulunduğumdan, bu son gösteri bana yeni bir şey vermedi. Bu iyi kalpli insanlar, saatler boyunca,

üzeri yaprak ve çiçeklerle süslenmiş «Sârî» adını verdikleri bir direk etrafında ayaklarım yere vura vura dans ediyorlar. Yaptıkları dans, Güney Fransa'da elele tutuşarak oynanan dansları hatırlatıyor. Dervişler dans ederken, değişik ses tonları ile durmadan «Hey Allah» diye bağırıyorlar. Bu «Allah vardır» manasına geliyor.

Dervişlerin bu âyinlerini her isteyen, etrafını tahta trabzanların süslediği yüksekçe balkonlardan seyredebiliyor. Döne döne yapılan «hu çekme»ler bir saati geçtikten sonra, dervişlerden bazıları büyük bir coşku içinde kendilerini yerden yere atarak yuvarlanıyor ve «melbu» hale giriyor, kendinden geçiyor. Anlattıklarına göre, işte bu sırada, mezheplerinin kutsal kılıcı onlara ayân oluyor.

Dervişler, başlarına, tersine çevrilmiş bir çiçek saksısına benzeyen külalı dedikleri bir şapka geçiriyorlar. Bunların kenarından uzun saçlarının sarktığı görülüyor. Üzerlerine giydikleri, entariye benzeyen elbiseleri beyaz, düğmeleri ise siyah renkte. Bizim gördüğümüz dervişlere «Kadiri» deniliyor. Bu adı, mezheplerinin kurucusundan almışlar ([80]).

Beyoğlu'ndaki tekkede dervişlerin zikredişlerini seyrederken tesadüfen tanıdığım bir kişi bana bunların hayatını anlatırken, bütün dervişlerin âyinlerinin herkese açık olduğunu söylemişti. Yalnız serbestçe girilen bu yerlere küçük bir bağış bırakılmasının uygun ve gerekli olduğunu da belirtmişti. Biz de bu kuralı bozmadık. Bütün dervişler, Yunan «efzon» askerleri gibi plili beyaz entarileri ile dans ediyorlardı. Yaptıkları dans, mümkün olduğu kadar fazla süre kendi eksenleri etrafında dönmekten ibaret. Tamamen beyazlar içindeki bu toplumun bir istisnası var: Başderviş mavi giyiniyor. Her salı ve cuma günleri âyinleri bir vaaz ile o açıyor. Bu sırada bütün dervişler onun önünde diz çökerek huşu içinde dinliyor ve vaazın bitiminden sonra geri geri çekilerek, birbirlerine değmeden ayrı ayrı dönebilecek şekilde bütün salona dağılıyorlar. Artık beyaz

etekler uçuşmaya, başlar keçe külahlar altında dönmeye başlıyor. Dışardan bakanlara göre bu çok imanlı ve inançlı insanların her biri birer tekerleğe benziyor. Bazıları flütlerle uhrevî havalar çalıyor. Hem «hu çekerek», hem de dönerek zikredenler, öyle bir an geliyor ki, tarifi imkânsız bir kendinden geçme haline giriyorlar. Genelde garip gibi görünen bu âyinlerde, kültürlü insanlar için şaşılacak hiçbir taraf yoktur. Bu gösteriler, Cabire»lerin, «Dactyle»lerin ve «Corybante»ların eski çağlarda yaptıkları asırlar boyu sürmüş olan dansların ve «hu çekmelerin», o zamandan bu yana kesintiye uğramaksızın süregelmiş olan bir uzantısıdır.

İçkiler ve tahrik edici bazı macunlarla takviye edilmiş bu çırpınmalı hareketler, insanı normal olarak izahı mümkün olmayan bir duruma getirir. Allah da, kendisine karşı gösterilen bu büyük sevgi ve aşktan duygulanır ve Cennet-Öncesi hâzların çok yüce hayallerinin bunlara görünmesini mümkün kılar.

Âyinleri seyrettikten sonra, deniz kenarına geri dönmek için Dervişler Tekkesi'nden aşağıya doğru inmeye başladık ([81]). Bu sırada yeni doğmakta olan mehtap, solumuzdaki Karaca Ahmet Mezarlığı'nın ulu selvilerini ve Yukarı Üsküdar'ın (Gümüş Şehir) kendine has renkleri ve yaldızlı süslemeleri içinde parıldayan evlerini biraz daha belirgin bir hale getiriyordu.

Sağ tarafımızda ise, gündüz gezmiş olduğumuz sultanın pırıl pırıl parlayan yazlık sarayı ([82]) çok çeşitli ağaçlar ve çiçekler içindeki bahçesinin ortasından yükseliyordu.

Bu arada Çarşı Meydanı'nı geçtik. Yirmi dakika kadar sonra da, kayıklar bizi Avrupa yakasındaki Tophane'ye bıraktılar.

Tophane'de kıyıya çıktığımızda yeniden karşı yakaya baktım. Porsuk ve selvi ağaçları ile kaplı Karaca Ahmet Mezarlığı'nın ve onun gerisindeki mavimsi dağların ufka yansıyan siluetlerini görünce, Byron'un ([83]) şu sözlerini hatırladım :

«Ey Üsküdar! Senin beyaz evlerin binlerce mezarın önünde bulunuyor. Ama, onların üzerinde daima yeşil kalan selvi ağaçları var. O, büyük ve hüzünlü selviler ki, kendi yapraklarının bezemeleri arasına sonsuz bir matemin izini bırakmışlar. Tıpkı karşılık görmemiş bir aşk gibi!...»

MEDDAHLAR

Bir Kahvehanede Anlatılan Bir Ermişin Hayat Hikâyesi ([84])

İstanbul'un bellibaşlı kahvehanelerinde, dinleyicilere hayran olunacak kadar güzel hikâyeler anlatarak hayatlarını kazananlardan bahsetmeden geçmiş olsaydım, İstanbul'un Ramazan gecelerinin cazibesi ve eğlenceleri hakkında verilen bilgiler eksik kalırdı. Bu kahvehanelerin birisinde, meddah denilen hikâyeci tarafından, İslâmî görüşleri, dinî ananeleri ve efsaneleri halkın anlayacağı bir dilde, fakat yüksek bir kültüre de dayalı olarak anlatan ve bir ermişin hayatını konu alan hikâyeyi dilimize çevirmek (Fransızcaya), bizler için çok faydalı olacaktır.

Beni himayelerine almış olan İranlılar, beni artık bir «taleb» ([85]) yani bir bilgin gibi görüyorlardı. Bu arkadaşlarım bir gece beni Beyazıt Camii'nin arkasında bulunan bir kahvehaneye götürdüler. Eskiden burada afyon da çekilirmiş. Ama bugün uyuşturucu madde kullanmak tamamen yasak edilmiş. İstanbul'a gelen yabancı tüccarlar, şehrin gürültüsünden uzak olan bu kahvehaneye sık sık gelmeyi âdet edinmişler. Burada bir masanın kenarına oturulur oturulmaz, önünüze derhal bir çubuk veya nargile getiriliyor. Arkasından da, bizim gazetelerdeki tefrikalar gibi alabildiğince uzayıp giden, meddahların anlattıkları hikâyeler dinleniyor. Tabii, hikâyenin uzaması kahvecinin de yararına oluyor.

Ben her ne kadar doğu dillerini çok genç yaşlarda öğrenmeye başlamışsam da, bu konuda pek ilerilere gidememiştim

([86]). Bununla beraber, meddahın hikâyeyi hayli canlı anlatışı devamlı ilgimi çekiyor ve kervansaraydaki dostlarımın yardımı ile de konuyu takip edebiliyordum.

Bu sebeple, doğuluların büyük bir zevkle dinlemekten çok hoşlandıkları bu hikâyelerden birisini dile getirebilirim diye düşündüm.

Bulunduğumuz kahvehanenin, pazarın kurulduğu yerin yakınında ve bir işçi semtinde olduğunu belirtmek uygun olur. Kahvehanenin civarındaki sokaklarda, herkesin gözleri önünde sergiler açmış silâh tamirci ve yapımcıları, dökümcüler, maden işleyicileri, oyma atelyeleri ve daha birçok sanat sahipleri yer almışlar.

Bu semtin toplumunu, Beyoğlu'ndaki fantazi dostlar, biraz bayağı ve basit görüyorlar. Bununla beraber, arada bir sıralar veya peykeler üzerinde oturan itinalı giyinmiş insanlar da yok değil ([87]).

Meddahımız isim yapmış birisi intibaım veriyordu. Kahvehanedeki müşterilerden başka, dışarda kapının önünde birikmiş gösterişsiz bir dinleyici kalabalığı da birikmişti. Gürültünün kesilmesi istendi. Çehresi soluk, fakat yüzünün çizgilerinden incelik akan bir kişi gözüktü. Gözleri ışıldıyordu. Başına, dünya nimetlerinden elini eteği çekmiş Müslümanların giydikleri nevi'den bir fes geçirmişti. Festen ziyade bir takkeye benzeyen bu başlığın kenarlarından saçları gözüken bu genç adam, kalabalığın ortasında kendisi için ayrılmış bulunan dört beş ayaklık boşluğa konulmuş olan bir taburenin üzerine gelip oturdu. Hemen kahvesi getirildi. Bütün dinleyiciler, bir dindarın camide vaaz veren hocayı dinlediği gibi onu dinlemeye hazırlandı. Buradaki âdetlere göre, her hikâyenin bölümleri yarım saat sürüyor. Meddahlar şair değillerdir. Fakat bunlar, eski Greklerin şehirden şehire dolaşan ve şairlerin, özellikle «Homère»in şiirlerini okuyan sanki bir âhir zaman «rhapsodu»

durlar. Bunlar daha önce defalarca anlatılmış eski efsaneleri yeniden işleyerek anlatırlar. «Antar», «Ebu Zeyd» ve «Mecnun» hikâyeleri gibi (88). Bize anlatılacak hikâye de, doğu ülkelerinde çok gelişmiş olan tarihî işçi loncalarının şöhretini dile getiren bir nevi romandı.

Allah'a ve onun, siyah gözleri pırıl pırıl ışıldayan sevgili resulü Ahmed'e şükürler olsun!

O, hakikatin yegâne Havarisi'dir.

Herkes birden haykırdı: AMİN! (Allah kabul etsin).

SABA KRALİÇESİNİN VE CİNLERİN PERİLERİN KRALI SÜLEYMAN'IN (89) HİKÂYESİ

I. Adoniram (90)

Büyük Kral Süleyman Ben-Davud'un ülkesinde yapmayı istediği çok büyük eserleri inşa etmek için didinen Adoniram, hemen on yıldan beri bütün eğlencelerden elini ayağını çekmiş, hatta uyku uyumaya bile vakit ayıramaz olmuştu. Arı topluluklarından da daha kalabalık olan işçi birliklerinin önderi, Kudüs Kralı Süleyman'ın Tanrı Adonai adına diktirmekte olduğu bu altın, sedir ağacı, mermer ve tunçtan meydana gelecek olan muazzam şaheseri ortaya çıkarmak için âdeta kendisi ile yarışıyor ve çalışmalarını Tanrı'nın büyüklüğüne uyacak şekilde tanzim ediyordu. Üstat Adoniram, gecelerini eserin planlarını düzenlemekle, gündüzlerini de bu çok önemli yapıyı süsleyecek olan dev gibi figürlerin kabartma ve oymalarını yapmakla geçiriyordu.

O, tamamlanmak üzere olan tapınağın civarına, çekiç seslerinin aralıksız yükseldiği demirhaneler ve yüz kum kanalı boyunca sıvı bronzun akacağı dökümhaneler kurmuştu. Sıvı bronz bu kanallarda, aslanların, kaplanlarm, ejderhaların, iki

kanatlı çocuk melâikelerin ve insanların hafızalarından artık silinmiş olan eski çağların yıldırım çarpmış gibi görünen acayip yaratıklarının biçimini alacaktı.

Adoniram'ın emrindeki yüz binden fazla işçi onun dahiyane buluşlarını gerçekleştiriyordu. Dökümcülerin sayısı otuz bin idi. Duvarcılar ve taş yontucular seksen bin kişilik bir ordu meydana getiriyorlardı. Yetmiş bin vasıfsız işçi malzeme taşımaya yardım ediyordu. Çok sayıda dülger «Scythe» çöllerine kadar uzanan bir sahada Lübnan yayları üzerindeki sedir ağaçlarını kesiyorlardı. Büyük üstat, emrindeki üç bin yönetim görevlisi vasıtası ile de iş düzenini sağlıyor ve hiçbir karışıklık çıkarmadan vazife gören bu işçi toplulukları arasında yoğun çalışmalarını sürdürüyordu ([91]).

Bununla beraber, Adoniram'ın tatmin olmak bilmeyen ve daima daha iyisini başarmak isteyen karakteri, kendisini durmadan tedirgin ediyor ve bu emsalsiz esere dahi üstat huzursuzluk içinde bir küçümseme ile bakıyordu. Dünyanın yedi harikasından birinin yapımını sona erdirmek bile ona önemsiz bir iş gibi geliyordu. Eser ilerledikçe, insanın güçsüzlüğü, onun gözünde daha bir ortaya çıkıyor ve çağdaşlarının yetersizliğinden ve çok sınırlı imkânlarından daha çok yakınmaya başlıyordu. Bir işi tasarlamakta güçlü olan Adoniram, tatbikatta daha da güçlü idi. Onun için durmadan insanların erişemeyeceği çapta işleri hayal ediyordu. Sanatı, bütün «Hebreux» prenslerini şaşkına çevirirken, onun koca bir fırın gibi yanan beyni, dev boyutlu yücelikler meydana getirmesine rağmen, yalnız kendisinin küçük gördüğü bu çalışmalara acıyordu.

O anlatılması imkânsız, esrarengiz bir sanatkâr idi. «Tyr» Kralı onu yanında çalıştırmış, sonra da Süleyman'a bir nevi hediye olarak vermişti. Ama, Adoniram'ın vatanı neresi idi? Bunu kimse bilmiyordu. Nereden gelmişti? Bir sır!... Bu kadar derin, bu kadar çeşitli bilgiyi, nerede geliştirmişti? Kimse bir şey bilmiyordu. Bu dehâ, istediği her şeyi yaratacağa, her

şeyi bulup çıkaracağa ve her şeyi yapacağa benziyordu. Hangi ırktandı? Bu herkesten saklanan bir sırdı. Ama, bu konularda kendisine soru sorulmasından üzülmezdi. İnsanlardan kaçması, onu Âdemoğullarının ortasında kendi köşesine çekilmiş bir yabancı gibi tutuyordu. Emsalsiz üstün kabiliyeti, onu, kendisini hiç kardeş kabul etmeyen insanların üstüne çıkarıyordu. O koyu karanlıklar içinde, sonsuz bir ışık gibi benzersiz bir kudretti ([92]). Bütün kadınlar onu gizlice seyrederler, ama onunla konuşamazlardı. O ise, kadınlara karşı ilgisizdi. Bakışının ateşinden kaçan erkeklere önem vermeyerek, büyük saygı uyandıran görünüşü ile iri ve güçlü vücudunun karşısındakiler üzerinde sağladığı hakimiyetini ve büyüleyici güzelliğini de küçümsüyordu. Kalbinin ağzı dili yoktu. O, sanki dünyayı bir hamur gibi yuğurmak için yaratılmış beyninin ve ellerinin vargücü ile çalışıyor ve dünyanın bütün yükünü taşımak için omuzlarını eğiyordu ([93]).

Yakın kimsesi yoksa da, kendisine yürekten bağlı hizmetkârları vardı. Bir de, Allah tarafından ona bir dost verilmişti, bir tek!. Bir genç adam! Tanrısal duygulara inanmış, Küçük Asya'nın doğu kıyılarındaki Finike ailelerinin birisinden dünyaya gelmiş genç bir sanatçı. Soluk benizli tabiatın uysal aşığı Benoni ([94]). Çocukluğunu okullarda, gençliğini de, Suriye'nin ötesinde, güllerle donanmış yeşil defnelerin gölgesinde kendi türküleri ile yakınan çobanlardan başkasını kenarlarında görmemiş olan o mütevazı Fırat'ın verimli kıyılarında geçirmişti.

Bir gün, güneşin deniz üzerinde batmakta olduğu bir saatte, Benoni, bir balmumu kitlesi ile modeline bir düvenin kaslarının hareketliliğini vermeye çalıştığı sırada, birden yanında Adoniram'ın belirdiğini gördü. Üstat, bitmek üzere olan eseri uzun uzun seyrettikten sonra, kaşlarını çattı: «Tatsız, can sıkıcı bir çalışma!» diye bağırdı. «Hoş ve boş vakit geçirme, sadece çocuksu bir çaba... Üstün kabiliyet hiçbir yerde kalmamış. İçten gelen güç ise hiç. Her şey gitgide büsbütün yozlaşıyor ve

daha şimdiden yalnızlaşma, ayrılık, düzen gevşekliği ... Bütün bunlar zamanla gerilemiş ırklarımızın yozlaşma sebepleri... Bunlar, zaten güçsüz olan hayallerinizi büsbütün kötürümleştiriyor. Nerede benim işçilerim. Bir tanesi gözükmüyor. Benim dökümcülerim, ateşçilerim, demircilerim neredeler? Sanki hepsi dağıtılmışlar. Soğumaya yüz tutmuş bu fırınların, şu saatte devamlı alevlerin uğultusu ile yankılanmaları gerekirdi. Toprak, şimdi ellerimin yuğurup biçimlendirdiği modellerimin şeklini almalı idi. Büyük fırının üzerine bin kol eğilmiş olmalı idi ... Ama, işte biz yalnızız...»

Benoni, «Üstat diye tatlılıkla cevap verdi. Bu az vasıflı insanlar, seni saran bir dehâ ile ayakta durmuyorlar. Onların dinlenmeye de ihtiyaçları var. Bizi bütün varlığımızla kendisine bağlayan sanat, onlar için yabancı bir şey. Onlar bütün gün için izinli. Bu emri Süleyman verdi. Bak, Kudüs şenlik sebebi ile ışıl ışıl parıldıyor».

— Bir şenlik! Bunun ne önemi var? Dinlenme mi? Ben onu hiç bilmedim. Beni yıkıp yere vuracak olan, işlerin yapılmamasıdır. Bizim eserimiz nedir? Bir büyük kuyumculuk âbidesi, bir şeref duyma sarayı. Bir kıvılcımla kül haline gelecek mücevherler. Buna da, gûya sonsuzluk için yaratma deniyor. Birgün âdi bir kazancın aldatıcılığı ile cezbedilerek, her yönü ile zayıflatılmış bu millete karşı yapılan bir suikaste katılacak galip bir göçebe kalabalığı, bu büyük fakat nazik eseri birkaç saatte yerle bir edebilir. Geriye de, bir hatıradan başka bir şey kalmaz. Bizim yarattığımız bu modeller, galiplerin meşalelerinin alevleri altında, Lübnan'da yaz bastırdığında karların birden eridiği gibi eriyecekler. Gelecek kuşaklar, bu çöllerin tepe ve yamaçlarını dolaşırken, bu Hébreux ırkı ve milleti ne kadar da fakir ve zayıfmış diyecekler.

— Fakat, Üstat! Bu kadar göz kamaştırıcı bir mâbet, en zengin, en büyük, en sağlam....

Bunların hepsi geçici, boş ve hiç!.. Süleyman'ın bazen övünme ile söylediği gibi, Hénoch'un çocuklarının vaktiyle ne yaptıklarını biliyor musun? Adsız bir eser! Yaratıcı bundan ürktü, dünyayı altüst edecek şekilde sarstı. Onlar da, her yana dağılmış bulunan bu malzemelerden Bâbil'i yaptılar. Bu şehri çeviren surların üzerinde, on savaş arabasının yan yana uçar gibi gidebildiklerini biliyor musun? Daha doğrusu, bir âbidenin ne demek olduğunu içinde gerçekten duyabiliyor musun? Hiç ehramları gördün mü? İşte onlar, dünyayı çevreleyen Kaf dağlarının (95) yok olacağı kıyamet gününe kadar kalacaktır. Bunları yapanlar asla Âdemoğulları değillerdir!

— Ama yine de öyle deniliyor.

— Yalan söyleniyor. Kıyametin izi Kaf dağlarının zirvesindedir. Dinle beni: Buradan iki mil uzaklıktaki Cédron'a çıkarken, takriben altı yüz «Coudée» yüksekliğinde kitle halinde ve kare şeklinde büyük bir kaya vardır. Bana taş yontma işinden anlayan, ellerinde küsküler ve çekiçler olan yüz bin işçi verilsin, o koskoca kitlenin içinden dev büyüklüğünde bir «Sfenks» yontup çıkartırdım. Gülümsedi ve gözünü gökyüzünden hiç ayırmadan öyle kaldı. Çünkü, iri bulutların arkasından «Jehovalı» onu görüyor ve şaşkınlıktan benzi atıyordu. Devam etti: «İşte âbide buna denir. Aradan yüz bin yıl geçip gidecek, insanların çocukları bu dev âbideyi görerek, buradan büyük bir millet geçmiş, diyeceklerdir».

Benoni, bu akıl almaz kudret karşısında ürperdiğini hissederek: «Soylu üstadım, bu direnen ve kendinize bile başkaldıran üstün kabiliyet hangi ırktan gelmektedir?» diyecek oldu.

— Onların dağ dedikleri şu tepeler, bende acıma duygusu uyandırıyor. Biraz önce söylediğim gibi âbideler yapılabilseydi, bunların bir değeri olabilirdi. Bizim aklımızın yetmeyeceği kadar uzak eski çağlardaki varlıklar bu neviden büyük işleri ba-

şarmışlardır. Biz ise, içine bir sürü papazı yerleştirmek için mağara kazdık. Böylece de, Kudüs bir mâbet kazanacak dedik. Fakat biz Tanrı'yı, «Memphis»in zengin bir sarrafı gibi zihinlere yerleştirmek istiyoruz.

— Üstadım, senin kafan hep imkânsız olanı hayal ediyor.

— Biz çok geç doğmuşuz. Dünya artık yaşlıdır ([96]). Yaşlılık ise, takatsizlik, dermansızlık demektir. Hakkın var, çünkü dünya çöküş ve düşüştedir. Sen sadece tabiatı umursamaz bir soğukkanlılıkla kopya ediyorsun. Bir ev kadınının yün örmesi gibi vakit geçiriyorsun. Uyuşmuş zekân ile, bir düveye, bir dişi aslana, bir dişi kaplana benzeyecek şekiller yapmaya çalışıyorsun. Bunlar iş midir? Senin bu yaptıklarında sanat yok. Çünkü sanat yaratmaktır. Sen ise, kopya ediyorsun. Nitekim, şu önümüzdeki saçakları süsleyen modeli, toprağın üzerindeki çiçek ve yaprakları kopya ederek yapmadın mı? Böylece sen mevcut olanı buluyorsun. Yoksa yaratmıyorsun. Sen, yontu kaleminin ucuna gelen ve başkalarının acayip bulduğu fantazilere ve hayallere hiç bakmıyorsun. Adlandırılmamış yaratıkların, insan şeklinde ortaya çıkan tanrıların, insanlara saygı ve şaşkınlık veren yüzlerin bilinmeyen şekillerini neden aramıyorsun?

Eski Mısırlıları, çok cüretli Assyrie sanatçılarını düşün. Bunların yaptıkları sfenksler, köpek başlı maymunlar, ihtiyar Davud'un ([97]) Jehovah'ına isyan bayrağını açtıran bazalttan yapılma heykel ilahlar, hep granitin böğründen sökülmemişler midir? İşte bütün bunları, ilerdeki nesiller gördükleri vakit, buralarda üstün kabiliyetli gözüpek insanların yaşamış olduklarına inanacaklardır. Bu eski çağ sanatçıları şekle hiç önem vermiyorlardı. Onlar hep yaratmanın peşinde idiler, kopya etmenin değil! Sizleri tabiatın tanrıları eğip bükmüş, boyunduruk altına almış. Sizleri artık madde sınırlamış. Yozlaşmış kabiliyetlerinizi biçimin içine gömmüşsünüz. Tabii artık, sanat da kaybedilmiştir.

Benoni, kendi kendine, dehâsı, bütün insanlığın zekâsını aşmış olan bu «*Adonai*» nereden geliyor? diye düşünmeye başlamıştı.

Adoniram, elini alnına doğru götürerek kıvırcık saçlarını düzeltirken tekrar söze başladı: Biz yine, Süleyman'ın kavrama gücünün erişebileceği oyuncaklarımıza dönelim. Ona göre güzel olan kırk sekiz adet bronzdan yapılmış öküz, bir o kadar da aslan. Ayrıca, kuşlar, hurma dalları ve iki kanatlı melâikeler. Bunları tunç denizinin üzerine koymak için ayırdım. Haydi lafı çok uzattık. Beni bekleyen bitirilecek modellerim var. Süs havuzunun döküm kalıbı hazır duruyor. Güneşin hararetinin onu çatlatmasından korkarım. Elimizi çabuk tutmak gerek.

Evet dostum, sen de görüyorsun, böyle bir durumda, işçilerim şenliğe katılmak için beni terkediyorlar.

Şenlik diyorsun. Ne şenliği? Hem neden?

Meddah sözünü burada kesti. Yarım saat dolmuştu. Dinleyiciler, kahve, şerbet, tütün getirttiler. Hikâyenin ayrıntıları üzerinde konuşmalar başladı. Bu arada, yanımdaki İranlılardan birisi, bana, anlatılan bu hikâyenin, *Süleymanname*'den (98) alınmış olabileceğini söyledi.

Bu mola esnasında, (bütün gece yapılan toplantıların tamamına oturum denildiği gibi, bir toplantı arasında verilen bu aralara da, mola deniliyor), meddahın beraberinde getirdiği bir oğlan çocuğu, elinde bir çanakla müşterilerin arasında dolaşıp para toplamaya başladı. Sonra para dolmuş olan bu çanağı getirip ustasının önüne bıraktı.

Mola sona ermişti. Meddah yeniden söze başladı.

II. Belkıs

Mısır'da İbranilerin hürriyetlerini kaybetmesinden uzun asırlar önce İbrahim ve Ketura soyundan Saba, Yemen denilen mutlu ülkeye gelip yerleştiler. Orada Saba adını taşıyan ve bugün Mareb olarak bilinen şehri kurdular. Saba'nın «*İarab*» isminde bir erkek kardeşi vardı. O, kaya ve çöllerden oluşan Arabistan'a kendi adını verdi. Saba'dan sonra gelen nesiller, Melike Belkıs'ın hükmetmiş olduğu zengin Yemen ülkesinde yaşarlarken, İarab'ın soyundan gelenler, Arabistan çöllerinde, çadırlarını oradan oraya taşıyıp durdular. Melike Belkıs, Saba'nın, Jochtan'ın Peygamber Heber'in kanından geliyordu. Bunların hepsinin ceddi olan Sem, İbranilerin de, Arapların da atası idi (99).

— Sabırsızlanan Adoniram, sen bir Mısır kitabındaki gibi sözler söylüyorsun, diye dostunun sözünü yarıda kesti. Yakup ırkının çok konuşan kurtarıcısı Musa Ben Amran'ın (Moiz) yeknesak ses tonu ile sadece konuşup duruyorsun. Laf adamları, eylem adamlarının dainia arkasından gelirler.

— Kutsal sayılan şairlere, vecize bulup verenler gibi... Üstadım, hülâsa edecek olursak, güney ülkelerinin kraliçesi (100), Yemen'in Saba Melikesi, Tanrısal Belkıs, hükümdarımız Süleyman bilgeliğini ve bizim yapmakta olduğumuz hârikaları hayranlıkla seyretmeye geldi. Şu andan itibaren Süleyman'ın ülkesine ayak basmış bulunuyor. İşçilerimiz krallarını takip ederek onu karşılamaya koştular. Kırlara kadar her taraf insanlarla doldu. Atelyelerde tek bir işçi kalmadı. Ben de ilk koşup gidenler arasındaydım. Tören alayını görür görmez de senin yanına döndüm.

— Keşke, karşılayıcı işçilerimize hepsinin birer üstat olduklarını da söylemiş olsaydınız. Tabii onlar ayakları ile uçacaklar. Aylaklık ve kölelik...

— Sadece merak ve tecessüs! Yalnız şu kadarını söyleyeyim, kraliçeyi takip eden askerlerin sayısı, gökteki yıldızlardan daha fazla. Bu arada, altmış beyaz filin üzerindeki altın ve ipek yüklü kuleler, ayrıca melikenin eşyalarını ve krala getirdiği hediyeleri dizleri ağırlığın altında bükülmüş şekilde taşıyan çok sayıda deve ve bunları güden, derileri güneşte nar gibi kızarmış binlerce «Saba»lı geliyor. Daha sonra da yüz renkleri dövülmüş bakıra benzeyen tepeden tırnağa silâhlı Habeşler. Bunlar, atları ve yük arabalarını yönetiyor. İşlerini görürken bile, herkese itaat etmeye hazır bir halleri var. Gerisini niye anlatayım? Dinlemeye dahi tenezzül etmiyorsunuz.

— Dalgın ve düşünceli görünen Adoniram, Sabalıların Kraliçesi! diye mırıldandı. Yozlaşmış, fakat aslında sâf bir kanın ırkı! Ama, acaba buraya niye geldi ki?

— Size söyledim ya! Büyük bir kralı ve onun son derece ünlü bilgeliğini yakından görüp tanımak. Ve... belki de, bu bilgeliği eleştirmek. Kim bilir? Irkına lâyık bir miras bırakabilmek ümidi içinde Süleyman Ben Davud ile evlenmeyi bile aklından geçirdiği de söyleniyor.

— Sanatkâr, delilik! çılgınlık! diye haykırdı. Süleyman'ın kanı, köle kanı! Dişi bir aslan, bir köpekle birleşir mi? Saba milletinin bunca, asırlardır yaptığı fedakârlıklar bu sonuç için olabilir mi? Öyle ya! Irkları yozlaşmış nesiller, cedlerinin gücünü kaybettiler. Süleyman kimdir ki? Bir savaşçı kız ile yaşlı bir çoban olan Davud'un çocuğu! Davud'un kendisi de, Maob ülkesinde, «Ephrata»lı bir çiftçinin ayakları altına düşmüş hafifmeşrep bir kadın olan «Ruth»dan gelmedir. Oğlum sen bu millete hep hayransın. Bu millet artık bir gölgeden başka bir şey değildir. Bu ırkın savaşçılığı kalmamıştır. En yüksek noktasına ulaşmış olan bu millet, düşüş ve yıkılışa geçmiştir. Uzun yıllar süren barış onları güçsüzleştirmiş. Alıştıkları lüks, zevk ve sefâ onları altın, demire tercih ettirmiş. Gûya çok zeki olduğu söylenen duygulu bir kralın kölesi durumuna girmişler.

Bu millet işporta malı satmaktan ve çöküşünü bütün dünyaya yaymaktan başka bir işe yaramaz hale gelmiş. İlk peygamberlerin soyundan gelen Belkıs, şimdi bu yüzkarası Süleyman'la mı evlenecek? Desene ki, Benoni, Belkıs bu maksatla şu anda Kudüs'ün surlarını aşıyor.

— Yarın Sabba günü. Melike, ananelerine sadık kalarak, güneş batmış olduğu için yabancı şehre girmeyi istemedi. Çadırlarını «Cédron» kıyılarına kurdurttu. İhtişamlı bir satafat içerisinde ayağına kadar gitmiş olan kralın rica ve ısrarlarına rağmen şehre hava karardıktan sonra girmeyi kabul etmedi ve geceyi dağ başında geçirmeyi tercih etti.

— İhtiyatı, kendisine kutlu olsun. O, henüz gençtir.

— Evet! Hakikaten genç ve güzel. Öylesine ki, güzelliği gözleri kamaştırıyor. Güneşe bakılınca nasıl göz kapakları indirmek zorunda kalınırsa, kraliçeye bakıldığında da aynen öyle oluyor. Herkesin saygı ile ayaklarına kapandığı melikeyi ben de işte böyle gördüm. Ayağa kalktıktan sonra da, unutulmaz hatırasını beraberimde götürdüm. Üstadım karanlık bastı. İşçiler gündeliklerini almak üzere buraya gelmekteler. Onların dönüşlerini görür gibiyim. Artık «Sabba» gününe giriyoruz.

Bu sırada işçilerin ve ustaların geldikleri görüldü. Adoniram, atelyelerin büyük kapısına muhafızları dikti ve kasaları açarak, gündelikleri ödemeye başladı. İşçiler tek tek onun önüne geliyor, kulağına bir şeyler fısıldıyorlar. Zira işçiler o kadar çoktu ki, her birinin hakettiği ücreti Adoniram'ın bilmesi mümkün değildi.

Bu sebeple işçilere, işe girerken bir sır olarak saklayacakları, aksi takdirde cezasını hayatları ile ödeyecekleri bir parola veriliyor. Bunu bir yemin merasimi takip ediyor. Ustalara, kalfalara ve çıraklara ayrı parolalar veriliyor ([101]).

İşçiler, muhafızların ve Adoniram'ın önünden geçtikçe, çok yavaş bir sesle parolayı söylüyorlar, Adoniram da onlara ücretlerini ödüyordu.

Bu işler, reçine meşalelerinin ışığı altında tamamlandıktan sonra, Adoniram eline meşalesini aldı ve bütün gece sürecek olan çalışmalarına başlamak üzere genç Benoni'nin yanından ayrıldı, biraz sonra da karanlığın derinliklerinde gözden kayboldu.

Ertesi sabah gün doğarken, Saba Kraliçesi Belkıs, güneşin ilk ışıkları ile birlikte, Kudüs'ün doğu kapısını aştı. Kraliçenin kalabalık maiyetinin çıkardığı seslerle uyanan İbraniler, sokaklara koşuyor, işçiler de bir alkış tufanı içinde merasim alayını takip ediyordu. O zamana kadar hiçbir zaman böylesine çok sayıda at, deve ve fil görülmemişti.

Belkıs, sarayın kapısı önünde ayağını toprağa basar basmaz Galile dağı üzerinden ışıklarını saçmaya başlamış olan güneşi selâmladıktan sonra saraydan içeriye girdi.

Bu sırada, merasim teşrifatı yüzünden gecikmiş bulunan Kral Süleyman da göz kamaştırıcı elbisesinin giyimini henüz tamamlamış ve bu işlere bakan vazifelilerin ellerinden kendisini güçlükle kurtarmıştı.

Başlarına uzun başlıklar geçirmiş, ellerinde altın kaplamalı bastonlar bulunan mabeyinciler kraliçeyi karşıladılar, saraym büyük kabul salonunun ortasında yüksek bir taht üzerinde oturan Süleyman Ben-Davud'un yanına götürdüler. Kral yüce misafiri kraliçenin önüne gitmek için, büyük bir ciddiyetle hemen tahtından indi.

İki hükümdar, krallara has bir merasim havası içinde karşılıklı selâmlaştılar. Sonra, altın, tarçın, reçine, günlük, fildişi, ıtırlı nebatlar ve değerli taşlardan yapılmış diğer hediyeleri taşıyan hizmetkârlar, hükümdarların önünden sırayla geçtiler. Kraliçe, ayrıca yüz yirmi «talent» saf külçe altın da hediye etti ([102]).

Süleyman o sıralarda yaşlanmaya başlamıştı. Fakat hayat boyu süren sükûnet, huzur ve mutluluk, yüz hatlarının teravetini muhafaza etmişti. Kralın ölen karısı «Sulamite»in dediği gibi ([103]), gözleri kadar parıltılı olan dudakları birbirinden fildişi küçük bir kuleye benzer bir burunla ayrılmıştı. «Sérapis» kadar huzurlu alnı da, kendi büyüklüğüne inanmış bir hükümdarın rahatlığını ifade ediyordu. Süleyman, kıymetli taşlar ve madenlerle süslenmiş elbisesinin içinde, sanki altından yapılmış bir heykele benziyordu.

Kralın tacı, altın üzerine göz kamaştırıcı kıymetli taşlarla işlenmişti. Tyr Kralı Hiram'ın bir hediyesi olan erguvan kırmızısı harmanisi, altından yapılmış iplik çözgüler üzerine dokunmuştu. Kılıcını taktığı kemeri ve kılıcının sapı pırıl pırıl parıldıyordu. Altın işlemeli çizmeleri, altın şeritlerle süslenmiş bir halıya basıyordu. Tahtı, altın kaplamalı sedir ağacından yapılmıştı.

Kralın yanına oturmuş bulunan Saba'nın beyaz kızı kraliçe, ketenden ve yarı şeffaf tülden yapılmış ve bir bulutu andıran elbisesi ile, beyaz-sarı fulya çiçekleri arasında yolunu kaybetmiş bir zambağa benziyordu. Saba melikesi kraldan, giyiminin sadeliğinden dolayı özür dilerken, özentisiz şıklığını tebarüz ettiriyordu.

Süleyman, evet, ilahî güzelliğe sade elbise de yakışıyor, diye cevap verdi. Fakat, güzelliğine güvenmeyen insan, hiç ihmalkâr olmamalıdır.

Belkıs: «Sir-Hasirim»in ([104]) sözlerini hikmetli vecizeler haline sokan, eşsiz şiirlerin ölümsüz yazarı, bilge Kral Süleyman, diyecek oldu. Süleyman zevkten kızararak sözünü kesti:

— Güzel kraliçem, demek bu ufak denemeleri de öğrenmek lütfunda bulundunuz, dedi. Saba melikesi, yüksek bir sesle:

— Siz büyük bir şairsiniz, diye cevap verdi.

Süleyman, altınlarla süslü göğsünü şişirerek, yine altınlarla kaplı kolunu büyük bir zarafet havası içinde yukarıya kaldırdı ve eli ile altın kınnaplarla örülmüş simsiyah sakalını sıvazladı.

Kraliçe:

— Evet büyük şairsiniz. Fakat sizin şair olmanızdan dolayı, ahlâkçıların hataları bağışlanmış oluyor.

Hiç beklenmeyen bu son sözler, Süleyman'ın yüz çizgilerini gerginleştirdi. Maiyetindekiler arasında bir kıpırdanma yarattı. Bunlar Süleyman'ın çok beğendiği kişilerdi. Birisi saraydaki kıymetli taşların muhafazası ile vazifeli Zabut, ikincisi çok kibirli bir insan olan büyük din adamı Sadok ile oğlu Zaharias, bir diğeri Saray Mühürdarı Ahia, bir başkası saraydaki kıymetli evrakın sorumlusu Elioreph idi. Onun yanındaki, kâhin gibi zekâsından korkulan, koyu bir elbise giymiş «Ahias de Silo» idi. Hükümdarın hemen arkasındaki de, Süleyman'ın güçlü ordularının barışsever kumandanı yaşlı general «Banaias» idi. Üstüste konulmuş üç minderin ortasına bağdaş kurup oturmuştu. Altın köstekleri ve kıymetli taşlarla süslü madalyaları kendine gülünç bir görünüş veriyordu. Eski savaşların şerefli yükü altında beli bükülmüş olan bu general, bir zamanlar nerede ise bir savaş tanrısı idi. Kral tahta çıktığında, «Joab»ı ve din adamı «Abiathar»ı öldürmekle bu generali görevlendirmişti. Banaias, kralın bu emrini onlara çok acı çektirerek yerine getirmişti. O günden itibaren de, Süleyman'ın en güvendiği adam oldu. Kral ona erkek kardeşi Prens «Adonias»ı öldürmekle de görevlendirmişti. O da, prensin başını vurdurttu ([105]). Uzun yıllar önce yapılan savaşlarm ve zaferlerinin kendisini uyuşturduğu hantallaşmış Banaias, artık tam bir bunak olmuştu. Kralın gözünün içine bakar, onun peşinden ayrılmaz, onun zaman zaman lütfettiği istihza dolu tebessümleri ile yetinirdi. Feri sönmüş gözleri ile devamlı olarak kralın bakışlarını takip ederdi. Eski günlerin açgözlü kedisi, yaşlılığında yaltak bir köpek olmuştu.

Belkıs'm tapılacak derecede güzel dudaklarından ilginç ve ince tenkit dolu sözler çıktığında o hiçbir şey anlamamıştı. Fakat kral ile yüce misafirlerinin her lafına bir hayranlık çığlığı ile refakat eden Banaias, herkesin susmuş olduğu sırada, aptalca bir tebessüm içinde, «çok güzel ve tanrısal» diye bağırdı.

Süleyman kızgınlığından dudaklarını ısırdı ve oldukça duyulur bir sesle : «Ne budala!» dedi. Banaias, büyüğünün konuştuğunu görünce, «daima hatırlanacak değerli bir söz» diye ekledi. Bunun üzerine, kraliçe kahkaha ile gülmekten kendini alamadı.

Kısa bir süre sonra, her iki hükümdar da, düşündükleri konuların açılması sırasının geldiğini düşünerek yeniden konuşmaya başladılar. Kraliçe, pürüzlü meseleleri çözmek, anlaşılmaz sözleri aydınlığa kavuşturmak sanatında en usta fâni olduğu söylenen Süleyman'ın o çok meşhur kavrayışına arka arkaya üç soru yöneltti. Bu gibi hallerde, hükümdarın maiyeti söze karışmazlar ve kendi aralarında ilmî meseleleri konuşurlardı. Anane icabı olarak, hükümdarın ele aldığı konulardan bilhassa uzak kalırlardı. Çünkü bu işler devlet işi sayılırdı. Devlet işlerini de ancak hükümdar çözüme bağlardı. Esasen, Belkıs da iki yüz altmış millik uzun bir seyahati bunun için göze almıştı ([106]).

Süleyman, büyük din adamı Sadoc'un yardımı ile, kraliçenin üç sorusunu da sıkıntıya düşmeksizin cevapladı.

Belkıs, sizin ağzınızla bilgelik konuşuyor, dedi.

— En azından birçok insan öyle zannediyor dedi.

— Bununla beraber, bilgelik ağacının yetiştirilmesi pek de tehlikesiz değildir.

Zamanla övülmeye büyük bir düşkünlük duymak, başkalarının hoşuna gitmek için insanları medihlere boğmak, kitleyi kazanmak için maddeciliğe düşmek temayülü ile karşı karşıya kalınır.

— Bunları fiil ve düşüncelerimde müşahade ettiniz mi?

— Haşmetmeap! Sizin düşüncelerinizi her zaman büyük bir dikkatle takip ettim. Ancak herhalde yeterince bilgim olmadığından bazı fikirlerinizi anlaşılmaz, bazılarını çelişkili, bazılarını da açık yüreklilikle söyleyeyim aldatıcı buldum. Bunlara bir açıklık getirmenizi istedim. Bu arzu, büyük ve uzun bir seyahatin hedefi ile asla ilgisiz sayılamaz.

— Süleyman, böylesine titiz bir eleştiricinin iddialarına karşı gerekli savunmayı yapabileceğimizi zannediyorum, dedi.

Kral, bu yıpratıcı konuşmalar olmadan önce, Mello villasının bahçesindeki yalancıçınarların altında yalnız başına bir gezintiye çıkmış olmalı idi. Bunu vaktinde yapamadığı için çok şeyler kaybetmişti. Süleyman'ın maiyetindekiler, bu tehlikeli konuşmaları, belli etmemeye çalışarak dikkatle dinliyorlardı. Ortada apaçık duran gerçekler önünde, yanılmazlık inancını terketmek yerine tehlikenin üzerine atılmaktan daha kötü ne olabilir? Büyük din adamı Sadoc alarma geçmiş görünüyordu. Kâhin Ahias de Silo, yüzündeki manasız soğuk tebessümü zorlukla tutuyordu. Bananias, elbisesinin üstündeki süslerle oynayarak alık bir neşe ve hatta şakraklık örneği veriyordu. Bu da, kralın maiyetinde bulunanların üzerine vaktinden önce bir gülünçlük getiriyordu. Belkıs'ın etrafındakiler ise, soğukkanlı, kendilerine inanmış ve sâkin bir durumda idiler. Hepsi, sanki birer sfenks! Saba melikesinin Kral Süleyman karşısındaki bütün bu avantajlarına, bir tanrıçanın haşmetini, baş döndüren bir güzelliğin cazibesini, ceylanlarınkine benzeyen siyah bir gözün ışıldadığı temiz ve sâf bir profili, tebessüm ile şehvet arasında kararsız kalmış bir ağzı, tül bir elbisenin altından seçilen yumuşak ve esnek bir vücudu ilave ediniz. Ayrıca hükmetmeye alışmış büyük asilzadelere has neşe saçıcı ince ve huzurlu bir yüzün ifadesini hayalinizde canlandırınız.

Kendisi için kraliçenin yasak meyve olan baş döndürücü güzelliğine hayran kalan, buna rağmen de, hâlâ onu aklı ile

yenmeyi isterken, kalbi ile çoktan yenik bir hale düşmüş olan Kral Süleyman'ın sıkıntısını ve güç durumunu anlayacaksınız. Kraliçenin esrarengiz bakışı o tatlı, sâkin, fakat içe işleyici beyaz ve siyah karışımı iri parlak gözleri, güçlü, aydınlık ve ateşli yüzü üzerinde, sanki dünyaya meydan okuyor, Süleyman'ı da şaşkına çeviriyordu. Kral onun şahsında Tanrıça «İsis»i görüyormuş gibi oluyordu (107).

Bu sırada, iki hükümdar zamanın âdetlerine uygun olarak, İbranî kitaplarında yer almış bulunan felsefî düşünceleri tartışmaya başladılar.

Kraliçe, «siz demiyor muydunuz», diye sözü yeniden aldı: «İnsan kalbi tabiaten bencildir. Eğer, bir kimse dostunun adına herhangi bir konuyu cevaplamaya kalkışmış ise, o kendi kendisini tuzağa koymuştur. Başkası için mükellefiyet altına girmiş insan çırılçıplak kalmayı peşinen kabul etmiş demektir». Bir başka konuşmanızda da, zenginliğin methiyesini yapıyor ve altının büyük gücünü anlatıyordunuz.

— Ama bir başka konuşmamda da, fakirliği övmüştüm.

— Tezat! Zaten sizin din adamlarınız da aynı hataya düşüyorlar. Bir yandan tembelliği ayıplıyor, öte yandan, «insanlar nasıl olsa ölüp gidecek, öyleyse çalışmak beyhudedir, yiyip içmeye bakınız» diyorlar. Siz, halk arasında konuşurken, sefahati ve hayattaki bütün aşırılıkları kınıyor, kilise ve civarında ise övüyorsunuz.

— Zannediyorum, alay ediyorsunuz.

— Hayır, ben sadece tebarüz ettiriyorum. Size göre, hakikatte neşelenmek, eğlenmek ve içmekten daha iyi hiçbir şey yoktur. Sanayi ile uğraşmak da gereksiz bir yüktür. Çünkü insanlar da, hayvanlar gibi ölüyor, hepsinin kaderleri birdir. Ey bilge kral! Sizin ahlâk biliminiz işte budur!

— Bu anlattıklarınız... Hayır! Hayır! Benim düşüncelerimin esası...

— Bu düşünceleriniz veya başkaları... Onlar çoktan keşfedildi. Sizin en büyük düşünceniz: «Hayatın tadını kadın ve içki ile çıkarınız!» «gerisi boştur» dan ibarettir. Siz, bu ve buna benzer düşüncelere sık sık dönüp geliyorsunuz. Fakat bu arada, tebanıza daha emin bir şekilde hükmetmek için, milletinizi maddecileştirmenizin size yaraştığı kanaatine de vardım.

Süleyman, kraliçenin bu son sözleri ile temize çıkmış oluyordu. Ancak, milletinin duymasını hiç istemediği deliller ile... Nitekim kendisi de bu yüzden tahtının üzerinde huzursuzluk içinde oturuyordu.

Belkıs, süzgün bir bakışın güzelleştirdiği bir tebessüm ile :

— Ama, siz kadınlara karşı acımasızsınız. Bu bakımdan, hangi kadın, bu sert ve çetin Süleyman'ı sevmeye cesaret edebilir? dedi.

— Ey kraliçe! Benim kalbim, ilkbahar çiği gibi, sevda ihtiraslarının çiçekleri üzerine düştü.

— Bundan sadece ölen karınız zevk ve memnuniyet duymuş olmalı. Fakat, sonraları yılların yükü altında sert ve eğilmez olmuşsunuz.

Süleyman, yüzünde çok belli olan kızgınlığını, kendisini zorlayarak atabildi ve ilave etti :

— Kraliçem, dikkatli olun, bu sözlerinizi din adamları duyabilir. Onlar ne der, biliyorsunuz : Kadın ölümden de daha acı vericidir. Onun kalbi tuzak, elleri zincirdir. Bir gün er veya geç, din adamlarının bu sözlerine geleceksiniz. O zaman da, bu sert kelimeleri yine sarfedebilecek misiniz? Kendiniz de büyük bir samimiyetle ifade etmiştiniz : «Ben kırların çiçeği, vâdilerin zambağıyım!» diye. Peki, Allah'ın size ihsan ettiği bu güzellik, «Sion» kızları için bir mutsuzluk sebebi olmuyor mu? Ne dersiniz?

— Ey kral, söylediklerim benim şahsî düşüncelerimdir. Siz, sadece muhakeme tarzımda hatalar varsa, onları düzeltmek lütfunda bulununuz. Gerçekten de hatalarım olabilir. Fakat daima size ait olan bilgeliği, uzaktan da olsa hep hayranlıkla takip etmişimdir. Siz de söylemiştiniz: Düşüncelerinizin ve zekânızın erişilmez bir yükseklikte olduğunu tarihler yazacak. Bütün krallar sizin kavrayışınıza hep hayran kalacaklar. Sustuğunuzda, tekrar konuşmanızı bekleyecekler. Konuştuğunuzda, sizi dikkat ve saygı ile dinleyecekler ve şaşkınlıklarından elleri ağızlarında kalacak. Büyük kral, ben bunların bir kısmını daha önceden duymuştum. Şimdi de gördüm ve daha iyi anladım. Yüzümün ifadesi, hiç şüphesiz size olan hayranlığımın tam şahidi olamıyor. Fakat, sizi dinlerken benim de elim ağzımda kalıyor, buna inanınız.

— Süleyman derin bir iç çekişten sonra, eşsiz kraliçem, bilgelik sizin yanınızda nedir ki?.. Sizi görüp dinledikten sonra, benim ve krallığımın hiçliğini anladım.

Etraflarında bulunan kralın adamlarının hepsi bu cevaba hayran kaldılar. Kraliçe ise içinden alay ediyor ve kendi kendine «şu bilgiç taslağı krala bakın hele» diyordu. Bu arada kral, genç görünme özentisi içinde, tatlı ve gönül okşayıcı olmaya da büyük bir dikkat gösteriyordu.

Süleyman, bir an şahsı ile ilgili bu konuşmaları kesmeyi uygun bulmuş olacak ki, kraliçeye, «şimdiye kadar hiç görmediğim yanınızdaki kuşun cinsi nedir?» diye sordu.

Gerçekten de, kraliçenin ayakları dibinde oturan kırmızı elbiseli altı çocuk, kraliçenin yanından hiç ayrılmayan bu kuşun bakımı ile görevlendirilmişlerdi. Hepsi soylu ailelere mensup olan bu çocuklardan bir tanesi kuşu elinin üstünde tutuyor, Saba melikesi de sık sık ona bakıyordu.

Kraliçe, biz ona Hüd-Hüd deriz, diye cevap verdi. Bu kuşun dedelerinin dedeleri, vaktiyle Malezyalılar tarafından

bulunup bizim ülkemize getirilmiş. Bu kuşların ömürleri, insan aklının almayacağı kadar uzundur. Bu hayvan çevresinde bulunan insanlara çok faydalar sağlar ([108]).

Süleyman, bu sade açıklamayı bile pek kavrayamadı. Ama, her şeyi bilmek iddiasında bir kral olarak, Hüd-Hüd ile oynamak için elini uzattı. Fakat kuş, onun bu yaklaşma teşebbüsüne gagası ile karşı koydu. Anlaşılan onu sevgisine lâyık bulmamıştı.

Kraliçe, Hüd-Hüd şairdir. Bu sebeple onu daha çok seveceksiniz, dedi. Fakat, o da, benim gibi biraz ağırbaşlıdır ve ekseriya ahlâk dersi de verir. Bazen insanı azarlar da. İnanır mıydınız? O, sizin ölen eşiniz Sulamite olan sevginizin samimiyetinden şüphelenmişti.

— Süleyman, ne fevkalade bir kuş! Beni çok şaşırttınız, diye cevap verdi.

— Eşinizin ölmesinden önce bir gün bana, Hüd-Hüd, Kral Süleyman'ın karısı için söylediği güzel sözler, şüphesiz tatlı ve müşfik. Fakat kral, bir firavun kızı olan karısını Davud'un şehrinde kendisinden uzakta yaşamaya mecbur etmiştir. Bu hareketinin kötülüğünü telafi etmek için de, ona şiirler yazmıştır. Fakat bu şiirleri yazacağı yerde, onun en güzel gençlik günlerini kendisi ile birlikte geçirmeye imkân verse idi daha iyi olmaz mıydı? dedi.

— Eski üzüntülerimi hatırlatıyorsunuz. Ama ne yazık ki, bu yıldızların kızı, İsis mezhebinin yolunda idi. Bu sebeple, suçlu duruma girmeksizin, ona kutsal şehrin giriş kapısı nasıl açılabilir? Onu Adonai Kemerine nasıl komşu yapabilir ve Allah adına diktiğim şu yüce tapınağın yakınına nasıl getirebilirdim?

— Belkıs, bu çok nâzik ve tehlikeli bir konudur, haklısınız, diyerek konuşmayı kesmek istedi. Siz Hüd-Hüd'ü bağış-

layınız. Kuşlar bazen düşüncesizlik yapıyorlar. Benimki, bir de şiirde üstat olma iddiasındadır.

— Süleyman, hakikaten bilmek isterdim ki, diyerek aynı konuya tekrar devam etmek istedi.

Fakat, haşmetmeap, bu tartışmalar inanın ki kötüdür. Yalnız şunu söyleyeyim ki, Hüd-Hüd, sizin, karınızın güzelliğini firavunun arabasını çeken atlara, ismini sofra ortasma dökülüp yayılmış zeytinyağına, saçlarını keçi sürülerine, dişlerini kırkılmış dişi koyunlara, yanaklarını ortasından kesilmiş bir nara, iki memesini iki oğlağa, başını Carmel dağına, göbeğini içinde içki bulunan bir kupaya, karnını has bir bugday kümesine burnunu da, Şam yönüne bakan Lübnan kulesine benzettiğinizden dolayı sizi kınamayı aklından geçirmiş olacaktır.

Bu anlatılanları dinleyen Hüd-Hüd, başını geriye çekip gerdanını gururla kabartırken, kanatlarını da sevinçten çırpıyordu. Süleyman ise, kırgın bir şekilde, her tarafı altınlarla süslenmiş kollarını, oturduğu altın kaplı koltuğun yanlarına doğru sarkıtıyordu.

«Sizin şakacı ve hatta alaycı temayüllere çok iyi hizmet ettiği anlaşılan bu kuşa şunu söylemek isterim ki, karım için yaptığım bu teşbihler, benim şiir dünyamın bir sonucudur. Esasen gerçek şiir daima benzetmeler arar. Ayrıca benim milletim, yazdığım mısraları mükemmel bulmakta ve istiarelerimden özellikle hoşlanmaktadır».

— Saba Melikesi, milletler için, krallarının istiareler yapmasından daha tehlikeli bir şey yoktur, diyerek yeniden söze başladı: Güzel bir üsluptan kaçıp kurtulan, belki de lüzumundan fazla atakça olan semboller, istiareler, tenkitten daha çok taklitçi bulacaktır. Bu sebeple sizin değişik fakat asil düşünceleriniz, asırlar boyunca şairlerinizin zevklerini yanlış yollara sokmak tehlikesini yaratacaktır. Bakın, ölen eşiniz Sulamite sizden öğrendiklerini ne kadar güzel hazmetmiş. O, istiare-

lere başvurmaya gerek duymadan, sizin saçlarınızı palmiye dallarına, dudaklarınızı güzel kokulu zambaklara, boyunuzu sedir ağacına, bacaklarınızı mermer sütunlara, yanaklarınızı ıtır kokuları yayan küçük çiçek bahçelerine benzetmiş. Bu yüzden ben de sizi hayalimde hep palmiyelerin gölgelediği bir nebatat bahçesinin ortasında bulunan güzel bir sarayın sütunlu girişi gibi görmüşümdür ([109]).

Süleyman kraliçenin bu sözlerini buruk bir tebessümle karşıladı. O sırada, kalbinin bulunduğu noktada göğsünü gagalamakta olan Hüd-Hüd'ün, Süleyman başını okşuyordu. Kraliçe:

— Hüd-Hüd size, şiirin kaynağının nerede olduğunu anlatmaya çalışıyor, dedi.

— Kral, ben onu sizi hayranlıkla ilk gördüğüm andan beri hissediyorum, diye cevap verdi ve devam etti: İsterseniz bu konuşmalara son verelim. Kraliçem, nâçiz hizmetkârına acaba, sarayımı ve Sion dağı üzerinde yükseltmekte olduğum mabedi görmek şerefini verecek mi?

— Bütün dünya bu hârikaların velvelesi ile çalkalandı. Bunları görmek için duyduğum sabırsızlık, o muhteşem eserler kadar büyük. Hiç gecikmeden bu zevke erişmek, kendi kendime vermiş bulunduğum bir sözü de yerine getirmek olacaktır.

Kudüs caddelerini yavaş yavaş kateden merasim alayının önünde en eski bir müzik aleti olan kırk iki kanun, onların arkasında, Asaf ve Idithme tarafından idare edilen beyaz elbiseler giymiş çalgıcılar, yirmi sekiz flütçü, elli altı zilci ve vaktiyle Jéricho'da kale siperleri altında «Josué» nin ([110]), çalınmasını âdet haline getirdiği trompetler geliyordu. Daha sonra, üçerli kol halinde, arada bir, geri geri giderek yürüyen ve havada öne arkaya salladıkları buhurdanlıklarından Yemen'in çok hoş kokularının dumanlarını tüttüren buhurdancılar geliyordu. Süleyman ve Belkıs, savaşta esir alınıp köle edilmiş

yetmiş kişi tarafından taşman geniş bir tahtırevanın içine sere serpe yayılmışlardı.

Toplantı süresi sona ermişti. Hikâyenin sonuçta nereye varacağı hususunda görüşmeler yapıldıktan sonra ayrıldık, ertesi gün için de birbirimizle randevulaştık.

III. Mâbet

Meddalı yeniden söze başladı:

Muhteşem Süleyman tarafından henüz yeni kurulmuş olan şehir, eksiksiz ve kusursuz bir plan üzerine yapılmış dümdüz cetvelle çizilmiş gibi caddeler yeknesak bir görünüşte. Hakiki arı kovanlarını andırır, hep birbirine benzeyen kare şeklinde evler...

Kraliçe, «bu güzel ve geniş caddelerde, hiçbir şeyin durduramayacağı denizden gelen karayelin, gelip geçenleri saman çöpleri gibi oradan oraya atması ve ayrıca hiçbir engele rastlamaksızın içeri nüfuz edecek güneşin çok sıcak yaptığı sürece de ortalığı fırın gibi ısıtması gerekir», dedi. Bizim Mareb'de sokaklar dardır. Bir evden karşıdakine yolun enlemesine gerilmiş beyaz örtüler karayeli çeker, bunlar sokakta gölge de yapar ve serinliği sağlar.

Süleyman, «fakat bunlar simetriyi bozar», diye cevap verdi. Bakın işte, yeni sarayımın sütunlu girişinin önüne geldik. Bu sarayın inşası için on üç sene gerekti.

Saray gezilip görüldü ve onu, zengin, kullanışlı, orijinal ve eşsiz bir üslupta bulan Saba melikesinin takdirini kazandı.

Kraliçe, «plan çok yüce. Düzenleme hayranlığa değer. Ataların «Hémiarites»lerin ([111]) Hint üslubunda, sütun başlığı olarak kare katlamalı şekillerle süsledikleri yapıların sizde müşahade ettiğim ne bu gözüpekliğe, nede bu inceliğe yakla-

şamadığını kabul ediyorum. Sizin mimarınız tereddütsüz büyük bir sanatkâr».

Kral gururla, «her şeyi ben düzenledim, işçilik masraflarını de ben karşıladım» dedi.

— Fakat, projeleri kim çizdi. Sizin tasarılarınızı bu derece asil ve muhteşem bir şekilde yerine getiren büyük dehâ sahibi kimdir?..

— Dostum Try kralının bana göndermiş olduğu Adoniram isminde acayip bir adam.

— Haşmetmeap, ben bu insanı göremeyecek miyim?

— O, dünyadan kaçar. Kendisinin methedildiğini duymamak için de saklanır. Fakat kraliçem, asıl Adonai mâbedini gördüğünüz zaman ne diyeceksiniz? Çünkü bu eser, normal bir sanatçı işi değildir. Planlarının anahatları benim kafamdan çıkmıştır. Kullanılacak malzemeleri de ben tespit ettirdim. Adoniram'ın görüşleri, benim şairâne hayallerimle sınırlıdır. Orada beş yıldır çalışılıyor. Eseri, kusursuz ve tam bir güzelliğe kavuşturmak için daha da iki yıl lâzım.

— Demek ki, Tanrıya lâyık bir mâbet için yedi yıl yetecek. Oysa, onun kulu olan size uygun bir saray yapmak için on üç yıl gerekmiş.

Süleyman, «bu gibi konularda zamanın önemi yoktur» diye karşılık verdi.

Belkıs, saraya ne kadar hayran kaldıysa, mâbedi de o kadar tenkit etti.

— Siz, lüzumundan fazla bir şeyler yapmaya kalkışmışsınız. Teferruat ile ilgili kısımlar pek süslü bir şekilde yapılmasına rağmen, eserin bütünü biraz ağır kaçmış. Her taraf ahşap, her yer sedir ağacı, bir de durmadan göze batan kirişler, mertekler ve kalaslar. Şu önümüzdeki tahta döşemeli taban, sanki

taştan yapılmış olan üst temel dayanaklarını taşırmış gibi görünüyor. Tabii bu da göze bir sağlamlık eksikliği varmış gibi gözüküyor.

Kral, «benim maksadım, ilgi çekici bir tezat yaratarak, iç bölümlerin ihtişammı hazırlamaktı» diye cevap verdi.

Kraliçe mâbedin önündeki etrafı çevrili meydana varır varmaz, «Allahım! Bu ne büyük bir heykel sanatı!» diye bir çığlık attı. «İşte asıl hayran olunacak yer burası, bu heykeller, bu görülmemiş hayvan şekilleri. Çok cazip ve dikkat çekici bir manzara! Bu hârika heykelleri kim döktü? Oyma ve yontma işlerini kim yaptı?»

— Adoniram dediğim kişi. Onun esas hüneri, heykeltraşlıktır.

— Bu sanatçının dünyada herhalde başka bir benzeri yoktur. Yalnız, şu melâike heykelleri çok ağır, çok yaldızlı ve de çok büyük. Âdeta, bulunduğu yeri eziyormuş hissini veriyor.

— Böyle olmasını ben istedim. Bunların her biri, 6,20 talan değerinde altındır. Altından daha kıymetli ne vardır ki? Siz de görüyorsunuz kraliçem, burada her şey altındandır. Dostum Hiram kralının bana hediyesi olan şu sedir ağacından yapılmış sütunlar, altın levhalarla kaplanmıştır. Mâbedin bütün iç duvarları da altın kaplamadır. Bunların üzerine ayrıca süs olarak altından hurma dalları konulacaktır. Duvar saçakları ile kornişlerin arası som altından nar yaprakları ile bezenecektir. Mâbedin ana sunağı, diğer masalar, vazolar, taban ve tavanlar hep altın tabaklarla kaplanacaktır.

— Belkıs, belirgin bir tevazu içinde, bana öyle geliyor ki, bu kadar altın çoktur, dedi.

Süleyman: Bu insanların kralına hiçbir şey fazla olamaz. Ben gelecek nesilleri hayretler içinde bırakmaya çok önem veriyorum. Şimdi birde sunağı görelim. Yapımı hemen hemen

tamamlanmak üzere olan bu sunak, mâbetteki tahtımın tam karşısında yer almıştır. Şu sıralarda sunağın çatısı kapanacaktır. Görüldüğü gibi burada altı basamak var. İki aslan heykelinin taşıdığı kürsü fildişindendir. Bu aslanların ayaklarının dibinde on iki aslan yavrusu yatmaktadır ([112]). Bunların altın kaplamalarında hazırlanmaktadır. Burada gölgelik vazifesi yapacak olan saçak da bitmek üzeredir. Soylu kraliçem! Henüz hiç kullanılmamış bu tahtın üzerine ilk defa siz oturmak lütfunda bulununuz. Yalnız biraz güneşte kalıp rahatsız olacaksınız.

Kraliçe gülümsedi ve etrafında bulunanların büyük bir merakla seyrettikleri Hüd-Hüd'ü yumruğunun üzerine aldı.

Bütün dünyada bundan daha ünlü, daha güzel ve daha faydalı başka bir kuş yoktur. Siyah gagasının inceliği, yanaklarının lâl rengindeki kırmızılığı, fındık grisi gözlerinin tatlılığı, güzel başını taçlandıran az tüylü fakat çok gösterişli tepeliği, kehribar renkli uzun kuyruğu, pırıl pırıl çiziklerin ve perçemlerin ayrı bir güzellik kattığı yeşil kanatlarının gözalıcılığı, gül kırmızısı mahmuzları ve kızıl pençeleri ile Hüd-Hüd herkesin dikkatini üzerine çekiyordu. O kendi güzelliğinden habersiz, sadece güzel sahibesine sadık, ama kendisini seven herkese iyi olan bu büyülü kuş tatlı tatlı etrafına bakınıyordu. Kraliçe, müşkülâta uğradığı her işte onun fikrini alıyordu.

Hüd-Hüd'ü kendisine yakınlaştırmak niyeti ile Süleyman onu kendi yumruğu üzerine almak istedi. Fakat kuş bu arzuya karşı geldi ve kaçtı. Belkıs tebessüm ederek, çok sevimli küçük bir el hareketi ile onu yanına çağırdı. Hemen itaat eden kuşa bir şeyler söyler gibi oldu. Bir anda yerinden bir ok gibi fırlayan kuş, gökyüzünün maviliklerinde gözden kayboldu.

Bir süre daha sohbet edildi. Bu arada kral, Adoniram'ın düzenlediği «Tunç Denizi» tasarısını misafirine teferruatı ile anlattı. Tasarının azametinden şaşkına dönmüş olan Saba melikesi, bu sanatçının kendisine takdim edilmesini tekrar istedi.

Kralın verdiği bir emir üzerine, esrarengiz Adoniram'ın aranmasına geçildi.

Adoniram'ın bulunması için demirhanelere, inşaatların yapıldığı yerlere doğru koşuşturmalar devam ederken, Kudüs kralının yanında oturan Belkıs, ona tahtının bulunduğu bölümün tezyinatının nasıl yapılacağını sordu.

Süleyman, «bütün diğerleri gibi» diye cevap verdi.

— Altını her şeyden üstün tutmuş olmakla, Adonai'nin yarattığı başka şeylerini beğenmemiş görünmekten çekinmiyor musunuz? Sizin planlarınıza, yalnız sizin hakimi olacağınız bir değişiklik getirmemi ister miydiniz?

Kraliçe daha bu sözlerini bitirmemişti ki, hava aniden kararadı. Gökyüzü, yaklaştıkça büyüyen siyah noktalarla kaplandı. Birden tapınağın üzerinde kuş sürüleri uçuşmaya başladı. Kuşlar büyük bir ağacın yapraklarına benzeyen bir şekil aldılar. Sanki bütün bu kuşlar, açılıp kapanan kanatları ile, yeşil, kırmızı, siyah ve maviden oluşan zengin buketler meydana getiriyorlardı. Büyülü kuşun yönetimi altındaki bu canlı yapı, her bir kuş bir yaprakmış gibi iki hükümdarın başları üzerinde büyük bir ağaç haline gelmişti. Tepelerinde kanat çırparak havada duran ve cıvıldaşan bu kuş sürüsü, bir gölge tabakası oluşturmuştu. Süleyman, tahtının üzerinde kendilerini güneşten koruyan bu canlı çatıyı görünce şaşkınlıktan donakaldı. Bu sırada, kralın kendisine garip bir kinle baktığı büyülü kuş, itaatkâr bir ifade ile gelip kraliçenin ayakları dibine kondu.

Belkıs «haşmetmeap bu konuda ne düşünüyor» diye sordu.

Süleyman, bir yandan kraliçeyi memnun etmek, bir yandan da kendisinden kaçan büyülü kuşa yakınlaşabilmek düşüncesi ile «akıl almayacak, hârika bir olay» dedi.

Kraliçe «kuşların bu manzarası hoşunuza gitti ise, bunların meydana getirdiği küçük fakat canlı olan bu yapıyı size memnuniyetle verebilirim» dedi. «Yalnız bir şartım var; onları altın ile kaplatmayacaksınız. Bu kuşları çağırmak istediğiniz vakit, şimdi size verdiğim şu yüzüğün taşını güneşe doğru çevirmek kâfi gelecektir. Bu çok kıymetli bir yüzüktür. Bana ecdadımdan kalmıştır. Eminim ki, dadım Sarahil ([113]) bu yüzüğü size hediye etmiş olmamdan dolayı muhakkak bana söylenecektir».

Süleyman birden misafirinin önünde diz çökerek: «Büyük kraliçem! Siz tabiat kuvvetlerine, krallara ve bütün insanlara hükmedecek kudret ve liyakattesiniz. Şu anda ayaklarınızın dibinde duran bu kral, size, etrafınızdaki bütün insanlardan daha itaatkâr ve hürmetkârdır. Onun tahtının yarısını kabul etmek ister miydiniz?

— Teklifiniz, benim için çok büyük bir şeref. Yalnız uygun görürseniz bu konuyu başka bir zaman görüşelim.

Her iki hükümdarın başları üzerinde bir gölgelik yaparak uçuşan kuşlar, onlar tahttan indikten sonra da kendilerini takibe başladılar ([114]).

Hükümdarların biraz önce oturmakta oldukları tahtın tam karşısında bulunan sunağın temellerinin bulunduğu yere geldiklerinde, kraliçe, birden kökünden sökülmüş ve bir kenara atılmış bir bağ kütüğünü görüverdi. Yüzünü hemen bir üzüntü kapladı. Gördüğü manzaradan şaşırmış olduğu her halinden belliydi. Bu arada, büyülü kuş da dertli çığlıklar attı. O anda, gölgelik vazifesi görmekte olan kuşlar bir yıldırım hızı ile kaçıp gittiler.

Belkıs'ın bakışları sertleşmiş, vücudu dikleşmişti. Ağırbaşlı ve çok ciddi bir ses tonu ile, «insanların cehaleti ve hafifliği» diye bağırdı. «Ey kral! Sen övündüğün eserini, cedlerinin mezarları üzerinde yükseltmişsin. Bu bağ kütüğü, bu kutsal ağaç...»

— O kütük, inşaata mani oluyordu. Oraya, altından yapılmış dört melâike heykelinin süsleyeceği başkürsü konulacaktır. Bu sebeple söküldü.

— Büyük kral! Sen kutsal şeylerin değerini takdir etmemişsin. «Sem» ırkının atası olan Peygamber Hazreti Nuh'un kendi eliyle diktiği bu çok kıymetli ve önemli bağ fidanını yok etmişsin.

— Kendisini iyice küçük düşmüş hisseden Süleyman, âdeta kekeleyerek, «niçin böyle düşünüyorsunuz?» diyebildi.

— Ben ilmin kaynağının büyüklük olduğuna inanmıyorum. Ey kral! Ben hayran kalarak inanıp iman ettiğim dinimi esaslı bir surette inceleyerek kendimi yetiştirdim. Temelsiz ve manasız bir ihtişam, sizin basiretinizi bağlamış. Dahası da var: Sizin iman eksikliğinizin ölüme mahkûm ettiği bu ağaca, bizim aklımızın ermediği ölümsüz güçlerin nasıl bir alınyazısı nasip ettiğini biliyor musun?

— Nasıl?

— Onun kaderi, sizin ırkınızın son kralının, üzerinde çarmıha gerileceği son işkence âleti olmaktır.

— Öyleyse, bu Allahsız ağaç testere ile paramparça edilsin, yahut daha iyisi yakılıp kül haline getirilsin.

— Affedilmez bir hata! Allah'ın kitabında yazılı olan şeyi. kim silebilir? Hem, sizin yeryüzünde Tanrı iradesi yerine geçen bilgeliğiniz ne olacak? İnsan aklının yetmeyeceği ilâhî emirler önünde hürmetle yerlere kadar eğiliniz. Sizin isminizi unutulmaktan ancak bu hareketiniz kurtarabilir. Böylece, yaptırdığınız mâbedin üzerinde ölümsüz bir zaferin taçlı hâlesi ebediyete kadar parıldar.

Nihayet, Adoniram'ın bulunmuş olduğunu haber veren adamlar geri döndükleri vakit, Süleyman, sun'î bir neşe içinde şaşkınlık ve heyecanını belli etmemeye boşuna uğraşıyordu.

Adoniram, az sonra mâbedin girişi önünde göründü. Kendisine, dostu Benoni refakat ediyordu. İşinden ve ilhamlarından koparılıp alınmış sanatkâr, düşünceli ve dalgın bir şekilde ilerledi. Bu kudretli insanın yüz hatlarının asil ifadesinde en küçük bir tecessüs izine rastlanmıyordu. Bakışları üstün karakterini hemen belli ediyor ve uzun boyu ile insanda bir saygı hissi uyandırıyordu.

Adoniram, gururlanmadığı gibi, laubali de olmaksızın, kendisine güvenen serbest bir tavırla, Belkıs'ın önüne birkaç adım kalıncaya kadar ilerledi. Kraliçe, kartal bakışlı bu insanın sert çizgilerini, garip bir utangaçlık hissi içinde seyretmekten kendisini alamadı.

Ancak, kraliçe iradesi dışında girmiş olduğu bu durumun üstesinden çabuk geldi. Karşısında kolları çıplak, göğsü açık olarak ayakta duran bu sanatkârın içinde bulunduğu şartlar üzerinde çok süratle yaptığı bir muhakeme, onu kendisine getirdi. Fakat bu arada, kendisini böylesine genç hissetmiş olmasından da hoşlandı. Elinde olmadan düştüğü bir anlık sıkıntılı haline içinden güldü ve sanatçı ile konuşmaya başladı.

Adoniram'ın sesi, kraliçenin özel olarak dikkatini çekti: Bu seste, sanki eskiden kısa sürmüş olan bir müşterek hatıranın yankısı varmış gibi geldi. Oysa, kraliçe o güne kadar, sanatçıyı hiç görmemiş ve tanımamıştı.

Ruh güzellikleri böyledir: Birbirlerine hemen bağlanırlar ve bir daha da ayrılmazlar. Adoniram'ın konuşması, melikeye etrafındaki her şeyi unutturdu. Bu esnada, sanatkâr yapılmakta olan işleri ağır ağır yürüyerek gösterirken, kral ve maiyetindekiler devamlı olarak güzel melikeyi seyrediyorlardı. Kraliçe ise, işler hakkında anlatılanların farkında bile olmadan sadece onu takip ediyordu.

Bu arada, kraliçe sanatçının eserleri, ülkesi, doğum yeri ve hayatı hakkında sorular sormaktan da geri kalmıyordu.

Adoniram, biraz sıkılarak, fakat içe işleyen bakışlarını kraliçenin üzerine çevirerek, «efendim» diye yeniden söze başladı: «Ben çok gezdim. Güneşin aydınlattığı her yer benim vatanımdır. İlk yıllarım, Lübnan'ın uzaklarındaki ovanın içinden Şam şehrinin seçilebildiği kırların yamaçlarında geçti. İnsanlar, tehlikeli kayalıklar ve tarihî eserlerle dolu olan bu dağlık çevreyi âdeta yontmuşlar.

Kraliçe: «Çok başarılı ve hatta eşsiz olan sanatınızı, pek fazla bir şeyi olmayan bu çöllerde mi öğrendiniz?»

— Düşüncemin gelişmesini, hayallerimin uyanmasını bana o çöller sağladı. Zaten insanın kendini yetiştirmesi için bunlar kâfidir. Benim ilk hocam, yalnızlık oldu. Bütün seyahatlerimde yalnızlığın verdiği derslerden yararlandım. Bakışlarımı, bütün dikkatimle mazinin hatıralarına çevirdim. Tarihî mâbetlerin ve âbidelerin kalıntılarını seyrettim. İnsan toplumundan kaçtım.

— Peki ama, neden?

— İnsanlar birbirlerini sevmiyor. Ben kendimi daima yalnız hissettim.

Keder ve büyüklük karışımı bu sözlerin heyecanlandırdığı kraliçe, gözlerini yere indirdi ve derin düşüncelere daldı.

Adoniram, «siz de görüyorsunuz» diyerek devam etti: «Sanatı tatbik etmede benim büyük bir tarafım yok. Hem zaten çıraklığımda da ben hemen hemen hiç sıkıntıya düşmedim ve güçlüğe uğramadım. Modelleri çöllerin içinde buldum. Ben eserlerime, bugünün insanlarının mana veremediği bu tarihî kalmtılardan ve o çağların tanrılarının heykellerinden edindiğim intibaları yansıttım».

Süleyman, sert ve kesin bir tavırla Adoniram'ın sözünü kesti: «Bu sözler tamamen gereksiz. Çünkü, kraliçe bahsettiğiniz o tarihî kalıntıları hiç görmemiştir. Bir de ayrıca şunu ilave edeyim, o çağlarm puta tapan toplumlarının hiçbir şey

ifade etmeyen o âbidelerine olan hararetli bağlılığınızı ben baskı altında tuttum. Siz düşüncelerinizi kendinize saklayınız. Bu bronzlar ve taşlar, krala hiçbir şey söylemezler» dedi.

Adoniram, dişlerini sıkarak kralın önünde eğildi ve acı bir şekilde tebessüm etti.

Kraliçe, onu teselli etmek için, «haşmetmeap, üstadın düşünceleri, Yahudi din adamlarının vicdanını tedirgin etmeye müsait değildir. Zira bu düşünceler, onların görüşlerinin üstüne çıkıyor. O, sanatkâr ruhu içinde, güzelin Tanrı'yı daha da yücelttiğini söylüyor ve hakiki bir dindar saygısı ile durmadan güzeli arıyor» dedi.

Adoniram, «esasen eski çağların dehâları tarafından taş olarak tecessüm ettirilmiş tanrıların ne olduklarını ben biliyor muyum? Bundan kim şüphelenebilir? Krallar Kralı Süleyman benden fevkalade işler istedi. Benim de, eski çağların büyük hârikalarını hatırlamam gerekti» dedi.

Kraliçe coşkunlukla ekledi : «Pek tabii, eğer eseriniz güzel ve yüce ise geleneğe ve eskiye bağlı olacaktır. Siz bu bağlılığı sürdürdükçe ilerdeki nesiller de size bağlı olacaklardır».

— Büyük, hakikaten büyük kraliçe! Sizin zekânız da, güzelliğiniz gibi pırıl pırıl.

Belkıs, «şu halde», diyerek aceleyle sanatçının sözünü kesti, «Lübnan'ın denize doğru uzanan genel meyli üzerinde bu tarihî kalıntılar çok olsa gerek» dedi.

— Rüzgârların asırlar boyunca kaldırıp götürdüğü kumdan bir kefen içinde tamamen toprağa gömdüğü şehirler... Yalnız benim bulup gördüğüm, insanüstü çalışmaların yarattığı yeraltı şehirleri... Havadaki kuşların, gökteki yıldızların kayalar üzerinde şekillendirildiği bu şehirlerin birinde dolaşırken, bir gün...

Fakat, bu sözlerim, çok yüce dinleyicilerimin sabırlarını kötüye kullanmak oluyor!..

Kraliçe: «Hayır! Hayır! Bu anlatılanlar beni âdeta büyülüyor».

— Öyleyse, devam edeyim büyük kraliçe! Bir gün küskümü arazinin derinliklerine çakan çekicim bir kayaya rastlayarak sarsıldı. Ayaklarımın altındaki oyulmuş zemin çınladı. Manivelamın desteği ile önümde açılan mağaranın girişini kapayan koca kaya kitlesini sallayıp yuvarladım. Mağara, sert ve çok sağlam bir kaya içinde oyulmuştu. Mağaranın her tarafında acayip yontma şekiller vardı. Sütun başlıkları, çok cesurca yapılmış ve tonozlara kaburgalık vazifesini gören büyük taş katlamalarla desteklenmişti. Sıra kemerlerin altındaki bu taş ormanın görünüşü, baş döndürücü bir manzara arzediyordu. Büyük bir coşku ve biraz da korku ile içine girdiğim bu ormanda, birçok koca koca heykeller, birtakım tüyler ürpertici şekiller, bugün artık dünyamızdan kaybolup gitmiş dev gibi hayvanlar ve kendinden geçmiş benliğimin ancak zorlukla kavramaya çalıştığı göz kamaştırıcı manzaralar... Bütün bunlar, binlerce yıldan beri hareketsiz ve güleç bir çehre içinde serpiştirilmiş duruyorlardı.

Ben oralarda, bu dünyadan tamamen göçmüş bir toplumun bu izlerini âdeta sorguya çekerek aylar, yıllar yaşadım Oralardadır ki, çok eski çağlar dehâsının yarattığı hârikaların ortasında sanatımın gerçek mazisini buldum.

Süleyman kendi düşüncelerine dalmış bir halde, «bu adsız eserlerin şöhreti bizim de kulağımıza gelmiştir. Bahsettiğin kalıntılar, lanetlenmiş topraklarda tufan suları altında kalmıştır. Tübal'in çok kalabalık milleti yapmıştır bunları. Kain'den gelme çocukların bu Tanrısız şehrinin Hénochia caniliğinin izlerini de ortaya çıkarttığı söylenir. Bu kalıntıların hepsi, dinsizliğin ve koyu karanlığın sanatıdır. Bizim yapıl-

makta olan mâbedimiz, güneşin ışıklarını yansıtıyor. Hatları sadedir. Planının su götürmez üstünlüğü içinde ebediyet için diktirdiğim bu eser, her şeyi ile bizim imanımızın sağlamlığına ve doğruluğuna tercüman oluyor. Ben Adonai'nin babama verdiği emri yerine getiriyorum. Bütün isteğim, bu eseri Adonai'ye lâyık olacak şekilde tamamlamaktır.

Adoniram, hayli yüksek bir sesle, «büyük kral!» dedi. Sizin planlarınız bütünü ile tarafımdan uygulanmıştır. Tanrı, sizin kendisine olan bağlılığınızı bilir. Ayrıca ben istedim ki, bu mâbet ile sizin kudretinize bütün dünyanın dikkati çekilmiş olsun.

— Hünerli ve anlaşılması güç adam! Sen kralını hiçbir zaman kendine imrendiremeyeceksin. Senin yapmış olduğun bu devler ve koskoca putlar, anlattıklarına göre İbranî dinine bir başkaldırma oluyor. Fakat dikkatli ol! Adonai'nin gücü benimledir. Ve benim kudretim, Baal'i kül haline getirebilir.

Saba melikesi tatlı bir yumuşaklıkla araya girdi : «Ey kral! Büyük eserinizi gerçekleştiren sanatkârın görünmeyen iç yüzüne karşı bağışlayıcı olunuz. Asırlar geçiyor. Ama hiçbir zaman insanın alınyazısı, yaratıcının isteğinin dışına çıkmıyor. Tanrılara adanmış olan bu eski eserleri, tanımazlıktan geleceğimize, onları yorumlamaya çalışalım. Mısırlılardan kalma donmuş şekillerin kımıldamazlığını sonsuza kadar devam ettirmek mi gerekir? Âbideleri, granitten yapılmış bir nevi mezara gömülmüş gibi bırakmanın ne manası var? Büyük kral, alışılmışa tapmaktan, tehlikeli bir inkâr gibi korkalım».

Fikirlerine itiraz edilmiş olan Süleyman'ın onuru kırılmıştı. Fakat, kraliçenin çok tatlı bir tebessümü onu yine büyülemişti. Onun için, kraliçeyi memnun etmek düşüncesi ile, Adoniram'a güleryüz göstermeye kendini zorladı. Aslında o da, sanatçının üstün kabiliyetine hayrandı. Bu sırada kraliçe, Adoniram'a iltifatkâr sözler söylüyordu. Her zaman methedilmeye

hiç önem vermeyen sanatkâr, kraliçenin kendisine gösterdiği ilgiyi, hiç alışık olmadığı bir sarhoşluk hali içinde memnuniyetle kabulleniyordu.

Bu konuşmalar yapılırken iki hükümdar ve Adoniram, mâbedin sütunlu giriş kapısı önünde bulunuyorlardı. Buradan, inişli çıkışlı geniş kırlık bir arazi görünüyordu. Bütün bu kırları büyük bir kalabalık kitlesi kaplamıştı. Bütün halk Saba melikesini görmek için sarayın ve mâbedin civarına yığılmışlardı. Duvarcılar «Gelboé» ocaklarını bırakmışlar, dülgerler şantiyelerini terketmişler, madenciler yerin üstüne çıkmışlardı. Hülâsa bütün millet, güzelliği ve zekâsı ile ün salmış kraliçe için ayağa kalkmıştı.

Kadın, erkek, çocuk, asker, işçi, esnaf, köle, bir kelime ile bütün site halkı yollara dökülmüştü. Ovalar ve vadiler bu kadar insana zorlukla yetiyordu. Kraliçe, göz alabildiğince ufka kadar uzanan bu insan selinin başlarından oluşan ilginç mozayiklere tatlı bir tebessümle bakıyordu. Her tarafı ışığa boğan güneşin altındaki bu canlı denizi, birkaç bulut kümesi zaman zaman gölgeye kavuşturuyordu.

Kraliçe: «Sizin tebanız denizlerdeki kum tanelerinden de çok» dedi.

Bunların içinde başka ülkelerden de koşup gelmiş olan insanlar var. Benim asıl şaştığım şey, böyle bir günde, bütün dünyanın Kudüs'ü kuşatmamış olmasıdır. Sizi görmek için bütün köyler boşalmıştır. Şehirler terkedilmiştir. Adoniram'ın işçileri bile işlerini bırakmışlardır.

Kafasında sanatçıyı şereflendirmek için bir yol aramakta olan kraliçe, bu arada konuşmaya başladı: «Adoniram'ın işçileri, başka yerlerde olsa üstat sayılırlardı. Bunlar eşsiz bir sanat dehâsının askerleridir» dedikten sonra Adoniram'a döndü: «Üstat işçilerinizi tebrik etmeyi ve onların önünde sizi kutlamayı çok isterdim» dedi.

Bu sözleri duyan kral, iki kolunu şaşkınlıktan başına kaldırarak, «böyle büyük bir kalabalığın içine karışmış bulunan işçileri bir araya getirmek nasıl mümkün olur?» dedi. «Hem bu işçiler sayılamayacak kadar çoktur. Bunlar, Himalayaların Sanskritçesinden, Libya'nın gırtlaktan söylenen bozuk diline kadar her çeşit dili konuşurlar. Çeşitli ülkelerden gelmiş bu kadar insanı bir anda toplayabilmek kabil olabilir mi?»

Adoniram, mütevazı fakat kendinden emin tavırla, «hayır» metmeap, bu hiç de zor bir iş değildir. Kraliçe imkânsız bir iş istememiştir, bunun için birkaç dakika kâfidir.»

Adoniram bu sözlerini söyledikten sonra, revaklarla süslenmiş sütunlu giriş kapısına sırtını verip bir granit parçasının üstüne çıktı ve bakışlarını üzerinde gezdirdiği bu sayısız kalabalığa çevirdi. Bir işaret verdi ve bu insan denizinin bütün dalgaları duruldu, hepsi birden yüzlerini ona doğru çevirdiler.

Herkes dikkat kesilmişti. Adoniram sağ kolunu kaldırdı ve açılmış olan eli ile havada ufkî bir çizgi çizdi. Bu çizginin ortasından dik bir çizgi indirdi. Böylece, cetvele asılmış bir şakulün şekli gibi iki dik açı meydana çıktı. Bu işaret ile Suriyelilerin «T» harfini çizmiş oldu. Bu harf, Finikelilere Hindistan'dan geçmiş ve ona «Tha» adını vermişlerdi. O zamandan beri, aynı harfi Grekler de benimsemiş, onlar da buna «Tau» demişlerdi.

Bu eski dillerde, hiyeroglif yazısında olduğu gibi, duvarcılık mesleğinde kullanılan bazı aletlere özel manalar verilmiştir. Bu arada, «T» şeklide, bir araya gelme ve toplanma manasını almıştır.

Adoniram, eliyle havada bu çizgileri henüz çizdiğinde, kalabalık içinde, eşi benzeri olmayan bir hareket meydana geldi. Bu insan denizi, sanki bir rüzgâr hortumu esmiş de, onları aniden altüst etmiş gibi karıştı, çalkalandı, değişik yönlerde dalgalar beliriverdi. Başlangıçta, bu durum sadece ve ancak genel

bir karışıklıktı, sanki herkes aksi bir yöne koşuyordu. Az sonra gruplar oluştu, çoğaldı, ayrıldı, boşluklar düzene sokuldu. Birlikler kare biçiminde bir durum almaya başladı. Kalabalığın bir kısmı geri sürüldü. Bilinmeyen önderler tarafından yönetilen binlerce insan bir ordu gibi üç esas bölüme ayrıldı. Bunlar da, çeşitli, sık ve derin topluluklara bölündüler.

O sırada, Süleyman, üstat Adoniram'ın büyülü kudretini anlamaya çalışırken her yer sarsılıyordu. Dizilip sıralanmış yüz bin insan çok kısa bir zamanda, üç yandan birden sessizce ilerledi. Onların bu ağır ve düzenli adımları, her tarafta huşû uyandıran bir yankılanma yaptı. Orta yerde, duvarcılar ile taşçılar seçiliyordu. Bunların en önünde ustalar, arkalarında kalfalar, onların da gerisinde çıraklar yer almışlardı. Sağ tarafta, aynı şekilde, dülgerler, marangozlar, hızarcılar ve taş yontucular bulunuyordu. Solda ise, dökümcüler, maden oymacıları, demirciler, yer altından maden çıkaranlar ve maden işlerinde de çalışanlar görünüyordu.

Yüz bini aşkın bu işçi ordusu, deniz kıyısına vuran büyük dalgalar gibi Adoniram'ın önüne doğru yaklaşıyorlardı.

Süleyman görmüş olduğu bu akıl almaz manzaradan heyecanlanarak birkaç adım geriliyor, bazen yönünü değiştiriyordu. Arkasında, sadece her zaman etrafında bulunan parıltılı elbiseleri içinde maiyeti duruyordu.

Büyük bir soğukkanlılık içinde Adoniram, hükümdarların yakınında ayakta duruyor, kraliçeye doğru kolunu uzatıyor, o anda her şey durmuş gibidir, birden yerlere kadar eğiliyor: «Kraliçem, emirleriniz yerine getirilmiştir» diyor.

Adoniram, bu tevazu ve gücü ile kraliçeye öyle yüce göründü ki, melike bu akıl almaz büyülü kudret karşısında az kalsın yerlere kadar eğilecekti.

Böyle olmakla beraber, kendisini çabuk toparladı ve asil bir hareketle işçileri selâmladı. Sonra, üçgen bir çerçeve içinde

çok kıymetli taşlardan yapılmış güneş şeklindeki kolyesini boynundan çıkartarak, bunu sembolik bir hediye olarak işçi loncalarına vermek istediğini söyledi. Adoniram hediyeyi alırken, bu kolyenin kraliçenin boynundan ve yarı açık duran göğsünden çıkmış olduğunu düşünerek heyecandan titriyordu.

Saba melikesinin bu yüce gönüllü davranışı karşısında, önünde bulunan on binlerce işçi yığınının içinden sevgi dolu haykırışlarla birlikte bir alkış tufanı koptu.

Sanatçının başı, melikenin mutluluk saçan yüzüne ve heyecanla çarpan kalbi de onun göğsüne doğru yaklaştığı sırada, kraliçe ona gayet hafif bir sesle: «Üstat, kendinize iyi göz kulak olunuz ve ihtiyatı hiç elden bırakmayınız!» dedi.

Adoniram kamaşmış gözlerini kraliçeye dikti. Belkıs, kendisine bu derece saygılı olan bu çok soylu bakışın içe işleyen tatlılığına da hayran kaldı.

Bu sırada olanlara hayretten kendini hâlâ kurtaramamış olan Süleyman, «kraliçenin kuşlara kumanda ettiği gibi, insanları hemen kendisine bağlayan ve hakimiyeti altına alabilen bu fâni adam da neyin nesi idi? Elinin yaptığı bir işaret ile ordular meydana çıkarıyor. Anlaşılır gibi değil, bir anda benim milletim onun oluveriyor. Benim hakimiyetim sadece önemsiz zavallı birkaç dalkavuk ve din adamı sürüsü üzerinde kalıyor. Nerede ise, bu adam, kaşlarının küçük bir hareketi ile İsrail kralı olacak. Bu adam böylesine bir gücü acaba nereden alıyor» diye kendi kendine boyuna soruyordu.

Kralın kafasını kurcalayan işte bütün bu düşünceler, bu milletin gerçek önderini, zekânın ve dehânın gerçek kralını çok dikkatli bir şekilde gözleri ile gören kraliçenin tavır ve davranışlarını tam olarak görüp değerlendirmesine mani oluyordu.

Saraya geri dönüş sessiz ve sâkin oldu. Süleyman için milletin bir sürü olmadığı artık ortaya çıkmıştı O ki, her şeyi

bilmiş olduğuna inanmış ve bundan o ana kadar asla hiç şüphe duymamıştı. Her alandaki düşünce ve görüşlerinin sakat veya eksik olduğunu şimdi anlamaya başlamıştı. Değil mi ki, uçan kuşlara hükmeden Saba melikesine yenilmiş, insanlara tam bir şekilde kumanda edebilen bir sanatçı tarafından da alt edilmişti. Süleyman yeryüzünde Tanrı'nın vekilliğini yapan bir hükümdar olarak endişeli geleceğini sezer gibi oluyor ve bütün kralların kaderi üzerinde kendine göre fikirler yürütmeye çabalıyordu. «Vaktiyle benim hocalarım, bugün danışmanların olan kimseler, bana her şeyi öğretmekle yükümlü bulunan din adamları bana her şeyi değiştirip anlatmışlar ve beni aldatmışlar. Cehaletimi benden saklamışlar. Ey! Kralların kendilerine olan kör güvenleri... Ey! Bilgeliğin hiçliği... boşluğu... evet hiçliği...» diyerek kendi kendine söyleniyordu.

Adoniram hükümdarların huzurundan çıkarken, kraliçe de hayallere dalmaya başlamıştı. Bu sırada atelyesine doğru giden Adoniram, Belkıs'ın eşsiz cazibesini ve zekâsını övmeye devam eden öğrencisi ve dostu Benoni'yi dinlemekten büyük bir mutluluk duyuyordu.

Ancak, sanatçı her zamankinden de fazla bir şekilde sükûneti tercih ediyor ve hiç konuşmuyordu. Nedense birden sararmış ve nefesi kesilmiş gibi idi. Zaman zaman kasılmış elini göğsüne bastırıyordu. Kutsal saydığı çalışma yerine varınca Benoni'den ayrıldı ve odasına kapandı. Bir an gözü son yapmakta olduğu heykele takıldı, eserini beğenmedi ve parçaladı. Sonunda, hemen yanı başında duran meşeden yapılmış bir sıranın üzerine yığıldı kaldı. Bu arada iki eli ile yüzünü kapayarak boğuk bir sesle haykırdı:

«Tapılmaya değer güzel, güzelliği ile de öldürücü Tanrıça...

Ne yazık bana...

Arabistan'ın, eşi ve emsali bulunmaz bu incisini zavallı gözlerimin görmüş olmasına sanki ne gerek vardı?»

IV. Mello

Süleyman, kraliçeyi, Josaphat vadisinin [115] en iyi görün düğü bir tepenin üzerinde yapılmış bulunan Mello villasında ağırlamak istemişti. Kırsal yerlerde misafir ağırlamak daha samimi oluyor. Suların saf ve tatlı serinliği, bahçelerin tabii güzelliği, yalancıçınarların, demirhindilerin, defnelerin, selvilerin, akasyaların ve sakız ağaçlarının koyu gölgeleri, kalplerde tatlı, yumuşak ve müşfik duygular uyandırıyor. Süleyman bu villası ile iftihar etmekten ve belki de kraliçenin kendisine yakınlaşmasından memnun olacaktı. Ayrıca, krallar umumiyetle sevdiklerini başkalarının gözlerinden uzak tutmayı isterler. Böylece, başta düşmanlarının ve bütün şehir halkının çeşitli dedikodularına da maruz kalmazlar.

Yemyeşil vadide çam ve palmiye ağaçlarının gölgeleri altında serpiştirilmiş gibi mermer mezarlar görünüyordu. Süleyman Belkıs'a: «Müşterek geleceğimizi, enine boyuna düşünmek için buradan daha uygun neresi olabilir kraliçem. Sizin yanınızda zevk, haz, sevinç ve mutluluk var. Ama ilerde görünen mezarlıkta ise, hiçlik, yokluk ve unutulmaktan başka bir şey yok» dedi.

— Yalnız unutmayın, ölümü seyrederken, hayatın yorgunlukları unutulur.

— Şu anda ölümden çok korkuyorum, çünkü insanları ayırıyor. Acaba, ölümün de bir teselli verici yanı olduğunu hiç öğrenemeyecek miyim?

Kraliçe, Süleyman'a kaçamak bir göz attı. Onu çok heyecanlı buldu. Akşamın tatlı alacakaranlığında, kral, Belkıs'a güzel göründü.

Hükümdarlar, merasim salonuna girmeden önce, dışarda gün batışında portakal ağaçlarının çıkardığı hoş kokulu havayı ciğerlerine sindirerek çekerlerken, alacakaranlık içinde bir süre küçük sarayı seyre daldılar.

Havada asılı imiş gibi görünen bu villa, Suriye üslubunda yapılmış. Villa, küçük bir ormanı andıran ince ve hafif sütunların üstüne oturtulmuş. Kararmakta olan havada, bu şirin yapının ufak kulelerinin ve sedir ağacından yapılmış kaplamalarının sanki bir silueti çizilmiş gibi duruyor. Açık bulunan kapıdan villanın içi görünüyor: Erguvan kırmızısı perdeler, Tyr ülkesinden gelmiş divanlar Hindistan'da dokunmuş ipek kumaşlarla kaplanmış. Ufak renkli taşlarla gül şekilleri verilerek süslenmiş limon ağacından yapılmış mobilyalar. Yukarı Mısır'ın başkenti Teb'den gelmiş vazolar. Kızıl somaki veya lacivert taşından yapılmış, içi nadide çiçeklerle dolu süs havuzları. İçinde sarısabırların, ıtırlı Hindistan reçinelerinin ve sarmaşanların dumanının tüttüğü üç ayaklı gümüş masalar. Bu çok hoş ve çok güzel küçük saray, sanki aşk ilâhelerine adanmış. İnsan orada hemen her şeyi seviyor. Bir kelime ile, burası aşka adanmış gibi bir yer. Ama Belkıs ihtiyatlıdır. Mello'da pek mutlu geçen vaktin hoşluğunun cazibesine karşı, kuvvetli sağduyusu kraliçe için bir teminat oluyor.

Süleyman, «size bu küçük villayı gezdirirken bayağı bir mahcubiyet duymaya başladım. Değerli varlığınız onu onurlandırdığından beri, burası bana değersiz gelmeye başladı. Hiç şüphesiz, Hémiaritlerin villaları herhalde daha zengindir» dedi.

— Hayır tamamen tersine. Bizde, sütunlar, gözenekli silmeler, heykeller, pencereli küçük kuleler hep mermerden yapılır. Başka bir ifade ile söyleyeyim, sizin ahşap ile işlediklerinizi biz taşla yapıyoruz. Bizim cedlerimiz faydasız heveslerle şöhrete kavuşmayı düşünmemişlerdir. Onlar, kendi hatıralarını ebediyete kadar şükranla andıracak eserler bırakmak istemişlerdir.

— Bunlar nasıl eserlerdir? Cedlerinizin giriştiği teşebbüsleri öğrenmek, insanın düşünce ufkunu genişletir.

— Her şeyden önce belirtmem lâzım ki, bugün Yemen'in verimli olan bölgesi, eskiden çorakmış. Bu ülkeye, Tanrı ne ne-

hir, ne de ırmak ihsan etmiş. Fakat benim cedlerim, tabiata hakim olarak çöllerin ortasında bir «Eden» şehri kurmuşlar.

— Kraliçem. Bu mucizenin nasıl yapıldığını bana anlatır mısınız?

— Ülkemin doğusunda yükselen sıradağların tepelerinden denize doğru inen meyil üzerinde ufak ufak dereler ve sel yatakları varmış. Mareb şehri de bu civarda kurulmuştur. Bu su kaynakları, yamaçların dipsiz derinliklerinden kıvrıla kıvrıla giderken, daha ovaya varmadan küçük vadilerin dibinde kaybolurlarmış. Bizim eski kralların, iki asırlık bir çalışmadan sonra, bütün bu su akıntılarını, yayla üzerinde açtıkları göl sayılacak kadar büyük bir havuzda toplamışlar. Bugün o gölde, bir körfezdeki gibi gemiler işlemektedir. Bu çok dik ve sarp dağa bu iş için, Gizeh'teki piramitlerden de daha yüksek olan granitten pekitme ayakları ile payanda vurmak gerekmiş. Bu ayakların kemerleri, dev gibi tonozlardan yapılmış. Öyle ki, bu kemerlerin altından süvari ve fil orduları rahatça geçebiliyorlar. Bir araya getirilmiş olan küçük dereler, çok büyük bir hazneden geliyormuş gibi çağlayan halinde kendilerini bu kemerlere atıyorlar. Daha sonra kanallar küçük parçalara bölünerek arklara gidiyor ve böylece sular hiç zayiat vermeksizin ovanın içlerine yayılıyor. Bunun sonucunda da, şehirlerimizin yarısı sulanmış oluyor. Ben, büyük kültürümüzü, verimli sanayiimizi, meralarımızı, asırlık ağaçlarımızı, Yemen'e zenginlik ve cazibe veren büyük ormanlarımızı, hep bu yüce esere borçluyum. Haşmetmeap, sizin eserlerinize bir küçümseme hissine asla kapılmaksızın kıyaslama yapacak olursam, bizim tunç denizimiz de işte böyledir, derim ([116]).

Süleyman «çok asil bir düşünce ve görüş» diye bağırdı.

Tanrı bize, Ürdün nehrinin bol sularını nasip etmemiş olsaydı, belki ben de bunun benzeri işleri yapmaktan gurur duyardım.

— Evet, ben dün oradan geçtim, develerimiz dizlerine kadar suya girdi.

Süleyman, «fakat» dedi: «Biraz düşününce, Jehovah'ın iradesine karşı gelmenin pek doğru olmadığı anlaşılmıyor mu? Sun'î bir medeniyet, bir ticaret, bir sanayi ve insan elinden çıkan bir yapının süresine bağlı bir toplum yaratmak, tabiatın düzenini bozmak tehlikelidir. Bakın bizim «Jüde» kurak ve çoraktır. Nüfusu, ancak kendisinin besleyebileceği kadardır. Onlar, toprağın ve iklimin verdiği ürünle doyarlar. Bir gün, sizin dağların içinde oymuş olduğumuz bu göl bir çöküverirse orada yaşayan insanların hali ne olur? Hem böyle bir felâketin başa gelmesi de pek mümkündür.

Mantıksızlığı apaçık meydanda olan bu sözleri kraliçe tebessümle dinlemeye devam ediyordu.

— O inançtayım ki, dağdan suları getiren dereler, şimdiden sel yatakları kazıyorlar. Taştan yapılmış hapishanelerinden kurtulmaya çalışıyorlar, kemerleri durup dinlenme bilmeksizin aşındırıyorlar. Ayrıca, toprak zelzeleye de maruzdur. Zamanla kayalık arazi birden yok oluverir. Bu durumda su, her tarafa sızmaya başlar ve kara yılanlar gibi kaçar. Ayrıca, kuru iken yapılması başarılmış bu göl-havuzun, içerisi büyük bir su kitlesi ile dolu iken tamiri de mümkün değildir. Sizin cedleriniz, milletinize, üst üste konulmuş büyük bir taş yığınının sınırlı geleceğini vermiş. Halbuki bu yapılmamış olsa idi, toprağın verimsizliği onları başka sahalarda hüner kazanmaya mecbur edecekti. Onlar, ileride çoraklıktan işsizlikten telef olacakları bir toprakta yaşıyorlar. Ağaçların köklerine can veren kanallardaki su akımı bir gün durunca, yere düşen ilk yapraklar, o insanları büyük kederlere garkedecektir. Onun için Allah'ı imtihan etmeye kalkışılmamalıdır. Ne de eserlerini düzeltmeye. O, ne yaparsa iyi yapar». Kraliçe:

«Bu vecizeye benzeyen sözler, sizin din adamlarınızın basit yorumları ile küçültülmüş dininizden kaynaklanıyor» diye-

rek konuşmaya başladı: «Bu düşünceler, her şeyi hareketsiz bırakmaktan, toplumu kundak bezine sarmaktan ve insan hürriyetini vesayet altına almaktan başka hiçbir şeye yaramazlar. Allah tarlaları sürdü mü? Ekti mi? Allah şehirler kurdu, saraylar yaptı mı? Allah, demiri, altını, bakın ve yaptırdığınız mâbedin içinde ışıldayan bütün madenleri elimizin hemen erişebileceği bir yere koydu mu? Tabii ki hayır! O, yarattığı insanlara aklı ve çalışmayı verdi. O bizim gösterdiğimiz çabalardan hoşnut oluyor. O, bize verdiği ruhta, kendi büyük kudretinin şulelerini görüyor. Ona kıskançlık atfederek, onun mutlak kudretini kafanızda sınırlıyorsunuz. Kendi güç ve kabiliyetlerinizi tanrılaştırırken, onu da maddeleştiriyorsunuz. Ey Kral! Sizin dininizin bu peşin hükümleri, bir gün bilimlerin ilerlemesini ve dehânın atılımlar yapmasını engelleyecektir. O zaman insanlar küçülmüş olacaklar ve kendi küçük boy ve kafalarına göre Allah'ı küçültecekler ve sonunda da, onu inkâr edeceklerdir».

Süleyman buruk bir tebessümle, «anlaşılması güç, ama, doğru gibi de...» dedi.

Kraliçe devam etti: «O halde, parmağımı gizlice kanayan yaranıza bastığım zaman üzülmeyiniz. Siz bu krallık içinde yalnızsınız, dertlisiniz. Siz asil ve yürekli bir insansınız. Bu milletin bütün yükü sizin omuzlarınızın üzerine çökmüş. Kendiniz de söylüyorsunuz: Bu küçük millete, büyük bir kralın hatırasını bırakmak istiyorsunuz. Üstelik bu da size az geliyor. Benim imparatorluğuma bakacak olursanız, bu çok başka şeydir. Benim cedlerim, tebalarını büyültmek için kendilerini silmişlerdir. Arka arkaya gelen otuz sekiz hükümdarın her birisi, göle ve Mareb'in su kemerlerine yeni taşlar ilave etmişlerdir. Bizim ilerde dünyaya gelecek çocuklarımız, belki onların isimlerini unutmuş olacaklardır. Fakat bu çalışmalar Sabalıları yükseltmeye devam edecektir. Eğer bir gün o göl yıkılıp yok olursa, toprak cimrileşip suları ve ormanları geri alsa bile bin

yıllık tarım ile verimlileştirilmiş vatan toprağım ürün vermeyi sürdürecektir. Çünkü büyük ağaçlar ile gölgelendirilmiş ovalarımız nemini muhafaza edecek, küçük göllerini çeşmelerini koruyacaktır. Böylece, vaktiyle çöl üzerinde fethedilmiş bu güzel Yemen, mutlu Arabistan'ın adını ebediyete kadar sürdürecektir.

— Benim ruhumu hangi büyük hasretlere çağırdığınızı anlar gibiyim. Ancak, artık çok geçtir. Benim halkım zengindir. Fetihler veya kazandıkları altınlar, onlara Jüde'nin verdiklerinden fazlasını sağlıyor. Benim gösterdiğim ihtiyatlılık sayesinde Tyr kralı ile yaptığımız anlaşma neticesi, inşaat kerestesi ihtiyacımız tamamen karşılanıyor. Lübnan'ın çamları ve sedir ağaçları şantiyelerimi dolduruyor. Gemilerimiz, bütün denizlerde Finikelilerle yarışıyor.

Kralın daima iyiliğini isteyen bir hava içinde kraliçe, «siz üzerine titrediğiniz yönetiminiz ve büyüklük duygunuz ile teselli buluyorsunuz» diye cevap verdi.

Bir anlık bir sessizlik oldu. Süleyman, yüzüne de aksetmiş olan hislerinin tesiri ile âdeta mırıldanır gibi: «Benim ruhum bütünü ile sizin oldu, kalbim de onu takip ediyor» dedi.

Belkıs beklemediği bu sözler karşısında yarı şaşırmış bir halde etrafına şöyle bir kaçamak göz attı, maiyette bulunanların hepsi çekilmişlerdi.

Çiçekler ve ağaçlar arasından görünen yıldızlar, gökyüzünde parıldıyorlardı. Zambakların, yumrulukların, kelebekleri andıran salkımlı çiçeklerin ve kankurutanların hoş kokuları ile yüklü hafif ve serin gece esintisi, mersingillerin sık küçük dalları içinde insanı sarhoş eden bir ses çıkartıyordu. Çiçeklerden etrafa yayılan rayiha sanki bir şarkı idi. Rüzgâr bunlarla nefes alıyor gibiydi. Uzakta güvercinler dem çekerek kuğuruyorlardı. Etraftaki suların sesi, tabiatın bu konserine refakat ediyordu. Ateşböcekleri, alev renkli kelebekler, ılık ve tadına doyum ol-

maz havada, parıltılarını gezdiriyorlardı. Kraliçe kendisini sarhoş edici bir havanın sardığını hissetti. Bu arada Süleyman'ın tatlı ve yumuşak sesi kalbine işliyordu.

Acaba Süleyman hoşuna gidiyor muydu? Yoksa onu sevdiğini hayal mi ediyordu? Kralı mütevazı ve hatta itaatkâr olmaya çevirdiğinden beri ona ilgi duymaya başlamıştı. Fakat ilgiye tatlı bir acıma duygusu da karşıyordu. Her şeye rağmen, kan kaynamasına benzeyen bu hal sıcak ve samimi bir histen de gelmiyordu. Ama kraliçe kadınlık gururu ve iftiharı içinde de olsa, galiba yavaş yavaş bir aşka doğru gidiyordu. Bütün bunlar belki de bir dostluk duygusundan ibaretti. Kendi kendine: «Bu yol da ne kadar uzun bir yol» dedi.

Krala gelince, o mecburen boyun eğmiş, gözleri kamaşmış olarak, kırgınlıktan hayranlığa, yılgınlıktan ümide, öfkeden cinsel arzulara sürüklenmiş ve daha şimdiden birden çok yara almıştı. Erkek için erken sevmek, tek başına sevmeyi göze alınaktır. Ayrıca kraliçe çok da ihtiyatlı idi. Onun soyu, bütün dünyaya, bu arada Süleyman'a karşı dahi üstün olmuştu. Yalnız, sanatkâr Adoniram'a (I) kraliçe, bir an için itinalı bir saygı ve ilgi duymuştu. O asla içini doldurnamıştı. Hayali, onda anlaşılması mümkün olmayan bir sır sezmişti. Fakat, bir anlık büyük tecessüs, hiç şüphesiz kaybolup gitmişti. Bununla beraber, kraliçe Adoniram'ı görür görmez, ilk defa olarak kendi kendine: «İşte bir erkek» demişti.

Silinmiş olmasına rağmen henüz çok yeni olan bu his, Kral Süleyman'ın kraliçe nezdindeki çekiciliğini azaltmış olabilirdi.

(I) **Adoniram veya Hiram**: Bu ad, esrarengiz toplulukların bir sembolü olmuştur. Adoni, üstünlük ve eşsizlik manasındadır. Asil kişi, büyük adam manasına da gelir. Bu Hiram'ı, tesadüfen aynı adı taşıyan Tyr kralı ile karıştırmamak lâzımdır.

Ne olursa olsun, Davud'un oğlu Süleyman çabuk ateş almıştı. Kraliçe böyle şeylere çok alışkındı. Kral zâafını göstermekte fazla aceleci oldu. Ama bu, bütün dünyadaki erkeklerin yaptıklarını takip etmekten başka bir şey değildi. Şimdi, kral daha bir sevimli ve çekici idi. Üstelik Belkıs da, tam sevmek çağında idi. Fazla bilgiç değildi. Ama çok mütecessis ve hassas idi.

Birdenbire dalların arasında meşaleler göründü ve yemek vaktinin geldiği haber verildi. Kral bunu çok can sıkıcı bir aksilik olarak değerlendirdi. Kraliçe ise, faydalı bir şaşırtma hareketi diye düşündü.

Yemek, Ganj kıyısı topluluklarının şen şakrak havasında verildi. Salon sekiz köşeli idi. Renkli mumlar ve içine güzel kokular karıştırılmış neftyağının yandığı lambalar ile aydınlatılmıştı.

Salona adımını atar atmaz birden geri çekilen kraliçeye, Süleyman elini uzattı. Salonun tabanı, masaların, divanların gölgelerinin aksettiği bir su tabakası ile örtülmüştü.

Süleyman, hayret etmiş gibi bir tavırla, «kraliçem sizi kim durdurdu?» diye sordu.

Belkıs korkmuş gözükmek istemedi, çok sevimli bir hareketle hafifçe eteğini kaldırdı ve soğukkanlılıkla salona girdi ([117]).

Fakat ayakları sert bir satıha rastladı. «Süleyman, siz de görüyorsunuz, en ihtiyatlı olan siz bile görünüşe göre hüküm vererek aldanıyorsunuz. Sizi şaşırtmak istemiştim, başardım da. Şu anda kristal bir döşeme üzerinde yürüyorsunuz».

Kraliçe, cazip bir omuz hareketi yaparak gülümsedi. Belki de, kendisini başka bir yoldan şaşırtmanın bilinmemiş olmasına üzüldü.

Kral, yemek esnasında hep hoş görünmeye ve hürmette kusur etmemeye büyük itina gösterdi. Maiyetinde bulunanların ortasında tam bir hükümdar olarak göründü. Kraliçenin saygısını kazandığını hissetti. Sofrada gösterişli bir merasim havası hakimdi.

Yemekler nefis ve çok çeşitli idi. Ama, hiçbir zaman bu kadar tuzlu yemek yememişti. İbranilerin bundan zevk aldıklarını zannetti. Yemeklerin çok tuzlu ve baharatlı olmasına rağmen sofrada hiçbir içecek şeyin, hatta bir damla şarabın veya bal şerbetinin bulunmamasını onların âdetlerine verdi. Ortada tek bir bardak dahi görünmüyordu.

Belkıs'ın dudakları yanmaya başlamıştı, saray da kurumuş halde idi. Kral içmediğinden, usulü bozmamak için o da içecek bir şey istemedi. Kaidelere uymaya kendisini mecbur hissediyordu.

Yemek bitince, maiyette bulunanlar birer ikişer dağıldılar ve yarı aydınlatılmış bir geçitin derinliklerinde kayboldular. Böylece Saba'nın güzel kraliçesi, kendisini Süleyman'la başbaşa buldu. Kralın gözleri müşfik ve tatlı bir hal almıştı. Süleyman o güne kadar hiçbir kadına kendisini beğendirmek için bu kadar gayret göstermemişti.

Kraliçe, gülümseyerek gözlerini yere indirirken, sofradan ayrılmak istediğini bildirmek üzere ayağa kalktı. Süleyman, «mütevazı ve uysal kölenizi, bir kelime söylemeden, tek bir ümit vermeden, hiç olmazsa acıma duygunuz olduğunu göstermeden bırakacak mısınız? Bundan böyle, sizinle birlikte olmadıkça yaşayamayacağımı anladım. Mutluluğum sizin vereceğiniz mükâfata bağlıdır. Yakıcı ve boyun eğdirici aşkımı ayaklar altına mı alacaksınız?»

Süleyman ümitsiz bir gayretle kraliçenin elini tutmak istedi. Fakat mukavemetle karşılaştı. Belkıs bu evliliği birkaç kere düşünmüştü. Fakat, hürriyetini ve iktidarını korumaya

çok önem veriyordu. Bu sebeple sofradan kalkmakta ısrar etti. Süleyman da boyun eğmekten başka bir çare bulamadı. «Kabul» dedi. «Fakat şimdi benden ayrılmanıza iki şartla razıyım».

— Nedir şartlarınız?

— Bu gece çok tatlı. Ama sizinle birlikte olmak daha da tatlı. Bana herhalde bir saatinizi vereceksiniz.

— Peki.

— İkinci şart olarak da, buradan giderken, bana ait olan hiçbir şeyi beraberinizde götürmeyeceksiniz.

Belkıs, hiç tereddüt etmeden kahkahalar atarak, «anlaştık» dedi.

— Gülmeyiniz kraliçem, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan insanların bile, başkalarının mallarını gizlice almak gibi garip zevkleri vardır.

— Peki! Ama hiç aldatmaca yok! Aramızda bir barış anlaşması yapılmıştır.

— Henüz bir mütareke!

Konuşmaya yeniden başladılar. Süleyman, kraliçeyi mümkün olduğu kadar fazla konuşturmaya gayret ediyordu. Salonun öbür tarafında, kuş cıvıldamalarına benzeyen bir ses çıkartan küçük bir fıskiye konuşmalara refakat ediyordu.

Çok tuzlu ve baharatlı yemekleri hiçbir şey içmeden yedikten sonra, bu kadar çok konuşmak, insanı susuzluktan çatlayacak hale getiriyordu. Saba'nın sevimli kraliçesi, şu anda bir tas su için, neredeyse şehirlerinden birini verecek gibiydi.

Ama, küçük düşmek endişesi ile yine de bu isteğini açığa vurmaktan çekiniyordu. Bu arada, hemen yanıbaşındaki havuzun fıskiyesi sanki ona nisbet ediyormuş gibi serin ve berrak incilerini havuza akıtıyordu. Susuzluğu gittikçe dayanılmaz hal alıyordu.

Bir ara, kraliçe Süleyman'ı dinlerken onun dalgın olduğunu farketti, salonda gezinmeye başladı. İki kere havuzun yanından geçti, fakat uzanmaya cesaret edemedi.

Mukavemeti de tükenmişti. Bir an Süleyman'ın başka tarafa baktığını görünce, avucunu hemen suya daldırdı ve arkasını dönerek bir yudum suyu içiverdi.

Birden Süleyman ayağa kalktı, kraliçenin yanına kadar geldi ve onun ıslak elini yakaladı. Çok kararlı, ama neşeli bir sesle: «Bir kraliçenin sözü sözdür! Sözünüzü tutmadınız, öyleyse artık benimsiniz!»

— Bu ne demek?

— Benim suyumu gizlice aldınız. Siz de biliyorsunuz ki, benim ülkemde su kıttır ([118]).

— Oh! Ama bu bir tuzaktır. Ben bu kadar hileci bir eşi asla istemem.

— Öyleyse, hareketinizin değerlendirilmesini kendi kendinize yapınız. Verdiğiniz söze rağmen...

Belkis, kralın sözünü keserek: «Biz tebamıza, doğruluk ve dürüstlük örneği olmalıyız» dedi.

Süleyman, çok nazik ve kibar bir tavır takınarak önünde diz çöktüğü kraliçeye: «Bu sözler sizin fidyenizdir» diye cevap verdi.

Bundan sonra hemen ayağa kalkarak çıngırağı çaldı. Çeşitli serinleticiler taşıyan yirmi hizmetkâr koşarak geldiler. Süleyman haşmetle: «Kraliçenize içki sununuz» dedi.

Derhal hepsi birden kraliçenin önünde eğildiler.

Kraliçenin kafası karmakarışık olmuştu. Evlenmeyi, kendisinin uygun bulacağı bir zamandan önce kabul etmek istemiyordu ([119]).

Bu arada mola verildi ve tam bu sırada tuhaf bir olay bütün dinleyicilerin dikkatini çekti. Yüzünün yepyeni bir para gibi parıldayan renginden Habeş olduğu anlaşılan genç bir adam, birden ortadaki yuvarlak boşluğa fırladı ve kötü Arapçası ile okuduğu şarkının eşliğinde bir çeşit «bambüla» (zenci dansı) yapmaya başladı. Şarkının sadece nakaratını hatırlıyorum. Güney Araplarına has ağır ve yeknesak hecelerle durmadan, hep «Yaman, Yaman Yamanî,» diye bağırıyordu.

«Selâm-Aleik, Belkıs Makeda! Makeda!.. Yamanî!.. Yamanî!..» Manası şu oluyor:

«Yemen! Ey Yemen ülkesi!.. Selâm sana büyük Belkıs! Ey Yemen ülkesi»

Bu yurt ve yuva hasreti, Hémiaritler İmparatorluğu'nun bir parçası olan Kızıldeniz'in batı kıyısı üzerinde yerleşmiş, Saba ve Habeş halkları arasında mevcut bulunan eski ilişkiden başka bir şeyle izah edilemez. Şüphesiz o ana kadar sessiz duran bu dinleyicinin hayranlığı, ülkesinin ananelerinden bir parça olarak anlatılan hikâyeden ileri geliyordu. Belki de kâhin kral Süleyman'ın kurduğu tuzaktan büyük kraliçenin paçasını kutarabilmiş olmasını görmekten mutlu olmuştu.

Yeknesak şarkısı, daimî müşterileri tedirgin edecek kadar uzunca sürdüğü için, bunların arasından bazıları bağırarak zencinin «melbus» ([120]) olduğunu, mutaassıplaştığını söylediler. Onu, usulca ve tatlılıkla kapıya doğru götürdüler. Bu müşterinin kendisine olan beş veya altı para (Fransız Frangı ile beş santim) borcundan dolayı kaygılanan kahveci, telâşla peşinden koştu. Şüphesiz, her şey iyi sona erdi. Az sonra meddah, derin bir sessizliğin ortasında hikâyesine yeniden başladı.

V. Tunç Denizi

Adoniram, uykusuz geçen gecelerinin titiz ve ihtimamlı çalışmalarının sonunda modellerini tamamlamış ve bunların kalıplarını kumun içine yerleştirmişti. Bu iş için en elverişli olacağı anlaşılan Sion yaylası ([121]), uzun ve ince araştırmalar neticesinde tespit edilmişti. Yayla, sıvı madenin akabileceği bir «tunç denizi» haline getirilmişti. Bu deniz, örme taş duvardan pekitme ayakları ile desteklenmişti. Daha sonra bu ayakların yerine muazzam sfenksler ve aslanlar konulacaktı. Bronzun içinde erimeye karşı çok mukavemeti olan altından kalın çubuklar havuzdaki döküm kalıplarını taşıyordu. Çeşitli satıhlar arasındaki boşlukların sıvı madenle birçok kanaldan doldurulması için gerekli her türlü tedbir alınmıştı.

Yerden itibaren boyu altmış «Kude» olan kuleli büyük fırının koni şeklindeki ağzından kırmızı duman kasırgalarının ve kıvılcımlı mavi alevlerin çıktığı görülüyordu. Bu fırında, maden filizlerinin kaynamaya başlamasından beri güneş, yedi kere dünya turu yapmıştı (*).

Döküm kalıpları ile yüksek fırının tabanı arasında kazılmış olan büyük kanal, volkanın en dipteki köşelerini altın çubuklarla açmak anı geldiği vakit, akacak sıvı maden nehrine bir yatak vazifesi görecekti.

Çok zor bir iş olan madenin dökümünü gerçekleştirmek için gece karanlığı tercih edilir. Zira, döküm ameliyesi en rahat karanlıkta takip edilebilir. Gece sıvı bronz, kendi akışı içinde yolunu aydınlatır. Eğer maden, bir çatlaktan kaçak yaparsa, karanlıkta bu durum çok kolay tespit edilebilir.

(*) Dünyanın güneş etrafında döndüğü çok bilinen bir gerçek olmasına rağmen yazar, tabii bir olayı tersine aksettirmek bahasına da olsa, edebi bir tezat yapmaktan kendisini alıkoyamamış. Burada anlatılmak istenen husus, sadece, yüksek fırındaki madenlerin yedi günden beri kaynamakta bulunduğudur.

Adoniram'ın adını ya ölümsüzleştirecek, yahut da itibarını kaybettirecek muhteşem ameliyenin başlamasını beklerken, bütün Kudüs büyük bir heyecanla ayağa kalkmıştı. Krallığın her köşesinden insanlar, işlerini bırakıp buraya koşmuşlardı. Denemenin yapılacağı gecenin bir akşam öncesinden itibaren çevrenin bütün tepelerini meraklılar kaplamıştı.

Bugüne kadar hiçbir dökümcü bu kadar muazzam bir mesuliyet altına girmemişti. Esasen, döküm işleri her zaman büyük bir ilgi uyandırırdı. Bazı önemli döküm gecelerinde, Kral Süleyman da zaman zaman dökümhaneye maiyeti ile birlikte gelir yapılanları seyrederdi.

Ancak tunç denizi tatbikatı bambaşka bir işti. İnsan dehâsının tabiata âdeta meydan okuması idi.

Hiçbir zaman görülemeyecek olan bu manzaranın cazibesi ile, her ülkeden, her yaştan insan, çevresi işçi birliklerince korunan Sion yaylasını istila etmişti. Güvenlik kuvvetleri büyük bir sükûnet içinde düzeni sağlamaya çalışıyorlardı. Gürültü yapmak kesinlikle yasaktı. Böylece işçilere verilen emirler kolaylıkla duyulabilecekti. Aksi harekette bulunmanın cezası idamdı. Bu husus kralın emri olarak borazanlarla halka daha önceden duyurulmuş ve tatbikat sırasında verilecek talimatların doğru ve süratli bir şekilde ilgililere ulaşabilmesi için kesin bir sessizlik istenmişti.

Gecenin karanlığında, büyük fırının harareti ile kızıllaşmış olan kalın bulutlar, heyecanla beklenen anın yaklaştığını haber veriyordu. Ustalarının kendisini takip ettikleri Adoniram, meşalelerin ışığı altında hazırlıklara son bir göz atmak için oradan oraya koşuyordu.

Fırının arkasındaki geniş sundurmanın üzerinden, başlarına deriden yapılmış kıvrık kenarlı koruyucu başlıklar geçirmiş, kısa kollu iş elbiseleri giymiş, ellerindeki uzun kancalarla camlaşmış köpük halindeki kitleleri çıkartmak, sonra da

bunları daha uzağa götürmekle meşgul olan işçiler seçiliyordu. Öte yandan, kafes şeklindeki iskeleler üzerinde çalışan işçilerin, fırının tepesinden sepetler dolusu kömürü tazyikli havalandırma körüklerinin büyük üfleme gücü ile uğultulu sesler çıkaran ocağın içine attıkları görülüyordu. Her tarafta, ellerinde kazma, kürek ve küsküler taşıyan binlerce işçi, arkalarında uzun gölgelerini bırakarak bir kaybolup, bir gözüküyorlardı. Çizgili deri kumaşlar göğüslerini kapamıştı. Bacaklarına üzeri deri ile kaplanmış tahta zırhlar geçirmişlerdi. Kömür tozları içindeki yüzleri, kor halindeki ateşin ışığında değişik bir renk alıyordu. Hepsi, birer şeytan veya hayalet gibi oradan oraya koşuşup duruyorlardı.

Borazan çalarak verilen bir işaretten, saray erkânının geldikleri anlaşıldı. Arkasından Süleyman, Saba melikesi ile birlikte göründü. Onları Adoniram karşıladı, hükümdarlar için hemen yaptırılıvermiş olan tahta buyur etti. Sanatkâr, göğsüne manda derisinden yapılmış bir göğüslük geçirmişti. Güçlü bacakları, kaplan derisinden tozluklarla örtülmüştü. Ayağına sandalete benzeyen yarı açık bir pabuç geçirmişti. Esasen onun buna bile ihtiyacı yoktu. Çünkü, o henüz kimsenin bilmediği mucizevî bir güce sahipti; çıplak ayakla kor halindeki madenin üzerinde yürüyebiliyordu.

Belkıs, işçilerin büyük önderine, «siz bu güç ve kudretiniz içinde bana, ateş tanrısı gibi görünüyorsunuz. Bu teşebbüsünüz de başarıya ulaşırsa, bu geceden itibaren hiç kimse kendisinin Adoniram'dan daha büyük olduğunu söyleyemeyecek» dedi.

Sanatkâr kafasını kurcalayıp duran binbir iş arasında dahi, kraliçenin bu çok iltifatkâr sözlerine cevap hazırlamış iken, daima kâhin olduğuna inanan, fakat bu arada zaman zaman da kıskanç olan Süleyman emreder bir ifade ile onun sözünü kesti: «Çok değerli zamanınızı burada kaybetmeyiniz, büyük sorumluluk taşıyan işinizin başına dönünüz. Sizin bura-

da bulunmuş olmanızdan doğacak herhangi bir aksaklıktan biz hiç sorumlu olmayız» dedi.

Kraliçe, çok asil bir tevazu içinde sanatçıyı selâmladı, o da hemen yanlarından uzaklaştı.

Süleyman, Adoniram işini tam olarak tamamlarsa, Adonai mâbedinin ona ne muazzam bir şeref kazandıracağını düşünüyordu. Fakat, kendisinden esasen korkmakta olduğu bu adamın kudretinden de ürküyordu.

Kısa bir süre sonra, Adoniram'ı ilerdeki büyük fırının önünde yeniden gördüler. Fırının altından kor yığınlarının çıkardığı ışık, onun boyunu daha da büyülterek gölgesini duvara asılı bulunan parlak bir bronz levhanın üzerine aksettiriyordu. Sanatkâr bu levhaya büyük bir demir çekiçle yirmi defa vurdu. Madenin titreşimi ile meydana gelen sesler uzaklarda yankılandı. Etraftaki sessizlik daha da arttı. Birden fırının altında ve tahtın karşısında bulunan bir büyük havuzun kenarına doğru ellerinde demir çubuklar ve sivri kazmalar taşıyan on kadar hayalete benzeyen insan koşuştu. Bu arada, havalandırma körükleri kendilerine has hırıltılı sesler çıkarıyor, sanki nefes alıp veriyorlardı. Artık, çok yüksek hararetteki killi lüleci çamurunun içine akan sıvı madenle mücadele eden demir küskülerin çıkarttığı sağır gürültüden başka bir şey işitilmiyordu. Sivri uçlu demirlerin girdiği yer, evvela mor menekşe rengi alıyor, sonra kızıllaşarak kırmızıya dönüyor, daha bir aydınlık hal alıyor, arkasından renk turunculaşıyor, merkezde beyaz bir nokta meydana geliyor ve iki işçi dışındaki bütün işçiler geri çekiliyorlardı. Kalanlar Adoniram'ın kontrolu altında ışık saçan noktanın etrafında teşekkül eden kabuğu delmeden inceltmeye çalışıyorlardı. Adoniram da onları endişeli bakışlarla takip ediyordu.

Bütün bu hazırlıklar boyunca, Adoniram'ın kendisine çok bağlı sadık dostu genç Benoni, işçi gruplarının çalışmala-

rına nezaret ediyor, emirlerin tam olarak yerine getirilip getirilmediğini araştırıyor, her şeyi yerinde değerlendirmek için oradan oraya koşuyordu.

Bir anda bu genç adamın çok endişeli bir hal içinde koşarak Süleyman'ın önüne gelip ayaklarına kapandığı görüldü ve:

«Büyük kralımız, kalıp dökme işini hemen durdurunuz, feci bir ihanete uğradık, her şey kaybedilmiştir» dedi.

Kralın huzuruna izinsiz çıkmak asla mümkün değildi. Bu sebeple muhafızlar, gözünü budaktan sakmmadığı anlaşılan bu adama derhal yaklaştılar, fakat Süleyman onları uzaklaştırdı. Önünde diz çökmüş olan Benoni'ye doğru eğilerek hafif bir sesle: «Kısaca anlat», dedi.

— Fırının etrafını dolaşıyordum. Duvarın arkasında hiç hareket etmeden duran birisini gördüm. Bir şeyler bekliyor gibiydi. Hemen bir ikincisi geldi. Birinciye alçak sesle: «Vehmamiab» ([122]) dedi. O da, «Elialel» diye cevap verdi. Tam o sırada bir üçüncüsü geldi, o da «Vehmamiab» dedi. Ona da «Elialel» diye karşılık verdiler. Arkasından birincisi bağırarak:

— O, dülgerleri madencilere kul etti. İkincisi:

— Duvarcıları da madencilerin emrine verdi. Birincisi tekrar konuştu:

— O, bütün gücünü yabancılar lehine kullandı. İkincisi:

— O, vatansızdır. Üçüncüsü:

— Evet, doğrudur, dedi. Birincisi yeniden söz alarak:

— Bütün işçiler kardeştir, diye ilave etti. İkincisi:

— Bütün loncalar eşit haklara sahiptirler, diyerek onun sözünü tamamladı. Üçüncüsü de: «Çok doğru» diye ilave etti.

Birincisinin duvarcı olduğunu anladım. Çünkü o, daha sonraki konuşmasında: «Tuğlaya kireç taşı karıştırdım. Böylece tuğlalar hararet karşısında toz haline gelecek» dedi. İkincisi: «Kalaslardan yapılmış kirişlerin boyunu uzattım, bunları alevler yalayacak» demesine bakılırsa onun bir dülger olması lâzımdır. Üçüncüsü: «Ben zehirli Gomorrhe gölünden bitüm asfaltı ve kükürt lavı aldım ve dökme madene karıştırdım» dedi. Bu sebeple onun da madenci olduğuna inandım.

Benoni bu son sözleri söylerken, bir kıvılcım yağmuru hepsinin yüzlerini aydınlattı. Benoni devam etti: «Ben bu kişileri tanıyorum. Duvarcı olanı Suriyelidir, ismi Fanor'dur. Dülger Finikelidir, adı Amru'dur. Madenci, Ruben kabilesinden bir Yahudidir, ona da Metusael derler. Büyük kralımız, uçar gibi huzurunuza geldim. Krallık asanızı kaldırınız ve çalışmaları derhal durdurunuz. Süleyman çok düşünceli bir hal içinde:

— Artık çok geç. Bak krater aralandı bile. Sakin ol, Adoniram'ı heyecanlandırma ve bana şu üç ismi tekrar söyle, dedi.

— Fanor, Amru, Metusael.

— Haydi, Allah'ın dediği olur.

Bu cevap üzerine Benoni sabit gözlerle krala son bir defa daha baktı ve birden yıldırım hızı ile uzaklaşıp gitti.

Bu esnada madencilerin darbeleri ile fırının önüne düşen pişmiş toprak tabakaları o kadar ışık saçmaya başladı ki, gecenin derinliklerinde dinlenmeye çekilmiş güneş bile bu büyük aydınlık karşısında şaşırmış olsa gerektir. Bu arada Adoniram bir işaret veriyor, işçiler kenara çekiliyor, Adoniram da büyük bir demir gürzü alevler içindeki iç bölmenin ortasına sokuyor, açılan delikte gürzü çeviriyor ve hemen arkasından geri çekiyordu. O anda, beyaz bir renk alınış olan sıvı maden seli küçük kanala atılıyor, gümüş çizikleri olan bir

yılan gibi kumun içine kazılmış bir havuza kadar ilerliyor, sıvı maden havuzdan çıkarken dağılıyor ve birçok arklar boyunca da akışına devam ediyordu.

Birdenbire, kahverengine çalan erguvan kırmızısı büyük bir ışık, yamaçlar üzerinde bulunan binlerce seyircinin yüzlerini aydınlatıyordu. Tepelerin üzerine dağılan bu ışık, bulutların içine sızıyor ve uzaklardaki dağların zirvelerini kızartıyordu. Böylece, koyu karanlıkların içinden birden meydana çıkan Kudüs, sanki büyük bir yangının kurbanı gibi görünüyordu. Derin bir sessizliğe gömülmüş olan bu manzara, inanılmaz fevkalade bir rüyaya benziyordu.

Bu sırada, madeni kalıba dökme işi başlamış bulunduğundan, erimiş madenin istilâ etmekte olduğu yatağın çevresinde oradan oraya koşturup duran hayal meyal seçilen bir gölge görüldü. Galiba orta yere bir adam fırlayıp atılmıştı. Adoniram'ın uzaktan uzağa karşı koymasına rağmen, ateşin akmakta olduğu kanalı geçmeye çalışıyordu. Fakat ayağını kanalın kenarına bastığı an, erimiş maden kendisine değdi ve onu hemen devirdi. Bir saniye içinde de gözden kayboldu.

Bu esnada, Adoniram aslında yıkılan eserinden başka bir şey düşünemiyordu ve eli kulağında olan bir patlama endişesi ile kafası allak bullak bir durumda idi. Fakat o anda hayatı bahasına da olsa elindeki demir kancayı uzatarak ileriye fırladı. Sıvı madenin içindeki insanın göğsüne kancasını taktı, kaldırdı ve insanüstü bir güçle onu bir maden köpüğü kitlesi gibi kıyıya çıkardı. Ama bu insan, o kıyıda artık son nefesini veriyordu. Adoniram ise, kendisinin en sadık dostu Benoni'yi tanımak zamanına dahi sahip olamamıştı.

Sıvı maden, çevresi kararmış geniş toprak üzerinde altın bir hükümdar tacı gibi görünen tunç denizinin boşluklarını doldurmak için oluk oluk akıp giderken, büyük ateş kazanlarını ve uzun demir çubuklardan saplar takılmış madenî kapları

taşıyan işçiler, bunları sıvı madenin bulunduğu havuza daldırıyorlar ve aslan, öküz, hurma ağacı, iki kanatlı çocuk melâikelerin heykel kalıplarını, tunç denizinin ağırlığını çekecek dev bölümlere ayrılmış yerlere koymak için oradan oraya koşuşuyorlar. Bu arada toprağın emmiş olduğu ateşin görülmemiş hararet yüksekliği herkesi şaşkına çeviriyor. Yerde yatan kabartmalar, Adoniram'ın dehâsının yarattığı atların, kanatlı boğaların, köpek başlı maymunların, başı ve göğsü aslan, karnı keçi, kuyruğu ejderha olan ve ağzından alevler püsküren masal hayvanlarının aydınlık ve koyu kırmızı siluetlerini aksettiriyorlar.

Saba melikesi, «ne yüce bir manzara!» diye haykırdı.

«Ey büyüklük! Ey maddeye boyun eğdiren ve doğayı alteden bu fâni dehânın büyük kudreti!» dedi.

Süleyman belirgin bir üzüntü ile hemen cevap verdi:

«O, henüz kazanmış değildir.

Mutlak kudret, sadece ve yalnız Adonai'ye aittir!»

VI. İlahlara Has Bir Görünme

Adoniram birdenbire karanlıkta erimiş maden nehrinin yatağından taştığını görüyor. Kaynağın kocaman ağzından ateş selleri püskürüyor. Haddinden fazla sıvı maden yüklenmiş kum çöküyor. Bakışını bir de tunç denizi üzerine çeviriyor. Döküm kalıplarının da taştığını görüyor. Tepede ayrı bir çatlağın açıldığını farkediyor. Her yandan oluk oluk lâv akıyor. Bu feci durum karşısında Adoniram o kadar korkunç bir çığlık atıyor ki, gökyüzü onun sesi ile çalkalanıyor, aksisedası dağların üzerinde tekrarlanıyor. Toprağın çok yüksek hararet karşısında cam haline geldiğini düşünerek, bir ucu su haznesine bağlı bir esnek boruyu kapıp alıyor ve suyu, havuzdaki dökme kalıplarının sallanmaya başlamış olan pekitme ayaklarına çeviriyor. Fakat eri-

miş maden hızını almış olduğu için durmuyor, her tarafı kaplayıp sarıyor. Hararet karşısında derhal yok olan su buharlaşıyor. Taşmaya devam eden erimiş maden seli, önündeki bütün engelleri parçalayıp atıyor. Birden büyük bir patlama sesi duyuluyor. Erimiş maden fışkırırken bir demet şeklini alarak yirmi kudeden fazla yükseliyor. Çok büyük bir volkan kraterinden çıkıyormuş gibi her yanı lâvlar kaplıyor. Bu hengâmenin içinden devamlı çığlıklar geliyor. Ateş yağmuru her yerde ölüm saçıyor. Sıvı madenin her damlası yakıcı ve hemen öldürücü bir mızrak oluyor. Bütün saha artık cesetlerle kaplanıyor. Korkunun son sınırına varmış insanlar kaçışmaya çalışıyor. Korkunç ve dehşet saçan çığlıklardan başka bir ses işitilmiyor. Paniğe kapılmış bu insanların çoğunu lâvlar hemen yakalıyor. Maden çıkan göz kamaştırıcı ışıklar bütün kırları kızıl renge boyuyor. Bu manzara, Gomorrhe ve Sodome'u Tanrı Jehovah'ın ateşi ile kül ettiği geceyi hatırlatıyor.

Çılgına dönmüş olan Adoniram, işçilerini toparlayıp yeniden bir araya getirmek istiyor ve bitip tükenmek bilmeyen felâketlere sebebiyet veren lâvların ağzını kapatmak için oradan oraya koşuyor. Fakat, yakınma ve lanetlemelerden başka bir şey duymuyor. Gerideki her şey artık dağılmıştır. Süleyman, kadere rıza gösterir ve soğukkanlılıkla oturmaya devam eder. Kraliçe de yanında konuşmadan duruyor. Kral, bu dayanılmaz felâket karşısında, hâlâ başında hükümdarlık tacı ve elinde asası ile hiçbir şey olmamış gibi etrafa bakınıyor.

Süleyman büyük misafirine, «Tanrı Jehovalı onu cezalandırdı. Bu kendini beğenmiş yaratığa gösterdiğim müsamahadan dolayı beni de tebamı öldürerek cezalandırdı» dedi.

Kraliçe, «asıl bu kadar insanı bir hiç uğruna kurban eden düşünce suçludur», diye cevap verdi. «Haşmetmeap, bu cehennem ateşi altında siz de hayatınızı kaybedebilirdiniz. Erimiş tunç etrafımızda yağmur gibi yağıyordu».

Kral, «hepsinden mühim olanı siz de orada idiniz. Baal'in kötülük ortağı, bu derece değerli bir hayatı dahi tehlikeye koydu. Gidelim kraliçem, beni yalnız sizin tehlikede olmanız endişelendirir».

Tam bu sırada yanlarından geçmekte olan Adoniram konuşmaları duydu. Hemen önünde de, kendisine kara çalmaktan ve sövüp sayınaktan bitkin hale gelmiş bir grup işçi gözüne ilişti. O anda, Fanor yanına yaklaştı: «Sen büyüksün, felek sana ihanet etti, fakat bu işte duvarcıların hiçbir suçu yoktur» dedi.

Arkasından Amru göründü, o da: «Sen gerçekten büyüksün. Fakat dülgerler gibi herkes işini iyi yapsaydı, sen kazanacaktın» demesine kalmadan yanına Yahudi Metusael yanaştı: «Maden işçileri görevlerini yaptılar. Fakat o yabancı işçiler yok mu!... Bilgisizlikleri ile teşebbüsünüzü tehlikeye soktular. Ama cesaret! Daha büyük bir eser, bu başarısızlıktan intikamımızı alacaktır».

Adoniram, derin bir iç çektikten sonra, «işte hakiki dostları buldum» dedi.

Kötü tesadüflerden kaçmak onun için pek kolay olmadı. Herkes ona sırtını dönüyordu. Neyse ki gecenin karanlığı bu dönekliği kısmen gizliyordu. Bir süre sonra satıhta bulunan kor yığını soğuyarak kızardı. Böylece insanlar yavaş yavaş seçilemez hale geldi. Bu arada, kolu kanadı kırılmış Adoniram'ın gözleri Benoni'yi arıyordu. Büyük bir üzüntü içinde, «o da beni terketti» diye mırıldandı.

Şimdi büyük fırının kenarında yapayalnızdı. Kendi kendina acı acı söylenmeye başladı:

— Ne haysiyet kırıcı bir sonuç. Ciddî ve çalışkan bir insanın, kendisini nankör bir kralın ihtişamına adamasının işte neticesi. Kral beni kınıyor, işçilerim de beni bırakıyor. Ama o

kraliçe, o kadın, evet o kadın da orada idi. Mahcubiyetimi gördü, beni küçümsedi. Buna katlanmak zorunda kaldım. Hepsinden önemlisi, bu derece büyük bir üzüntüye garkolduğum bu anda Benoni nerede? Ben tek başına kalmış lanetlenmiş bir adamım. Benim için artık istikbal kalmamıştır. Ama Adoniram, sen de artık hürriyetine kavuştuğuna sevin. Her zaman kölesi olduğun hürriyeti, bu ateşin içinde ara. Bu düşüncelerle yanmaya yavaş yavaş devam eden ateş nehrinin kenarında ilerlemeye başladı. Lâvlar cesetlerin üzerinde hâlâ titreşiyordu. Menekşe rengine çalan duman, sütunlar halinde yükseliyordu. Böylece ölüm kusan bir maceranın sahnesi gözlerden saklanıyordu. Yıldırımla vurulmuşa dönmüş olan bu dev dehâ, birden toprağa çöküp kaldı. Gözleri, alev alev yanmakta olan ateş hortumuna takıldı.

Herhalde kendisinden iyice geçmiş olacak ki, ateşten buharın parıltılı hareketleri arasından bazen görünen, bazen kaçıp gidiveren fevkalade şekiller hayal ettiğini hissetti. Adoniram'ın kamaşmış gibi olan gözleri, hayal meyal birtakım devlerin kol veya bacakları arasında, her tarafı kaplamış dumanlar ve kıvılcım kümeleri içinde bazen büyüyerek dev bir insan halini alan, bazen de toz haline gelen yaratıklar görünüyordu. Bu çok değişik görüntüler, onun acısını ve ümitsizliğini oyalamaya yetmiyordu. Bununla beraber az sonra bunlar bütün benliğini sarıp kapladılar. Birden, alevlerin ortasından, kendisine adı ile hitap eden ve aksisedalar uyandıran kalın bir ses duyar gibi oldu. Bu boğuk ses, Adoniram adını üç kere tekrarladı.

Oysa, çevresinde kimse yoktu. O, sadece, her tarafı alev alev yanan bu manzarayı doymak bilmeden seyrediyordu. Azıcık kendine gelir gibi oldu:«Halkın sesi beni çağıyor» diyebildi.

Büyük bir gayretle, yönünü değiştirmeksizin bir dizi üzerinde ayağa kalkınak ve ses gelen yere doğru elini uzatmak is-

tedi. Dumanların içinde, alevlerin ortasında gittikçe yoğunlaşan dev büyüklüğünde belirsiz bir insan şekli görür gibi oldu. Etraftaki herşey hareket ediyor ve alev alev yanıyordu. Bu, ışıklı, parıltılı buhar duman karışımı hava içinde yalnız o insan şekli, olduğu yerde duruyordu. Bu şekil gittikçe yakınlaşıyor, daha bir belirginlik kazanıyor, büyüyor ve bütün bunları şaşkınlık içinde seyreden Adoniram, kendi kendine, «bu canlı bronz da acaba nedir?» diye soruyordu.

Hayalet biraz daha ilerliyor, Adoniram onu, kendinden geçmiş halde seyrediyordu. Çok muazzam gövdesinin üstüne kolsuz bir nevi rahip ayin elbisesi giymiş, kolları demir halkalarla süslenmiş, başı bronzlaşmış, yüzü birçok dizilere ayrılarak örülmüş dört köşe bir sakal ile çevrelenmiş... Başına bir çeşit piskopos başlığı geçirmiş, elinde de büyük bir çekiç! Pırıl pırıl pırıldayan gözleri çok yumuşak bir tatlılıkla Adoniram'ın üzerine dikiliyor ve kalın bir bronzun derinliklerinden gelen bir ses ile: «Ruhunu uyandır, ayağa kalk oğlum!» diyor. «Gel, beni takip et! Ben ırkımın üzüntü ve acılarını çok gördüm ve onları içim sızlayarak kabullendim».

— Mahiyetini anlayamadığım madde dışı varlık, söyle bana sen kimsin?

— Senin çok eski geçmişlerdeki dedelerinin dedesinin gölgesiyim. Çalışanların ve de acı çekenlerin ceddiyim. Gel, yanıma yaklaş! Şimdi elimi alnında dolaştıracağım. Ondan sonra, alevlerin içinde rahatça nefes alıp verebileceksin. Geçici güçsüzlüğünden korkma!

Adoniram, birdenbire çok büyük bir hararetin kendisini hiç yakmadan sardığını ve canlandırdığını farketti. Cedlerinin soyundan olan bu kudretli varlık onu peşinden sürüklüyordu. Önündeki bu esrarengiz dost, şimdiden büyük bir kor yığınının içine dalmıştı bile...

Adoniram, «ben neredeyim? Senin adın nedir? Beni nereye alıp götürüyorsun?» diye mırıldandı.

— Dünyanın merkezine!.. Dünyanın ruhunun içine!.. Eski Mısır'ın Hermes, Arabistan'ın İdris adını vermekle şeref duyduğu hepimizin babası olan Hénoh'un ([123]), yeraltı sarayı, bak karşında yükseliyor.

Adoniram, «ey ölümsüz güçler! Ey benim büyüğüm!» diye haykırdı. «Öyleyse siz, gerçekten siz...»

Sanatkâr, «ben senin ceddin, senin üstadın, senin patronunum. Bir kelime ile ben Tübal-Kain'im ([124])».

Adoniram, ulu rehberinin arkasından ilerledikçe, gördüklerinden gittikçe daha çok şüphe etmeye başlıyordu. Hiç hissetmeden, bu bilinmeyen varlığın büyüsüne tâbi oldu. Ruhu, kendisine tamamen hakim olmuş bulunan esrarengiz rehberinin oldu.

İlerledikçe, ılık ve yoğunluğu azalmış bir hava geliyordu. Dünyanın bu iç hayatı, acayip sarsıntılar ve uğultularla dolu idi. Boğuk, fakat düzenli sürelerle tekrarlanan vuruşlar, dünyanın kalbine yaklaşıldığını haber veriyordu. Adoniram, bu vuruşları gittikçe daha fazla artarak hissediyordu. Bir yandan da, sonsuz sahalarda dolaşabilmiş olduğuna şaşıyordu. Bir dayanak yeri arıyor, ama bulamıyordu. Sadece, sessizliğini muhafaza eden Tübal-Kain'in gölgesini gözü kapalı olarak takip ediyordu.

Sayısız torunlara sahip olmuş bir ihtiyarın ömrü kadar kendisine uzun gelen, fakat aslında çok kısa süren bir zaman sonra, uzakta ışıklı bir nokta görür gibi oldu. Bu nokta giderek yaklaştı ve yaklaştıkça büyüdü, büyüdü ve çok büyük bir derinlik kazandı. Bu arada, Adoniram, durmadan gidip gelen ve kendisinin anlayamadığı bir şeyler yapan gölgelerle dolu bir başka dünyayı hayal meyal gördü. Bu gölgelerin üzerinde ra-

hiplerin ayinlerde giydiklerine benzeyen elbiseler ve parlak başlıklar vardı.

Adoniram konuşmak istedi. Fakat sesi göğsünün içine sıkışmış gibi idi. Kendisinin sınırsız bir geçit içinde olduğunu farketti, yeniden derin bir nefes aldı. Etrafta hiçbir duvar ve bölme görünmüyordu. Her taraf göz alabildiğince uzayıp gidiyordu. Önünde çok yüksek sütunlar görüyordu, sütunlar o kadar yüksekti ki, yukarı kısımları görünemiyordu. Tabii bunların taşıdığı tonozlar da farkedilmiyordu.

Birdenbire titrediğini hissetti : Tübal-Kain konuşuyordu.

— Şu anda senin ayakların Kaf Dağı'nın eksenini meydana getiren büyük zümrüt taşının üzerine basıyor. Sen artık cedlerinin yurduna ulaşmış bulunuyorsun. Burada bütünü ile Kain soyundan gelenler hüküm sürer. Kainler, büyük eziyetler çektikten sonra, nihayet bu granitten kalelerin altında hürriyetlerine kavuştular. Buraya Adonai'nin zulmü erişemez. Burada, herkes rahatlıkla bilim ağacının verdiği meyvelerle geçinebilir.

Adoniram, derin bir nefes aldı. O anda kendisine öyle geldi ki, hayatta daima belini bükmüş olan ağır bir yük, ilk defa şimdi omuzlarından kalkmıştı.

Sanatçı, buradaki hayatı açıkça görmeye başlamıştı. Bu yeraltı yapılarının arasında zevkle çalışan insanlar görünüyordu. Madenlerin gürültü çıkaran sesleri her tarafta aksisedalar yapıyor. Buna, fışkıran suların ve rüzgârların sesi karışıyor. Geniş ve acayip atelyelerin üzerindeki muazzam kubbeden maviye kaçan bir ışık selinin çıktığı, sonra da bu ışıkların yere düşerken alacalanarak her yana yayıldığı görülüyordu.

Adoniram, pek mana veremediği zahmetli çalışmalara kendini vermiş bir kalabalığın arasından geçiyor. Dünyanın derinliklerindeki bu aydınlık, bu tanrısal kubbe onu şaşırtıyor.

Tübal-Kain ona, «nasıl yeryüzündeki mâbetlerde sunak varsa, burası da, ateşin ana sunağın bulunduğu yerdir» diyor. «Dünyanın ısısı buradan gelir. Biz, maden buharlarını sıvılaştırdıktan sonra, bunları dünya gezegeninin damarları içine dağıtıyoruz. Bu madenler, senin birçok şeyi göremeyen gözlerin için kamaştırıcı olan bu canlı ışıkları aksettirirler. Kanallardan akıttığımız yedi çeşit maden buharlaşma sırasında havada mine, gök mavisi, erguvan kırmızısı, altın, lâl ve gümüş rengi bulutlar meydana getirir. Sonunda bunlar yeryüzüne maden filizleri ve kıymetli taşlar olarak çıkarlar. Üzerimizdeki kubbe soğudukça, bu iri bulutlar, yakut, zümrüt, Hacıbektaş taşı, firuze ve elmas olurlar. Bu arada, arzın yüzeyi teşekkül eder. Granitleri, çakmak ve kireç taşlarını bu buharlar oluşturur. Bu madenler yeryüzüne yaklaştıkça güneşin tatlı serinliğinde katılaşırlar. Aslında iş yeryüzü insanlarının Tanrı'sı Adonai'ye kalsa, o bir yumurta bile pişirecek gücü bulamazdı. Eğer bizler, madenlerin içinde hapsolup kalmış ateş unsurunu ortaya çıkarıp yeryüzüne göndermemiş olsaydık, orada hayat kalmazdı».

Adoniram kendisine anlatılanları dinledikçe, hem seviniyor, hem de şaşırıyordu. İşçilerin, sıvı halindeki altın, gümüş, bakır ve demir nehirleri üzerinde nasıl çalışabildiklerine, bunları nasıl birbirlerinden ayırıp kanallara sevkedebildiklerine hayretler içinde bakıyordu.

Tübal-Kain, «bütün bu madenler, merkezdeki hararet ile sıvılaştırılmıştır. Şu anda içinde bulunduğumuz yerin hararet, senin madenleri erittiğin fırındakinden tam iki kat fazladır» dedi.

Adoniram, büyük bir ürküntü hissi ile orada nasıl yaşadığına şaştı.

Tübal-Kain tekrar konuşmaya başladı: «Bu ısı ateş unsurunun ruhunun hararetinden gelmektedir. Adonai'nin bütün

hüneri, yeryüzüne bu hararetin bir kıvılcımını yerleştirebilmiş olmasıdır. Bu kıvılcımdan yeryüzü insanını yarattı. Bizler için çok küçük olan bu ateş parçası yeryüzünü ısıtmaya yetti. Fakat, ateşin bu ruhu soğukla mücadeleye devam ediyor. Bu yüzden yeryüzü insanının gücü sınırlıdır. Ayrıca, zamanla bu kıvılcım, merkezî cazibe ile yavaş yavaş çekiliyor. Sizler de bu yüzden ölümlü oluyorsunuz».

Adoniram, yaratılışın bu şekilde açıklanması karşısında kendisini küçümsediğini farketti .

Rehberi devam etti: «Tanrı Adonai, kuvvetli değil anlaşılmazdır. Yüce gönüllü değil kıskanç bir tanrıdır. O ateş unsuruna sırtını döndü ve balçıktan insanı yarattı. Sonra da kendi eserinden ve bu insanlara, ateş unsurunun duyduğu acımadan korktu, onları gözyaşlarına bakınaksızın ölümlü kıldı. İşte bizi ondan ayıran uyuşmazlığın temeli budur. Bütün yeryüzü hayatı ateşten kaynaklanır. Bu ateş de, merkezdeki ateş tarafından cezbedilir. Biz istemiştik ki, cezbedilen bu ateş, bir çember içine alınsın ve dolayısı ile dışarıya şua yaysın. Eğer Adonai bunu engellemese idi, bu insanlar için ölümsüzlük demek olacaktı.

Adonai bu hareketi ile, yeryüzünü her şeye kapalı bir yere tıkamış oldu ve içerdeki cazibenin dışarıya çıkmasını engelledi.

Bunun sonucunda da, insanlar gibi yeryüzü de ölümlü oldu. Evet, dünya da ölmeye mahkûmdur. Nitekim o, şimdiden yaşlanmaya başladı bile. Serinlik, yeryüzünün içine gitgide daha çok işliyor. Bu yüzden bir kısım hayvan ve bitki çeşitleri tamamen yok olmuş bulunuyor. Irklar azalıyor, hayat süresi kısalıyor. Kuruyan ve yavaş yavaş donmaya yüz tutan

yeryüzü, artık bugün yedi temel maddenin içinden beşten fazlasını alamıyor (II), ([125]).

Güneş de sararıyor. O da, beş altı bin yıl içinde sönmek zorunda kalacaktır.

Ey Oğlum! Bu sırları sadece benden öğrenmekle kalma! Şimdi bir de atalarının ağzından dinle!»

VII. Yeraltı Dünyası

Adoniram rehberinin arkasında, her tarafı zümrütten olan bir yere girdi. Etraf tatlı tatlı parıldayan bir ateşle aydınlatılmıştı. Bütün çevre, yaprakları küçük alev dilciklerinden oluşan acayip çiçekler ile süslenmişti. Gölgelik vazifesini ışıklar saçarak yapan ağaçların şenlendirdiği bahçeye benzer bir yere girdiler. Madenin çiçek ve ağaç şeklinde göründüğü bu bitkiler, kıymetli taşlar gibi ışıklar saçtığı gibi, çok hoş amber, reçine ve günlük kokuları da çıkarıyorlardı. Bu yeraltı dünyasının gülleri sayılan zincifreleri canlı tutan neft ırmakları kıvrıla kıvrıla akıyordu. Etrafta, bu pek kuvvetli tabiatın mikyaslarına uygun büyüklükte heykele benzeyen ihtiyarlar geziniyorlardı. Bu arada Adoniram'ın gözü, bir gölgelik altında kutsal âyin elbiseleri diken yine heykellere benzeyen dev gibi insanlara takıldı. Böyle manzaraları, o vaktiyle Lübnan'daki mağaralarda da görmüştü. Bir an, artık yeryüzünden yok olup

---

(II) Bu efsanelerin istinat ettiği olaylar, yalnız doğululara has değildir. Bunları ortaçağın Avrupalısı da tanımıştır. Bu konuda, Lapeyrière'nin «Prédamites Tarihine», Klimius'un «I'Iter Subterranem»üne, «Kabbale» lere ve eski kimyasal hekimliğe ait belgelere başvurulabilir. Bu bakımdan, acayip gibi görünen bu uzun hikâyeye şaşmamalıdır. Bu efsanelerin benzerlerine, «Talmud»da, yeni Platoncuların eserlerinde, Kuran'da ve Cantedbury başpiskoposunun yeni tercüme etmiş bulunduğu «Hénoch» adlı kitapta da rastlanılır.

gitmiş Hénochia hükümdarlarını düşündü. Onların etrafını saran ve tufanla birlikte kaybolmuş bulunan köpek başlı maymunları, gülümseyen esrarlı sfenksleri, kanatlı kartal başlı aslanları aklından geçirdi. Burada gördüğü insanlar çok başka türlü idiler. Hepsi aynı zamanda hem erkek, hem kadındı. Bir kısmı ellerinin üzerinde âbide büyüklüğünde tahtlar taşıyordu. Bu tahtların üzerinde uyuyor gibi hareketsiz duran Âdem'in oğulları rüyalarında bir şeyler bekliyormuş gibi idiler.

Bütün eski hükümlarların önünden geçmekte olduğunu farkeden Adoniram, adımlarını biraz ilerisinde duran bembeyaz muazzam bir taşa doğru çevirdi, ayağını bu taşa koymak üzere iken, Tübal-Kain, «dur!» diye haykırdı.

«Biz şu anda Serendib ([126]) taşının tam altındayız. Şimdi dünyaya ilk gelen insanın, yeryüzünde kimsenin bilmediği mezarının üstüne basacaksın. Âdem, kendisini ateşten koruyan amyant kayasından yapılmış bu kefenin içinde uykuya dalmış bulunuyor. O, ancak dünyanın son gününde ayağa kalkacaktır. Onun esir durumda bulunan bu mezarı bizim fidyemiz oluyor. Bak dinle! Hepimizin babası seni çağırıyor».

Kain, çömelmiş vaziyette idi. Kalkıp doğruldu. İnsanüstü bir güzelliğe sahipti. Gözleri kederli, dudakları soluktu. Hemen hemen çıplak idi. Endişeli bir ifade taşıyan alnının etrafında, hükümdar tacı gibi altından ve kıymetli taşlardan yapılmış bir yılan dolanıyordu.

«Yorgunluktan bitkin kalmış başıboş çocuk! Uyku ve ölümün seninle olmamasını isterdim. Oğlum! Sen çok hünerli ama ezilmiş bir ırkın neslindensin. Sen benim yüzümden acı çekiyorsun. Havva, anam oldu. Işık meleği İblis, onun göğsünün içine bana hayat veren kıvılcımı sokuverdi. Âdem balçıktan yaratılmış esir bir ruhun emanetçisi idi. Beni bakıp bü-

yüttü. Eloimlerin (III) '([127]) çocuğu, Adonai'nin ilk yaptığı işleri beğeniyordum. Bu yüzden, kaynağı bende olan tanrısal düşünme şeklini, bilgisiz ve güçsüz insanların hizmetine verdim. Âdem'in yaşlı günlerinde de onu ben besledim. Daha emekleme çağımda iken de, kardeşim olacak Habil'in beşiğini salladım. Ama, yazık! Ne yazık!...»

«Dünya insan öldürmeyi öğrenmeden önce, ben insanı yaşadığına pişman eden iyilik bilmezliği, haksızlığı, üzüntüyü ve acıyı tanıdım. Durmaksızın çalışarak, topraktan gıdamızı sökmeye yarayan sabanları icat ettim. Onları bolluğa kavuşturduktan sonra da, Eden'i yeniden ortaya çıkartarak kendimden bir fedakârlık yaptım. Ne büyük bir haksızlık! Âdem beni sevmiyordu. Havva, beni dünyaya getirdiği için cennetten kovulduğunu daima hatırlıyor ve hep menfaat için çarpan kalbini sadece Habil'e adıyordu. Habil ise, üstüne titrenen o, beni küçümsüyor ve bir hizmetkârı gibi görüyordu. Adonai de onunla birlik idi. Artık daha fazlasına ne gerek vardı? Ayrıca, onun kendisini kralı saydığı toprakları ben alın terimle sularken o, okşanan bir insan olarak, yalancıçınarların altında uyuklayarak sürüleri otlatıyordu. Şikâyetçi idim. Ana ve babamı, Tanrı'nın hakseverliğine çağırıyordum. İlk tohumunu benim bulup çıkarttığım ilk buğday demetini bile ellerinin tersi ile geri çevirdiler. Bunu gören Adonai de, üstün ve yaratıcı kabiliyetlere önem vermez oldu. Gücü ve iktidarı, başkalarını ezme hakkı ile birlikte, basit ve bayağı kafalara verdi. Gerisini sen zaten biliyorsun. Ama senin bilmediğin şu var: Adonai beni bir yandan kısırlığa mahkûm ederken, beni büyük bir aşkla seven kız kardeşim Aclina'yı da Habil'e eş olarak verdi ([128]). Ateş unsurunun evlâtları olan perilerinin yahut Eloimlerin çocuklarının, balçıktan halkedilmiş Adonai'nin oğullarına karşı ilk çatışması buradan çıktı.

(III) **Eloimler**: Mısırlıların, «Amonlu Tanrılar» dedikleri ilkel tanrılardır. İran ananelerine göre, Adonai veya Jehovah (İbranilerin Allah'ı), Eloimlerin birisinden başkası değildir.

Evet! Habil'in meşalesini ben söndürdüm. Âdem de, onun yeniden ortaya çıktığını, Seth'in arkasındaki kuşaklarda gördü. Ben de, suçumu bağışlatmak için, bundan sonra Âdem'in çocuklarının koruyucusu olmaya karar verdim. Bugünkü, bütün bilimleri ve sanayii, bu yüzden bizim ırkımıza borçludurlar. Fakat bütün bu gayretlerim boşa çıktı. Onları bilgi sahibi ederek kendilerini dizginlenemez bir hürriyete kavuşturdum. Bütün bunlara rağmen Adonai, beni affetmedi. Bana uydurma bir suç isnat ettirdi. Ben kilden yapılmış bir küpü kırmış olmak gibi bağışlanmaz bir suç işlemiştim! O ki, tufanın suları içinde ne kadar insan boğmuştu. Bu yetmiyormuş gibi, daha sonra ne kadar çok sayıda zorba hükümdarın onların başlarına geçmesine sebep olmuştu».

O sırada, mezarın içinden Âdem'in konuştuğu duyuldu. Derinlerden gelen ses: «Dünyaya, insan öldürmeyi sen öğrettin. Allah senin döktüğün kanın peşini bırakmadı. Bu yüzdendir ki, Jehovah, insanları kendi çıkarları için kurban eden din adamlarını, arkasından din adamlarını ve askerleri feda eden kralları ortaya çıkardı. Bir gün de, bütün halkı, din adamlarını ve hatta kralları mahvetmek için imparatorları meydana çıkaracaktır. Gelecek nesiller, bunlar Kain'in oğullarıdır, diyeceklerdir».

Havva'nın oğlu ümitsiz bir şekilde başını salladı:

— Duyuyorsun, o da beni asla bağışlamadı, diye haykırdı.

Derinlerden gelen ses tekrarladı: «Evet, asla!» dedikten sonra inilder gibi devam etti: «Habil! Habil oğlum! Habil! Erkek kardeşini ne yaptın?»

Bu seslerin aksisedası Kain'i yere yuvarlamaya yetti. Umutsuzluk içinde çırpınıyor, yüreği parçalanıyordu.

Bu Kain'in daimi olarak çektiği işkencedir. Çünkü o kan döktü.

Bütün bu söylenilenlerden ve manzaradan çok duygulanmış olan Adoniram, ne diyeceğini bilemedi.

Hénoch başındaki yüksek tacı sallayarak, «ben başka şeyler de yapmıştım. İnsanlar başıboş sürüler gibi yaşıyorlardı. Ben onlara taşları yontmayı, binalar yapmayı, şehirler kurmayı öğrettim. Onlara, benim Hénochia şehrimde bir millet bıraktım. Bu sâyededir ki, Süleyman sana bir mâbet yaptırabildi. Ama o mâbet onun sonu olacaktır. İbranilerin Tanrısı, senin ellerinden çıkan eserle benim üstün gücümü artık anladı».

Adoniram o anda Hénoch'u gördü. Örülmüş uzun bir sakalı vardı. Kırmızı şeritler ve yıldızlarla süslenmiş tacının tepesi akbaba gagası şeklinde idi. Saçlarına bağlanmış saçaklı iki şerit gömleğinin üzerine sarkıyordu. Bir elinde krallık asasını, diğerinde bir gönyeyi tutuyordu. Çok uzun boylu babasını geçiyordu. Yanıbaşında İrad ve Maviael yer almışlardı. Başlarında gösterişsiz şeritler, kollarında halkalar vardı. İrad, çeşmeler inşa ederek suları muhafaza etmeyi sağlamış, Maviael de, sedir ağaçlarını keserek kereste yapmayı bulmuştu. Bu arada, omuzunda çok güzel bir harmani taşıyan Mathusael'in yanlarına geldiğini farketti. O, yazıyı icat ettiği gibi, İdris'in toprağa gömdüğü «Tau» kitabelerini de eline geçirmişti. Zırhlı göğsünün üzerindeki parlak kemerinde, işçileri bir araya getiren sembolik «T» şekli ateşten çizgileri içinde parıldıyordu.

Biraz ileride, kolları katlanmış gibi duran kanatlarla örtülmüş Lamech görünüyordu. Kanatlardan çıkan iki uzun el, önünde çömelmiş olan iki gencin başına dayanıyordu. Adoniram'ın Lamech'in mütebessim yüzünü seyrettiği sırada, Tübal-Kain demir talıtı üzerindeki yerini almıştı. Oradan Adoniram'a seslendi:

— Babamın mukaddes yüzünü görüyorsun. Onun saçlarını okşadığı gençler, «Ada»nın çocuklarıdır. Jabel onlara, çadır kurmayı ve deve derisi dikmeyi öğretti. Kardeşim Jübal,

sinnor ve harp gibi müzik aletlerinin yaylarını gerdi ve bunlardan ahenkli sesler çıkartabildi. Bu sözlerin bitiminden hemen sonra, uzaktan Jübal'in akşam esintisi gibi tatlı sesi geldi :

«Lamech ve Sella'nın oğlu, sen insanlarm hepsinden daha büyüksün. Sen cedlerinin hükümdarlığını sürdürüyorsun. Savaş ve barışı dünyaya sen öğrettin. Sıvı madenleri sen yoğunlaştırdm, onlara sen boyun eğdirttin. Demirhaneye ilk alevi sen verdin. Onlara, altın, gümüş, bakır ve çeliği vererek, bilimin ne olduğunu gösterdin. Bu altın ve gümüşler, onları kuvvet ve kudretin zirvesine çıkartacaktır. Böylece altına tapar olacaklar, dolayısı ile de Adonai'den intikamımız alınacaktır. Tübal - Kain için ne büyük mutluluk ([129])!» diye haykırdı.

Bu haykırışa, uzaklarda çalışanların hep birlikte çıkardıkları tasvip sesleri cevap verdi. Yeniden çalışmalarına hemen başladılar. Çekiç sesleri, ölümsüz işyerlerinin kubbesi altında aksisedalar yapmaya yine devam etti. Adoniram, bu yeraltı işçi dünyasından gurur duyduğumu hissetti.

Tübal - Kain ona, «Eloimler ırkının has evlâdı!» dedi. «Cesaretini topla. Senin mutluluğım kölelikte değildir. Senin ataların sanayii yaratmışlardır. Bu yüzden de ırkımız kıskanılmış ve düşman görülmüştür. Bizim ırkımız bunlara iki bin yıl karşı koymuş, vuruşmuştur. Ama neticede bizi yok edememişlerdir. Çünkü biz ölümsüz yaratılıştayız. Evet, bizi yendiler. Çünkü Havva'nın kanı, bizim kanımıza karışmıştı. Bizimle senin cedlerin aynıdır. Bizim ırkımız tufanın sularından korunabildiler. Jehovah bizim felâketimizi ve yok olmamızı sağlamak için, tufan sularını gökyüzünün haznelerinde biriktiriyordu. Ben ateşi imdadımıza çağırdım. Ateş cereyanlarını yeryüzüne doğru gönderdim. Alevler, benim isteğimle taşları eritti ve bize barınak olan geçitleri açtı. Bu yeraltı geçitleri, Memfis şehrinin yakınlarındaki Gizeh ovasında nihayete eriyordu.

Bu geçitleri, suların kaplamasından korumak için büyük ırkımızı bir araya topladım. Bizim ellerimiz, dünya varoldukça duracak olan çok büyük bir piramit dikti. Taşların arasına hiçbir şey geçirtmeyen bitüm asfaltı koydurttum. Bunun içine girmek için küçük bir kapı ve dar bir koridor yaptırdım. Başka da hiçbir açık yer bırakmadım. Bu küçük kapıyı da, eski dünyanın son günü olan tufanda, ben kendim duvarla ördüm.

Yeraltı barınakları, kayaların içine oyuldular. Barınaklara bir uçurumun kenarından inilerek gidiliyordu. Barınaklar, suyun bulunduğu bölgeye yakın olan bir geçit boyunca sıralanmışlardı. Tufan geçtikten sonra, insanları ve hayvanları susuz bırakmamak için, çekilen suları bir nehir içine kapattım. Bu nehrin kıyılarına da, madenlerin sürtüşmesi ile aydınlatılmış büyük meyve bahçeleri yaptırdım.

Kain soyu işte buralarda barındı. Sular çekilip kendi yataklarına döndüğünde, güneş ışığını yeniden görmek için, atlattığımız sıkıntıları yeniden çekmek gerekti. Fakat yollar çok tehlikeli idi. İçerdeki iklim insanı yok ediyordu. Gidiş ve dönüş süresince ırkımız çok zayiat verdi, onları birer birer bırakmak zorunda kaldık. Sonunda, kız kardeşim Noema'nın oğlu ile yalnız ben bu güçlüklere göğüs gererek hayatımızı sürdürdük.

Piramitten yeryüzüne çıkınca gördüğüm değişiklik beni şaşırttı. Her taraf çöl gibi olmuş. Cılız ve kavruk hayvanlar, gelişmemiş bitkiler, solmuş bir güneş, şurada burada üzerinde sürüngenlerin zorlukla dolaştıkları çamur ve balçık yığınları. Birdenbire, dondurucu bir soğuk ve «miyazma»larla yüklü bir rüzgâr göğsüme saplandı.

Nefesimin tıkanması ile birlikte bu buz gibi pis havayı öğürerek çıkardım. Ama, ölmemek için tekrar içime çekmek zorunda kaldım. Fakat damarlarımda soğuk bir zehirin dolaştığını hissettim. Gücüm ve kuvvetim tükeniyor, bacaklarım

bükülüyor, her yanımı bir ürperme ve titreme kaplıyor, başımı koyu bir karanlık sarıyordu. Dünyanın iklimi çok değişmiş, toprak soğumuştu. Artık canlıları yaşatacak yeterli harareti kalmamıştı. Kendimi, denizden çıkartılıp kumların üzerine atılmış bir yunus balığı gibi hissettim. Anladım ki son dakikalarım gelmişti.

Çok büyük bir korunma içgüdüsü ile kaçmaya gayret ettim. Dönüşte pramitin altına girdiğim sırada kendimi kaybettim. Böylece, piramit benim mezarım oldu. Ateşin cezbettiği ruhum, ecdadımın ruhlarını bulmaya gitti. Oğlum yetişkin çağa gelmişti. Ama, gelişmesi durmuştu.

Oğlumun da alınyazısı, ırkımızın kaderine tâbi oldu. Nuh'un ikinci oğlunu Oham'ın (IV) karısı, bütün insanoğullarından daha güzel buldu ve kendisi ile ilişkide bulundu([130]). Neticede bu kadın, Nemrud'un babası olan, ırkına avlanma sanatını öğreten, Babil şehrini kuran Kous'u dünyaya getirdi. Daha sonra Babil kulesini kurmaya kalktı. O zaman Adonai, Kain'in kanını tanıdı ve ona zulmetmeye başladı. Nemrud'un ırkı bir daha dağılmak zorunda kaldı. İşte bu oğlumun sana vereceği fikirler ve tavsiyeler, senin üzücü ve acıklı işini sana en iyi bir şekilde tamamlattıracaktır».

Adoniram, büyük bir merakla etrafında Tübal-Kain'in oğlunu aradı. Fakat göremedi. Tübal-Kain yeniden söze başladı:

— Ateşin ruhlarının hükümdarı olan onu sen asla göremeyeceksin. Benim oğlumun ruhu görünmez. Çünkü o tufandan sonra ölmüştür. Onun bedeni dünyaya aittir. Onun soyundan gelen herkes de böyle olacaktır. Adoniram, senin şu

(IV) Bu kadın, Talmud ananelerine göre, tanrısal menşeli bir ruhu ayartarak, üstün kabiliyetli bir ırkın, insanların kanına karışmasına sebep olmuştur. Aslında bu kadın Nuh'un karısıdır. Bakınız Villars Manastırı piskoposunun «Gabalis'in Hikâyesi» adlı eserine.

anda nefes alıp verdiğin bu alevli hava içinde baban dolaşmaktadır... Evet, baban. Tatlı, yumuşak bir öpücük gibi bir sesle tekrar senin baban, dedi. Gözyaşlarına hakim olamayan Adoniram arkasını döndü. Tübal-Kain devam etti:

— Üzülme, o benden daha mutludur. O seni beşikte de olsa gördü. Ayrıca, şu anda senin bedenin dünyaya ait olmadığı için, o seni görebiliyor ve daha da mutlu oluyor. Haydi şimdi oğlumun sözlerini çok büyük bir dikkatle dinle. Tam o esnada görünmeyen bir yerden gelen ses:

— Bizim üstün kabiliyetli ırkımızın ölümlü insanları arasından yalnız ben dünyayı tufandan önce ve sonra gördüm. Bir oğlum olacağına inanıyordum. Yaşlanmış dünyanın dondurucu karayeli göğsümü sıkıştırıyordu. Bir gece Tanrı bana göründü.

«Bir erkek çocuğun olacağını ümit edebilirsin»dedi.

Bilinmeyen bir dünyada tek başıma kalmıştım. Tecrübesizdim. Çekinerek:

«Ulu Tanrım, korkuyorum» diyebildim. Yeniden söze başladı:

«Bu korku, senin kurtuluşun ve ahiret mutluluğun olacak. Sen ölmek zorundasın. Senin ismini insanlar bilmeyecek. Bir erkek çocuğun dünyaya gelecek, fakat sen onu göremeyeceksin. Onun soyımdan, yeryüzünde gökteki yıldızlardan daha çok insan dünyaya gelecek. Dev insanların son nesli, artık senin soyumun vücudunu küçülttüm, senden sonra gelecekler zayıf ve güçsüz doğacaklar. Hayatları kısa, nasipleri de yalnızlık olacak. Üstün kabiliyetlerin ruhu, değerli kıvılcımlarını muhafaza edecek, ama bu da onlara bir işkence olacak. Onlar yine bu insanlardan üstün kişiler olarak hep onların iyiliklerini dileyecek, fakat bu insanları küçümsemelerinin neticelerine de katlanacaklar. Böylece, onlar sadece mezarlarında

üstünlüklerini farkedecekler. Dünya yüzünde kaldıkları sürece, kendilerine verdiğim değeri bilemedikleri için buruk bir his duyacaklar. Kuvvetlerini onların mutluluğu için kullanmaya çalışacaklar. Bu insanların uğrayacakları sıkıntıları önceden bildirmek isteyecekler. Ancak, bunların değersiz ve zorba yöneticilerine söz anlatamayacaklar. Ruhları bakımından üstün olmakla beraber, bu ahmak kalabalığa akıl veremeyecekler. Çocuklarına ün sağlayamayacak ve bundan üzüntü duyacaklar. Onlar büyük zekâdan, bilginin meşalelerinden, sanatın ışıklarından, hürriyetin vasıtalarından yararlanamayacaklar. Sadece kul ve köle olarak yalnızlıklarını duyacaklar. Aralarında tek tük müşfik olan kalplerde çekememezliklerle karşılaşacaklar. Onların enerji ve iyilik dolu kalpleri başkalarına fayda vermek uğruna kötürüm olacak. Birbirlerinin değerini hiç bilmeyecekler».

«Merhametsiz Tanrı» diye haykırdım. Demek herşey bir tarafa, bir de hayatları kısa olacak ve ruhları bedenlerinden ayrılacak.

— Onlar, hep hayal kırıklığı içinde olacaklar. Zaman zaman kendilerine yeni bir canlılık verilecek, bu sebeple ümide kapılacaklar. Ne kadar çok çalışırlarsa, o kadar iyilik bilmez olacaklar. Etrafa zevk ve sevinç katacaklar, ama bütün dert ve acıları da üstlerine alacaklar. Benim Âdemoğlundan çektiğim sıkıntı, artık onların omuzlarına çökecek. Fakirlik peşlerini hiç bırakmayacak. Dehâları, bütün çalışmaları, sanayileri ve kollarının kuvvetleri, hep boşuna harcanmış olacak[131].

Jehovah, «bunları öğrenince kalbim paramparça oldu, beni baba yapan geceyi lanetledim ve oracıkta son nefesimi verdim» dedi. Ve bu ses, arkasında uzun bir iç çekiş izi bırakarak kesildi.

Tübal-Kain yeniden konuşmaya başladı: «Onu gördün ve sözlerini duydun. Böylece, aslımızın ne olduğunu öğrendin. Biz dehâmızı iyilik yapmak için kullandığımız halde, balçıktan

halkedilmiş bu insanlar bizi lanetlemekten başka bir şey yapmadılar. Biz onların gözünde fenalığın ruhları olan kötü tanrılarız. Ey Kainlerin en genç oğlu! Sen de alınyazını göreceksin. O yazıyı, hiçbir şekilde sarsılmayacak bir baş üzerinde taşı. Senin sebatından ve gücünden onların kıskanç tanrısı yere vurulmuş olsun. O küçük insanların önünde daima büyük ve kuvvetli olacaksın. Seni ölmek üzere iken görüp aldım. Senin fazilet ve üstün kabiliyetini korumak istedim. Oğlum! Bizlerin ateşin ruhundan gelen kuvvetimiz senin yardımcın olacaktır. Sakın cesaretini kaybetme! Hiçbir şeyden de çekinme! Sen o kıskanç Tanrı Adonai'nin sadık hizmetkârı olan Süleyman'ın mahvedilmesi için yaratılmışsın. Senden yepyeni ve çok kudretli bir nesil gelecektir. Bizim ırkımızın değerini o nesil ve o neslin önderi olacak senin oğlun yaratacaktır. İlerdeki bütün büyük kralların atası o olacaktır. Senin artık dünyada olmayacağın bir zamanda, senin nesillerin, senin isminin altında bir araya geleceklerdir. Birbirlerine çok bağlı olan bu insanlar, onların krallarının kör kudretini gözden düşüreceklerdir. Haydi oğlum! Şimdi git, alnında yazılanları derhal yerine getir!»

Adoniram, bu sözlerden sonra hafifçe doğrulup kalktığını hissetti. Bir maden bahçesinin ortasında bulunduğunu gördü. Işıktan ağaçlar, parıldayan çiçekler, hiç görülmemiş büyüklükteki insanların çalıştığı muazzam atelyeler arasında idi. Önünden, altın, gümüş, kadıniyom, civa ve neftten ırmaklar, süratli bir şekilde göz alacak ışık izleri bırakarak akıyorlardı. Irmakların süratli akışından, bulunduğu yerde bir yıldız hızı ile yol aldığını anladı. Sonra, yavaş yavaş her şey kararda, nihayet cedlerinin yurdu, ona kararmış bir göğün ortasında hareketsiz duran bir gezegen gibi göründü. Birden yüzüne bir serin rüzgâr çarptı, arkasından bir sarsıntı hissetti. Etrafına bir göz attı ve kendisini gecenin karanlığında hâlâ kızılımtrak bir ışık yansıtan, yarı soğumuş lâvlarla çevrili tunç denizinin döküm kalıbının kıyısındaki kum üzerinde yatar buldu.

Gözlerini açınca, kendi kendine galiba bir rüya, dedi. Öyleyse, gerçek olan tek şey, umutlarımın kaybı, tasarılarının yıkılışı ve güneşin doğuşunda beni bekleyen şerefsizlik!

Fakat, biraz önceki manzara, büyük bir açıklıkla önünde yeniden göründü. O anda, duyduğu şüpheden de şüphe etmeye başladı. Gözlerini kaldırınca, önünde durmakta olan Tübal-Kain'in kocaman karaltısını tanıdı. Birden kendini tutamayarak, «ateşin dehâsı! Yeraltının dipsiz derinliklerine beni tekrar götür. Toprak, yüz karamı gizlesin» diye haykırdı.

Karaltı, «benim nasihatlerimi böyle mi dinledin?» diye cevap verdi. «Boş sözlere gerek yok. Gece sona eriyor. Birazdan Adonai'nin parıldayan gözü dünyayı yeniden dolaşmaya başlayacak. Acele etmek lâzım».

«Cesaretini kaybetmiş oğlum! Bu kadar tehlikeli bir anda seni bırakacak mıyım zannediyorsun? Korkuyu üzerinden at. Senin döküm kalıpların dolmuştur. Bak, erimiş maden, yüksek hararete pek dayanıklı olmayan fırının ağzına baskın yapmış. Taşan kısım, kenarlardan fışkırıp gitmiş. Sen bunun bir çatlak veya yarık olduğuna hükmettin. Muhakemeni kaybettin, üstüne su döktün. Bu yüzden erimiş maden huzmesi bir yıldız şeklini aldı».

— Peki, ya döküm havuzunun kenarlarına yapışmış bulunan bu döküm çapakları nasıl temizlenecek?

— Döküm demir gözeneklidir. Harareti demirden daha az geçirir.

Bir döküm parçasını eline al. Onu bir ucundan ısıt. Diğer ucunu soğut, sonra ağır bir şeyle üzerine vur. Parça, tam sıcakla soğuğun birleştiği noktadan kırılacaktır. Topraklar ve billurlar için de aynı şey varittir.

— Yüce rehberim, söylediklerinizi tam olarak yerine getireceğim.

— Elbette! Ben de iyice düşünerek sana tavsiyelerde bulunuyorum. Senin havuzun henüz yanmaktadır. Soğumaya geçince kenarlarından taşacak ve çapaklara çekiçle vurulunca bunlar ayrılacaktır.

— Buna çok büyük bir güç ister.

— Evet, büyük bir çekiç ister. Hem de, Tübal-Kain'in bizim fabrikalarımızdan çıkan maden köpüklerine bir akış yolu vermek için Etna Dağı'nın kraterini açarken kullanmış olduğu çekiç gibi bir çekiç.

Adoniram o anda önüne düşen bir demir parçasının gürültüsünü duydu, eğildi ve ayaklarının dibinde durmakta olan kocaman çekici yerden aldı. Çekiç tam da eline göre idi. Adoniram rehberine minnettarlığını ifade etmek istedi. Fakat karaltı artık kaybolmuştu.

Kısa bir süre sonra şarkılarında kendi seslerini dinleyen kuşlar, Adoniram'ın çekiç seslerinin gürültüsünden kaçışmaya başlamışlardı. Havuzun kenarları üzerine durmaksızın tekrar tekrar vurmaya devam eden Adoniram, böylece günün doğuşundan önceki derin sessizliği de bozmuş oldu.

Bu oturum, sayıları her gün biraz daha artan dinleyicilere çok tesir etmişti.

Doğu'nun insanlarını her zaman yakından ve içten ilgilendirmiş olan Kaf Dağı'ndan bu arada bol bol söz edildi ve sonra da dağılındı.

Bana gelince, bu hikâye benim için, «Ene»nin cehenneme götürülüşü kadar normal bir olay idi.

VIII. Siloe Çamaşırhanesi

Meddah anlatmaya tekrar başladı :

Bitinye'nin inişli çıkışlı yolu üzerine, Tabor'un sabah gölgesini yansıttığı saatler idi. Gökyüzünde, sabahın aydınlığına ayrı bir renk katan yarı şeffaf birkaç beyaz bulut görünüyordu. Çiğ, çayırları gök rengine boyamıştı. Hafif serin esinti, yapraklar arasında çıkardığı sesler ile, Moria ([132]) yolu boyunca uzanan ağaçların üzerlerindeki kuşların şarkısına eşlik ediyordu. Bu noktadan, uzaktaki Sedron deresinin köprüsünü aştıktan sonra Siloe çamaşırhanesinin suyunu sağlayan ırmağın kenarına varmış bulunan rengârenk elbiseleri içinde bir kadın topluluğunun ilerlediği görülüyordu. Arkalarından bir tahtırevanı taşıyan sekiz Nubyalı ile adamakıllı yük vurulmuş iki deve başlarını sallayarak geliyordu.

Tahtırevanın içi boştu. Zira Saba melikesi, gün ağarırken, yanındaki hizmetkârlar ile birlikte, Kudüs'ün dışındaki çadırlarından çıkmıştı. Kırların güzelliğinin zevkine daha iyi varmak için yürüyerek gitmeyi tercih etmişti.

Çoğu genç ve güzel olan hizmetkârlar, kraliçelerinin çamaşırlarını yıkamak için çeşme başına gidiyorlardı. Dadısı ile birlikte önde giden kraliçe, etrafındaki kadınlar kadar sade giyinmişti. Yürüyüş boyunca da, dadısı ile gevezelik etmişti. Dadısı :

«Sizin gösterdiğiniz sebep ve deliller, bana pek yeterli gelmiyor. Bu evlilik bana çok tehlikeli bir çılgınlık gibi görünüyor. Hem şunu da söyleyeyim, karşımızdakilerin hatası bağışlanabiliyorsa, bu biraz da bağışlamanın verdiği zevktendir», diyordu. Kraliçe :

— Ne ibret alınacak bir ahlâk dersi. Bu sözlerinizi kâhin Süleyman duysa....

— Öyle ya, ilerlemiş yaşına bakmadan, Sabalıların biricik goncasını eline geçirmek için can atacak kadar kâhin ...

— İnsan pohpohlamasını bayağı biliyorsun. İyi kalpli Sarahil, bu sabah yine çok becerikli laflar ediyorsun.

— Zorlukla yatışmış sinirlerimi ayağa kaldırmak mı istiyorsunuz? Ben diyecektim ki...

— Söyleyin öyleyse.

— Farzedelim ki siz Süleyman'ı sevdiniz. Bunu zaten hak ettiniz ya! Genç kraliçe:

«Ben de bilemiyorum. Bu konuda kendi kendimi ciddî olarak sorguya çektim. Yalnız iyice inanıyorum ki, kral da bana karşı ilgisiz değildir».

«Buna hakikaten inansaydınız, bu kadar tedirginlikle durumu incelemeye kalkışmazdınız. Hayır, ben biliyorum. Siz siyasî bir ittifak tasarlıyorsunuz. Bu yabancı insanların ahlâk kaidelerinin çorak yollarına çiçekler atıyorsunuz. Süleyman bütün komşu devletleri olduğu gibi, sizin devletinizi de kendisine tâbi tutarak hükümdarlığınızı kabul etti. Siz, kendinize köle olacağını zannettiğiniz bir hükümdara eş olunca, bu ülkeleri de hürriyete kavuşturacağınızı hayal ediyorsunuz. Fakat dikkatli ve çok uyanık olun.

— Korkacak ne var? O beni taparcasına seviyor.

— O, istediğini elde edebilmek ve kendisini size beğendirebilmek için, hakiki kişiliğini ve hislerini sizden saklıyor. Her hareketi bence sun'î. Süleyman içten pazarlıklı, donuk ve gözü çok yükseklerde olan bir insan.

— Peki, o dünyanın en büyük kralı ve mensubu olduğum «Sem» ırkının en kıymetli evlâdı değil midir? Bu dünyada, bana ve «Hémiarite»ler soyuna, gelecekte bizim yerlerimizi dolduracak olan çocukları verecek ondan daha lâyık bir kral bulabilir misin?

— Bizim atalarımız olan Hémiarite soyu, sizin aklınızın ermeyeceği kadar yüksek bir ırktır. Yeryüzündeki insanlara hükmeden «Sem» in çocuklarını görmüyor musun? Hem bir şey daha söyleyeyim. Ben ilahî ilhamlara çok inanırım. Onlardan gelen haberlerle iktifa ederim. Başka bir şey aramam. Bana göre, sizin mukadderatınız henüz tekemmül etmiş değildir. Kocanızı bulduğunuza dair hiçbir işaret görünmemiştir. Kutsal kuş, sizi koruyan ölümsüz kudretin iradesini hâlâ yansıtmadı.

— Benim mukadderatım bir kuşun iradesine mi tâbi olacak?

— Evet, zekâsı hiçbir canlıya benzemeyen tek bir kuşun. Din adamımız bana söyledi: Bu kuşun ruhu ateşin unsurundan meydana gelmiş. Onun için bu kuş asla bir yeryüzü hayvanı değildir. O üstün kabiliyetli varlıkların bir mensubudur. Belkıs:

— Demek ki, Süleyman onu beyhude yere kendisine alıştırmaya uğraşmış ve ona gereksiz olarak kolunu veya elini uzatmış.

— Çok endişe ediyorum: Bu kuş Süleyman'ın yanında hiç rahat değil. Hatta daha ileri gideyim, çok huzursuz. İnsanlar hayvanları hakimiyetleri altına almaya başladıkları zaman bu kuşun ırkı yok olmuş. Zira, bunlar balçıktan halkedilmiş insanlara asla boyun eğmemişlerdi. Onlar yalnız, kökeni ateş olan tanrısal güçlere itaat ederlerdi. Süleyman ise, Adonai'nin balçıktan halkettiği bir ırktandır.

— Ama, yine de bana itaat ediyor.

Sarahil, Süleyman'ın bu davranışlarının gerçek olmadığını anlatmak isteyen bir tavırla başını sallayarak gülümsedi. O kraliçenin dadısı idi ama, Hémiarite'lerin bir prensesi, hem de aynı zamanda son kralın yakın bir akrabasıydı. Tabiat ilimleri konusunda da kendisini hayli yetiştirmişti. Bu sebeple büyülü kuşun ihtiyatlı ağırbaşlılığına çok önem veriyordu.

Sarahil, «kraliçe kızım», diyerek cevap verdi. «Sizin bu genç yaşınızda bilmemeniz gereken şeyler vardır. Bunları bizim kızlarımızın evlenmeden önce öğrenmemeleri gerekir. Bu kaideler, uzun tecrübelerden geçtikten sonra atalarımızdan bize miras kalmıştır. Şunu bilmeniz yeter ki, Hüd-Hüd, bu ünlü kutsal kuş ancak ve sadece Saba melikesine ve onun ırkına lâyık olan kocayı, kendisine efendi olarak kabul edecektir.

— Beni, bu tüylerle donatılmış diktatöre lanet ettireceksiniz.

— İyi ama, kılıcının iki yanı keskin olan bu zorba hükümdardan, sonra sizi kim kurtaracaktır?

— Fakat, ben kendisi ile evlenmeye söz verdim. Makul bir sebep olmadıkça... Neyse, sözü daha fazla uzatmayalım. Bu konudaki mukadderatım artık belli olmuştur. Kararlaştırdığımız süre de dolmak üzeredir. Hatta bu akşam...

Sarahil, «Eloimlerin gücü büyüktür. Onların kudretine, insanlar akıl sır erdiremezler» diye mırıldandı.

Belkıs konuşmayı kesmek için yönünü değiştirerek, ayaklarının altındaki çayırlara değişik renkler katan sümbülleri, adamotlarını, tavşankulaklarını toplamaya koyuldu ([133]). Bu arada kendisini takip eden kutsal kuş da, sanki bağışlanmasını istiyormuş gibi kraliçenin etrafında cilveli bir şekilde kanat çırpıyordu.

Bu duraklama, geride kalmış hizmetkârların, hükümdarlarına yetişmelerine imkân verdi. Bunlar da kendi aralarında, cephesi uzaktan görünen Adonai mâbedinden ve dört günden beri herkesin konuşmalarının esas konusu olan tunç denizinden bahsediyorlardı.

Sarahil'in târizlerinden kurtulmak fırsatı arayan kraliçe de bu konuşmalara katıldı. Merak içinde olan hizmetkârlar hemen etrafını sardılar. Çevredeki yalancıçınarların büyük yap-

rakları, bu güzel ve neşeli grubu, gök mavisi bir gölge ile kuşatıyordu.

Belkıs, «o akşamki şaşkınlığımızı kimse anlatamaz» diyordu. Süleyman da hayretten donakaldı. O gece her şey kaybedilmişti. Adoniram, eserinin kalıntıları üzerinde yıldırımla vurulmuşa dönmüştü. İhanete uğramış şöhreti ve gururu, kendisine başkaldıran lâvların altında ezilmişti. Sanatçı, yokluğun ve hiçliğin derinliklerine gömülmüştü. Ama bugün, yeniden çok büyük bir itibar kazanmış ismi her yanda çalkalanıyor. İşçileri, onun oturduğu yerin önünü hurma dalları ile süslüyor. O şu anda, İsrail'de her zaman olduğundan da daha büyük.

Kraliçeyi dinleyenlerin arasındaki genç bir Sabalı kadın: «Onun bu son parlak başarısının aksisedaları bizim çadırlarımıza kadar geldi. Fakat o felâket anında biz en çok sizin hayatınızdan endişe duyduk. Şimdi de, olan bitenlerden biz sizin evlâtlarınız hiç haberdar değiliz» dedi.

— Bakın, şu dakikaya kadar öğrenmiş olduklarımı sizlere anlatayım: Adoniram, dökme madenin soğumasını beklemeden, sabahtan itibaren cesaretleri tamamen kırılmış olan işçilerini çağırmış. Kendisine başkaldırmış olan ustalarını etrafına toplamış. Birkaç sözle onları ikna edip yatıştırmış. Üç gün boyunca seferber olarak, paramparça olduğu zannedilen büyük havuzun soğumasını hızlandırmak için döküm kalıplarını söküp çıkartmışlar. Adoniram'ın bütün çalışmaları kimse tarafından anlaşılamayan bir sır olarak kalmış. Üçüncü gün güneşin doğması ile birlikte, binlerce işçi, hararetin düşmesi sonucu kararmaya başlayan tunçtan boğaları, aslanları manivelalarla kaldırmışlar. Bu koca kitleler, ancak bir mucizenin sağlayabileceği bir güç ve süratle havuzdan çıkartılmışlar. Böylece, yirmi dört heykel sütun üzerine oturtulmuş olan tunç denizi de ortaya çıkmış. Bu sırada, bütün Kudüs bu kadar büyük lüzumsuz masraflara acıyıp dururken, o işi tamamlamak için

çalışan binlerce işçinin hayran bakışları arasında perde duvarların kaldırılması ile muazzam eser birden parıldayarak ortaya çıkmış. Kalabalık halk içerilere atılmış. Bunların çıkardığı ses ve gürültüler saraya kadar gelmiş. Süleyman bir ayaklanma olmasından ürkmüş. Hayret verici netice öğrenilince, Süleyman beni de yanına alarak tunç denizine götürdü. Bizi büyük bir halk kitlesi takip ediyordu. Coşkunluklarından kendinden geçmiş on binlerce işçi boyunlarına hurma dallarından çelenkler asmış olarak bizi karşıladılar. Süleyman, gördüklerine inanamıyordu. Bütün şehir Adoniram ismi ile çalkalanıyordu.

Kral, «o, herhalde mutlu olmalıdır» dedi.

— O büyük dehâ! Anlaşılması mümkün olmayan esrarlı ruh! Benim isteğim üzerine yanımıza çağrılmak için aranmaya başlandı. Fakat bütün çabalar beyhude! Övülmeye önem vermeyen sanatçı ortadan kaybolmuştu. Sanki o koca *yıldız* tutulmuş ve silinmişti.

Süleyman bana dönerek, «haydi artık gidelim. Halkın hakiki kralı bizi gözden düşürdü» dedi. «Ben ise, kesin bir zafer kazandığı savaş alanını terkeden bu dehânın eserinin büyüklüğünden, o andaki yokluğu onu daha büyük yaptı» diye düşünüyordum.

Sabalı genç kız, «ben onu önceki gün geçerken gördüm, gözlerinin alevi, yanaklarının üzerinden geçti, her tarafımın kıpkırmızı olduğunu hissettim. O, bir kral yüceliğine sahip!» dedi.

Oradaki başka bir genç kız devam etti: «Onun güzelliği insanoğlunun çok, ama pek çok üstünde, görünüşü gözkamaştırıcı. Onu seyrederken tanrıları düşündüm» dedi.

Kraliçe, «anladığım kadarı ile, sizin aranızda, kaderini asil Adoniram ile seve seve birleştirecek epey insan var» diye ekledi.

— Ey kraliçemiz! Bu kadar büyük bir kişinin gözünde biz neyiz ki? Onun ruhu bulutların da üstündedir. O kadar asil bir kalp bize kadar inmez.

Siloe çamaşırhanesinin her tarafını, sakız ağaçları, akasyalar ve yeni çiçek açmış yaseminler sarmıştı. Aralarında tek tük de palmiye vardı. Her yanda, mercanköşkleri, gri süsen çiçekleri, kekikler, mineler ve diri «Saaron» gülleri görülüyordu([134]). Ormamn içinde, pınara akan su kaynaklarının dibinde yer yer yüzlerce yıllık taş tabakaları göze çarpıyordu. Bu mesire yerinin her tarafını sarmaşanlar kaplamıştı. Çok güzel kokulu çiçekler, mor ve kırmızımtrak renkli çeşitli nebatlar([135]) ve mavi çöl çiçekleri, savak kapaklarının üzerinden abanoz ağaçlarının tepesine kadar uzanıyordu.

Belkıs'ın ve maiyetindekilerin pınarın kenarına vardıkları sırada, çamaşırhanenin önündeki bir kayanın üzerine oturmuş, elini suyun okşamalarına bırakmış, dalgın düşünceler içinde bulunan ve ansızın yakalanan bir adam, oturduğu yerden uzaklaşmak üzere ayağa kalktı. Gözlerini yukarıya kaldırınca, önünde duran Belkıs'ı gördü ve hemen arkasını döndü.

Kraliçe, çevik bir hareketle tekrar önüne geçti ve:

— Büyük sanatkâr, benden niçin kaçıyorsunuz? dedi. Adoniram:

«Ben hiçbir zaman, insanları elde etmek için peşlerinden koşmadım» diye cevap verdi. «Ayrıca, ben hükümdarlarla da karşılaşmak istemiyorum». Kraliçe, insanı cezbeden, içe işleyici bir tatlılıkla:

«Demek ki, bu kadar korkunç bir anda karşılaşıyoruz» diye karşılık verdi.

Bu manzara, sanatçının içinde duyduğu üzüntüleri gidermekten uzaktı. Kraliçe sabah tuvaletinin sadeliği ile aslında

hiç de korkutucu değildi. Başını ve saçlarını, uçları havada dalgalanan uzun bir tül örtü ile sıkmıştı. Sanki saklanan şeyleri meydana çıkartmak için gelmiş sabah rüzgârının hafifçe kaldırdığı yarı şeffaf beyaz elbisesinin arasından, mühre boncuğu kadar güzel ve düzgün göğsü de kenarından görünüyordu. Bu basit kıyafet içinde, Belkıs'ın güzelliği, daha taze, daha neşe saçıcıydı. Karşısındakilere her zamankinden değişik bir hayranlık ve arzu duygusu veriyordu. Kendisinin habersiz göründüğü, sevimliliği, cazibesi, zerafeti ve çocuksu bir çehre altındaki bakire genç kız havası, Adoniram'ın üzerinde yeni ve derin bir tesir bıraktı.

Adoniram, üzüntü dolu bir ifade ile, «direnmek neye yarar? Benim dertlerim bana yetiyor. Siz bana yeni sıkıntılardan başka bir şey veremezsiniz. Bizler, sizin için çok hafif kalırız, bu yüzden lütuflarınız da geçicidir. Siz tuzağı, zaten esir ettiklerinize daha çok acı çektirmek için kurarsınız. Kraliçe! Herşeyin süratle unutulması ve sırrınızın öğrenilmemesi için Allahaısmarladık», dedikten sonra, Belkıs'a hafifçe bir göz attı. O anda kraliçeyi bir huzursuzluk ve heyecan kapladı. Emir verme alışkanlığında olan kraliçe terkedilmiş olmayı istemedi. Bütün sevimliliğini kullanarak, «Adoniram, siz bir nankörsünüz» dedi.

Adoniram, iradesi kuvvetli bir insandı: «Evet, bir gerçektir, kendimin kim olduğunu hatırlamamak kusurunu işledim. Hayatım boyunca yalnız bir defa ümitsizliğe kapıldım. Siz onu, düşmanımın karşısında belimi bükmek için kullandınız».

Kraliçe, biraz utanmış, biraz da pişman olmuş bir şekilde, «ama o, zaten orada idi» diye mırıldandı.

— Hayatınız tehlikede idi. Ben sizi kurtarmak için koşmuştum.

— Böyle büyük bir tehlike anında, bana gösterdiğiniz ilgi gerçekten dikkat çekici. Fakat, hangi mükâfat için değil mi?

Kraliçenin temiz yürekliliği, Adoniram'ı her ne kadar yumuşamaya sevk ediyorsa da, hakarete lâyık görülmesi de, bu büyük adamın içinde kanayan bir yara olarak duruyordu.

Sanatçı söze yeniden başladı:

— Davudoğlu Süleyman'a gelince, onun düşüncesine pek önem vermem. O, kıskanç, asalak ve aşağılık bir ırkın, melek kılığına bürünmek isteyen bir zebanisidir. Yazık ki benim yeteneklerim onun kaprislerinin emrindedir. Felâket gecesinde, etrafımda bağırarak bana hakaret ve sövgü yağdıran güçsüz ve faziletsiz o yüz bin işçiye gelince, ben onlara, vızıldayıp duran bir sinek sürüsünden fazla önem vermem. Fakat, siz kraliçe! Bu büyük yığın içinden yalnız sizi ayırt etmiştim. Benim size olan saygım ve size verdiğim değer, kafamın içinde o kadar yükseklerde idi ki!... Benim kalbim! Sizi gördüğüm ana kadar hiç kimseyle ilgilenmemiş bu kalp parçalandı. Fakat, pek de pişman değilim. Artık insanlar benim için iğrenç oldu. Bundan böyle, aynı dudaklar arasında birbirine karışan pelin ve bal gibi, övgü ve sövgülerini arka arkaya dizsinler. Hiçbirisine kıymet vermem.

— Siz pişmanlık duygusu nedir? bilmiyorsunuz. Sizin merhametinizi sağlamak için yalvarıp yakarmak mı lâzım? Bu kadarı yetmiyor mu?

— Siz yalnız başarıya selâm verirsiniz. Eğer şimdi başım yerde olsa idi, ayaklarınız alnımı çiğnerdi.

— Hayır! Kendi adıma hayır! Bin kere hayır!

— Peki, beni bırakınız eserimi paramparça edeyim. Utancı ve yüz karasını tekrar başımın üstüne alayım. Yığınlar beni yeniden yuhalamaya başlasın, o zaman önünüze bir daha geleyim. Eğer şu andaki düşüncenizi yine muhafaza eder-

seniz o şerefsizlik günü, hayatımın en güzel ve en mutlu günü olacaktır. Kraliçe kendine hakim olamadığı bir coşkunlukla, «peki, gidiniz, parçalayınız» diye haykırdı. Fakat, bu kadar büyük bir taahhüde girmenin sonuçlarından da ürker gibi oldu.

Bu sözleri duyan Adoniram, bir sevinç çığlığı atmaktan kendisini alıkoyamadı. O, kraliçenin önünde bir işçi kılığında değildi. İşçi toplumunun en büyüğü olarak işgal ettiği mevkiin kıyafeti içinde ağırbaşlı, fakat ihtişamlı bir şekilde duruyordu. Belindeki, geniş altın şeritlerle süslenmiş kemeri ve gövdesini göze çok hoş görünen kıvrımlarla saran gömleği, boyunu biraz daha uzun gösteriyordu. Sağ kolunda çelikten bir yılan dolanıyordu. Tepesinde bir kızıl yakut parıldayan ve başını yarı örten koni şeklindeki başlığından göğsünün üzerine iki geniş şerit sarkıyordu. Alnı, sanki kral taçlarını küçümsüyor gibiydi.

Bir an için gözü kamaşmış olan kraliçe, bu kudretli adamın gerçek sınıfı üzerinde hayaller kurdu. Ama aklını başına çabuk topladı, kendisine hakim olmayı bildi ve ona karşı olan değişik duygularının üstesinden geldi. Kraliçe:

«Oturunuz» dedi. «İsterseniz, kafanızı ve ruhunuzu isyan ettirmiş olan duygulardan, sizi teskin ettirecek düşüncelere dönelim. Sizin eseriniz ve gururunuz benim için çok önemli ve değerlidir. Hiçbir şeyi yıkıp yok etmeyiniz. Bu kadar sıkıntıya kral için katlandınız. Fakat hakikatte bu fedakârlık benim için yapılmıştır. Yoksa, benim şerefim de tehlikeye düşecekti. Çünkü herhalde biliyorsunuz, artık bundan böyle benim şerefim, Süleyman'ın şerefine bağlıdır. Sanatkâr, lakayt ve küskün bir eda ile, «sahi onu unutmuştum» diye mırıldandı.

Uriah ismindeki bir yüzbaşının nikâhı altında iken zina suçu işleyen Bethsabe adında «Moab» soyundan gelme hafifmeşrep bir kadın, daha sonra Davud adlı bir çobanla evlenir. Saba melikesinin, işte bunlardan dünyaya gelen Süleyman ile

evleneceğini duyar gibi olmuştum. Doğrusu çok zengin ve verimli bir birleşme. Şüphesiz bu evlilik, Hemiarite'lerin tanrısal kanını hayli değiştirecektir.

Çamaşırhanedeki kadınlara iş dağıtmakta olan Sarahil, Adoniram'ın bu haklı sözlerini büyük bir üzüntü ile işitmiş ve her tarafının ürperdiğini hissetmişti. Kraliçenin yanakları da kıpkırmızı olmuştu.

Belkıs zoraki bir gülümseme ile, «peki, Adoniram bu birleşmeyi hiç mi uygun bulmuyor?» dedi.

— Siz de görüyorsunuz, tamamen aksine. Bu evliliği istemese idim, ben bugün Süleyman'ı tahtından devirebilirdim. O zaman ona da, felâket günümde bana davrandığınız gibi davranırdınız, onu aklınızdan bile geçirmezdiniz. Zaten onu sevmiyorsunuz da!

— Bu zanni size kim verdi?

— Siz kendinizi ondan üstün görüyorsunuz. Ayrıca onun onurunu da defalarca kırdınız, bu sebeple o sizi asla affetmeyecektir. İntikam duygusu sevmeye imkân vermez.

— Ne aşırı ve cüretli bir iddia!

— Sevilen insandan korkulmaz.

O anda kraliçe büyük bir korkutma arzusu duydu.

Belkıs, Süleyman'la yaptığı çeşitli görüşmelerde, kralın intikam duygusunu tamamen giderdiğine kani olmuştu. Bu sebeple, kralın böyle bir duygusu varsa bile, şimdi izinin dahi kalmadığına inanmıştı. Fakat, dadısının duyduğu endişeyi, Adoniram da tekrarlayınca, içine bir şüphe düşer gibi olmuştu.

«Misafiri olduğum bir insan hakkında söylediğiniz bu sözleri dinlemek bana yakışmaz. Benim...».

«Kraliçe, ben genellikle insanlardan çekiniyorum. Çünkü onları tanıyorum. Kralı ise, onunla yıllardır düşüp kalktım. O, din adamları tarafından boğazına ustalıkla tasma takılmış kuzu postunda bir kurttur. O, acımasız, kıyıcı ve taş yürekli bir yaratıktır. Bugüne kadar yakınlarından sadece erkek kardeşini öldürtmüştür. Ama, başka da akrabası yoktur».

Ateşin üzerine sıvı yağ atmakta olan Sarahil, kendi kendine, «nerede ise, bu adamın kralı kıskandığına hükmedeceğim» dedi. Fakat, Sarahil, epey bir zamandır, Adoniram'ın hareket ve sözlerini hayranlıkla dinliyordu.

Adoniram, sözlerine devam ederek, «eğer kralın ırkı benim ırkımdan daha aşağı olmasaydı ona önem verebilirdim. Fakat kraliçenin tercihi, bana yanıldığımı öğretti» dedi.

Adoniram'ın şahsında, kendi fikirlerine bir destek bulmuş olan Sarahil, kraliçenin arkasından ona gizlice bir işaret verdi.

Adoniram, kelimelerin üzerine basa basa, «benim suçlamalarımı ilgisiz karşılamış görünmeye çalışmanıza rağmen, davranışlarınız, bendeki ufak tefek tereddütleri de dağıttı. Bundan böyle kalbinizde ve kafanızda hiçbir yer işgal etmediğine inandığım bu krala zarar vermekten vazgeçeceğim».

— Peki, beni sözlerinizle sıkıştırmak neye yarar ki? Kral Süleyman'ı sevmemiş olsaydım bile... Sanatkâr, heyecanla ve hafif bir sesle:

— Fakat bu konuşmamızdan önce onu sevdiğinizi zannetmiştiniz, diyerek kraliçenin sözünü kesti.

Belkıs kafası karmakarışık bir halde arkasını dönerken, yanlarındaki Sarahil de uzaklaştı. Adoniram:

— Asil ve büyük kraliçe, beni bağışlayın. Bu boş lafları bırakıyorum. Bu sözlerle, benim üzerime çektiğim şey yıldırım-

dır. Asıl düşüncem başka. Dudaklarınızın arasından çıkacak belli belirsiz bir kelime, benim için, hem hayatı, hem ölümü aynı zamanda taşıyor. Onun için, lütfedin o kelimeyi hemen söylemeyin. Bu yüce ana varmak için çok zorluklara katlandım. Bana, hiç değilse ümit etme şansını verin. Artık gücüm ve cesaretim kalmadı, bakınız titriyorum. Dayanılmaz bir fedakârlığa kendimi hazırlamaya imkân veriniz. Sevimlilik, incelik, cazibe, gençlik ve güzellik, hepsi sizde. Ama ne yazık! Sizin gözünüzde ben neyim ki? Hayır! Hayır! Ben o gözlerde büyük bir mutluluğu neden kaybetmek zorunda olayım? Beni öldürecek olan bir sözü kulağıma fırlatabilecek nefesinizi tutunuz. Bugün önünüzde çok zayıflamış olan bu kalp, hiç yenik düşmemiştir. Fakat bu ilk sarsıntı onu neredeyse paramparça edecek. Öyle zannediyorum ki, galiba ölmek üzereyim.

Belkıs, kendisini hiçbir vakit bu derece emniyette hissetmemişti. Adoniram'a kaçamak bir göz attı. O kadar enerjik ve güçlü, o kadar gururlu bu insanı, çok kuvvetsiz ve sararmış gördü. Gerçekten de onun dudakları arasında ölümün durduğunu hissetti. Doğuştan kraliçe olan bu kız, belli belirsiz bir şekilde:

«Yazık ki, ben, ben de asla sevmedim», diye mırıldandı ve çok güzel bir rüyadan uyanmamak için susmayı tercih etti.

Bu arada, Sarahil yanlarına geldi. Kendilerini ele vermek pahasına da olsa, her ikisi de konuşmak gerektiğini anladılar. Konuya büyülü bütün varlığı ile sarılmış bulunan kutsal kuş, sanatçının etrafında uçuşup duruyordu. Adoniram, dalgın bir halde: «Bu kuşun tüyleri ne kadar da parlak» dedi. Uzun zamandan beri mi sizde bulunuyor?

Bu soruyu, kendisinden gözlerini hiç ayırmayan Sarahil cevaplandırdı:

«Bütün diğer kuşlara hakim olan bu kuş üstün kabiliyetli ırklara mensuptur ve o neslin son dölüdür. Kraliçe onun sa-

yesinde istediği anda bütün kuşları bir araya toplayabiliyor ([136])».

Sarahil'in, kraliçeye ait mucizevî olan bu sırrı vermesi, Belkıs'ı heyecan ve sevinç karışımı bir hisle seyretmekte olan Adoniram'a şaşırtıcı bir tesir yaptı.

Kraliçe, «bu çok kaprisli bir hayvandır. Süleyman da onu beyhude yere, okşamalara ve sevgilere garketti. Fakat, kutsal kuş, ondan inatla kaçtı, yanına yaklaşmadı».

Adoniram'ın aklına birden parlak bir fikir geldi. Sarahil de onu dikkatle takip ediyordu.

Sanatçı ayağa kalktı, bir dal üzerinde kımıldamadan duran kuşa adı ile hitap etti. Ayrıca, bir adım daha ileriye giderek esrarengiz gücü olan Tau işaretini havada eliyle çizdi. Kuş birdenbire kanatlandı, gelip onun yumruğu üzerine kondu.

Sarahil, «bütün endişelerim haklı imiş. Tanrısal ilham şimdi geldi» dedi.

— Ey Tübal-Kain! Benim Babam! Atalarımın kutsal gölgeleri! Siz bana hep doğru yolu gösterdiniz, beni hiç yanıltmadınız.

Işığın özü, ruhu ve aklı, asil ırkımızın en seçkin insanı, benim karım Belkıs! Sizi en sonunda buldum. Soyumuzun menşei olan ateşin üstün kabiliyetlilerinin bu kanatlı habercisi Hüd-Hüd'e, yeryüzünde yalnız siz ve ben hakimiz ([137]).

— Efendim! Anlayamadım?

— Kous'un son nesli, Tübal-Kain'in torunlarının torunu, Hémiarite'lerin tek mirasçısı siz kraliçe! Bizim menşeimizin sırrı, balçıktan halkedilmiş Sem'in çocuklarından gizli kalmalıdır.

— Değerli Adoniram! Sizin ve Hüd-Hüd'ün yardımı ile doğru yolu şimdi buldum. Önünüzde saygı ile eğilmem lâzım

Kaderimin değişmiş bulunduğu şu andan itibaren, benim için sizinkinden başka bir aşkı kabul etmem artık imkânsızdır.

— Adoniram kraliçenin dizlerine kapanarak, «Oh!» diye cevap verdi: «Bu derece değerli bir hediyeyi ancak sizden alabilirdim. Benim kalbim yerinden uçtu gitti, sizinki ile birleşti. Zaten sizi gördüğüm andan itibaren esiriniz olmuştum».

Tecrübeli ve ihtiyatlı Sarahil, bu güzel konuşmayı kesti: «Bu çok tatlı ve sevimli itirafları şimdilik bırakınız. Omuzlarınızın üzerine zor bir görev ve sorumluluk yüklenmiştir. Sizleri, bir tane de değil, birçok tehlike tehdit etmektedir. Nuh'un oğulları, Adonai'nin yardımı ve desteği ile yeryüzünün efendileridir.

Onların gücü, sizlerin fani hayatmızın her yönüne tesir yapacak derecededir. Süleyman kendi devletleri içinde mutlak hakimdir. Bizimkiler ise bağımlı devletlerdir. Onun orduları korkunçtur. Gururu da çok büyüktür. Ayrıca sayısız casusları vardır. Bir de Adonai onları himaye ediyor. Buradaki tehlikeli eyleşme ve oyalanmadan kaçma yolunu ve imkânını arayalım. O safhaya kadar da büyük ihtiyat gerek. Kızım unutmayınız ki, Süleyman bu akşam sizi nikâh töreni için bekleyecek. Onunla ilişkileri derhal kesmek üzerimize şüpheleri çeker ve çok tehlikeli olur. Onun için kendisine makul gözükebilecek bir mazeret bulmak zorunludur. Mesela, sizin için açtırılmış olan falda, bu akşamın uğurlu gelmeyeceğine dair işaretler çıktığını söyleyip, nikâhı bir gün için tehir ettirebilirsiniz. Yarın ise, bizim büyük din adamımız size yeni bir sebep ve bahane bulacaktır. Sizin çabalarınız şimdilik Süleyman'ın sabırsızlığını mümkün mertebe yatıştırmaya yönelik olacaktır.

Adoniram, size gelince; hizmetinizdeki kadınları hemen savınız. Sabah, saatler ilerlemekte. Siloe pınarına hakim olan yeni surlar, belki de daha şimdiden askerlerle dolup taşmıştır.

Güneş de bizi aramakta. Nerede ise bakışlarını üzerimize çevirecek. Bu gece, mehtap tam olarak çıktığı vakit Efraim yamaçları üzerinden Sedrom'u aşınız. İki tepenin üzerinde bulunan çadırlarımızı gözlerden gizleyen zeytinliklere kadar bizim kampa yaklaşınız. Orada, aklın ve mantığın gereklerini yeniden düşüneceğiz.

İki sevgili istemeye istemeye ve çok üzülerek birbirlerinden ayrıldılar. Belkıs maiyetindekilerin yanına doğru gitmek üzere uzaklaşmaya başladı. Adoniram, çift çenekli defne yaprakları arasından onu kaybolunca kadar gözleri ile takip etti...

IX. Üç Lonca Arkadaşı

Ertesi günkü oturumda meddalı yeniden söze başladı:

Süleyman ile İbranilerin büyük din adamı, bir süreden beri, mâbedin iç avlusunda konuşuyorlardı.

Büyük papaz Sadok ([138]) canı sıkılmış ve kırgın bir halde, kralına, «bu yeni süre isteğini de kabul etmekten başka yapacağımız bir şey yok. Evlenecek kraliçe gelmedikçe, evlenme akdi nasıl icra edilir?»

Kral, bir iç çekme ile söze yeniden başladı, «hayal kırıklığı veren bu gecikmeler, sizden çok bana dokunuyor ve ben buna sabırla katlanıyorum».

Levit, mavi çizgili damarları görünen kuru ve solgun elini, beyaz ve çatallı uzun sakalı üzerinden geçirerek, «Allah'a şükür ki ben aşık değilim», dedi.

— Bu nedenle daha serinkanlı olmalısınız.

Sadok, yeniden söze başladı. «Allah, Allah! dört günden beri askerler ve rahipler alesta beklemekteler. Nikâh için ya-

pılan bağış ve adaklar hazır. Sunağın üzerindeki meşaleler boşu boşuna yanmakta. Ama merasim ânı gelince her şeyi hep ertelemek gerekiyor. Bütün din adamlarımız ve kralımız bizleri bahaneden bahaneye sürükleyen ve çabuk kanıcılığımızla oynayan yabancı bir kadının geçici heves ve kaprislerine boyun eğiyorlar.

Büyük din adamını asıl üzen şey, lüzumsuz yere her gün büyük din adamlarına mahsus olan merasim kılığı ve süsleri içinde bunalmak ve ondan sonra da, İsrail ayin törenlerinin inceliğinin ve ihtişamının Saba saraylılarının gözlerini kamaştırmadan, giymiş olduğu şeyleri üstünden çıkartmaktı. Bu sebeple, tapınağın iç avlusu boyunca, kederli Süleyman'ın önünde, merasim kıyafeti ile huzursuz bir şekilde gezinip duruyordu.

Sadok bu muhteşem tören için, yün cüppesini giymiş, nakışlar işlemeli kemerini takmış, üstüne omuzları açık «efod» unu geçirmişti. Bu gömlek, altın ve Yemen taşları ile süslenmiş lâl rengi bir kumaştandı. Bunun üzerinde ,alaca somaki iki Hacıbektaş taşı parıldıyordu. Taşların üzerine de, mücevher işleyicileri tarafından on iki «boy» un adları kazılmıştı. Yemen taşı ve altın halkalı şeritlerle asılmış bulunan «rasiyonel» i, göğsü üzerinde ışıldıyordu. Bunun kenarları, bir sıra Kadıköy taşları, sarı yakutlar ve alaca donuk akikler, ikinci bir sıra, kızıl yakutlar, gök yakutlar, üçüncü bir dizi, «ligür» ler, «ametist»ler ve akikler, en sonunda da bir dördüncüsü, zebercetler, Hacıbektaşlar, «beril» ler ile çevrilmiş bir «palm» boyunda kare şeklinde idi. Parlak mor menekşeli, ortası açık «Efod» gömleğinin kenarları, nar kırmızısı küçük Yemen taşları ve ufak altın çıngıraklarla çevrilmişti. Büyük din adamının başına, bütün etrafı incilerle süslenmiş, hilâl biçiminde yün kumaştan bir taç takılmıştı. Tacın ön yüzünde, bir kurdelâ ile tutturulmuş Yemen taşları işlenmiş bir altın madalyon bulunuyordu. Bunun üzerine şu kelimeler hâkkedilmişti: «*Adonai Kutsaldır*» ([139]).

Sadok'un üzerine bu ince zincirleri, çeşitli düğümleri, kıymetli taşlarla süslenmiş iğneleri ve kopçalarla birbirlerine bağlanmış elbise takımını giydirmek için altı rahibin iki saat uğraşması gerekiyordu. Bu elbise kutsaldı. Onu ancak rahipler götürüp getiriyordu. Modelini, bizzat Adonai, kulu olan Ben-Amram'a (Hazreti Musa'ya) çizdirmişti.

Melchisedech'ten beri, nesilden nesile büyük din adamlarına intikal etmiş olan bu kutsal merasim elbisesi, Sadok'un üzerinde, dört gündür manevî yaralar alıyordu. Süleyman'ın Saba melikesi ile evlenmesini istememesine rağmen Sadok'un tasvip etmek mecburiyetinde kalmış olması, bu yaraların acısını, şüphesiz daha da artırıyordu.

Bu birleşmenin din adamlarının kudretini zedeleyeceğine inanıyordu. Belkıs, krala nazaran çok daha iyi eğitilmişti. Bir hükümdarın bilmesi gereken her şeyi, Sabalı din adamları ona öğretmişlerdi, bunda hiç şüphesi yoktu. Ayrıca, kuşlara kumanda etmek gibi mucizevî bir güce sahip olan kraliçeden korkuyordu. Bu sebeplerle, Süleyman'ın bu evliliğini aslında hiç arzulamıyordu.

Sadok, yıllardan beri, kralı her şeyi bildiğine, artık öğrenecek başka hiçbir şeyi kalmadığına inandırmıştı. Fakat, bugün artık hükümdarın bilmediği ne kadar çok şey olduğunu farkedeceğinden çok korkuyordu.

Nitekim, Süleyman'ın daha şimdiden bu neviden düşüncelere dalmış olması, onun tahminlerine daha bir haklılık kazandırıyordu. Süleyman, bakanlarını kraliçeninkilerle mukayese edince, kendininkileri, hem daha az zeki, hem de daha çok zorba bulmaya başlamıştı. Davudoğlu'nun Sadok'a olan güveni sarsılmıştı. Birkaç günden beri, kral Sadok'tan bazı şeylerini saklıyor ve daha kötüsü ona artık danışmıyordu. Bütün ruhanî gücün din adamlarının elinde bulunduğu yerlerde, din adamı

bir yanılgıya düştüğü gün, insanların imanı çöker ve Allah'tan bile ümitleri kalmaz.

Kavrayışı zayıf olan Sadok, ihtiyatlılığı sâyesinde, durumunu ve gücünü bugüne kadar idame ettirebilmişti. Dinî yorumlarını, kralın arzularına uygun şekilde yapmıştı. Fakat, şekil ve usullerden hiç tâviz vermemeye gayret etmişti. Süleyman da, bu kadarına rahatlıkla katlanmıştı. Ama, Yemenli bir kızın ve kahrolası bir kuşun araya girmesi, bu kadar titizlik ve ihtimamla kurulmuş bir düzeni altüst etmişti.

Sadok için kraliçeyi ve hatta Adoniram'ı büyücülükle suçlamak da imkânsızdı. Zira, daima büyücülüğü reddetmiş, bunun yalan ve hileden başka bir şey olmadığını savunmuştu. Bu bakımdan hakikaten büyük bir açmaz içinde idi. Ayrıca, Adoniram'ın, işçiler üzerindeki kudreti de, büyük din adamını tedirgin ediyordu. Ondaki akıl almaz gücü, kendisi için bir tehlike olarak görüyordu. Bu bakımdan, Adoniram'ın işine son verdirtmek için mâbedin tamamlanmasını bekliyordu. Bu arada da, Süleyman'ın sanatçı hakkındaki şüphelerini ve güvensizliğini sürdürmeye gayret ediyordu.

Birkaç günden beri, Sadok'un durumu vahimleşmişti. Adoniram, kazandığı mucizevî zaferin sonunda ortadan kaybolmuştu. Bu durum herkesi şaşırtmıştı. Kral, o güne kadarki âdetlerinin aksine olarak, bu konuda Sadok'a hiç danışmak lüzumunu duymamıştı. Demek ki, artık kendisine itimadı kalmamıştı.

Bu şartlar karşısında, kendisinin kral tarafından faydasız görüldüğünü anlamasına rağmen, yine son bir gayretle lüzumlu kalmaya çalışıyordu. Kralın arzu ve hayallerine uygun olacak şekilde, yuvarlak laflar arasında kendisine gelen tanrısal vâhiylerden söz ediyordu. Kralın düşüncelerine karşı koymamaya özenle dikkat ediyordu. Bütün yorumlarını onun arzularına uyacak biçimde yapmaya çalışıyordu. Buna mukabil Süleyman,

zaman zaman ,hileye, yalana ve başkalarının menfaatlerine teslim olmuş kralların bedbahtlığından bahsediyordu. Bu durumda, şaşkına dönmüş olan Sadok, kendisinin anlaşılamamasının üzüntüsü içinde, ister istemez geri çekiliyordu.

Kral, «her zaman çok güzel konuştuğunuzu bilirim», dedi. «Fakat mâbedde sizin bu kabiliyetinizden yararlanmak için gelmiş değilim. Boş laflarla beslenen kralların vay haline! Şimdi benimle görüşmeyi arzulayan tanınmamış üç kişi gelecek. Neredeyse burada olacaklar ve onlar benim tarafımdan dinlenileceklerdir. Görüşme yeri olarak bilhassa burasını seçtim. Bu görüşmenin gizli kalması çok önemlidir».

— Haşmetlim, bu adamlar kimlerdir?

— Kralların bilmediklerini bilenler! Onlardan çok şey öğrenilebilir.

Az sonra mâbedin iç avlusuna alınan üç kişi, büyük bir saygı ile Süleyman'ın ayaklarına kapandılar. Görünüşleri çok sıkıntılı, gözleri tasalı idi.

Süleyman, onlara hitaben: «Dudaklarımızın arasından çıkacak olan her söz gerçek olsun!» dedi.

«Bu sebeple, kralı gerçek olmayan şeylere inandırmaya kalkışmayın. Sizlerin en gizli düşünceleri onun tarafından esasen bilinmektedir. Sen, Fanor! Duvarcılar loncasının işçisi! Sen Adoniram'ın düşmanısın. Sen onun maden işçilerine üstünlük tanıdığına kızıyordun. Bu sebeple onun eserini yok etmek için, fırının tuğlalarına yanabilir taşlar karıştırdın.

Dülgerler loncasından sen Amru! Sen tunç denizinin temellerini çökertmek için, kirişleri alevlerin geçeceği yerlere soktun.

Ruben boyundan gelme sen maden işçisi Metusael! Sen de, dökme madenin içine, Gomore gölü kıyılarından topladığın kükürtlü lâv artıklarını atarak madeni sertleştirdin.

Her üçünüz de, kalfalık ünvanına ve kalfalık ücretine kavuşmak için can atıyorsunuz. Görüyorsunuz, benim konuların içine nüfuz etme kabiliyetim ve meseleleri kavrayışım, sizlerin en gizli sırlarına vakıf olmama kâfi geliyor».

Fanor, çok büyük bir korku içinde: «Haşmetmeap, bütün bunlar, bizim felâketimizi isteyen Adoniram'ın iftiralarıdır» dedi.

— Yalnız benim tarafımdan bilinen bu ihanetten Adoniram'ın haberi yoktur. Şunu iyi biliniz: Adonai'nin desteğine sahip olan kralın gözünden hiçbir şey kaçmaz. Kral sözlerine devamla:

— Demek ki, gerçekleri tanınmayacak bir kılığa sokup saklamak niyetinde idiniz. Sizin açıklamak üzere bulunduğunuz her şey bence esasen bilinmektedir. Denemeye konulan konu, sizin sadâkatinizdir. Şimdi ilk sözü Amru alsın!

Amru da büyük bir korku içinde:

— Haşmetmeap, ben bütün atelyeleri ve inşaatları esaslı bir surette gözetledim. Adoniram, oralarda yoktu.

Arkasından Fanor konuşmaya başladı:

— Bana, akşam hava karardıktan sonra, Moria'dan ([140]) Sabalıların çadırlarına giden yol üzerindeki Prens Absalon Ben-Davud'un mezarı içinde saklanmak fikri geldi. Gecenin saat üçüne doğru, üstüne uzun bir elbise giymiş, başına Yemenliler gibi sarık takmış bir adam önümden geçti. Bakınca onun Adoniram olduğunu anladım. Kraliçenin çadırlarının olduğu tarafa doğru gidiyordu. Beni farkettiği için daha fazla takibe cesaret edemedim.

Arkasından sözü Metusael aldı:

— Haşmetlim, siz her şeyi biliyorsunuz. Kâhinlik daima sizinle birliktedir. Çok samimiyetle konuşacağım. Yalnız, in-

sanların hayatına mal olacak bu derece büyük bir sırrın başkalarınca duyulmaması için arkadaşlarımın buradan uzaklaştırılmalarını isteyecektim.

Metusael, kral ve Sadok ile yalnız kaldığını gördükten sonra, yeniden kralın ayaklarına kapandı ve

«Haşmetmeap, ölümümün önlenmesi için krallık asanızı üzerime uzatmanızı diliyorum» dedi.

Kral elini uzattı ve : «Korkma, iyi niyetin seni kurtarır» dedi.

— Başımı bir kaftanla örtmüş, yüzüme de koyu renk bir boya sürmüştüm. Gecenin karanlığından yararlanarak, kraliçenin maiyetindeki haremağalarının arasına karıştım. Adoniram bir gölge gibi kraliçenin ayakları dibine kadar sokuldu. Sonra kraliçe ile uzun uzun konuştu. Gecenin esintisi, onların sözlerinin fısıltılarını az da olsa kulağıma kadar getiriyordu. Bu konuşmaları günün ağarmasından bir saat öncesine kadar gizlice dinledim. Sonra da kaçıp geri döndüm. Ben oradan ayrılırken, Adoniram hâlâ kraliçe ile idi. Yüce kralımız! Hiçbir şeyi değiştirmeden, hiçbir şey ilave etmeden anlattığıma inanınız. Sizin huzurunuzda boynumuz kıldan incedir.

— Sana emrediyorum, devam et!

— Haşmetmeap, sizin kâhinliğiniz ve düşünceniz, tebanız için çok değerli ve önemlidir. Eğer gerekirse ben ölürüm, fakat kralımız, bu sinsi ve hain yabancıların asla oyuncağı olmayacaktır. Sabalıların başpapazı, dadı ve kraliçenin hizmetkârlarından ikisi, bu aşkın sırrı içindedirler. Eğer doğru duyduysam Adoniram hiç de göründüğü gibi bir insan değildir. O da, kraliçe de, bütün kuvveti, ruhu ve bedeni ile kendilerini büyülü güçlere vermişlerdir. Bu sebepledir ki, Adoniram'ın ateşin cin ve perilerine hükmettiği gibi, kraliçe de kuşları hakimiyeti altında tutup onlara emirler verebiliyor. Böyle olmakla beraber,

bu kadar himaye edilmiş olan bu yaratıklar, sizin üstün nüfuzunuzdan ve sizin doğuştan sahip bulunduğunuz gücünüzden korkuyorlar. Sarahil, şaşkın durumda bulunan kraliçeye, fevkalade özelliklerini anlattığı parlak taşlarla süslenmiş bir yüzükten söz etti ve bu konuda Belkıs'ın ihtiyatsızlığına üzüldü. Ben bu konuşmanın özünü kavrayamadım, zira ses azalmıştı. Çok yakınlarına kadar yaklaşıp her şeyi kaybetmekten korktum. Az sonra Sarahil, başpapaz ve maiyetindekiler, önce de söylemiş olduğum gibi, Saba melikesi ile yalnız kalan Adoniram'ın önünden yerlere kadar eğilerek ayrıldılar. Ey kral! gözlerinizde benim için bir bağışlama işareti bulabilir miyim? Zira, aldatıcı sözler pek hafif dahi olsa dudaklarıma değmedi!

— Peki, sen hangi hakla, kralının tasarı ve niyetlerini sormaya cesaret edebiliyorsun? Kararımız ne olursa olsun, doğru olacaktır... Bu adam da, arkadaşları gibi tapınağın içine kapatılsın! Kaderlerini kararlaştıracağımız âna kadar birbirleri ile görüşüp konuşmasınlar!

Süleyman'ın emirlerinin ağırbaşlı fakat çevik uygulayıcıları olan dilsizler, çok korkmuş bulunan Metusael'i sürükleyip götürürlerken, büyük din adamı Sadok'un şaşkınlığını da hiç kimse gözünde canlandıramazdı. Hükümdar acı ve üzüntü ile yeniden söze başladı, «saygıdeğer Sadok, siz de görüyorsunuz, sizin ihtiyatlılığınız hiçbir şeye yaramamıştır».

Kulakları dualarımıza tıkalı olan, kendisi için yaptığımız fedakârlıklara ilgi duymayan Adonai, biz kullarını hiç aydınlatmak lütfunda bulunmadı. Ben tek başıma, düşmanlarımın oyununu ortaya çıkardım. Fakat, onlar büyülü güçlere kumanda etmeye devam ediyorlar. Onlar, kendilerini bizden daha çok koruyan tanrılara sahipler. Bizimki ise, en müşkül anımızda bizi terkediyor.

— Çünkü siz, yabancı bir kadınla evlenmek isteyerek onun emirlerine uymuyorsunuz. Ey kralımız! Tanrımızın irade-

sine karşı olan bu duyguyu ruhunuzdan çıkartınız. O zaman düşmanlarınız size teslim olacaklardır. Asıl önemli olan, artık görünmez olan bu Adoniram ve misafirperverliğimizin koruduğu bu kraliçe nasıl yakalanacaktır?

— Bir kadından intikam almak, Süleyman için bir zûldür. Onun suç ortağına gelince, onun birazdan önümüze geleceğini göreceksiniz. Adoniram, bu sabah benimle görüşme isteğinde bulundu. Şimdi de, burada onu bekliyorum.

— Adonai bizi her zaman himaye eder. Ey kralımız! Her tarafı kapalı olan bu mâbetten onun bir daha çıkmasına izin vermeyiniz.

— O bize korkusuzca geliyorsa, hiç şüpheniz olmasın ki, onun koruyucuları pek uzakta değildirler. Esasen acele etmeye de lüzum yok. Biraz önce konuştuğum üç adam onun can düşmanıdırlar. Açık gözlülük, çekemezlik onların kalbini taşlaştırmıştır. Onlar, kraliçeye belki de iftira ediyorlar. Sadok şunu anla: Kraliçeyi seviyorum. Üç sefilin utanç verici alçalmış tutkuları ile yaptıkları dedikoduya inanarak onun lekelenmiş olduğuna inanamam. Kraliçeye bu haksızlığı yapmayacağım. Kaldı ki, Adoniram'ın çok güçlü olduğu halk arasında yaptığı, gizli ve hileli oyunlarını da takip ettirdim.

— Böylece, onun kraliçeyi ayrıca hiç ziyaret etmemiş olduğuna mı inanıyorsunuz?

— Kesinlikle inanıyorum ki, o kraliçe ile gizlice konuşmuştur. Kraliçe, mütecessis, sanata düşkün, ünlüye tutkundur. Ama benim tacıma da bağımlıdır. Acaba, onun niyeti sanatkârı razı edip kendi ülkesinde yaptırmayı düşündüğü büyük işlerde ondan yararlanmak mıdır? Yoksa onunla birlikte, bana bağımlı olmaktan kurtulmak maksadı ile benim ordularıma karşı koymak için daha büyük ordular kurmak mıdır? İşte bunu bilmiyorum. Fakat, bütün bunlar onların sözüm ona aşkları için yapılacak ise, kraliçe neden benimle evlenmeyi kabul etmiş ol-

sun? Ama şuna kaniyim ki, bu faraziyelerden bir tanesi bile varit olsa, bu o adamın çok tehlikeli bir kişi olduğunu ispata yeter.

Dinî makamının küçümsendiğini ve eski tesirinin kalmadığını gören Sadok çok üzgündü. Süleyman son kelimelerini söylediği sırada, başlarında küre biçiminde şapkaları ve parlak pullu ceketleri içinde, geniş kemerlerine birer hançer ile birer ucu kıvrık kılıcın asılı bulunduğu dilsizler yeniden göründüler. Süleyman'ın verdiği bir işaretten sonra Adoniram eşikte gözüktü. Kendisine altı kişi refakat etmekte idi. Adoniram çok hafif bir sesle yanındakilere bir şeyler söyledi, onlar da hemen salondan ayrıldılar.

X. Görüşme

Adoniram, Kudüs kralının oturmakta olduğu gösterişli yere yaklaşıncaya kadar ağır adımlar ve kendine güvenen bir yüz ifadesi ile yürüdü. Saygı ile kralı selâmladıktan sonra, âdetlere uyarak, hükümdarın kendisinin konuşmasını istemesini bekledi. Kral ona:

— Büyük ve parlak başarınızdan dolayı sizi kutlamak ve bu sebeple size olan minnettarlığımızı ifade etmek fırsatını bize nihayet vermiş bulunuyorsunuz. Ortaya çıkan eser, hem benim kudretime, hem de sizin sanatımza lâyık oldu. Şimdi sıra sizi mükâfatlandırmaya geldi. Belki de kâfi derecede takdir edemeyebilirim endişesi ile, bu mükâfatı sizin seçip istemenizi uygun buldum. Kralınızdan ne diliyorsunuz?

— Haşmetmeap, işten ayrılmama izin vermenizi! Esasen eser tamamlanmış gibidir. Gerisi ben olmadan da bitirilebilir. Benim kaderimde dünyayı dolaşmak yazılıdır. O kader, artık beni başka yerlere çağırıyor. Bu bakımdan, bana vermiş olduğunuz yetkileri size teslim edip ayrılmak istiyorum. Lütfetmek

istediğiniz mükâfata gelince o, benim size ve ülkenize bıraktığım âbidedir. Sizin gibi büyük bir kralın tasarılarını yorumlamak fırsatını bulmuş olmak benim için en büyük şeref ve mükâfattır.

— Fakat, hiç beklemediğimiz bu talebiniz, bize cidden büyük bir üzüntü verdi. Oysa, sizi aramızda yüksek bir makamda görmeyi arzulamıştık.

— Büyük kral, benim kafa yapım, sizin iyiliklerinize karşılık vermeye müsait değildir. Ben doğuştan hür yaşamaya mecbur edilmiş bir insanım. Üstelik yalnız yaşamayı severim. Yaratılış itibarıyla şöhrete karşı bigâneyim. Ben sizin müsamahalarınızdan daima faydalandım. Yine de öyle olacağına inanıyorum. Bir de, kralların mizacı hep aynı kalamaz. Onların etrafını, her zaman kıskanç insanlar sarıp sarmalarlar. Onun için saray çevresinde mukadderat istikrarsızdır. Bense istikrar istiyorum. Ben bunları çok gördüm ve acılarını çektim. Nitekim, sizin benim zaferim olarak adlandırdığınız eser, az kalsın şerefime, hatta hayatıma mal olmuyor muydu?

— Fakat, ben o felâket anında, ancak sizin haykırışınızdan sonra başarısızlığınıza inandım. Yalnız, bundan sonra, dünyada hiçbir kimse ateşin perileri ve cinleri üzerindeki hakimiyetinin sizinkinden üstün olması ile övünemeyecektir.

— Benim cinler ve periler ile hiçbir ilişkim yoktur. Ama yine de var diyorsanız, bu gibi esrarengiz şeyler, sade ve özentisiz bir sanatçıdan ziyade, muhterem Sadok'un elinin erişebileceği yerlerdedir. O korkunç gecede olup bitenleri hatırlayamıyorum. İşin gidişatı, önceden düşündüğüm her şeyi allak bullak etti. Yalnız böyle büyük bir keder anında, sizin tesellinizi ve desteğinizi bulacağını ümit etmiştim. Bu sebepledir ki, başarı gününde, artık sizin övgülerinizi beklemeyi aklından geçirmedim.

Bu, çok fazla bir gurur, hatta bir intikam değil mi?

Hayır haşmetmeap, bu sadece, açık yürekli ve gösterişsiz bir dürüstlüktür. Tunç denizini kalıba döktüğüm geceden itibaren onu tekrar bulduğum güne kadar benim değerim ve şerefim, hiç şüphe yok ki, hiçbir şey kazanmadı, hiçbir şey de kaybetmedi. Bütün farkı başarı yapıyor. Sizin de gördüğünüz gibi, başarı Allah'ın sâyesindedir. Adonai sizi seviyor. O sizin dualarınızı kabul etti. Ben sizi kutlamalıyım ve size bin defa teşekkür etmeliyim. Süleyman içinden :

«Bu adamın alaycılığından beni kim kurtaracak», diye düşündü. «Beni hiç şüphesiz, başka yerlerde başka hârikalar yaratmak için terkediyorsun» dedi.

— Bu hususta az önce kendi kendime and içtim. Felâket gününe kadar, tutuşan beynimin içinde dünyalar çalkalanıyordu. Hayallerim granit kitlelerini, sütunlar dolusu ormanları ve yeraltı saraylarını görüyordu. Fakat, bugün artık çalışma bana ağır geliyor. Üstelik ilham kaynaklarım da kurudu. Şimdi bana istirahat gülümsüyor. Bana öyle geliyor ki, benim sanat hayatım artık sona ermiştir.

Süleyman bu sözleri dinlerken, Adoniram'ın gözbebeklerinde tatlı ve yumuşak ışıltıların harelendiğini farketti. Çehresi sert, yüzü üzüntülü, sesi her zamankinden daha içe işleyici idi. Öyle ki, Adoniram'ın bu görünüşünün tesiri altında kalan Süleyman, kendi kendine :

«Bu adam bayağı güzel» dedi.

Önem vermiyormuş gibi bir tavır takınarak :

— Benim devletlerimi terkederken nereye gitmeyi düşünüyorsunuz? diye sordu. Sanatçı hiç tereddüt etmeden :

— Tyr'e, dedi. Bu hususta, sizi bir kardeş gibi seven ve bana bir baba gibi iyilikler etmiş olan Tyr Kralı Hiram'a daha önce söz vermiştim. Eğer bir mahzur görmezseniz, ona mâ-

bedin büyük kapısı önündeki Jakin ve Booz adlı başı ve kolu olmayan iki heykel gövdesi ile sarayın, mâbedin, tunç denizinin planlarını ve desenlerini götürmeyi arzu ediyorum.

— İstediğiniz gibi olsun. Size beşyüz atlı muhafızlık edecektir. Ayrıca oniki deve size verilecek olan hediyeleri ve hazineyi taşıyacaktır.

— Bu benim için büyük bir iltifat ve şereftir. Fakat ben, harmanimden başka bir şey götürmeyeceğim. Bu düşüncem, sizin hediyelerinizi red ettiğim manasma alınmamalıdır. Siz cömertsiniz. Fakat bunlar benim için pek fazladır. Bana lüzumu olmayan bu hediyeleri alırsam, gereksiz yere hazinenizi kurutmuş olacağım. Aslında bu hediyeleri memnuniyetle kabul ediyorum. Size onları emanet olarak bırakıyorum. Bunlara ihtiyacım olduğu vakit size derhal bildireceğini.

— Öyle anlaşılıyor ki, Adoniram'ın niyeti, bizi kendisine borçlu bırakmaktır.

— Düşüncemi sezdiniz.

Süleyman, «belki de, bir gün başka şartlarını bize kabul ettirebilmek için böyle hareket ediyor» diye düşündü.

Bu arada, her ikisi de birbirlerine şüpheci gözlerle baktılar.

Adoniram: «Ben kralın bu çok mültefit düşüncesine yaraşmayan hiçbir şey istemem» dedi. Süleyman sözlerini iyice tartarak:

— Zannediyorum ki Saba melikesinin kafasında bazı projeler var. Herhalde sizin sanat kudretinizden istifade etmeyi düşünüyor.

— Kendileri böyle bir niyete sahip olduklarından bana hiç bahsetmediler.

Bu arada Sadok söze karıştı:

— Peki, kraliçeye veda etmeden mi gideceksiniz? Oysa sizin sanatınız, onu duygusuz bırakmamıştı, dedi.

— Benim kraliçeye veda etmem mi?

O anda Süleyman Adoniram'ın gözlerinde acayip bir alevin ışıldadığını gördü. Sanatçı.

— Benim veda etmem! Eğer kral müsaade ederse, ondan da izin almak şerefine erişmek isterdim, diye ilave etti. Kral:

— Pek yakındaki evlenme merasimimizde sizin de bulunmanızı arzu ederdik. Zira biliyorsunuz... O anda alnını koyu bir kırmızılık kaplamış olan Adoniram hemen cevap verdi:

— Benim dileğim Finike'ye gitmektir.

— Mademki ısrar ediyorsunuz, kabul ediyorum. İstediğiniz yere gitmekte serbestsiniz. Sanatçı tekrar söz alarak:

— Bu durumda bana sadece akşam üzeri işçilerin ücretlerini ödemek kalıyor. Bunun için sizden, Jakin sütununun dibindeki tezgâha gerekli paranın getirilmesi için Azarias'a emir vermenizi istirham ediyorum.

Kral, yanında bulunan Sadok'a, Azarias'a iletilmek üzere istenilen emri verdi. Arkasından Adoniram'a sordu:

— Şu Fanor, Amru ve Metusael denilen üç işçi kimdir?

— Aslında namuslu, temiz, fakat gözleri biraz yüksekler-de olan kabiliyetsiz üç garip. Daha yüksek bir ücret alabilmek için kendilerine kalfalık ünvanının verilmesini çok istiyorlardı. Fakat tavsiyelerime uyarak bu isteklerinden vazgeçtiler. Ancak, şunu da söyleyeyim ki, son günlerdeki iyi kalpli hareketlerinden de memnun kaldım.

— Adoniram iyi dinle: Kıvrılıp bekleyen yaralı yılandan kork! Bu adamlar sizin düşmanınızdırlar. Hileli ve düzenbaz

hareketleri ile tunç denizinin döküm işini başarısız bırakma tehlikesine atmış olan kazalara bunlar sebebiyet verdi.

— Haşmetmeap, bunu nereden biliyorsunuz?

— Her şeyin kaybedilmiş olduğu anda, sizin tedbirli ve ihtiyatlı bir insan olduğunuzu düşünerek, felâketin asıl sebebini bulmak istedim. Bu maksatla işçi grupları arasında dolaşırken, bu üç işçinin kendi aralarında konuştuklarını duydum.

— Demek ki, bunca insanı bunlar öldürtmüş. Böyle büyük bir suç herhalde cezasız bırakılamaz. Aksi takdirde başkalarına çok kötü emsal yaratılmış olur. Onlar hakkında bir karar vermek size aittir. Bu kazada, ayrıca çok sevdiğim hünerli bir sanatçıyı da kaybettim. Bu genç Benoni'dir. Haşmetmeap, adaleti krallar sağlar.

— Adalet muhakkak yerine getirilecektir. Bundan emin olunuz ve mutlu bir hayat yaşayınız. Bir de iyice biliniz ki, Süleyman sizi hiç unutmayacaktır.

Adoniram birden kendisini yenilmiş gibi hissetti:

— Haşmetmeap, ne olursa olsun, benim size olan sevgimden, saygımdan ve kalbimin doğruluğundan daima emin olunuz. Eğer bazen şüpheye düşecek olursanız, bütün öteki insanlar gibi Adoniram da kendi başına buyruk değildi, o da kaderine tabii oldu, deyiniz.

— Kaderinizin size mutluluk getirmesini dilerim. Bu sözlerden sonra, Süleyman önünde eğilen sanatçıya elini öpmek üzere uzattı. Fakat Adoniram'm dudakları bu ele değmedi. Süleyman ürperdiğini hissetti, Adoniram hemen uzaklaştı. Bunu gören Sadok:

— Peki, diye mırıldandı. Peki, şimdi ne emrediyorsunuz?

— Mutlak bir sükûneti, aziz Sadok. Bundan böyle yalnız kendime güveneceğim. Şunu hiç unutmayınız; ben kralım! Gö-

zümden düşmenizi istemiyorsanız bana mutlak itaat edeceksiniz. Ölmek de istemiyorsanız, benim istediğim zaman konuşacak, başka zamanlarda susmayı bileceksiniz. İşte sizin bundan böyleki nasibiniz. Haydi ihtiyar, titreme! Sana ders vermek için, kendi sırlarını sana veren hükümdar, iyi bir dosttur. Şimdi, mâbedin içine kapatılmış olan o üç işçiyi çağırt! Onları tekrar sorguya çekmek istiyorum.

Amru, Fanor ve Metusael derhal kralın karşısına çıkartıldılar. Arkalarında herbirisinin ellerinde kılıç olan korkunç dilsizler yer aldılar.

Süleyman, sert bir ses tonu ile: «Sözlerinizi iyice ölçüp biçtim. Ayrıca Adoniram ile de görüştüm. Sizi ona başkaldırmaya sevkeden nedir? Bu bir dürüst hareket sayılabilir mi? Yaptıklarınız bir çekemezlik midir? Sizin gibi sıradan işçiler, üstatları hakkında bir değerlendirme yapmaya nasıl cesaret edebilirler? Eğer sizler vasıflı işçiler olsa idiniz, şahitliğiniz bir dereceye kadar daha makbul olabilirdi. Fakat, kalfalık ünvanına göz koymuş siz muhteris insanlar, onu elde edemeyince, kalpleriniz kinle doldu.

Metusael, «siz bizi pek haklı olarak sınamadan geçiriyorsunuz. Fakat, hayatıma mal olacağını da bilsem, yine Adoniram'ın size karşı bir nankör ve hain olduğunu savunacağım. Bizler, onun yabancı sürülerine ülkemiz insanlarını kul etmesini istemediğimizden, onun felâketini gizlice birlikte hazırladık. Böylece Kudüs'ü bir sinsi hainin baskısından kurtarmak istedik. Bu kadar ihtiyatsız açık yürekliliğim, size olan bağlılığımın delilidir».

— Benim hizmetimde bulunan sizler gibi uşaklara inanmam, bana yakışmaz. Son felâket dolayısı ile meydana gelen ölüm olayları, kalfa kadrolarında münhallere yol açmıştır. Ayrıca, Adoniram da artık dinlenmek istiyor. Ben her şeyden önce ustalar arasından onun yerini tutacak birisini bulacağım. Bu

bakımdan, bu akşam ödemelerin yapılmasından sonra, Adoniram'dan yeni kalfaların tayin edilmesi için gerekli merasimi yapmasını isteyiniz. Haklarınızı anlatmayı ve almayı öğreniniz. Bu takdirde, sizlerin çalışkan ve seçkin işçiler olduğunuzu anlayacağım. Adoniram'ın kararları yasa yerine geçer. Gördünüz, bugüne kadar Tanrı onu hiç yalnız bıraktı mı? Tanrı onun günahkâr olduğuna dair herhangi bir işaret verdi mi? Onun o görünmez korkunç yumruğu ona hiç kalktı mı? Haydi şimdi gidin! Jehovah hakeminiz olsun! Eğer Adoniram sizi kalfalığa seçerse, bu benim için, Allah'ın sizden yana olduğunun bir belirtisini teşkil edecek. Bu arada, ben de Adoniram'a karşı uyanık olacağım. Yok eğer, Adoniram sizlere kalfalık ünvanını vermeyi uygun görmezse, yarın benim önümde onunla karşılaşacaksınız. Her iki taraf arasındaki suçlama ve savunmaları dinleyeceğim. Yanımda bulunacak olan milletimizin yaşlı ve bilgili kişileri, kararlarını bana bildireceklerdir. Haydi, sözlerimin üzerinde bir daha ve dikkatle durun! Adonai yardımcınız olsun!»

Bu sözleri söyledikten sonra, Süleyman yerinden ayağa kalktı ve şaşkın şaşkın bakınmakta olan büyük din adamının omuzuna dokunarak oradan uzaklaştı.

Üç işçi, tam bir ortak düşünce içinde birbirlerine yaklaştılar.

Fanor «ondan parolayı koparıp almak lâzım» dedi.

Amru «en iyisi ölsün!» diye ilave etti.

— Bize kalfaların parolasını versin ve ölsün! diye haykırdı.

Üçünün elleri aynı and için birleşti. Süleyman eşiği aşmak üzere iken, birden geriye dönerek onlara bir daha baktı ve rahat bir nefes aldı.

— Sadok için, her şey istediğinden de daha zevk ve sevinç verici olmuştu. Haydi artık kalkıp kraliçeyi bulmalıyım, diye düşündü.

XI. Kralın Akşam Yemeği

Meddah ertesi akşamki oturumda sözlerine yeniden başladı:

Bakır rengine çalan bir küme bulutun gerisinden batmaya başlayan güneş, kırlara hâlâ parıltılı bir ışık saçıyordu. Bütün gün çöl, alev alev yanıp kavrulmuştu. Yalnız Moria tepelerinden düşen gölgeler, Sedron'un kurumuş olan yatağma biraz serinlik veriyordu. Sararmış yapraklar, boyunlarını büküyor, zakkum ağaçlarının sıcaktan bitmiş çiçekleri solmuş olarak dallarından sarkıyordu. Kayalar arasında, bukalemunlar, semenderler, kertenkeleler dolaşıyordu. Irmakların çağıltısı, suların kurumasından durduğu gibi, koruluklar da türkülerine ara vermişlerdi.

Kraliçesinden ayrılacağı için çok üzgün olan Adoniram, yakıcı ve kızgın gün boyunca endişelerinden kurtulamamıştı. Şimdi, kraliçeye vedaya gelmişti. Kraliçe ona şöyle diyordu:

— Birlikte yola çıkmamız, Süleyman'ı hiçe saymak olur. Onu milletinin karşısında küçük düşürür. Ayrıca, böyle bir hareket, ona vermek zorunda kaldığım acıya, bir de hakaret eklemek olur. Benim gidişimden sonra, sizin de burada kalmanız, ölümünüzü aramakla birdir. Kral sizi kıskanıyor. Benim kaçışımın onda yaratacağı kin ve intikam duygusunun kurbanı sonra siz olursunuz.

— Peki, ırkımızın değişmez kaderini paylaşalım ve ayrılalım. Krala, Tyr ülkesine yerleşeceğimi söylemiştim. Her şeyden önce hayatımızı, bu acımasız kralın elinden kurtarmamız gerek. Ben bu gece Finike'nin yolunu tutacağım. Suriye'nin,

Arabistan'ın sınırlarından sonra Kassanit'ler (141) bölgesinin dağlarının geçitlerini de aşarak Yemen'de size kavuşuncaya kadar, hiçbir yerde oyalanmayacağım. Ne yazık! Sevgili kraliçe, sizi zorba bir hükümdarın topraklarında kaderinizle başbaşa bırakıyorum.

— İçiniz rahat olsun! Bütün kalbimle sizinim. Hizmetkârlarım bana bağlıdırlar. Muhtemel tehlikeleri de, benim ihtiyatlılığım önleyecektir. Bu gece havanın kapalı, hatta fırtınalı olacağı anlaşılıyor. Bu benim kaçışımı kolaylaştıracaktır. Süleyman'a gelince, ona büyük bir kin duyuyorum. Onun asıl eline geçirmek istediği şey benim devletlerimdir. Buna iyice kani oldum. Etrafımı casuslarla çevirdi. Hizmetkârlarımı kandırmak istedi. Subaylarım ile para vermek veya başka çıkarlar göstermek sureti ile, kalelerimi teslim almak için pazarlıklara girişti. Eğer, benden istediğini koparabilse idi, bir daha mutlu Yemen'i asla göremeyecektim. Ağzımdan girip burnumdan çıkarak benden bir vaad aldı, evet bu bir gerçek. Fakat onun kötü niyetliliği karşısında, benim vermiş olduğum sözü tutmamam nedir ki? Hemen onu aldatmamakta serbest miydim? O da, az önce üstü kapalı bir tehdit havası içinde, bana olan aşkının sınırsız olduğunu ve artık sabrının tükendiğini bildirtti.

— Acaba işçi loncalarını isyan mı ettirtsek?

— Hayır, onlar sadece alacakları parayı bilirler. Hiçbiri yerinden kıpırdamaz. Hem bu kadar tehlikeye atılmaya ne lüzum var? Gönderdiği bu son haber beni büsbütün ürküttü. Zaten bunu bekliyordum da. Onun için, sevgilim, gözbebeğim! Huzur içinde gidiniz. Belkıs, asla sizden başkasının olmayacak.

— Peki kraliçem! Öyleyse Allahaısmarladık. Demek ki, hayal bile edemediğim bir mutluluğa kavuştuğum bu çadırı artık terketmem gerek. Yüzüne bakmaya bile kıyamadığım,

hayatımın tâ kendisi olan sizi şimdi bırakıp gidiyorum. Acaba sizi tekrar görebilecek miyim? Yoksa, bütün bunlar bir rüya mı olacak?

— Hayır Adoniram! Yakında hayatımızın sonuna kadar birlikte olacağız. Tanrısal ilhamlar, önsezilerim ve rüyalarım, ırkımızın sürüp gideceği hususunda bana güven veriyorlar.

Ben evliliğimizin (*) çok değerli bir nişanesini beraberimde götürüyorum. Bizim ırkımızın devamını sağlayacak ve hem Yemen'i, hem Arabistan'ı, Süleyman'ın kudretsiz mirasçılarının boyunduruğundan kurtaracak olan evlâdımızı yakın bir gelecekte kucağınıza alacaksınız. Bu bakımdan Yemen sizin için çift bir cazibe arzediyor. Sizi sevene, sizi çifte bir sevgi bağlıyor. Hiç endişe etmeyiniz, muhakkak tekrar bana geleceksiniz.

Adoniram çok duygulanmıştı. Kraliçenin gözyaşlarının damladığı elini dudaklarına götürdü. Cesaretini toplayarak, kraliçeye uzun uzun son bir defa daha baktı. Güçlükle yönünü değiştirip çadırın perdesini aralayarak dışarı çıktı. Perde hemen kapanıverdi. Hemen Sedron kıyılarına doğru ilerlemeye başladı.

Adoniram, ince duygularını acı ve kaderinin derinliklerine gömmeye çalışarak, sürgün değneğini eline almadan önce, işçilerin paralarını dağıtmaya gidiyordu.

Süleyman da, Mello'da, öfke, aşk, şüphe ve pişmanlık duyguları içinde kraliçeyi bekliyordu. Her iki hükümdar da, birbirlerine galebe çalınayı düşünüyordu. Her ikisi de, esrarengiz güçlere bel bağlıyordu. Kraliçe amacını gizlemeye büyük bir itina gösteriyor, kâhin Süleyman da, izzetinefsinin şimdilik şüphe ile yetinmesini istiyordu.

(*) Yazar burada, evlenme kelimesi yerine, genellikle şiirlerde evlenme manasına gelen ve az kullanılan «hymen» kelimesini koymuştur. «Hymen»in sözlükteki manası: «Şiir dilinde evlenme veya evlilik»tir.

Kral, bir yandan Mello setlerinin tepesinden, Emati patikası boyunca yazlık villaya doğru kıvrıla kıvrıla gelen kraliçe ve onun maiyetindekilere bakarken, bir yandan da, Adoniram'ın içinde hâlâ hüküm sürdüğü mâbedin batmakta olan akşam güneşinin kızıllaştırdığı girintili, çıkıntılı duvarlarını seyrediyordu.

Süleyman'ın şakaklarını soğuk bir ter kaplamıştı. İrileşmiş gözleri, boşluğa, yiyecekmiş gibi bakıyordu. O sırada kraliçe maiyetinde olanlarla birlikte içeriye girdi.

Kral, toplantı boyunca kederli göründü. Belkıs da kendisini soğuk ve biraz da müstehzi gösterdi. Süleyman'ın kendisine tutkun olduğundan şüphesi yoktu. Akşam yemeği de sessiz geçti. Kraliçenin endişeli halini, kral kaçamak bakışları ile takip ediyordu. Kraliçenin bu görünüşü, Süleyman'ın kuruntulara düşmesine sebep oluyordu. Belkıs'ın bu içine çekilmiş hali, onun ayrı bir niyeti olduğunun işaretiydi. Fakat, Nuh'un oğlunun da kendine göre tasarıları vardı. Bu arada, kraliçe, bağ pîr'inin ananelerine sadık kalmayan Süleyman'ın, şaraptan medet umduğunu sezdi. Bir müddet sonra maiyet erkânı çekilince, onların yerini dilsizler aldılar. Kraliçeye de, İbranice bilmeyen Nubya Sabalıları hizmet etmeye başladılar.

Süleyman Ben-Davud, büyük bir ciddiyet havası içinde kraliçeye: «Artık açıkça konuşmamız lâzımdır» dedi.

— Büyük kral, benim düşündüklerimi, siz benden evvel dile getirdiniz.

— İnanıyorum ki, Saba melikesi, bir kadın olmaktan çok, bir kraliçedir.

Belkıs, bu sözleri sert bir eda ile kesti : Haşmetmeap, tamamen tersidir, dedi. Ben bir kraliçe olmaktan çok, bir kadınım. Kim yanılmaz ki? Ben sizi evvela kâhin, daha sonra da aşık zannettim. Ama bu hesap yanlışlığının en merhametsiz cezasını da ben çekiyorum.

— Siz de çok iyi biliyorsunuz ki, sizi seviyorum. Fakat bu sevginin size sağladığı tesiri ve gücü kötüye kullandınız. Sonunda, sabrı tükenmiş size aşık olan bir kalbi, ayaklarınızın altına almaya kalkıştınız.

— Ben de size aynı sitemleri yapmayı düşünüyordum. Aslında sizin sevdiğiniz kişi ben değilim, kraliçedir. Hem ben, tam zevkime ve isteğime uygun bir evliliği arzu edecek yaşımı kaçırdım? Ben sizin kalbinizi fethetmek istedim. Bir kadın, bir kraliçeden daha az dayanıklıdır, ama daha duyguludur. Ben kendimi «hikmetî hükümet» düşüncesinden uzaklaştırarak en tabii hakkımı almak istedim. Bu benim hayallerimde kurduğum bir hayattı. Gerçekten sevilmeyi istemiştim. Sizi daha iyi tanımak için zaman kazanmak maksadı ile bu ertelemeleri yaptım. Beni, aniden yakalayarak aldığınız bir sözü yerine getirmek zorunda bıraktınız. Başarınızı, kalbimden gelen duygularla sağlayacağınızı ümit etmiştim. Ama aldanmışım. İşe ihtar ve tehditlerle giriştiniz. Maiyetimdekileri siyasî oyunlar uğrunda kullandınız. Daha şimdiden, siz onlara benden fazla hâkimsiniz. Oysa ben, seven ve sevilen bir eş ümit etmiştim. Fakat şimdi, başıma bir «efendi» çıkartmak endişesine düştüm. Samimiyetle konuştuğumu siz de biliyorsunuz.

— Eğer Süleyman sizin için değerli olsa idi, onun size sahip olmak hususundaki sabırsızlığının yarattığı hatalarını hiç bağışlamaz mıydınız? Ama siz ondan intikam almaktan başka bir şey düşünmediniz. Onun içindir ki, bu düşüncelerinize katılamıyorum.

— Durunuz! Her yeni itimatsızlık, kalbi daha çok yıldırıyor. Korkuyorum ki, bana bağışlayacağınız şeref, huzuruma ve hürriyetime mal olacak.

Süleyman, birkaç aşağılık casusun sözlerine inanarak daha fazla ileri gidip her şeyi kaybetmemek için susmayı tercih etti.

Kraliçe, büyük bir sevimlilik ve çekicilikle sözü yeniden aldı:

— Dinleyiniz kral! Her şeyden önce daha âdil olunuz. Yanılgıya düşmem benim için çok önemlidir. Düşünme şeklimin doğru olmadığını anlamış bulunuyorum. Sizin hakkınızdaki endişelerimden kurtulmuş olmak beni de memnun edecektir.

— Ah kraliçem! Tek başına hakimi ve sahibi olduğunuz bu zayıf kalbin içindekileri okuyabilmiş olsaydınız, hiçbir endişeniz kalmazdı. Benim endişelerimi de, sizinkileri de kafamızdan silelim. Böylece mutluluğumuzu sağlayalım. Ey kralların uğursuz gücü! Keşke ben Belkıs'ın ayaklarına kapanan bir çoban, bir çöl fukarası olsaydım!

— Bu düşüncenizle tamamen mutabıkım. Beni şimdi anlamaya başladınız. Kraliçe, ihtiras uyandıran sâf yüzünü krala yaklaştırarak, evet dedi, evet, beni en çok ürküten, İbranî evliliğinin sertliği ve çetinliğidir. Oysa beni, sadece aşk peşinden sürükleyebilir. Eğer...

— Evet, eğer... diyordunuz, tamamlayınız. Fakat bana bir şeyler oluyor. Bu ne âni bir göz kararması? Tabii, tadı hoş olan bu şarapların görünmez bir sinsiliği vardır. Zihnimin karıştığım hissediyorum. Evet, siz yine devam ediniz. Sesinizin tonu içime işliyor.

Süleyman'ın bir işareti üzerine, dilsizler boşalan kupaları şarapla doldurdular. Kral bir dikişte kupayı boşalttı. Gözünün ucu ile baktığı Belkıs'ın da aynı şeyi yaptığını görünce sevindi.

Kraliçe neşe saçan bir hava içinde, «doğrusunu söylemek gerekirse, Yahudi usullerine göre evlenme, kraliçelere göre düzenlenmemiştir, onun şartları bir kraliçe için çok ağır».

Süleyman belli olan bir çöküntü içinde ve mukavemeti kalmamış gözlerle kraliçeye bakarak «sizi kararsız kılan bu mu?» diye sordu.

— Hiç şüphe etmeyin. Evliliği çirkinleştiren birçok şartları bir yana bıraksak bile, evlenmeden önce kadının saçlarını makasın altına koymak, ondan sonra da başı daima bir hotozla örtmek az bir sıkıntı mıdır? Aslında, biz kadınların saçlarının örgüsünü açıp yayarak biraz daha güzel görünmekten başka da bir süsümüz yok.

— Ama, bizim kadınlarımız, başlarına horoz tüyünden yapılmış tutamlar takmak hürriyetine sahiptirler, dedi (V).

Kraliçe, bir küçümseme duygusu içinde tebessüm etti :

— Bir de, sizler, evleneceğiniz kadını bir köle veya bir hizmetçi gibi alıyorsunuz. Kadının, ayağınıza kadar gelip kendisini size sunması gerekiyor. Dinimizin kaideleri içinde tamamen bir alış-verişe döndürülmüş olan evlenme akdinin sonunda, erkek, «maküdeşetli» diyerek kadına elini uzatıyor. Bunlardan başka, boşamak, ihanet etmek ve hatta en ufak bir bahane ile kadını taşa tutup öldürmek hakkınız da var. Bütün bu sebeplerle, Süleyman tarafından sevilmiş olmaktan gurur duyduğum kadar; onunla evlenmekten de korkuyorum.

Kral uzanır gibi oturduğu divandan kalkarak :

— Sevilmiş olmak! Evet sevilmiş olmak! Bu konuda, dünyada hiçbir kadının sözü, sizinkilerden daha önemli değildir. Fakat yine söylüyorum. Öfkelenmiştim, uğursuz saplantılar beni şaşkına çevirmişti. Onlardan kurtulmaya çalışırken yeni hatalara düşüyordum...

Belkıs, kupasını erkeklere düşkün bir kadın edası ile kaldırdı. İki köle birden boşalan kupaları yeniden doldurdular ve hemen geri çekildiler.

(V) Doğuda bugün hâlâ evli Yahudi kadınlar, saçlarını kulaklarının hizasından keserler ve geriye kalan saçlarını bir başlıkla örterler ve bunun üzerini de tüylerle süslerler.

Salonda bir sessizlik oldu, ışığı azalan kandiller, gözleri alevlenmiş, dudakları titremeye başlamış ve yüzü kızarınış Süleyman'ın üzerine esrarengiz solgun ışıklarını düşürüyordu. Kralı bir bitkinliğin ve iç çöküntüsünün sardığı görülüyordu. Belkıs onu, belirsiz bir tebessüm ile seyrediyordu.

Âniden kralın aklına bir şeyler gelmiş olacak ki, divanın üzerinden sıçradı:

— Kadın, diye haykırdı. Sen artık bir kralın aşkı ile oynamayı bırak. Gece, karanlığı ile bizi koruyor, esrarlı hava bizi sarıp kuşatıyor. İçimde yanmakta olan ateş beni alev alev yakıyor. Büyük bir arzu ve ihtiras başımı döndürüyor. Bu an benimdir, bana aittir. Niyetiniz kötü değilse, bu kadar pahalıya satın alınmış bir mutluluğu artık benim elimden almazsınız. Serbest olunuz, saltanat sürünüz. Fakat kendisini size ve yolunuza adayan, sizi cehennem güçlerinin elinden almaya savaşan bir kralı reddetmeyiniz.

Kalbi çarpıntılar içinde olan Belkıs gözlerini yere indirerek:

— Ne yapacağımı düşünmeme zaman veriniz. Çünkü bu tarz konuşma şekli benim için çok yenidir.

Süleyman, içkinin tesiri ile kendisinden geçmiş bir halde ve büyük bir cüretle:

— Hayır! diye kraliçenin sözünü kesti. Gücüm ve sabrım sona ermiştir. Şu anda benim için hayat veya ölüm söz konusudur. Kadın! Sen benim olacaksın. Buna and içiyorum. Eğer beni aldatıyorsan, intikamım muhakkak alınacaktır. Ama beni sevmişsen, ebedî bir aşk beni sana bağlayacaktır.

Kral, Belkıs'ı kollarına almak için ellerini uzattı. Fakat gölgeden başka bir şeyi kucaklayamadı. Çünkü kraliçe hemen geri çekilmişti. Davudoğlunun kolları hantallaşmış bir şekilde sarkıp aşağıya düştü ve âniden yere çöküverdi. Bu arada şaş-

kın gözleri son bir gayretle açıldı. Belkıs'ın göğsünde son nefesini vermeye hazır bir hali vardı. Herşey başının üstünde sallanıyor gibiydi. Siyah bir sakalın çevrelediği endişeli yüzü, anlatılamaz bir zorbalık ifadesi taşıyordu. Birden dudakları aralandı, hiçbir şey söyleyemedi ve başı yastıklarm arasına düşerken, büyük ve gösterişli başlığı da yere yuvarlandı. O anda, Süleyman, zihnini sımsıkı sardığını zannettiği bağlardan kurtulmak istercesine çırpınıyor, fakat kol ve bacakları, artık onun hayali çabalarına itaat etmiyordu.

Belkıs endişeli adımlarla yavaşça Süleyman'a yaklaştı. Parmakları bükülmüş bir eli yanağına dayalı kralın yüzünde büyük bir korku ifadesi vardı. Öteki kolunun dirseğinden destek alarak ayağa kalkmaya çalıştı. Kraliçe onun bütün hareketlerini büyük bir dikkatle takip ediyordu. Bir an şu sözleri söylediğini duydu:

«İçki tesirini gösteriyor...»

Daha sonra, Süleyman'ın siyah gözbebekleri, gözünün içinde döner gibi oldu ve kımıldamadan kaldı.

Kraliçe:

— Peki, dedi. Mukavemetim artık tükendi. Size boyun eğiyorum. Bundan sonra sizinim. Aynı anda iç çekmekte olan Süleyman'ın önüne diz çöktü, buz gibi olmuş eline dokundu. «Hâlâ duyuyor» diye mırıldandı. Fakat, isyan etme durumuna gelmişti. Konuşmaya başladı:

— Dinle İsrail kralı! Gücüne güvenerek aşkı zorla kabul ettirmek istiyorsun. Fakat, aşk ve kölelik birlikte olamaz. Senin hakimiyetinden kaçıp kurtuluyorum. Kraliçe olarak seni belki yanılttım. Evet, ben seviyorum. Ama bu sen değilsin. Çünkü buna evvela alnyazım müsaade etmiyor. Senin ırkından daha yüksek bir ırkın mensubu olarak, cedlerimin üstün güçlerine itaat etmek için, kendi kanımdan bir eşi seçmek zo-

rundayım. Senin gücün onlarınkinin önünde eriyor. Adonainiz, sana uygun bir eş seçsin. O büyük ve yüce gönüllüdür. Zaten kâhinliği de, sana o vermedi mi? Sen de ona, bu hizmetini fazlası ile ödemedin mi? Seni ona bırakıyorum. Bu arada, küçümsediğin ve yönetmesini bilemediğin ırkımızın üstün kabiliyetlerinin desteğini senden çekiyorum. Bu sözlerini söylerken, daha önce Süleyman'a vermiş olduğu ve onun hâlâ parmağında takılı duran tılsımlı yüzüğün parıldadığını gördü. Onu geri almaya hazırlandı. Fakat güçlükle nefes alan kralın parmakları yeniden bükülüp kasıldı, Belkıs bu parmakları açmaya boşuna uğraştı.

Kraliçe sözlerine devam etmek üzere iken, Süleyman Ben-Davud'un başının arkaya sarktığını, boyun kaslarının gevşediğini, ağzının iyice aralandığını, yarı kapalı gözlerinin donuklaştığını farketti. Aslında Süleyman'ın ruhu, artık rüyalar ülkesine ulaşmıştı.

Mello villasında, şimdi Saba melikesinin hizmetkârlarından başka herkes uyuyordu. Uzakta yıldırımlar gürlüyor, simsiyah gökyüzünde vızır vızır şimşekler çakıyordu. Zincirden boşanmış gibi bir yağmur, fırtınalı hava içinde dağlara yağıyordu.

Mezar taşına benzeyen soğukkanlı bir zenci uşak, kraliçenin işaretini beklemekte idi. Nitekim, az sonra Saba melikesi ve maiyeti, Sion tepelerinin eteklerindeki sel yatağını geçerek Josafat vadisine iniyordu.

Bu kaçışın engellenmemesi için, ırmağın yağmur suları ile Sedron geçidini kapamadan hemen aşılması sağlandı. Başına şimşeklerden bir çelenk takmış olan Tabor sağda bırakılıp zeytinlikler arasından geçilerek yolu iniş ve yokuşlarla dolu olan Bitinye kavşağına çıkıldı.

Kraliçe muhafızlarına : «Bu yolu izleyelim» dedi. «Bizim atlarımız çevik ve ayağına çabukturlar. Bu saatte çadırlarımız

çoktan dürülmüş ve adamlarımız Ürdün'e giden yolu tutmuşlardır. Biz onlarla günün ikinci saatinde Sale gölünü geçtikten sonra buluşacağız. Oradan da Arabistan dağlarının geçit verdiği yere ulaşacağız».

Kraliçe altındaki hayvanının dizginlerini bir yandan gevşetirken, bir yandan da başının üstünde uğuldamakta olan fırtınaya bakarak tebessüm etti. O anda hiç şüphesiz Tyr yollarının üstünde perişan bir şekilde ilerlemekte olan sevgili Adoniram'ı ile bu fırtınanın sıkıntılarını birlikte paylaştıklarını düşünerek sevindi.

Bu sırada Bitinye patikası içine girdikleri anda, çakan şimşeklerin çıkardığı ışıklar, birkaç kişinin büyük bir sessizlik içinde patikayı geçmeye çabaladıklarını ortaya çıkardı. Bu kişiler, zifiri karanlık bir gökyüzü altında yol almakta olan kraliçenin böyle bir ortamda bir hayaletler alayını andıran maiyetinin ve atlarının çıkardıkları gürültüden şaşkınlık ve korku içinde donakaldılar.

Belkıs ve yanındakiler önlerinden geçip gittiler.

Biraz sonra öncülük görevi yapan muhafızlardan birisi kraliçeye yaklaştı ve alçak bir sesle:

«Bunlar, harmaniyeye sarılmış olan bir ölüyü götüren üç adam» dedi.

XII. Makbenah

Oturuma ara verilen mola esnasında, anlatılan efsane hakkında değişik fikirler ileri süren dinleyiciler coşkun bir heyecan içinde idiler. Bir kısmı, meddahın hikâyeyi saptırarak anlattığını iddia ediyordu. Bunlar, Saba melikesinin, Kral Süleyman'dan bir oğlu olduğunu, bu çocuğun hiçbir surette bir işçinin sûlbünden gelmediğini söylüyorlardı. Özellikle Habeş din-

leyici, meddahın bu anlatış şekline sinirleniyor ve kendi dinî inançlarına göre hakarete uğradığını zannediyordu. Bu arada, meddaha bağırarak:

— Sen yalan söylüyorsun. Bizim ilk kralımızın adı Menilek idi. O, Süleyman ile Belkıs-Makeda'nın oğludur. Bu soydan gelenler, hâlâ Gondar'da hüküm sürüyorlar, diyordu. İranlı dostum da:

— Kardeş, diyordu. Bize hikâyeyi sonuna kadar dinlemeye izin ver. Yoksa, geçen gece olduğu gibi, yine dışarı atılacaksın. Bizim kanaatimize göre, meddahımızın anlattıkları, kutsal kitaplarımızın yazdıklarına uygundur. Senin büyük din adamın Jan (VI) ([142]), kendisinin muhakkak Süleyman'ın soyundan geldiğine inanıyorsa, biz de onun rengine bakarak, Belkıs'tan değil, bir zenci Habeş kadınından dünyaya geldiğini kabul ederiz.

Kahveci, Habeşlinin ağzında hazırlamaya başladığı öfkeli cevabı zorlukla kesti. Bu sırada meddah yeniden söze başladı:

Süleyman, Saba melikesini villasında ağırlarken, Moria ([143]) tepeleri üzerinde ilerleyen bir adam, Mello köşkünden çıkan ışıkları, gökteki yıldızlarmış gibi seyrediyordu. Birden aklından büyük aşkı geçti. Bu arada, bir daha görmemek zorunda olduğu Solim kayalıklarına ve Sedron kıyılarına gözleri ile veda etti.

Vakit, tam gündüz ile gece arası idi. Adoniram, ücretleri ödenmek üzere işçileri çağıran tunç çandan çıkan seslerle düşüncelerinden sıyrıldı ve toplanmakta bulunan işçilerin arasından geçti. Ödemeye başlamak için, doğu kapısından mâbedin içine girdi ve Jakin sütununun ([144]) dibindeki yerini aldı.

(VI) Habeşistan'ın şimdiki kralının dahi, Saba melikesinin soyundan geldiği söylenir. O aynı zamanda hem hükümdar, hem de en büyük din adamıdır. Tebasına, «Kutsal Jan'ın Hıristiyanları» denilir.

Mâbedin cephesindeki sütunlu girişin üstünde yanmakta olan meşalelerin ışığında, işçilerin o sırada çiselemekte olan yağmura neşeli bir şekilde göğüslerini açtıkları görülüyordu.

Meydanda çok sayıda işçi toplanmıştı. Muhasipler ve diğer görevliler, Adoniram'ın yanındaki yerlerini almışlardı. İşçiler ünvanlarına göre ayrılmalarını temin etmek maksadı ile aralarında parola kullanıyorlardı. İşçinin söylediği parolaya göre de ücreti ödeniyordu.

İşçilerin parolası, mâbedin bronz sütunlarından birisinin adı olan Jakin, kalfaların parolası öteki sütunun adı olan Booz, ustalarınki ise Jehovah idi (145).

Sınıflarına göre sıraya dizilmiş işçiler, Adoniram'ın ve diğer görevlilerin önünde bulunan tezgâha kadar geliyor, Adoniram'ın kulağına parolasını fısıldıyor ve paralarını alıp gidiyorlardı.

Son gün için parola değişmişti. İşçiler Tübal-Kain, kalfalar Şibbolet, ustalar da Giblim (146) diyordu.

Ücretler ödendikçe, kalabalık azaldı, mâbedin çevresi tenhalaştı. Ayrıca dilekleri olanlar da istediklerini söyledikten sonra, etrafta görevlilerden başka kimse kalmadı. Kasadaki paranın bitmemiş olduğunu gören Adoniram, bütün işçilerin gelmemiş olduğunu anladı.

— Yarın yoklama yaparsınız. Hasta olan veya ölen işçileri tespit edersiniz, dedi.

Herkes gittikten sonra, her zamanki titizliği ve dikkati ile atelyelere ve mâbedin çeşitli yerlerine giderek o günkü işlerin tam olarak yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmek ve bir yerlerde yanık ateş bırakılıp bırakılmadığını görmek için eline bir şamdan alarak etrafı dolaşmaya çıktı. Adımları, taş döşeme üzerinde hüzünlü bir aksiseda bırakıyordu. Son bir kere daha eserini seyretti ve genç Benoni'nin en son yaptığı iş olan ka-

natlanmış melâikeler grubu önünde uzun uzun durdu. Derin bir iç çekişle:

— Sevgili çocuk! diye mırıldandı.

Nihayet kendisini büyük salonda buldu. Şamdanından çıkan ışık, mâbedin tonozları, bölme duvarları ve üç kapısı üzerinde kırmızımsı kıvrımlar meydana getiriyordu.

Kuzeydeki birinci kapı, halka ayrılmıştı. İkincisi krala ve savaşçılarına, üçüncüsü de Levi rahiplerine ait idi. Jakin ve Booz adlı sütunlar, üçüncü kapının arasından gözüküyorlardı.

Adoniram, kendisine en yakın bulunan batı kapısından, salonun tamamen karanlık olan dip tarafına bir göz attı. Aklı, seyrinden henüz ayrılmış olduğu heykellere takılı bulunduğu bu sırada, ilerisindeki gölgelerin arasında Tübal-Kain'in hayalini görür gibi oldu. Hiç ayırmadan bakışlarını diktiği koyu karanlığı gözleri ile delip geçmek istedi. Fakat hayalet, geri çekilmesine rağmen büyüdü, boyu mâbedin çatısına kadar eriştı, uzaklaşan bir meşale ile aydınlatılmış olan gölge gibi bir insan mâbedin duvarlarının derinliklerinde kayboldu. Bu arada Adoniram, tonozların altından gelen çok dertli bir haykırış sesi duyar gibi oldu.

Dışarı çıkmaya hazırlanan Adoniram, yönünü değiştirdi. Tam o sırada, duvar dibinden insana benzer bir şey kopup ayrıldı ve yabanî, merhametsiz bir ses:

— Eğer sağ salim dışarıya çıkmak istiyorsan, bana kalfaların parolasını söyle! dedi.

Adoniram, herkesin saygısını kazanmış ve küçük bir işareti kesin emir sayılan kişiliği ile âdeta kutsallaşmış bir insan olduğu için korunmak niyeti ile herhangi bir alet taşımazdı. Kendisini savunmak aklından bile geçmezdi.

Karşısındakinin Metusael olduğunu farkederek :

— Bahtsız, uzaklaş! diye haykırdı. Sen ihanet ve cinayetin mükâfatlandırılacağı zaman kalfa olacaksın! Süleyman'ın adaleti başlarınızı ezmeden önce suç ortaklarınla kaç!

Bu sözleri duyan Metusael çekicini Adoniram'ın kafası üzerine kuvvetle vurdu. Birden sersemleyen sanatçı ayakları üzerinde sallandı, insiyakî bir hareketle kuzeydeki kapıdan bir kurtuluş yolu aradı. Orada da kendisine :

— Dışarıya çıkmak istiyorsan, bana kalfa parolasını söyle! diye bağıran Suriyeli Fanor ile karşılaştı. Adoniram ona, bitik ve kısılmış bir sesle :

— Senin, yedi yıllık bir hizmetin yok, diye cevap verdi.

— Parola!

— Asla!

Bu cevap üzerine duvarcı Fanor, yontma kalemini Adoniram'ın böğrüne sapladı. Fakat bu hareketini tekrarlayamadı. Zira büyük bir acı ve can havli ile sıçrayan sanatkâr, kurtulmak için fırlayıp doğu kapısına kadar sendeleyerek gitti.

Orada Finikeli dülger Amru kendi sırasını bekliyordu. Ona :

— Eğer kapıdan geçmek istiyorsan bana kalfa parolasını söyle, diye bağırdı. Bitap düşmüş olan Adoniram, hecelerini boğumlayarak :

— Ben onu böyle kazanmadım. Sen onu seni gönderene sor, diyebildi. Adoniram kendisine bir geçit açmaya çabalarken, Amru pergelinin sivri ucunu onun kalbi üzerine soktu.

Bu sırada bir yıldırım çakması, arkasından büyük bir gök gürültüsü, fırtınanın patladığını haber verdi.

Adoniram şimdi yerde yatıyordu. Vücudu üç döşeme taşını kaplıyordu. Elele tutuşan katiller, onun ayak ucunda bir araya geldiler. Fanor :

— Bu adam, büyük bir adamdı, diye mırıldandı. Amru :

— Ne olacak? Sanki mezarda senden daha fazla mı yer kaplayacak? Kanı, Süleyman Ben-Davud'un üzerinde kalsın, dedi. Metusael :

— Biz şimdi kendimizi düşünelim, kralın sırrını elimizde bulunduruyoruz. Derhal cinayetin delilini ortadan kaldırmamız gerek. Yağmur başladı, gece de zifirî karanlık. İblis bizi himaye ediyor. Bu cesedi şehir dışına götürüp gömelim.

Cesedi, büyük bir beyaz deri önlük içine sardılar ve sonra sırtlarına alıp, Bitinye yolunun ötesinde kimsenin gelip geçmediği ıssız yerlere gitmek için Sedron kıyısına indiler.

Ürpertiler içinde cesedi taşırlarken, birdenbire atlı bir muhafız takımı ile karşılaştılar. Cinayet, insanları ürkek yapıyor, duraladılar. Kaçan kimseler de çekingen oluyorlar. İşte bu anda Saba melikesi, kocasının cesedini götüren ve çok korkmuş bir halde bulunan katillerin önünden sessizce geçti.

Katiller biraz daha ilerlediler. Sonra, sanatçının içine sığabileceği bir çukur kazdılar ve üstünü toprakla örttüler. Bu iş tamamlandıktan sonra da, Metusael yakındaki bir akasya fidanını söküp, yeni kazılmış toprağın üzerine dikti ([147]).

Bu sıralarda, kraliçe vâdilerin arasından kaçıyor, yıldırımlar gökleri parçalıyor, Süleyman da sızmış uyuyordu.

Kralın yarası ve felâketi hepsinden daha korkunçtu. Çünkü nasıl olsa uyanacaktı.

Süleyman, içtiği aşk şerbetinin uyuşturucu ve uyutucu tesiri kaybolmaya başladığında, güneş dünya turunu tamamlamıştı. O, hâlâ içini kemiren büyük acılar içinde, boş hayal ve kurun-

tularla dolu saplantılarına karşı çok yorucu bir mücadele veriyordu. Tam bu halde iken şiddetli bir ruhî sarsıntı ile gözlerini açtı.

Kalkıp doğrulacak oldu ve şaşırdı. Gözleri, sanki efendisinin haklılığına bir sebep bulmaya çalışıyormuş gibi dolanıyordu. Nihayet olanları hatırlamaya başladı.

Boş içki kupası önünde duruyordu. Hafızasında, kraliçenin son sözleri canlanıyordu. Ama karşısında kraliçe yoktu. Güneş, kendisi ile alay edermişçesine alnında parıldıyordu. Yüreğinin ezildiğini hissetti. Artık her şeyi anlar gibiydi. Birden çok büyük bir öfke çığlığı attı.

Etrafındakilerden boşuna bilgi almaya çalışıyordu. Kimse çıktıklarını görmemiş. Kraliçe ve maiyetindekiler, ovanın ortasından yok olup gitmişler. Belkıs'ın çadırlarının bulunduğu yerde artıklardan başka bir şey bulunamamış. Süleyman, Sadok'a büyük bir öfke içinde :

— İşte bak! diye haykırdı. İşte senin Tanrı'nın biz sadık kullarına yaptığı yardım. Bana böyle mi el uzatacaktı? Beni, belâ ve felâket getiren din adamlarının ellerine bir oyuncak gibi teslim etti. Sen onun adına, benim zaafımdan yararlanarak hüküm süren güçsüz din adamı! Bu aldatıcı, sinsi, hain kraliçeye yetişmek için, bana kanatlanmış alayları şimdi kim bulacak? Toprağın, ateşin hakimi olan melâikeler, gökyüzü perileri, bana itaat edecek misiniz? Sadok :

— Dinin ulu kişilerine sövmeyiniz. Jehovah, yalnız Jehovah büyüktür. Ayrıca o, kindar ve kıskanç bir Tanrı'dır, diye cevap verdi.

Bu sırada, kendisini ilahî bir coşkuya kaptırmış ve akıldan hiç nasip almamış zavallı kâhin Ahios de Silo göründü. Krala dönerek :

— Tanrı, bana Kain'in gözü ile verdirttiği bir işaretle katili gösterdi ve hükmünü bildirdi : Her kim ki, Kain'in hayatına kastedecek olursa, yedi kere cezalandırılacaktır! Yine Kain soyundan gelen ve kanı dökülmüş bulunan Lamech için de şöyle buyruldu : Lamech'in intikamı yetmiş yedi kere alınacaktır ([148]). Ey Kral! Tanrı'nın benim sana bildirmemi buyurduğu son söz şu : Lamech'ten sonra Kain'in de kanını dökenler yedi yüz yetmiş yedi kere cezalandırılacaklardır!

Süleyman başını önüne eğdi. Bu sözlerden Adoniram'ın öldürüldüğünü anladı. Pişmanlık duygusu içinde şöyle haykırdı: «Bahtsızlar! Ne yaptılar? Ben onu öldürmelerini söylememiştim ([149])».

Tanrı'nın kendisini terkettiği, kaderini kötü ruhlu cinlere bıraktığı, Saba melikesinin küçümseyip ihanet ettiği ümitsiz kalmış Süleyman'ın gözü, hareket edemez hale gelmiş elinin üzerinde parıldamakta olan Belkıs'ın hediye ettiği yüzüğe takıldı.

Tılsımlı yüzük, ona birden bir ümit ışığı verdi. Yalnız kalınca, yüzüğün taşını güneşe çevirdi. Bir anda, Hüd-Hüd dışında bütün kuşların kendisine doğru uçuştuklarını gördü. Hüd-Hüd'ü üç kere daha çağırarak kendisine itaate zorladı. Sonunda büyülü kuş da geldi. Ona, kendisini kraliçenin yanına götürmesini emretti. Büyülü kuş Süleyman'ın başı üzerinde uçmaya başladı. Elini ona doğru uzatan Süleyman birden ayağının yerden kesilmiş olduğunu ve gökyüzüne doğru çekildiğini hissetti. Büyük bir korkuya kapıldı ve hemen elinin yönünü değiştirdi. Ayakları yeniden yere değdi . Hüd-Hüd'e gelince, o vâdiyi aştı, bir tümseğin tepesinde bulunan bir akasyanın dalına kondu. Süleyman'daki tılsımlı yüzüğün gücü, büyülü kuşu oradan ayırmaya yetmedi.

Süleyman bu sırada büyük bir şaşkınlık içinde Sabalıları ateşe vermek ve kana boyamak için sayılamayacak kadar çok

asker toplamayı hayal ediyordu. Arada bir kaderini lanetlemek, cinleri ve perileri yardımına çağırmak için tek başına odasına kapanıyordu. Fakat, felâket cini olan bir ifrit, durmaksızın onu kendisine itaat etmeye ve yalnız kendisini takip etmeye zorluyordu.

Süleyman kraliçeyi unutmak için, dine aykırı yollarla evlenmek üzere her tarafta kadınlar arattı ve buldurttu. Onlar da kendisine puta tapmayı öğrettiler. Bir süre sonra, kendisini çok rahatsız eden cinleri ve perileri teskin etmek maksadı ile şehrin civarındaki ıssız yüksek tepeleri iskân edip şeneltti. Tahborda da Moloh adına bir yeni mâbet yaptırttı.

Böylece, Ateş Ülkesinde Adoniram'a Henoch'un gölgesinin, «sen bizim ırkımızın intikamını almak için yetiştirilip hazırlandın. Senin Adonai adına diktiğin mâbet, Süleyman'ın felâketine sebep olacak», sözleri ile dile getirdiği kehanet tahakkuk etmiş oluyordu.

Kutsal «Talmud» kitabında da yazıldığı gibi, Adoniram'ın öldürülmesinin tepkisi ile ayağa kalkmış bulunan halk, adaletin yerine getirilmesini istedi. Bunun üzerine, Süleyman sanatçının cesedini bulmak üzere dokuz ustayı görevlendirdi.

Aradan on yedi gün geçmişti. Mâbedin ve şehrin çevresindeki bütün aramalar hiçbir sonuç vermemişti. Ustalar kırları da dolaşmaya başladılar. Bu sırada, dağlarda güneş altında arama yapmaktan bitkin hale gelmiş ustalardan birisi, tırmanmasını kolaylaştırmak için önündeki bir akasya fidanına tutunmak istedi. Birden, çok parlak renkli ve o güne kadar hiç görmediği cinsten bir kuşun bu fidanın üzerinden kalkıp uçtuğunu gördü. Tutunması ile birlikte de, akasya fidanı elinde kaldı. Toprağa baktı, yeni kazılmışa benziyordu. Şaşkınlık içinde arkadaşlarını çağırdı.

Dokuz usta elleri ile toprağı eşmeye başladılar ve altında bir mezar bulunduğunu anladılar. O esnada, aralarından birisi,

diğer arkadaşlarına: «Katiller, belki de Adoniram'dan kalfaların parolasını almak isteyen hainlerdir. Eğer parolayı almışlar ise, onun hemen değiştirilmesi lâzımdır,» dedi. Bir başkası:

— Öyleyse hangi parolayı kabul edeceğiz? diye cevap verdi.

Üçüncüsü: «Eğer burada üstadımızın cesedini bu lacak olursak, içimizden birisinin ağzından çıkacak ilk kelime parola olsun. O kelime, bize ve bizden sonraki çocuklarımıza, daima bu alçakça cinayeti hatırlatacak; katillerden ve onların gelecek nesillerinden bu cinayetin bitmeyecek olan intikamını almak için içeceğimiz andı ebedileştirecektir».

Çukuru açmak için eller birleşti, büyük bir şevk ve kuvvetle toprağı eşelemeye koyuldular.

Ceset tanınınca, ustalardan birisi onun cildini parmağı ile tuttu, deri elinde kaldı. İkinci ustaya da aynı şey oldu. Üçüncüsü, ustaların çıraklarını adam etmek için enselerine yapıştıkları gibi, cesedin boynunu avuçladı, koca bir deri parçası onun da elinde kaldı. Bunun üzerine haykırdı: «Makbenah!» ([150]).

Bundan böyle bu kelimenin kalfa parolası ve Adoniram'ın intikamını kovalayanların birleşme sembolü olacağı hususunda birbirlerine söz verdiler. Bundan sonra, bu kelime asırlar boyunca, milletleri zalim krallara karşı bir başkaldırma meşalesi oldu.

Bu arada, Fanor, Amru ve Metusael kaçmışlardı. Fakat çabuk bulundular. Üçü de işçi düşmanı sayıldılar. Saklandıkları Get Kralı Maaka'nın ülkesinde Sterkin, Oterfüt ve Hoben ([151]) adları altında yaşadıkları anlaşıldı ve işçiler tarafından öldürüldüler.

Buna rağmen işçi loncaları esrarengiz bir ilham ile Abiram'a ([152]) ve katillere olan kinlerini sürdürmeye devam ettiler.

Onlar için Adoniram'ın soyundan gelenler kutsal sayıldı. Sonraları, Adoniram ve Saba melikesinin soyundan gelenlere «dul kadının oğulları» adı verildi ve andlarını onların adına içmeye başladılar.

Adoniram'ın cenazesi, Süleyman Ben-Davud'un emri üzerine kendisinin yaptığı mâbedin sunağının altına gömüldü. Bu sebeple Adonai, İbranilerin yaşadığı bu şehri terketti ve Davud soyundan gelenlere bütün yardımlarını kesti.

Bu arada, iktidara, hoş vakit geçirmeye doymak bilmeyen Süleyman beş yüz kadınla evlendi.

Ayrıca, tılsımlı yüzük sayesinde, komşu ülkeler aleyhindeki birçok tasarısının tatbikata konulmasında cin ve perilerin yardımlarını sağladı. Bu yüzük, çok eski zamanlarda Kain soyundan gelme Maviel'in babası İrad tarafından yontulup işlenmişti. Bunu önce taşlara hükmeden Henoh kullanmıştı. Sonraları sıra ile peygamber Jared'e ([153]), Nemrud'a, en sonunda da Hemiaritelerin babası Saba'ya kalmıştı.

Bu yüzük, cinleri, perileri, rüzgârları ve bütün hayvanları Süleyman'a boyun eğdirtmişti. İktidara, zevk ve sefâya hâlâ kanıksamamış olan kral, «sadece yiyip içmeye ve zevk almaya bakmalıdır, gerisi boştur» demekten başka söz etmez olmuştu.

Bütün bunlara rağmen ne gariptir ki, Süleyman hiç de mutlu değildi. Maddenin kendisini iyice alçalttığı kral, ölümsüz olmaya can atıyordu.

Tılsımlı yüzüğün gücünden yararlanarak bu hedefine ulaşacağına inandı. Bunun için iki yüz yirmi beş yıl derin bir ölü uykusuna yatması gerekiyordu. Bu uzun süre içinde vücudunun yapısını bozabilecek her türlü ölümlü unsurdan arınması zorunlu idi. Bu sırada ruhu sürgüne gidecekti. Erkekliğin ve cinsel gücün tam kemale ulaşacağı otuz üç yaşına kadar ruhu bedeninden uzak kalacak, otuz üç sene sonra ruhu tekrar bedenine girecekti.

Süleyman bünyesinde düşüş başlangıcını sezer sezmez, bunu yakın bir tükenişin işareti gibi kabul ederek, artık yaşlanmış ve yıpranmış bulunduğuna kani oldu. Hemen köle olarak kullandığı cinlere ve perilere Kaf Dağı'nda kendisi için kimsenin yanına varamayacağı bir saray yaptırttı. Sarayın ortasına, çok sağlam meşe gövdelerinden yapılmış dört büyük ayağın taşıdığı altın ve fildişinden bir de taht kurdurttu.

Süleyman iki yüz yirmi beş seneyi, işte bu tahtın üzerinde geçirecekti. Hayatının son günlerini büyülü işaretler yapmak ve esrarengiz sözler söylemekle geçirdi. Saba Melikesi Belkıs'ın verdiği yüzüğün gücü sayesinde, maddeyi bozacak bütün unsurları, bütün hayvanları afsunladı ve yanından uzaklaştırdı. Bulutların buharlarını, toprağın nemini, güneşin ışıklarını, rüzgârların esintisini, kelebekleri, güveleri, kurtçukları, yırtıcı kuşları, yarasaları, baykuşları, fareleri, murdar sineklerini, karıncaları, yerde sürünen hayvanları, kemirici bütün mahlûkları, madenleri, taşları, alkalileri, asitleri ve bitkilere kadar her şeyi afsunlayarak tehlikesiz hale getirdi.

Süleyman almış olduğu bu tedbirlerle, İblis'in merhametsiz bütün tesirlerinden vücudunu kurtarmış bulunduğuna kani olduktan sonra, hükmü altında bulunan cinleri ve perileri bir araya topladı, kendisini Kaf Dağı'nın merkezine taşıttı. Onları büyük cezalarla tehdit etti, uykusunun bozulmamasını ve devamlı olarak sarayının etrafında nöbet tutulmasını emretti.

Daha sonra, tahtına oturdu, vücudunu, kol ve bacaklarını sımsıkı bağlattı ve onlara artık çekilebileceklerini söyledi. Kısa bir zaman içinde vücudu yavaş yavaş soğudu, gözleri donuklaştı, nefesi azaldı ve ölüm uykusuna yattı.

Süleyman'ın tam bir kölesi haline gelmiş bulunan cinler ve periler, kralı uzun uykusundan kalkacağı zamana kadar beklemeye başladılar.

Böylece, rüzgârlar yüzüne değmedi, böcekler, solucanlar, kurtçuklar hiçbir şekilde ona yaklaşamadılar. Kuşlar, kemirici hayvanlar hep uzağında kaldılar. Su ve buharlar yönlerini değiştirdiler. Neticede, yüzüğün tılsımlı gücü ile Süleyman'ın vücudu iki yüz yıldan fazla bir süre hiçbir dış tesire maruz kalmadı.

Zamanla büyüyen sakalı, ayaklarına kadar uzadı. Tırnakları, eldivenlerinin derisini ve ayakkabılarının altın yaldızlı kumaşını deldi.

Fakat, insanoğlunun belirli sınırlar içindeki kâhinliği, ebediyete nasıl ulaşabilirdi? İşte Süleyman da, böceklerin en küçüğü olanını unutmuş, peynir kurdunu afsunlamayı aklına getirememişti.

Peynir kurdu görünmez ve esrarengiz bir şekilde ilerledi. Tahtı taşıyan ayaklardan birine sarılıp yapıştı. Hiç aralık vermeksizin onu kemirmeye başladı. En hassas kulaklar bile, bu küçücük kurdun ufalayıp yere döktüğü kırıntıların sesini duyamazdı. Meşe kütüğünden olan koskoca ayak, çok yavaş da olsa zayıf düşmeye başlamıştı.

Peynir kurdu, iki yüz yirmi dört yıl durmadan çalıştı. Bir gün, uzun yıllardır kemirilmiş olan ayak, tahtın ağırlığına dayanamaz oldu ve taht büyük bir gürültü ile çöktü (VII).

(VII) Doğu insanına göre, tabiatın güçleri ancak genel bir uyum içinde vardır. Bunun içindekilerden birisinin yarattığı ahenksizlik, bütün dengeyi bozar. Bu uyum Allah'ın kudretinin kendisidir. Süleyman'ın muhteris arzularına galebe eden peynir kurdu ile İskandinav mitolojisindeki Balder'i anlatan Edda efsanesi arasındaki benzerliğe dikkat edilmelidir. Bu efsanede olduğu gibi, Oden ve Freya da, çocukları Balder'e zarar vermemeleri için herşeyi afsunlamışlardır. Ama meşe ağacına sarılan «ökseotu»nu unutmuşlardı. Bu ufacık bitki, Tanrı'nın oğlunun ölümüne sebep oldu. Bu bakımdan, Eskiçağ İskandinavyasının Kelt dininde, ökseotu kutsaldır.

Süleyman'ı yenen ve onun ölümünü ilk gören canlı bu peynir kurdu oldu. Döşeme taşlarının üstüne devrilmiş olan kralların kralı bir daha hiç uyanmadı ([154]).

O zaman, cinler ve periler yanıldıklarını anladılar ve hürriyetlerine tekrar kavuştular.

Bu efsanenin anlatılış tarzı, İslâm dininin iman sahiplerince büyük bir tasviple karşılandı. Çünkü, kâhinliğin aynası, gerçeğin kaynağı olan «Kuran»ın otuz dördüncü fatihasında (*) ([155]) yazılı olan Hazreti Peygamberin sözleri esas alınmıştı.

Kral Süleyman Ben-Davud'un hikâyesi burada sona erdi.

Meddahı dinlediğim zamanların dışında, İstanbul'da gördüğüm diğer şeylerden bahsederek ,hikâye üzerindeki dikkati başka yerlere dağıtmış olmaktan çekindim.

Kahvehanelerdeki âdetlere göre, bazen müşterilerin henüz yeteri sayıda gelmemiş olması sebebi ile arada bir çıkan ilginç olaylarla dinleyicileri oyalamak için meddahın araya sıkıştırdığı küçük hikâyelere de burada yer vermedim ([156]).

Birçok kahvehane, şöhret yapmış meddahları kendisine çekmek için, büyük masraflara katlanıyorlar. Oturumlar hiçbir zaman bir buçuk saatten fazla sürmediği için, meddahlar aynı gece içinde birkaç kahvehanede birden iş yapabiliyorlar. Ailenin reisi olan erkek, hali vakti yerindeyse kendisinin zevk duymuş olduğu bir hikâye olursa, meddahı haremine de çağırıyor.

Kahvehane işletenlerin tedbirli olanları, meddahların temini ve devamlı çalışmaları için, «kasideciler» loncasına başvuruyorlar. Çünkü, bazen, kahvehaneden elde ettiği ücretten mem-

(*) Yazarın bütün eserlerini bir arada toplayan heyet, bilindiği gibi kitabın sonuna bazı açıklamalar koymuştur. Bu açıklamalarda da görüleceği gibi burada kullanılan «fatiha» kelimesinin yanlış olduğuna işaret edildikten sonra, doğrusunun «surat» olduğu yazılmıştır. Bu da yanlıştır, doğrusu «süre» dir.

nun olmayan meddahların, olayların en ilgi çekici bir safhasında ortadan kayboldukları ve hikâyenin sonunu görmeyen dinleyicileri üzüntü içinde bıraktıkları oluyordu.

İranlı dostlarımın sık sık gittikleri bu yeri, çeşitli milletlerden oluşan müşterileri arasında düşünce ve söz hürriyetinin bulunmasından dolayı seviyordum. Burası bana, zarif ve nükteli Bernardin de Saint-Pierre'in «Surate» kahvehanesini hatırlatıyordu ([157]). Buraya Asya'nın birçok ülkesinden ayrı ayrı milletlerden olan tüccarlar gelir. Yalnız Türklerin gittikleri başka kahvehanelere nazaran burada insanlar birbirlerine karşı daha hoşgörülüdürler. Meddahın anlattığı hikâye her oturum sonunda çeşitli gruplar arasında tartışıldı. Doğu ülkeleri kahvehanelerinde tartışmalar genellikle toplu olarak yapılmaz. Hazreti Nuh'un gösterişli yönünü biraz fazla abartan Habeşistanlının dışında hiçbir kimse hikâyenin temel verilerinden şüphe etmedi. Meddahımız bir nevi doğu katoliği diyebileceğimiz Ali mezhebindendi. Buna mukabil bütün güney milletlerini hakimiyetleri altına alan Türkler ise genellikle bizim Protestanlığımıza benzeyen Ömer mezhebindendirler ([158]).

BAYRAM ([159])

I. Asya'nın Tatlı Suları (Göksu) (*)

Herhangi bir cuma günü, Asya'nın Tatlı Suları'na gitmekten vazgeçmemiştik. Bu defa Büyükdere'ye daha uzun bir yoldan varan karayolunu seçtik

Yolun üzerinde, sultanın, yüksek makamlarından birinde hizmetinde bulunan Boğos Efendi'nin yazlık evi önünde durduk.

Bu zat bir Ermeni idi. Kendi akrabasından bir kadınla evlenmişti. Ressam dostum da bunlarda kalıyordu ([160]). Evin girişi önünde, nâdir bulunan çiçeklerin süslediği bir bahçe vardı. Çimenler ve çiçekler arasında, küçük sultanlar gibi giydirilmiş iki kız çocuğu zenci bir kadının nezaretinde oynuyorlardı. Bizleri görünce koşup geldiler ve sarılarak ressamı öptüler. Evin içine kadar da bize eşlik ettiler. Bizi, Yakındoğulu kıyafet içinde bir hanım karşıladı. Dostum ona, «kalimera kokona» (Günaydın Hanımefendi), diye hitap etti. Böylece onu Rumca selâmlamış oluyordu. Zira o, Ermenilerin yanında çalışmasına rağmen kendisi Rumdu.

Bir seyahat sırasında yeni tanışılan insanlarla konuşmak her zaman zordur. Fakat bunlar, benim gibi gelip geçici bir Avrupalıyı bile hiç karşılık düşünmeksizin çok sıcak bir ilgi ve samimiyetle karşılayıp evlerine misafir ettiler. Bu insanlar bizim yaşayış tarzımıza ve ananelerimize her zaman ve her yerde

(*) İstanbul'da Boğaziçi'nde Anadoluhisarı yakınında bulunan bir mesire yeri.

büyük bir sevgi duyuyorlar. Belki de bizim vasıtamızla kendi topluluklarına, Frenk medeniyetinin parlak şualarını aktarmaya çalışıyorlar. Ortaçağ'da biz, her şeyi doğudan almıştık. Şimdi bu evrensel anaya, ilk medeniyetin bu kaynağına, onun bize evvelce vermiş olduğu güçleri, biz de onlara vermeliyiz.

Uzaktaki bu milletler için, Fransa ve Fransız adı, sevimli, güzel ve değerlidir. Bizim gelecekteki gücümüzün kaynağı da budur. Hükümetlerimizin yıpranmış diplomasisi ([161]) ne yaparsa yapsın, bize ümitle beklemek imkânını veren de budur.

Bu ülkelerin insanlarından bahsederken, Racine'in «*Beyazıt*» adlı eserinde söylediği gibi, «orası da o kadar uzak ki!» denilebilir. Fakat, Ermenilerin bizleri böylesine içten ve candan misafir etmelerine bir teşekkür etmek gerekmez mi? Türkler bizim fikirlerimizle ilişkilerini artırdıkça, zaten çok iyi niyetli olan bu insanlar, bize daha çok bağlanırlar. Bunlara göre Fransızlar, kendilerinin her zaman en iyi dostu olmuşlardır.

İtiraf etmeliyim ki, memleketimden bir yıl ayrı kaldıktan sonra, mahallî elbiseleri dışında her şeyleri ile tam Avrupalı olan böyle bir ailenin içine girmek benim için çok zevkli oldu ([162]).

Madam Boğos ([163]) ve küçük kızları bize bir kahvaltı çıkarttılar. Daha sonra, «levanten» birçok hanımın bulunduğu bir salona geçtik. Bunlardan birisi, Paris'ten en son gelmiş olan parçalardan birini çalmak üzere piyanonun başına geçti. Bize, Halévy'nin ([164]) yeni bir operasının bazı bölümlerini dinletti. Bu hanımı yürekten takdir ettik. Gerçekten de, her yanı ile çok zarifti.

Masaların üzerinde, gazeteler, Viktor Hugo'nun, Lamartin'in şiir ve tiyatro kitapları yer almıştı. Suriye'den İstanbul'a gelindiği vakit, insan bu manzarayı garipsiyor. Fakat, İstanbul'un, Paris'ten gelen edebiyat ve sanat eserlerini, hemen he-

men Petersburg kadar tükettiği öğrenilince, bu hal pek tabii oluyor.

Biz albümlere ve kitaplara bakarken, Boğos Efendi eve geldi ([165]). Bizi akşam yemeğine alıkoymak istedi. Fakat, Asya'nın Tatlı Suları'na gitmeye kararlı olduğumuzdan, teklifini kabul edemedik ve kendisine teşekkür ettik. Bunun üzerine o, bize deniz kıyısına kadar refakat etti.

Kayık bulmak için bir süre rıhtımda bekledik. Bu sırada uzaktan, ağırbaşlı ve hürmet telkin eden, beyaz zenci karışımı bir meleze benzeyen tanzimat elbisesi ile değil, fakat eski Türk usulüne göre çok şık giyinmiş bir kişinin geldiğini gördük. Kendisini saygı ile selâmlayan Boğos Efendi'yi görünce durdu. İkisinin konuşmaları için biz biraz uzakta bekledik. Ressam dostum, bu şahsın çok önemli bir kişi olduğunu söyledikten sonra, ona oradan ayrılacağı sırada, doğu âdetlerine göre eli göğüse ve ağıza götürerek bir «salamalek» vermemize itina göstermemiz gerektiğine dikkatimi çekti. Dediğini aynen yaptım. O da, büyük bir nezaketle bana mukabele etti.

Bu şahsın, daha önce görmüş bulunduğum sultan olmadığına emindim. Uzaklaştığı vakit, dostuma onun kim olduğunu sordum. Ressam, hem hayranlık, hem de çekingenlikle, «bu kızlarağasıdır» dedi.

O zaman anladım: Kızlarağası, sarayın haremağalarının başıdır. O, sultandan sonra, fakat birinci vezirden önce gelen kimsedir. Ondan herkes çekinir. Bununla beraber çok terbiyeli, nazik ve kibar olduğu kadar, saygınlığına da çok inanmış bu önemli kişi ile daha yakından tanışmamış bulunduğuma üzüldüm.

Bir süre sonra, beklemekte olduğumuz elçiliğin iki mensubu da geldiler. Biz de Boğos Efendi'den ayrıldık ([166]). Altı kürekçili bir kayık, bizi Asya kıyısına doğru alıp götürdü.

Asya'nın Tatlı Suları'na varmak için yaklaşık bir buçuk saat gerekti. Her iki kıyının sağında ve solunda, Karadeniz'den Kırım ve Trabzon istikametinden gelebilecek olan akınlardan, Beyoğlu, İstanbul ve Üsküdar'ı koruyan büyük mazgallı hisarları (*) hayranlıkla seyrettik. Bunlar, Beyoğlu ile Galata'yı ayıran hisar gibi, Ceneviz üslubunda kalelerdi ([167]).

Asya ve Avrupa hisarlarını gerimizde bıraktıktan sonra kayığımız ([168]) Asya'nın Tatlı Suları'nın ırmağı (**) içine girdi. Bu ırmağın iki kenarı boyunca yemyeşil çimenlerin arasında leyleklerin dolaştığı veya hafif hafif havalandığı görülüyordu. Ben burasını, Nil nehrinin denize varmadan önce Pelüz gölüne döküldüğü yere benzettim. Fakat burada daha sessiz, daha yeşil, daha kuzeyli olan tabiat, Mısır deltasının ihtişamını tam olarak dile getiremiyordu. Bir benzetme ile Latinceden Grekçeye yapılmış bir tercüme gibi. Başka bir deyişle, buradaki tabiat, Nil deltasındakinden biraz daha güçsüz.

Irmağın ikiye ayırdığı büyük ve çok güzel bir çayırlığın kıyısından karaya çıktık. Burasını sanki bir sanatçı aydınlatmış. Korular gölgelerini yer yer gür çimenlerin üzerine düşürmüş. Meyve ve serinletici şeyler satanların kurdukları çadırların manzarası, göçebe boy ve oymakların konakladıkları vahaları hatırlatıyordu. Çayırın her tarafı insanlarla kaplı idi. Giydikleri elbiselerin değişik renkleri, ilkbahar çiçeklerinin canlı renkleri gibi, çimenleri yer yer açıyor veya koyulaştırıyordu. Gökyüzünün en açık olduğu yerin tam ortasında çok güzel bir çeşme gözüküyordu ([169]).

Su içmekten çok büyük bir haz ve tad alan bu ülkenin insanları, çeşmelerini inanılmaz güzelliklere garketmişler. Buradaki çeşme, Arnavutköy'deki ayazma gibi sadece bir din azizini anma gününde değil, her zaman akıyordu. Ayazmanın ba-

(*) Bu yerler, Rumeli ve Anadoluhisarı kaleleridir.
(**) Sözü edilen ırmak, Anadolu Hisarı'ndaki Göksu deresidir.

şında bir mucizenin suyu akıtmasını sabırla beklemek gâvurlara mahsustur. Fakat Asya'nın Tatlı Suları'nın çeşmesinde böyle zahmetlere katlanmaya lüzum yoktur. Çok gür ve berrak olarak akan bu suyun, küçük bir kısmını Arnavutköy'ündeki Rum azizine hangi ermiş Müslümanın verdiğini bilmiyorum. Bu suyu çeşme başında bir para vererek istediğiniz kadar içiyorsunuz. Ama oraya gitmek için de, on kuruş masraf etmek gerekiyor.

Çoğu yaldızlı boyalarla süslenmiş, önüne öküz koşulmuş her çeşit araba, Üsküdar'ın çeşitli semtlerinin hanımlarını bu tatlı sulara taşıyordu. Çeşmenin başında, kuşların cıvıldaşmalarını andıran yumuşak heceli Türk dili ile konuşan, gülüşen, birbirine takılan, yarenlik eden kadınlardan ve çocuklardan başkası görülmüyordu.

Kadınlar yüzlerini peçe altına saklamışlarsa da, biz Frenklerin bakışlarından pek fazla kaçmaya çalışmıyorlar. Eşlerine pek sadakati olmayan erkekleri tahrik etmemek için kalın peçeler takılınasını isteyen polis emirleri, kadınların bu gibi ufak tefek kaçamaklara müsamaha ile bakmasına mani olamıyor.

Öğleden sonra hava çok sıcaklaşmıştı. Biz etrafına tahta sıralar konulmuş olan koca bir çınar ağacının dibinde ([170]) oturuyorduk. Bir ara uyumayı denedik. Fakat bilindiği gibi Fransızlar öğle uykusu pek uyuyamazlar. Ressam dostum, uyumaya muvaffak olamadığımızı görünce, bize bir hikâye anlattı.

Ressamın arkadaşlarından birisi, o zamana kadar hiç bilinmeyen bir fotoğraf makinası ([171]) sayesinde para kazanmak için Paris'ten İstanbul'a gelmiş. Hikâye, onun başından geçen bir macerayı anlatıyordu.

O, daima kalabalık olan yerleri seçermiş. Bir gün mucizevî makinasını, tatlı suların gölgelikleri altına getirip yerleştirmiş.

Fotoğrafçı başından geçen macerayı ressam dostuma şöyle anlatmış:

Bir ara gözüm çimenler üzerinde oynayan şirin bir çocuğa takıldı. Hemen makinamı ayarladım, çocuğun çok güzel bir fotoğrafını çektim. Bu derece başarılı resmi etrafımdaki meraklılara gösterdim.

Çocuğunun başına biriken kalabalığı gören anne, tabii bir tecessüs ile kalabalığa yaklaştı. Çocuğunun fotoğrafını görünce şaşırdı. Bunu belki de bir büyücü marifeti zannetti.

Ben Türkçe bilmiyordum. O kadar ki, hanımın bana iltifatta bulunduğunu bile anlayamadım. Sadece, hanımın yanındaki zenci kadının bana bir işaret yaptığını gördüm. Biraz sonra hanım çocuğu ve zenci kadın ile birlikte bir arabaya ([172]) bindiler ve Üsküdar istikametine doğru gitmeye başladılar.

Ben zenci kadının işaretinden cesaret almıştım. Taşınması hayli güç olan makinamı koltuğumun altına alarak onları takibe koyuldum.

Üsküdar'ın ilk evlerine vardıklarında, uzaktan arabanın durduğunu ve hep birlikte denize bakan bir köşke girdiklerini gördüm. Bu sırada zenci kadın bana saklanmamı ve beklememi belirten bir işaret verdi.

Karanlık iyice basıncaya kadar bekledim. Bir süre sonra kapı aralandı ve ben içeriye alındım.

Çocuğun annesi beni salonda karşıladı. Konuşmasına el işaretleri ekleyerek, kendisinin de bir fotoğrafının çekilmesini istediğini anlatmaya çalıştı.

Ben fotoğraf makinasının ancak güneş ışığı altında resim çekebileceğini ifade etmeye uğraştım. Sözlerimin manasını zorlukla anlayan hanım:

— Peki, biz de güneşin çıkmasını bekleriz, dedi.

Allah'tan ki kadın dul imiş. Bu yüzden şeriatın müsamahakâr bir kaidesinden yararlanabildi. Yoksa recmedilerek (taşa tutularak) öldürülecekti.

Ertesi sabah, kafesli pencerelerin arasından sızan güneş ışığından yararlanarak hanımın resmini çekmeye hazırlandım. Hammın büyücek bir çocuğu olmasına rağmen kendisi yine de gençti. Tam resmi çekeceğim anda, sokak kapısı çahndı.

Hanım :

— Aman, hemen saklanın, diye bağırdı. Beni zenci kadının da yardımı ile elimdeki fotoğraf makinası ile birlikte apar topar yatak odasına bitişik bir sandık odasına soktular. Bu küçücük odada kendimi hayli karanlık düşüncelere kaptırmaya bol bol vakit buldum. Ben hanımın dul olduğunu henüz bilmiyordum. Kocasının gitmiş olduğu bir seyahatten ansızın döndüğünü zannettim. Aklıma daha da kötü ihtimaller gelmiyor değildi. Belki de, bu eve bir gece önce bir gâvurun gizlice girdiği tespit edilmiş olabilir ve ev polis tarafından gözetlenebilirdi. Bu endişelerle dışardan gelen sesleri pür dikkat dinlemeye başladım. Türk evleri ahşap olduğundan konuşanların kadın olduklarını kolaylıkla anlayabildim. Böylece içim biraz rahatladı.

Gerçekte hanımı kadın dostlarından birisi ziyarete gelmişti. İstanbul'un işsiz güçsüz kadınlarının misafirliği neredeyse bütün bir gün sürüyor. Benim misafire gözükmem tehlikeli olabilirdi. Belki de ziyaretçi hanım çirkin veya yaşlı idi. İslâm kadınları her ne kadar kocalarını başka kadınlarla paylaşmaya razı oluyorlarsa da, bir kalp işi söz konusu olduğunda kıskançlıktan da geri kalmıyorlardı. Bu düşünceler içinde neredeyse ağlayacak duruma girmiştim.

Akşam üzeri, bıktırıcı misafir yemeğini yiyip, serinleticisini içtikten ve biraz da dedikoduya doyduktan sonra evden

ayrıldı. Böylece ben de gizlendiğim bu daracık yerden çıkartılabildim ([173]).

Ama epey zaman isteyen fotoğraf çekme işine yeniden başlamak için artık vakit geçmişti. Ayrıca saatlerden beri aç ve susuzdum. Bu sebeple resim işini ertesi sabaha bırakmak zorunluğu doğdu.

Bu evde geçirdiğim üçüncü gece olmuştu. XV. Lui devrinde bir halk türküsüne konu olmuş bir olayı hatırladım. Bir gemi tayfası önemli bir kişinin evinde alıkonulmuştu. Durumumu bu tayfaya benzettim. Bu işten artık iyice bıkmaya başlamıştım.

Türk kadınları genellikle yeknesak bir şekilde konuşurlar. Bir de konuştukları dil bilinmiyorsa onlarla uzunca bir zaman geçirmek çok zordur.

Resmi çekmeyi nihayet başarmıştım. Artık gidebilirdim. Ama ev sahibem buna yanaşır görünmüyordu. Ona Beyoğlu'nda önemli bazı işlerin beni beklediğini anlatmaya çalıştım. Fakat güpegündüz evden çıkmam imkânsızdı. Akşam üzeri, hanım yeni bir minnettarlık vesilesi daha yarattı ve çok mutena bir yemek daha ikram etti. Bu yüzden o gece de evden ayrılamadım. Fakat ertesi günü evden gitmek hususundaki kesin kararımı dilim döndüğünce anlatmaya çalıştım. Tabii ki yine akşamı beklemek gerekti. Bu arada fotoğraf makinamın saklanmış olduğunu farkettim. İstanbul'da bir eşi daha bulunamayacak olan bu kıymetli makinayı almadan bu evden nasıl çıkabilirdim? Üstelik bu makina benim geçim kapımdı.

Üsküdar'ın kadınları duygusal ilişkilerinde hayli cüretkâr oluyorlar. Benim dilimden birkaç kelimeyi kapmış olan hanım bana, eğer kendisini bırakıp gidecek olursam, namusuna tecavüz etmek maksadı ile evine gizlice girdiğimi bağırarak komşulara duyuracağını söyledi. Bu derece tedirgin edici hissi ra-

bıta sabrımı sonuna getirdi. Bu sebeple hanımın uyuduğu bir sırada, makinamı da bırakarak pencereden kaçmayı başardım.

Maceranın asıl üzücü tarafı şu ki, Beyoğlu'ndaki arkadaşlarım benden üç günden beri hiçbir haber alamamış olmaları sebebiyle polise başvurmuşlardı.

Asya'nın Tatlı Suları'nda olayın geçtiği yerde polis bazı bilgiler elde etmiş. Civarın sâkinleri bir fotoğrafçının bir arabayı takip ettiğini görmüşler.

Güvenlik kuvvetlerinin araştırmaları sonucunda bu ev tespit edilmiş.

Polis bizim zavallı hanımı evinden gizlice kaçırmamış olsa imiş, müteassıp halk, evine bir gâvuru alma suçundan onu çoktan öldürürmüş.

Şeriate göre, bu gibi hallerde suçun işlenmesine yardımcı olan hizmetkâra, asıl suçluya verilen cezanın yarısı verilirmiş.

Bu sebeple hanım elli sopa, yanında çalışan zenci kadın da yirmi beş sopa yiyerek bu işten sıyrılmışlar ([174]), (*).

II. Büyük Bayram ([175]) Arifesi

Türklerin bayramı, bizim yılbaşılarımıza benziyor. Türkiye'ye yavaş yavaş giren Avrupa medeniyeti, İslâm dininin müsaadesi ölçüsünde gittikçe kendine daha büyük bir yer sağlıyor. Kadınlar ve çocuklar, Fransa'dan veya Almanya'dan gelmiş olan kokulara, süslere ve oyuncaklara bayılıyorlar. Türk hanımları her ne kadar hayran olunacak kadar güzel reçeller yapıyorlarsa da, şekerlemeler, bonbonlar ve bunların şık bir şekilde ambalajlanması yine de Paris'in şekerleme sanayiinin elinde.

(*) Yazar, burada hayalini işletmişe benziyor. Çünkü bizim bildiğimiz kadarı ile şeriat kanunlarında böyle bir ceza taksimi yoktur.

Asya'nın Tatlı Suları'ndan dönerken, arife akşamı bizim Lombardiya caddesine benzeyen Beyoğlu'ndan geçtik ([176]). Geleni geçeni görmek, biraz da serinletici bir şeyler içmek için, İstanbul'un en büyük ve meşhur şekerlemecisi olan Madam Möniye'ye gittik. Dükkân, bayram şekerlerini almak üzere gelmiş olan seçkin ve zengin kişilerle doluydu. Burada şekerlemeleri evde çalışanlara aldırmak pek ihtiyatlı bir hareket değildir. Madam Möniye, rütbe ve nişan sahibi önemli efendi ve paşaların itimadını kazanmıştır, onun kendilerine en iyi şekerlemeleri vereceğine inanmışlardır.

Bu Müslüman toplum içinde, kadın yüzünden olan rekabetler, kıskançlıklar, kinler, zaman zaman cinayetlere sebep oluyor ([177]). Bunun başlıca sebebi olarak kadınların ekseriya kültür seviyesi bakımından kocalarından geri bırakılmış bulunmaları gösteriliyor.

Bir ara, sanki askerlikteki toplanma borusu çalmış gibi, bütün Türk erkeklerinin ortadan kaybolduğu görüldü. Çünkü yatsı namazı vakti gelmişti.

Bu vefakâr insanlar, Ramazan geceleri boyunca, yalnız karagöz seyretmek veya meddah dinlemekle kalmıyorlar namazın bölümlerini teşkil eden her rekâtta on ayet (*) okuyarak namaz kılıyorlar. Ramazan gecelerinde en makbul namaz evden ziyade camide kılınandır. Evleri olmadığı için sabahçı kahvelerinde yatanlar da sokakta yirmi rekât (**) namaz kılarlar. Dini bütün bir Müslümanın her gece iki yüz âyet okuması gerekir. Yani otuz günde altı bin âyet.. Meddah dinlemeler, karagöz seyretmeler

(*) Yazar, Hıristiyan olduğu için İslâm'ın ibadet kaideleri hakkındaki bilgisi kulaktan duymadır. Aslında bilindiği gibi her rekâtta on âyet değil, yerine ve sırasına göre bir ilâ üç âyet okunur.

(**) Sözü edilen namazın teravih namazı olduğu anlaşılıyor. Bu namaz tek başına değil cemaatle kılınır. Her gece kılınan yatsı namazı ile beraber otuz rekâttır. Bunun on üç rekâtı yatsı, yirmi rekâtı teravih namazıdır.

ve gezmeler bu dinî görevin yorgunluklarını çıkartmaktan başka bir şey değildir.

Madam Möniye bize bazı gümrük memurlarının nasıl sâf olduklarını gösteren bir hikâye anlattı.

Tuna nehri üzerinden sefer yapan bir gemi ile birkaç sandık Nürenberg oyuncağı getirtmiş. Gümrük resmi beyana göre alınıyormuş. Başka ülkelerde de olduğu gibi hileyi veya kaçakçılığı önlemek için, gümrük idaresi beyanı az bulursa, memurlar bu beyan bedelini kendileri ödeyerek gelen malları satın alabiliyorlarmış.

Madamın oyuncak sandıkları açılınca, gümrük memurları hayrette kalmışlar. Beyan edilen değer on bin kuruş imiş (yaklaşık 2600 Fransız frangı). Gümrükçülere göre bu mallar en az otuz bin kuruş edermiş. Madam, taşıma, boşaltma ve pazarlama masrafı yapmaktan da kurtulacağını düşündüğü için gümrüğe terkettiği mallara karşılık on bin kuruşu memnuniyetle kabul etmiş.

Memurlar da, kuklaları, soytarıları ve tahtadan askerleri ([178]), çocukları için değil, kendilerinin eğlenmesi için aralarında paylaşmışlar (*).

Madam Möniye'nin dükkânından ayrılmamız sırasında, cebimde mendilimi ararken, daha önce Serasker Meydanı'nda satın almış olduğum kapalı şişeyi buldum. Madama, serinletici bir şey olarak aldığım, fakat bir yudumuna bile tahammül edemediğim bu içkinin ne olabileceğini sordum. Acaba bu, sertleştirilerek ekşitilmiş bir limonata veya bozulmuş bir Bavyera içkisi, yahut İstanbul'a has özel bir içki midir? diyecek oldum.

Elimdeki şişeyi gören madam ve yanında çalışan kızlar, gülmeye ve hatta kahkaha atmaya başladılar. Bu durumda on-

(*) Burada bir sâflık varsa, şekerci madamın hayalinde yarattığı bu mantıksız hikâyeye inanan yazardadır.

lardan bir bilgi almanın imkânsız olduğunu anladım. Ressam dostum beni geri çekti ve yavaşça, bu içkinin, sadece belirli bir yaşa ulaşmış Türk erkeklerine satıldığını söyledi. Meğer, bu ülke erkeklerinin cinsel istek duyguları otuz yaşından sonra kesilirmiş (*). Halbuki, şevval ayının ilk gecesi, daha önce anlattığım gibi, her koca kendilerini heyecanlandıran bir görevi yerine getirmek zorundadır. Bu kocaların ekserisi, Karagöz'ün yaptığı çılgınca eğlendirme ve oynaşma gösterilerinden yeterince tahrik alamamış olanlardır.

Arife günü gelmişti. Eski şairimiz François Villon'un hayallerinde de çok önemli bir yer işgal etmiş olan yılın geçmiş ayları arasına sevimli Ramazan ayı da karışıyordu. Fakat, asıl şenlikler de o gün başlıyordu.

Şevval ([179]) ayını başlatmak ve göklere çıkarılmış bulunan Ramazan ayını tahtından indirmek için, güneş yükselmeye başlıyordu. Doğrusu aranırsa, ışıklandırmaların, fener alaylarının ve şenlik fişeklerinin desteği ile otuz gün sürmüş olan Ramazanın bir gece güneşi durumuna getirilmiş olması, diğer aylar namına bir haksızlıktır. Yıldız Han'da beraber kaldığımız İranlılar bana, Ramazan ayının hatıralara gömülmesinin ve yeni ayın tahta çıkarılmasının fevkalade bir merasime ve şenliğe vesile olduğunu haber verdiler.

O gece yollarda sanki bir insan seli akıyordu. Valide Sultan'ın oturduğu saray ile İstanbul'un ucunda bulunan saray arasında, yol boyunca insanlardan meydana gelmiş bir duvar örülmüştü. Yedikule surlarından ve Beliser sarayından itibaren bütün semtlerden gelen insanlar, buraya akın ediyorlardı.

Bu gecenin göz kamaştırıcılığını bilmem nasıl anlatmalı? Ayrıca, yalnız bu geceye has çok dikkat çekici hususî bir imtiyazın sahibi bulunan ve bu sebeple imparatorluğun en mutlu insanı olması gerek sultandan nasıl söz etmeli? Bütün bir Ramazan

(*) Herhalde kulaktan dolma bir bilgi olsa gerek.

ayı boyunca, dinine bağlı her Müslüman, cinsel ilişkiden kendini mahrum bırakmak zorunda kalmıştı. Onların hepsinin bir gece daha beklemesi lâzım. Birden fazla karısı olanlar, hangi karısını tercih ediyorsa, ona yarın bir çiçek buketi gönderecekler. Sadece bir karısı olanlarda çiçek buketinin sahibi zaten belli.

Sultana gelince, o bayramın birinci günü görünecek hilâli, «leyle-t-ül-id'i» yani bayramın birinci gününü beklemeyecektir. Sultanın, arife gecesi yeni bir kadından olabilecek bir şehzadeyi veya bir prensesi dünyaya getirmek için, bütün tebasından farklı olarak bir gecelik önceliği vardır.

Bana anlatılana göre, bu gece eski sarayla yeni saray arasında yapılan merasimin sebebi bu imiş. Sultanın annesinin veya teyzelerinden birisinin bulduğu bir bakireyi padişaha merasimle takdim ediyorlarmış (VIII).

Az sonra, bir araba dizisinin ana caddeyi takiben Ayasofya'nın yakınındaki büyük saraya doğru geldiği görüldü. Sayısı yirmi kadar olan bu arabalar, bir çocuk dünyaya getirdikten sonra bir nevi emekliye sevk edilmiş sultan hanımlarını ve padişahın kadın akrabalarını taşıyordu.

Arabaların pencerelerindeki kafesler, bu kadınların tül örütülü başlarını ve elbiselerini görmeye pek mani olmuyordu. İçlerinden birisinin aşırı şişmanlığı dikkatimi çekti. O, herhalde, işgal ettiği mevkiin veya yaşının büyüklüğü sayesinde kazandığı serbestlik ile başını diğer kadınlardan daha ince bir tül ile sarmıştı. Bu sebeple, vaktiyle güzel olduğu anlaşılan yüz hatları seçilebiliyordu. O gecenin bakire genç kızına gelince, o muhakkak esas merasim arabasında idi. Fakat diğer kadınlar arasından onu ayırt etmek imkânsızdı (189). Merasim alayı ilerlerken, arabaların her iki yanında ellerinde meşaleler taşıyan hizmetkârlar yürüyordu.

(VIII) Bu merasim bir süreden beri yapılmamaktadır.

Çin tarzında çatısı, ışıldayan bronzları, mermer oymaları ve Arap üslubu girişik bezemeleri ile göz kamaştıran bir çeşmenin daha da güzelleştirdiği saray kapısının muhteşem meydanında duruldu.

III. Saraydaki Bayram Şenlikleri

Sarayın içinde olan merasimleri anlatmıyorum. Çünkü sadece görmüş olduğum şeylerden bahsetmeyi âdet edinmişimdir. Fakat sarayın içini daha önce görmüştüm. Yabancılar, sarayları ve camileri belirli günlerde, iki veya üç bin kuruş ödeyerek gezebiliyorlar ([181]). Ancak giriş ücreti o kadar yüksek ki, her yabancı bu parayı vermeyi göze alamıyor. Yalnız, bu meblağ herhangi bir kimse tarafından ödendiği zaman, onunla birlikte olan herkes parasız girebiliyor. Bu sebeple, bir kısım yabancılar, birleşerek bu parayı ödüyorlar. Yahut da, bu parayı verebilecek önemli bir Avrupalı kişinin gelmesini bekliyorlar ([182]). Ben bütün buraları, Prusya kralının İstanbul'a gelişi sırasında görmüştüm.

Her seyahat hatıratında yapılan sıradan tasvirlere ben girişmeyeceğim. Saray, Haliç ile Boğaziçi'nin birleştiği yerde üçgen şeklinde bir arazi üzerinde bulunuyor. Çok büyük bir bahçe içindeki bu yerde, birçok irili ufaklı saraylar var. İstanbul, Grekler tarafından yapılmış (*) büyük surlarla çevrili. Bunlar Haliç'ten başlayarak Yedikule'ye kadar uzanıyor. Bu surların içinde bulunan İstanbul şehri de üçgen şeklinde. Surlar arasında muntazam aralıklarla yapılmış mazgallı yüksek kuleler yer almış.

Sarayın bahçesinde, eski tip köşklerin ve camilerin yanında, hemen hemen Avrupa üslubunda olan binalar da var. Bahçe-

(*) Bilindiği gibi bu surlar, Grekler tarafından değil, Bizanslılarca yapılmıştır.

ler çok güzel yeşillendirilmiş ve çiçeklerle donatılmış. Yer yer çok güzel çardaklar yapılmış. Her tarafta mermerden küçük arklar görülüyor. Dar yollar, çakıltaşından mozaiklerle süslenmiş. Set set bahçelerde, ender rastlanan çiçekler yetiştirilmiş. Bu yerlerin ekserisi, saray hanımlarının gezinti yerleri olarak ayrılmış. Diğer bahçeler umumiyetle İngiliz üslubunda tanzim edilmiş. Buralarda çok sayıda kuşun durmadan cıvıldaştıkları duyuluyor. Eski tarz konaklarm çevresini yalancıçınarlar, söğütler ve ulu çınarlar kaplamış. Hemen her bahçede büyük havuzlar yapılmış. Sarayın kadınlara ayrılmamış bölümlerini, sarayda işleri olan veya biraz tanınan herkes gün boyunca görebiliyor. İçerisine girilmesi daha kolay olan birinci bölümde, ilgi çekici elyazması kitaplar var. Özellikle, çok ince kurşun yapraklar üzerine yazılmış bir Kuran dikkati çekiyor. Bu yapraklar o kadar mükemmel yapılmış ki, sanki kâğıttanmış gibi rahatlıkla çevrilebiliyor. Süslemeleri çok parıltılı mineden. Hazine dairesinde, asırlardır korunmuş imparatorluk mücevherleri hayranlıkla seyredilebiliyor. Bir başka salonda, başta Venedikli Bellini'ler, daha sonra yabancı ressamlar tarafından yapılmış sultan portreleri görülüyor. En sonuncusu, Fransız Camille Rogier'nin ([183]) yaptığı Sultan Abdülmecid portresidir. Bu ressamımız, Bizans elbiseleri içinde birçok başka portreler de yapmıştır.

Müslümanların kendi içlerine kapanık eski âdet ve ananeleri, modern fikirlerin ve hayatın getirdiği yeniliklere boyun eğmiş.

İlk girişten sonra gelen iki büyük bahçe, «Kapı» adı verilen esas sarayın önünde bulunuyor. İlerde, etrafı üstü örtülü balkonlarla çevrilmiş olan geniş saha, jimnastik, at yarışları ve savaş talimleri için ayrılmış. Herkesin kolaylıkla girdiği birinci bahçe, ağaçları ve kafes çitleri ile kırsal bir manzara arzediyor. İşte burada, eşine hiçbir yerde rastlanamayacak bir şeyle karşılaşılıyor. Bu, uzaktan bakışta mermer bir kuyu ağzına benzeyen

bir nevi eczacı havanı şeklinde devâsa bir havan. Bunun akla gelmeyen çok özel bir vazifesi var. İslâm dininin en büyük makamını işgal eden Şeyhülislâm, görevinde bir kusur işleyecek olursa, onun başı bu havan içinde o büyüklüğe uygun bir havaneli ile dövülerek ezilecektir. Şeyhülislâm, sultanı her ziyarete gelişinde, bu muazzam havanın önünden geçmektedir. Suçu önleyici bu dehşetli tedbirin neticesinde, bugüne kadar hiçbir şeyhülislâm bu cezaya çarptırılmamıştır ([184]).

O gün, insan akını ve kalabalık o kadar çoktu ki, birinci avluya girmek bile bana imkânsız geldi. Fakat buna rağmen birçok kişi içeriye girebildi ve sarayın hanımlarını arabalarından inerlerken gördü. Tören için hazırlanmış meşaleler ve ateş kargıları insanların üzerine kıvılcımlar saçıyordu. İriyarı çok sayıda kolcu da, ilk sıraların düzenini sağlamak için sağa sola sopa savuruyorlardı.

Bu tören anlayabildiğim kadarı ile yeni hanım sultanı, sarayda bir karşılama şenliği idi. Bu sırada, sultanın yeni kadını, kıdemli üç hanım sultanın öncülüğünde otuz kadın tarafından harem dairesinin içine alınıyor. Sultan, bayram arifesindeki bu geceyi, sevilmeye pek lâyık bu genç bakire ile geçirmeye mecburdu ve bu görevin yerine getirilmesini hiçbir şey engelleyemezdi ([185]).

Tesadüfen kısır çıkabilecek tek bir hanım sultanın padişahın aşkına sahip çıkarak, tahtı veliahtsız bırakmak tehlikesini peşinen öngörmüş bulunan İslâm kâhinliğine hayran kalmamak doğrusu kabil değil.

Bu arife gecesinde muhakkak yerine getirilmesi dinen zorunlu olan bu görev ile padişah başta kendi soyunun ve bu arada ırkının, mümkün mertebe fazla üreyip çoğalmasını sağlıyor.

Bayramın birinci gecesinde ise, aynı görevin bütün Müslümanlarca yapılması da, aynı maksatla dinî bir mecburiyettir.

İslâm dininin kendi mensuplarına bütün bir Ramazan ayı boyunca cinsel ilişkilerde bulunmalarını yasaklaması erkeğin gücünü yenileyen ve geliştiren bir tedbir olsa gerek. Bu perhizin bir benzeri Yahudi dininde de yer alınıştır. Bunlar belki de, zamanın hekimlerince yapılmış olan bilimsel hesaplara dayalı tedbirlerdir (*).

Unutmayalım ki, doğu bize, mazisi binlerce yıl gerilere kadar uzanan hekimlik, kimya ve sağlık bilgilerinin temel ilkelerini vermiştir. Bu arada şuna üzülelim ki, bizim kuzey dinleri, bu nevi konularda eksik ve geridir.

Bu arada hemen belirtmek isterim ki, daha önce İslâmlığın garip bulduğum âdetlerine temas etmiş olmam, Müslüman inançlarının tümünü beğenmediğim manasına alınmamalıdır. Aksine bazı taraflarını içten sevmiş ve benimsemişimdir. Müslümanların inanç ve ananeleri bizimkilerden öylesine farklı ki, biz onları kendimize göre doğru bulduğumuz subjektif ahlâk kurallarımız içinde değerlendiriyoruz.

Güney insanları, savaşlar ve veba gibi salgın hastalıklarla kırılıp geçirilmiştir. Fakat, İslâm dininde, insanların hayrına ve yararına alınmış olan bazı tedbirler, onların bu kayıplarını büyük ölçüde telâfi etmiştir.

Bu vesile ile şuna da işaret etmek gerekir:

Bir Müslüman erkeği ile karıları arasında mevcut olan ilişkilerdeki ciddiyet ve nezaket bizlerce tam olarak bilinmiş olsaydı, on sekizinci yüzyıl yazarlarımızın bunların cinsel hayatı hakkında hayallerinde yaratmış oldukları aldatıcı görüşlerden çoktan vazgeçilirdi (186).

(*) Yazar, bu konuda yanılgıya düşmüş görünmektedir. Bilindiği gibi, Müslümanlar Ramazan ayı boyunca iftarla sahur vakti arasında, sonunda gusûl aptesti almak şartı ile cinsel ilişkide bulunabilmektedirler.

IV. Atmeydanı

Ertesi sabah bayramın birinci günü idi. Takriben bin kadar minareden okunan ezan ile birlikte, şehrin bütün kale ve tabyalarından ve limandaki gemilerden atılan top sesleri de gürlemeye başladı. Bayram Bizans imparatorlarının hatıraları ve âbideleri ile dolu olan Atmeydanı'nda kutlanıyordu. Burası uzunlamasına bir sahadır. Bizansın, «yeşil» ve «mavi» lerinin savaş arabalarının yarıştıkları bu meydanda, eski Mısır'dan gelme iki dikilitaş duruyor. Yarış sahası, tarihteki şeklini sanki aynen muhafaza etmiş. Pembe granitten yapılmış ve üzerindeki hiyeroglif yazıları hâlâ gayet belirli bir biçimde görülen dikilitaş, ötekisinden daha iyi korunmuş durumda. İkinci dikilitaşın her cephesi, Bizans imparatorlarının, savaş veya merasim tasvirlerinin kabartma resimleri ile süslenmiş. Bu sütun, büyük beyaz bir mermer ayak üstüne oturtulmuş. Bu âbidelerin varlığı da ispat ediyor ki, Avrupa'da bizim zannettiğimiz gibi, Türkler heykel sanatına pek o kadar düşman değillerdir.

Meydanın ortasında, üç yılanın birbirine dolanmış olduğu, şaşırtıcı bronz bir heykel bulunuyor. Rivayete göre, bu sütun vaktiyle, Delf Mâbedi'ndeki büyük masanın üç ayağı imiş.

Sultan Ahmed Camii, bu meydanın sol kenarında yer almış. Sultan Abdülmecid, bayram namazını burada kılıyor.

Bayramın bu ilk günü, İstanbul, Üsküdar, Beyoğlu ve civar halkının belki bir milyon insanı, Sarayburnu'nda sona eren çok büyük üçgen sahayı hiç boş yer kalmamacasına doldurmuş. Kalmakta olduğum Yıldız Han'ın buraya yakın olması sebebiyle, Atmeydanı'na giden merasim alayının geçiş yolu üzerinde kendime bir yer bulabildim. Ayasofya'nın etrafındaki yollardan dolanan merasim geçidi en az bir saat sürdü. Askerî birliklerin kıyafetinde, biz Frenkler için hiçbir tuhaf taraf yoktu. Kırmızı feslerinin dışında, hepsinin üniformaları, hemen hemen Avrupalılarınkine benziyordu. Mirlivalar, bizimkiler

gibi, yakaları ve pantolon kenarları sırmadan hurma dalları ile süslü elbiseler giymişlerdi. Herkesin, üzerinde mavi redingot vardı. Başka türlü giyinmiş kimse görünmüyordu.

Beyoğlu'nda yaşayan çok sayıda Avrupalı da kalabalığa katılmıştı. Müslüman bayramlarına, bütün dinlerin mensupları iştirak edebiliyor. Bu merasim, İslâm olmayanlar için bir yurttaşlık bayramı sayılıyor. Merasim boyunca, Donizetti'nin kardeşi tarafından idare edilen sultanın mızıkayı-humayunu çok güzel doğu marşları çaldı. Merasim alayının en ilgi çeken kişileri, uzun mavi sorguçlu büyük tulga tepelikleri ile «İçoğlan»ları ve zırhlı başlıklar giymiş sultanın özel muhafızları idi. Bu resmî-geçitte, «Makbet»in son bölümünde anlatılan yürüyen ormanı görür gibi oldum.

Biraz sonra, çok sade giyinmiş, yalnız sipersiz başlığında parıltılı bir tuğ taşıyan sultan göründü.

Ancak, sultanın atı, göz kamaştırıcı bir şekilde altın ve elmaslarla işlenmiş çok parıltılı bir kumaşla örtülmüştü. Aynı şekilde, ışıl ışıl parıldayan örtüleri ve zırhlı koşum takımları içindeki birçok at, sultanın gerisinden geliyordu. Bunlar, vezirler, seraskerler, kazaskerler ([187]), ulema sınıfının ileri gelenleri idi.

Bütün bu merasim alayı, Atmeydanı'na vardıktan sonra, caminin büyük avlusunda toplandı. Sultan atından indi. Caminin giriş basamaklarında kendisini bekleyen imamlar ve mollalar tarafından karşılandı. Meydanda çok sayıda araba birikmişti. Bunların yaldızlı kapılarının kafeslerinden İstanbul'un bütün asil hanımları merasimi seyrediyorlardı. En seçkin hanımlar, caminin kapalı balkonlarındaki imtiyazlı yerlerini almışlardı.

Meydan, saz çalanlar, oyun oynayanlar ve her çeşit seyyar satıcı ile dolmuştu. Kurban kesiminden sonra, herkes yiyecek ve içecek şeylere saldırdı. Bunların masrafları, şehrin önemli

simalarınca karşılanıyordu. Kuru poğaçalar, şekerli kaymaklar, çeşitli tava kızartmalar, en gözde yemek olan yufka arasındaki koyun ızgaralar herkes tarafından kapışılıyordu.

Ayrıca, herkes hemen hemen her eve girebiliyor ve orada verilen yemekleri yiyebiliyor. Fakir veya zengin bütün Müslümanlar, güçleri nisbetinde bu dinî görevi yerine getirmeye çalışıyorlar. Üstelik evlerine gelen kimselerin Müslüman olup olmadıklarına da bakmıyorlar. Aynı âdet, Yahudi dininde de bulunmaktadır.

Bayramın ikinci ve üçüncü günleri de, birinci günün bir devamı şeklinde sürüyor.

İstanbul'un çok yazılıp çizilmiş saraylarını, camilerini, hamamlarını, kıyılarını, yalı boylarını dile getirmeye kalkışmadım. Ben sadece, İstanbul'da yaşayan hayattan bazı bilgiler vermeye gayret gösterdim. Bu şehir, Avrupa ile Asya'nın birleştiği noktada, güzel bir mühürdür. Uzaktan görünen emsalsiz güzelliğinin yanında, bazı kenar mahallelerinin fakirliği ve pisliği tenkit edilebilir. İstanbul, kulislerine ve kirli taraflarına bakılmaksızın sadece sahnesi seyredilmesi gereken bir tiyatro. Ekseriya, Sarayburnu çevresinde şöyle bir dolaştıktan sonra, buharlı vapurlarla Haliç'e ve Boğaziçi'ne uzanmakla iktifa eden ve görülmesi gereken her şeyi gördüm diyen İngilizler vardır. İstanbul'u görmek hiçbir zaman bu değildir. Üzülerek belirtmek lâzımdır ki, İstanbul artık eski İstanbul değildir. Tarihî görünüşünü ve hatta yaşayışını yavaş yavaş kaybetmektedir. Her tarafı tepelerle kaplı İstanbul'un [188] intizamını ve temizliğini Avrupa başkentleri ile mukayese etmek imkânı yoktur. Böylesine çetin bir tabiata hakim olmak da kolay değildir. Fakat, yakın bir gelecekte, bunların da tanzim edilebileceği kanaatini taşıyorum. İstanbul'un boyalı şirin evleri, sanki kalaylı imiş gibi parıldayan kubbeleri, yükselen minareleri, şairane manzarası, her zaman hayranlıkla seyredilebilir. Fakat, yangınların pek sık çıktığı iç mahallelerdeki binlerce

ahşap evi ile porsuk ağaçları üzerinde güvercinlerin hüzünlü hüzünlü kuğurdayarak dem çektiği bu şehir, kış fırtınalarının ve yağmurların toprağı yumuşattığı vakit, çakalların mezarlardan ölüleri, çıkardıkları mezarlıklar, Leydi Montegü'nün ([189]) cazip ifade tarzı ile anlattığı gibi, seyrinden zevk alınan Bizans, madalyonun arka yüzüdür.

Türklerin, başkentlerini Avrupalı medeniyet seviyesine çıkartmak için gösterdikleri çaba, takdirle karşılanacak ölçüde. Onlar için, hiçbir sanat eseri, hiçbir islahat usulü yabancı değil. Fakat geleneklerini bozmayı asla istemeyen insanların sayısı da az değil. Türkler, İngilizler gibi muhafazakârlar.

İstanbul'un tam içinde otuz Ramazan gecesini görmekten pek memnundum. Şevval ([190]) ayının gelmesinden yararlanarak, Yıldız Han'daki arkadaşlarıma veda ettim. Beni gerçek bir dost olarak kabul eden ve bana «mirza» diyen (okumuş, kültürlü adam) bu İranlılardan birisi, ayrılışım dolayısı ile bana bir hediye vermek istedi. Beni kendisinin söylediğine göre kıymetli taşlarla dolu olan mahzen gibi bir dükkâna götürdü. Orayı görünce, kendimi Abdülkassem'in hazinesinde zannettim ([191]). Fakat bu mahzendeki taşlar pek sıradan şeylerdi. İranlı dostum, bana:

— Gelin, burada kızıl yakutlar, ilerde mor ametistler, ötede narçiçeği Süleyman taşları, daha ilerde koyu mavi firûzeler, onların da arkasında opaller var. Bunlardan birisini seçiniz dedi.

Bu İranlı, biraz kafasını üşütmüş gibi. Kendimce opalleri uygun buldum. Dostum orada duran küçük bir baltaya benzer bir aleti eline aldı ve bir kaldırım taşı büyüklüğündeki kıymetli taşı ikiye parçaladı. Yeni kesilen opalin parıltısı gözümü kamaştırdı. Bir parçasını bana uzatarak, buyurunuz, dedi.

Malta adasına varınca, kireç kitlelerinin arasında sıkışıp kalmış olan opallerden bazılarını değerlendirmek istedim. Görünüşte en parlak ve en büyük olanlardan birkaç tanesini seçtim ve onları yontturttum. Bunlar bende Yıldız Han'ın tatlı bir hatırası olarak kaldı.

MALTA ADASI

İtalya'nın ve Fransa'nın iç açıcı topraklarına yeniden ayak basmadan önce, Malta'da mecburen geçirilmesi gereken on günlük karantinadan, en sonunda kurtuldum.

Bir küçük kalenin top yuvaları arasında bu kadar uzun süre beklemek, doğunun göz kamaştırıcı ufuklarının ortasında geçirmiş olduğum günlerin bir kefareti oldu. Bu benim üçüncü karantinam. Fakat Beyrut ve İzmir'dekilerde, hiç değilse uzaktaki kıyıları ve denizin tatlı maviliklerini, büyük ağaçların gölgesi altında zevkle seyrediyordum. Burada ise, ufuk olarak sadece birkaç geminin demirlemiş olduğu iç limandan ve çıplak ayaklarla dolaşan askerlerden ve Lavalet şehrinin kayalık setlerinden başka bir şey görülmüyor.

— Hüzünlü bir duygu ve bir intiba! Şimdi soğuk iklimler ülkesine dönüyorum. Doğu benim için artık, bitmez sıkıntılarını yaşayacağım günlerin sabah rüyalarından başka bir şey değildir ([192]).

Dostum! Sana daha ne anlatayım? Seyahat günlüklerine, ermişlerin hayat hikâyelerine rastgele eklenmiş, dağınık, kopuk kopuk bu mektuplar neyine yarayacak? Fakat, bu intizamsızlık bile, samimiyetimin ve içten duygularımın kefili ve teminatıdır. Bütün yazdıklarımı gördüm ve hissettim. İlmî seyahatlerde küçümsenen çeşitli olayları, yapmacıksız bir açık yüreklilik ile sana anlatmak, acaba bir kabahat oldu mu? Oldukça uzun bir süre kaldığım bu çeşitli ülkelerin dinleri hakkında duyduğum hayranlığı da anlatmam gerekir mi?

Ben kendimin, Yunanistan'da çok tanrıcılığın, Mısır'da İslâmlığın, Dürzîler çevresinde kamu Tanrıcılığının (Vahdeti Vücut) ve denizlerde gezerken de Kalde'nin gök tanrılarının mümini olduğuna inandım. Bu arada, Türklerin İstanbul'daki evrensel müsamahalarını, anlayışlılıklarını ve inceliklerini de gördüm.

Bugüne kadar duymuş olduğum hikâyelerin en güzeli saydığım bir Türk hikâyesini anlatmadan geçemeyeceğim:

Yol arkadaşı olan bir Türk, bir Arap, bir İranlı ve bir Rum hep beraber bir ikindi kahvaltısı yapmak isterler. Herbiri onar para verir. Fakat ne satın alınacağı kararlaştırılmamıştır. Türk üzüm, Arap ineb, İranlı ingür, Rum da stafiliyon diye tutturur. Her birisi kendi arzusunu kabul ettirmek ister. Bu yüzden çekişmeye başlarlar. Tam bu sırada oradan geçmekte olan ve dört dili de bilen bir derviş, yakında bulunan seyyar bir üzüm satıcısını çağırır. Böylece, hepsinin almak istediği şeyin de üzüm olduğu ortaya çıkar ([193]).

İstanbul'da dervişlerin âyinlerine katılmaktan çok duygulanmıştım. Onlar için, Allah kelamı, her dinde ve her dilde mükemmeldir. Hem zaten, «hu» sesleri arasında, Allah'ı takdis etmenin en yüce şekli saydıkları yeldeğirmeni kanadı gibi dönmeye de kimseyi zorlamıyorlar ki!...

DİPNOTLARA AİT EK BÖLÜM

1. İstanbul ve Beyoğlu bölümlerinin her ikisi birden, National'de 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23 Mart 1850'de neşredildi. Bu başlık ilk defa 1851'de çıktı. Bu parçalar değişik biçimlerdedir. «Balıkpazarı ve Sultan» ayrı ve tek bir bölümdür. V. bölümde yer almış olan «Eski Sarayda bir macera», «Ayadimitri» ile birlikte çıkmıştır.

2. Bahsedilen kişi, ressam ve kitap süsleyicisi «Camille Rogier» dir. (Birinci ciltte kendisine yazılmış olan mektuplara bakınız.)

Nerval, Camille Rogier'yi on yıldan fazla bir zamandan beri tanırdı. Önce Güzel Sanatlar sokağında, sonra da Duyonne çıkmazında beraber oturdular. Rogier, Hoffmann'ın 1836 baskısında, «Hayalî Masalları»nı resimlemişti. (Paris, Camuzeaux, cilt : 4, mektup : 2.) Paris'ten 1837'de ayrıldı. Üç yıl İtalya'da kaldı. Sonra Alfons Royer ile birlikte İstanbul'a gitti. 1843 aralık ayında, Nerval ile beraber Fransa'ya döndü. 1848'den sonra Beyrut posta müdürü oldu. Flaubert ve Maxime du Camp onu 1850'de Beyrut'ta göreceklerdir. (Ph. Burty, *Romantik Sanat :* Kitap süslemecisi Camille Rogier. Flaubert yazışmaları.)

3. İstanbul yakasında Eminönü'ndeki Balıkpazarı ile Beyoğlu'ndaki Balıkpazarı'nı karıştırmamak lâzımdır.

Nerval'in burada anlattığı hadise, 19 Ağustos 1843 tarihli mektupta yer almıştır. (Cilt : 1, sah. 926, mektup : 135).

İstanbul'daki Fransız elçiliği arşivlerindeki siyasî yazışmalar dosyasındaki bir mektup bu üzücü konudan söz etmektedir. Burada şu cümleler yer almaktadır : «Kralın Hükümeti, bir Hıristiyanın ölüm cezasının yerine getirildiğini son günlerde büyük bir üzüntü ile öğrenmiş bulunmaktadır. Bu Hıristiyan idamdan kurtulmak için Müslüman dinine geçmiş, sonra yeniden eski dinine dönmüştür. Bu sebeple de ölüm cezasına çarptırılmıştır. Çünkü o, dininden bir daha dönmek istememiştir.»

Bu cezanın infazından, P. Simon Erémian'ın «*Sultan Mecid'den Sultan Murad'a*» adlı eserinde de söz edilmektedir. (Paris, Leroux, sah. 16). Burada hikâye şöyle anlatılmaktadır :

«Ölüm cezasına çarptırılan kişi Psaamtia'da doğmuştur. O adını taşımaktadır. Birkaç yıl önce, Hıristiyanlıktan Müslümanlığa dönmüştür.

Daha sonra yeniden eski dinine dönen bu kişi, Frenk kıyafeti ile dolaşmaya başlamıştı. Bu durum öğrenilince tutuklanarak cezaevine konulmuştu. Tekrar İslâm dinine dönmesi için kendisine yapılan teklifleri red etmesi üzerine, dinî mahkeme onu ölüm cezasına çarptırmıştı. İngiliz elçisi kararı öğrenince, elçilik baş tercümanı Pisani'yi, suçlunun bağışlamasını kendi adına istemek üzere Başbakan Rauf Paşa'ya gönderir. Bakanlar Kurulunda, Müftü Ali Rıza Paşa ile birlikte diğer iki bakanın karşı koymaları sebebiyle, karar değiştirilemez ve hükümün yerine getirilmesi mecburiyeti doğar. Onun boynunun vurulmasından sonra hükümet, Türk İmparatorluğunda din hürriyetini ilan etmek zorunda kalır. (Adı geçen eser, sah. 35 - 36). Bahtsız suçlunun bağışlanması için yapılan İngiliz teşebbüsünün başarısızlığa uğraması çok üzücü bir hava yarattı. İngiliz ve Rus elçileri, bu hadiseyi şiddetle protesto ettiler. Bu elçilerin raporları üzerine kendi hükümetleri ve ayrıca diğer Avrupa hükümetleri Osmanlı hükümetine, inanç hürriyetini ilan etmesi için büyük baskı yaptılar.

4. Kadınların sokakta dolaşırken cazibelerini ve mücevherlerini gizlemek için üzerlerine giydikleri düşük yakalı bol manto. (Camille Rogier, *«Türkiye»)*.

5. Bu gün Beyazıt Kulesi adı ile tanınan bir yangın haber verme kulesidir. Beyazıt meydam adım, civarında bulunan ve aynı adı taşıyan camiden almıştır.

6. Bu arkadaş, herhalde Camille Rogier'dir.

7. National'de, «hem herkesin üstünde, hem herkesin altında» şeklinde neşredilmiştir.

8. Burada, Nerval bir hatayı düzelteyim derken, biraz ileri gitmiş, gerçekten de bütün tarih boyunca bir odalığın, bir süre için nikâhsız karı olarak yaşadığı çok görülmüştür.

9. M. Prévost ve R. d'Amat'm neşrettikleri *Fransız Biyografi Sözlüğünde* (Letouzey, 1953), Septime Gorceix'in, Kont Bonneval için verdiği bilgi şöyledir :

Bonneval (Claude - Alexandre de). Bonneval şatosunda 14 Temmuz 1675'te doğdu. Jean - François ile Claude Monceaux de Brian'ın oğludur. Akrabası Tourville Amiralinin tavsiyesi ile deniz kuvvetlerine intisap etti. Bir düello sonucunda, deniz kuvvetlerinden ayrılıp kraliyet koruna birliğinde görev aldı.

1701'de küçük bir birliği ele geçirdi. İspanya Veraset Savaşı boyunca İtalya'da hizmet gördü. Bielois şehrinin alınmasının hesabını vermesi

için dışişleri bakanına çok cüretkâr bir mektup yazdı. Bunun cevabını beklemeden Venedik'e geçip, imparatorun hizmetine girdi (1706). Savaşta topçu generali Prens Eugène'in yanında yer aldı. Onun desteği ile gıyabında verilmiş ve 20 Ocak 1707'de parlamentoya gönderilmiş bulunan ölüm cezasını kaldırtmaya uğraştı. Prens Eugène'in büyük isteğine rağmen, Viyana elçimiz 14. Louis'den bu bağışlamayı elde edemedi. Ancak çok daha sonra Kardinal olan Dubois'nın tavsiyesi üzerine, Philippe d'Orléans, Bonneval'i 15 Kasım 1715'te affetti.

Bonneval, Peterwaradin Savaşı'nda Prens Eugène'in emri altında sol kanada kumanda etti. 1717'de Paris'e geldi ve yeğeni ile evlendi. Avusturya'ya gitmek ve Türklere karşı kazanılacak Belgrad zaferinden hissesini almak için Paris'ten çabucak ayrıldı. 1724'te başkumandan olarak Brüksel'dedir. O zaman Avrupa çapında yankı uyandıran şaşırtıcı bir olay patlak verir. Hollanda genel Valisi Marquis de Prié'nin karısı ve kızı, İspanya sarayında vukua gelen sözde bir skandalm dedikodusunu etrafa yaymışlardır. Bonneval Kontu, Orlean Dük'ünün kızım akrabası olması sıfatı ile, kraliçenin şerefinin korunmasını üzerine aldı. Genel vali ile birlikte bütün Prié ailesine kabaca saldırıda bulundu. Daha sonra, Prens Eugène'e de bir düello çağrısında bulunmaktan çekinmedi. Bunun üzerine, Spielberg kalesinde göz altına alındı. Hürriyetine kavuşunca Venedik'e sığındı. Bu arada, Fransa ve İspanya kendisini kabul etmedi. 1729'da Bosna'mn Sarajevo kasabasına yerleşti. Tabii, bir ihbar sonucunda yakalanıp öldürülmekten korkuyordu. En sonunda İslâmiyeti kabul ederek İstanbul'a gitti.

1730'da yeni sultan olmuş bulunan Mahmud'un başbakanı Topal Osman Paşa kendisine ilgi gösterdi. O, artık Kumbaracı Ahmet Paşa olmuştur. Bu sıfatı ile Türk ordusunun yeniden teşkilâtlaması çalışmalarına katıldı. Rumeli beylerbeyi ve Karaman valisi gibi fahri görevler aldı. Polonya Veraset savaşı ona büyük bir güç kazandırdı. Böylece üç tuğlu vezir oldu. Bu arada Fransa Türkiye'yi, Avusturya ve Rusya'ya karşı savaşa sokmak istemektedir. Bu sırada Bonneval, Osmanlı dış politikasımn müşaviri oldu. Doğu Avrupa'mn gelişmesi hakkında bir peygamber edası ile yazdığı hatıraları çok ilginçtir. Artık İstanbul'da, büyük devletlerin temsilcileri ile eşit şartlar altında görüşmeler yapmaktadır.

Tasarıları, bizim Fransız Elçisi Marquis de Villeneuve'ün politikasına bazen yaklaşır, bazen uzaklaşır. Elçimiz görüşlerinde kıvraklık göstememesi sebebi ile onu tarihe geçirtmiştir. Bonneval, Fransa'nın himayesi altmda İsveç ve Türkiye'nin Ruslara karşı birleşmelerini tavsiye etmektedir. Ayrıca, Avusturya'nın yok edilmesini ısrarla istemektedir. Türklerin zaferle sonuçlanan seferleri boyunca, Prens Joseph Rakoczi'nin şöhret ve itibarından yararlandı. Bütün ümidi, Transilvanya ve Macaristan'ın

İstiklalini kazandırmaktı. Bu sırada, Prens Joseph Rakoczi esrarengiz bir şekilde öldürüldü. Bunun neticesi olarak, Bonneval Belgrad andlaşmasına kadar, Anadolu'nun Kastamonu şehrinde sürgünde kaldı. (Eylül 1739). 1740'ta İstanbul'da yerini tekrar elde etti. Avusturya Veraset Savaşı boyunca (1740 - 1748), gerek yeni elçi Castellane, gerekse kral tarafından doğrudan doğruya kendisine yapılan telkinleri yerine getirmesi sebebi ile Fransa Türkiye'de çok güçlü bir duruma geldi. Hayatının sonuna doğru, tekrar Hıristiyanlığa dönmek istedi. Fakat buna muvaffak olamadı. 23 Mart 1747 gecesi öldü. Onun için, Beyoğlu'ndaki Türk mezarlığında büyük bir kabir yapıldı.

Bakınız : Albert Vandel, XV. Louis devrinde doğuda bir Fransız elçiliği. Ayrıca, Septime Gorceix'in (1953), Villeneuve Markisinin vazifesi (1887) ve üç tuğlu Vezir Bonneval Kontu.

10. Gérard ekseriya yaptığı gibi burada da efsaneyi tarihe tercih ediyor. Peterwaradin zaferi kazanıldıktan sonra 1717'de Bonneval Paris'e geldi. Yeğeni olan Biron markisinin kızı ile evlendi. Avusturya'ya gitmek ve Belgrad'da Türkler'e karşı kazanılacak zaferden payını almak için, nikâhının onuncu günü karısını terk etti. Çok iyi yetiştirilmiş ve üstün vasıflı karısı ona, tarihe geçmiş mektuplar yazdı. Bonneval bunlara pek az cevap vermiştir. Bu ayrılıştan sonra karısı onu bir daha görmemiştir. (Bakınız : Saint - Beuve, pazartesi sohbetleri, V.) Bu arada şuna da işaret edelim ki, Bonnevalin Türkiye'de çocukları olmuştur.

11. Bu cümle National'de şöyle çıkmıştır :«.... Rum papazlarının bu cüretkâr hareketinde, muhtemelen Rus himayesinin büyük bir rolü olmuştur.»

12. Demek ki daha önce (6/1) de sözü edilen arkadaş Camille Rogier imiş.

13. Türk Üniversitesinin ve asilzadelerin okuduğu mekteplerin binaları, bugünkü Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu yerde idiler. Nerval'in bahsettiği Fransız hastanesi, Ticaret Odası tarafmda 18. asırda gemi adamlarını tedavi etmek için yaptırılmış olan Saint - Louis hastanesidir. Bu hastane, 1896'da, bugün Taksim'de Fransız Başkonsolosluğunun bulunduğu binaya taşınmıştır.

14. Bu duruma göre 19. asırda İstanbul şehri, bugünkü Taksim meydanı yakınlarında son buluyordu. Daha sonraları şehir, kuzeye doğru genişlemiştir.

15. Çelebi, İngilizlerin centilmen dedikleri, eksiksiz ve seçkin adam manasına gelmektedir.

16. 1843 yılında (Hicri 1259), Ramazan 25 eylülden 25 ekime kadar sürmüştür. Nerval İstanbul'da 25 temmuzdan 28 ekime kadar kalmıştır. Bu sırada doğduğu anlatılan prensese gelince, o 21 Recep 1259'da (18 Ağustos 1843) dünyaya gelen Cemile Sultan'dır. *(Lütfi Tarihi,* cilt : VII, sah. 69. «Sayın Bedrettin Tuncel tarafından verilen bilgi»).

17. National'de şunlar yazılmıştır : Şu yakınlarda bir kabarede, bir Rum erkeğinin yanındaki kadına yapılan kötü bir hareket, Mora Rumları ile İyonyalılar arasında çok büyük bir kavgaya yol açmıştı. İyonyalılar, İngiliz tebası olduklarından umumiyetle küstahtırlar. Bu sebeple, aralarındaki kavga, bir savaşa dönüşmüştür. Hem de seyircili bir savaş. Bu kavgada, her iki milletten iki yüz elliden fazla adam, Büyük Mezarlık'ta karşı karşıya geldiler. Durum Türk makamlarına duyuruldu. Paşa, «ne önemi var» manasında «bakalum» dedi. «Bu köpekler isterlerse birbirlerini yesinler. Böylece sayıları azalır.» Aslında, bu civarda çok sayıda konsolosluğun bulunması sebebi ile Türk polisinin Beyoğlu'nda fazla bir rolü olmazdı.

18. Şanzelize'de Dullar yolunda (bugünkü adı Montaigne parkı), Mobil babanın 1840'ta bir dans hocası ile birlikte açtığı ve herkesin girebildiği bir dans salonu.

19. Scribe ve Meyerbeer'in operası : *Şeytan Rober,* 1831. Üçüncü perdedeki dans, eski bir manastırın harabeleri arasında, mezarlarından çıkmış olan rahibeler tarafından yapılmaktadır.

20. Nerval'in Goethe'den çevirdiği bir parça : «Ve sen adam! Sen mazinin yüce kalıntılarından kendine bir kulübe yapıyorsun. Sen mezarlardan zevk alıyorsun!»

21. National'de şu satırlar yer almıştır : «... Yunanlıların yeniden canlanmasını hazırlamak şerefi Orloff'undur»..

22. Eski bir Cizvit papazı olan Guimont de la Touche'un, «*Iphigénie en Tauride*» adlı eseri 1757'de çıkmıştır. Nerval burada, G. Rouger'in de belirttiği gibi, Madame de Stael'in 1809'da neşrettiği «*Ligne Prensinin Mektupları ve Düşünceleri*» adlı eserinden ilham almıştır. Bunu kafasına iyice takmış olacak ki, aynı konuya, «*Pandora*» da da yeniden dönüyor (Nerval, *Oeuvres,* cilt : 1, sah. 354). Eserin kahramanı, henüz yeni papaz olmuş bayan Iphigénie'dir. Zalim hükümdar Thoas'ın verdiği emir gereğince, Tauride'e yaklaşmak isteyen her yabancıyı Tanrıçaya kurban etmek mecburiyetinde idi.

23. Orloff (1851). Kırım gezisinin yapıldığı dönemde, Potemkin Orloff'un yerini almış bulunuyordu. National'de çıkan bir yazı, bu hatayı

düzeltmiştir. Hayli önemli olan bu yanlışa yazarın da dikkati çekilmiştir. Nitekim kendisi de, Potemkin yerine Orloff'un adını yazması dolayısı ile özür dilemiştir.

Nerval'in ikinci önemli bir yanlışlığı da, Josué yerine Gédéon adını koymuş olmasıdır. Bu hatayı başka bir yazısında yapmıştır. Her iki hata, 1851 baskısında G. Rouger tarafından düzeltilmiştir.

24. Bu küçük tarihî vak'a da, «*Ligne Prensine Mektuplar*»dan alınmıştır (sah., 56 - 58). Oradaki mısralar şöyledir :

«Han'm sofası üzerinde, kıtık doldurulmuş yastıklar üzerinde,

Bir altın köşkte, demir parmaklıklarla çevrilmiş».

25. Bu bölüm, daha ilerde de yer alınış küçük bir hikâyeyi işlemektedir.

26. Hadımlarm başındaki kişi : Haremağası.

27. National'de şöyle çıkmıştır : .... serdapın içinde. (Kabul salonunda manasındadır).

Bu düzeltme ile bir yanlışlık daha ortadan kalkmıştır. Çünkü Nerval'in kullandığı «serdar» kelimesi «başkumandan» manasına gelmektedir. Kelimenin doğrusu «serdap»tır.

28. National'de şöyle çıkmıştır : «... son sultanlardan birisinin kız kardeşine mal edilir».

Nerval, muhtemelen Saumery'nin «*Bir Ortadoğu Seyahatinin Gizli ve ilginç Hatıraları ve Maceraları*» adlı kitabını (1752) okumuştur. Bu konuda Nerval'in yazdıkları şöyledir :

«Başkasına aşık olan ve kocasını aldatmak isteyen kadın için hiçbir şey imkânsız değildir. Bunun için mesele üzerinde iyice düşünür, bazen hayal de kurar, fakat sonunda, sevgilinin işini kolaylaştıran geçişe elverişli ve kanala bakan bir pencere bulur, ...» (Nerval, *Oeuvres,* cilt : 1, bölüm . 11, sah. 234).

29. Bakınız : Alexandre Dumas ve Gaillardet'nin «*Nesle Kulesi*», *(Saint Martin Kapısı Tiyatrosu,* 29 Mayıs 1832, Barba kitabevi, Paris, 1832).

30. National'de şöyle çıkmıştır: «...mor menekşe renkli vâdiye...»

31. Lafonten'in «*Daphnis ve Alcimadure*» adlı eseri *(Masallar,* 12 ve 24.)

32. Tandur : Şöminesi bulunmayan bu evlerde, soğuktan korunmak için, kolayca kurulabilen bir nevi sobadır. Bunun adına «Tandur» deniliyor. Bu, bir masa altına, iyice yakılmış bir kor ateşini koymaktan ibarettir. Bu masanın üstüne halı veya kalın örtüler konulur. Bunlar masanın altındaki hararetin dışarıya kaçmasını önler. Bu örtülerin altına, ayaklar ve eller sokulur, böylece ısmılmak imkânı bulunur. Sanki bir buhar banyosu içinde imişler gibi, kadınlar bütün günü işte bu Tandur çevresinde geçirirler. Bu da onları, soğuktan çok çabuk müteessir bir hale getirir. (Eugène Boré, «*Doğuda Bir Seyahatin Hatıraları*», cilt : 1, 1840, sah. 107).

33. Bu bölümde Nerval, dostu C. Rogier'nin «*Türkiye'nin Rum ve Ermenileri*» adlı tablosundan ilham alarak, G. Rouger gibi düşünmüştür.

34. Göz kapaklarını boyamak için sürülen bir boya.

35. Saçlarına

36. Hasır şapka.

37. Nerval burada, kendisinin çok beğendiği «*Uyanık Uykucunun*» hikâyesini hatırlıyor. Bunların adları şöyle idi : Kaymak Taşı Boyunlu, Mercan Ağzı, Mehtabın Yüzü, Güneşin Parıltısı, Gözlerin Hazzı, Kalbin Mutlulukları. Bunu takip eden hikâyeye de bakınız. Bilindiği gibi, Türk adlarının ekserisinin şairane manaları vardır.

38. National'de çıkmış olan bu bölüme aşağıdaki kısım eklenmiştir :

Bundan önceki bölümde anlatılmış olan hikâye uydurulmuş değildir. Bu hikâye, daha önceki sultanlardan birisinin kız kardeşi ile ilgilidir. Belki de Selim devrine kadar uzanmaktadır. Bu devirde, yeniçeriler gece polisi vazifesi de görürlerdi. Şüphelendikleri zaman, padişah saraylarına bile girerlerdi. Türk kadınları cambazlara ve hokkabazlara çok ilgi duyarlar. Mahmud devrinde bu yüzden bir büyük hadise çıkmıştır. Bir at cambaz topluluğu nerede ise hayatlarını kaybedecek olmuşlardır. Bunlar, tesadüfen oradan geçen Kuruçeşmeli bir kayıkçı tarafından kurtarılmışlardır.

39. Kavas, umumiyetle elçiliklerde ayak işlerini gören kimselere denilir. Burada kullanılması gereken kelime, devriyedir.

40. Yıldız Han Yıldız Kervansarayı manasındadır.

41. Gebrlerin, Parsislerin, Zoroastr mezhebine bağlı kimselerin, Nerval'in zannettiğinin aksine, Müslüman olmadıklarını söylemeye şüphesiz gerek yoktur.

Koraişit veya Koreişitler, Mekke'de Muhammed'in de bağlı bulunduğu bir kabilenin üyeleridir. Bunlar kutsal camiin korunması ile vazifeli idiler.

Vahabiler (bu ad, Şeyhleri Abdülvehab'dan gelmektedir), merkezî Arabistan'm Arap kabileleridir. Bunlar Muhammed'in Peygamberliğini kabul etmezler. Allahtan başka şeye tapmazlar.

42. 330 yılında yapılan «Yanık Sütun» veya «Konstantin Sütunu», başlangıçta sembolik bir âbide idi. Kurucusuna göre bu sütun çeşitli dinlerin bir uzlaşmasını ve bir sentezini temsil ediyordu. Konstantin, bu sütunun temeline, Vesta mâbedinden getirilen «Truva Palladium» unu, «Nuh'un Baltası»nı, «Musa'nın sudan çıkardığı taşı», «ekmeklerin bereket kazanmasına yarayan on iki sepeti», bunun içinde kalmış yedi ekmeği ve kutsal kokular kabını kendi eliyle koymuştur.

Konstantin, sütunun tepesine, yıldız gibi ışık saçan bir madenden kendi heykelini diktirdi, içine de İsa'mn çarmıha gerildiği haçın bir parçasım koydurttu. Ayrıca heykelin muhtelif yerlerine, insan sevgisini temsil eden yedi çivi çaktırdı.

1105 yılında çıkan bir fırtına, bu heykeli yıktı. Sonra bunun yerine yaldızlı bir haç konuldu. 1779'daki büyük yangında yandı ise de tamir edildi.

43. National'de, «... (Karagöz oyunlarının) çeşitli ilanlarım yapmak yarışında...» cümlesinde, «Çin gölge oyunları» kelimeleri kullanılmıştır. Bunun hemen arkasından gelen cümle de şöyledir : «Bilgili ve görgülü her insan için en eğlendirici şey, pek tabiidir ki, yüksek sesle şiirler okunması, hikâyeler ve masallar anlatılmasıdır». Bunu takiben de, 86. sahifenin ikinci paragrafındaki, «beni himayeleri altına almış olan İranlıların gözünde...» cümlesi gelmektedir.

44. G. Rouger şuna işaret etmektedir :

Nerval, kantatris Joséphine Ronzi Debegnis (1800 - 1853) ile ünlü tenor Nicolas Tacchinardi'yi (1776 - 1859) aynı kişi gibi görmüştür. Stendhal eserlerinde bunların her ikisinden de söz etmiştir. (Haydn'ın hayatı, Roma, Napoli ve Floransa, Rossini'nin hayatı).

45. 22 numaralı dipnota bakınız.

46. Guiseppe Donizetti : Ünlü bestecinin erkek kardeşi. T. Gautier «*İstanbul*» adlı eserinde ondan söz etmiştir. Fransız hükümeti, 7 Kasım 1827 tarihli telgrafı ile onun «Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Müzik Eğitmeni» olmasına izin vermiştir. 12 Şubat 1856'da İstanbul'da ölmüştür.

Bakınız : Gilberto Primi, Donizetti Paşa. (3 Mayıs 1954'de İstanbul İtalyan Kültür Merkezinde verilen konferans. Bu konferans bir broşür olarak yayınlanmıştır.

47. Sözü edilen «Journal de Constantinople'un Müdürü Bousquet - Deschamps'dır. Adı, Nerval'in 99. no.lu mektubunda geçmektedir. (Nerval, *Oeuvres,* cilt : 1, sah. 927). Journal de Constantinople'un 1843 yılı koleksiyonunu uzun araştırmalarımıza rağmen bulamadık. Ubicini'ye göre. Türkiye hakkındaki mektuplar, beş günde bir çıkan Journal de Constantinople Echo de l'Orient'da 1846'da neşredilmeye başlamıştır. Herhalde bu bilgi yanlıştır. Ancak gazete bazı dönemlerde çıkmamış olabilir.

Türkiye'de modern gazeteciliğin kurucusu Fransız Alexandre Blacque olsa gerektir. (Daha önce, Fransız devrimi sırasında bazı neşriyat vardı). O, önce İzmir'de 1825'te *Spectateur de l'Orient* adlı gazeteyi çıkardı. Bu gazete daha sonra *Courrier de Smyrne* adını aldı. Blacque, Sultan Mahmud tarafından 1833'te İstanbul'a çağrıldı. Orada, hükümetin resmî gazetesi olan ve Fransızca yayınlanan *Moniteur Ottoman*'ı kurdu. O zaman, Courrier de Smyrne'i Bousquet-Deschamps'a devretti. O da, gazetenin adını *Journal de Smyrne* olarak değiştirdi. Daha sonra kendisinin de İstanbul'a yerleşmesi üzerine, gazete bu defa *Journal de Constantinople* adını aldı. Bu bakımdan Nerval'ın tanımış olduğu şahıs muhtemelen bu Deschamps'dır. Gautier'nin 1852'de İstanbul'a geldiği sırada, gazeteyi François Noguès adında birisi yönetmektedir. Bu kişi, Nerval'in İstanbul'a geldiği zamanda da bu gazetede çalışanlar arasındadır. (Nerval, *Oeuvres,* cilt : II, ek bölüm, sah. 674, 4 no.lu nota bakınız.)

48. *Buondelmonte,* Pacini'nin bir operasıdır. Bu opera Floransa'da ancak 1844'te oynanmıştır. Nerval ise aynı operayı 1843'te Napoli'de gördüğünü ileri sürüyor. Gerçekte bu operayı belki de Fransa'da görmüştür. (Bakınız : Nerval, *Oeuvres,* cilt : 1, Jenny Colon'a V. mektup, sah. 752 ve 1316).

49. Aleykümselâm, selâmünaleyküm'e karşılık olan bir cevaptır. Birincinin manası, seni selâmlarım, ikincisinin ise, ben de seni senin selâmınla selâmlarımdır.

50. Güllerin taç yaprağından yapılmış çok hoş kokusu olan bir likör.

51. Valens tarafından yaptırılmış su kemeri. Avrupa'nın Tatlı Suları'nı Marmara'dan ayıran tepelerin üzerine toplanan suları şehre dağıtıyordu. Daha sonra sultanların da oturmuş bulunduğu Bizans saraylarının da su ihtiyacını karşılıyordu. (Bakınız : *Turistik İstanbul,* yazarı : E. Mamboury, 1951, sah. 203 - 205).

52. Bu konu, İstanbul'da bile tartışma konusudur. Karagözün baş kahramanı olduğu bu gölge oyununun iki ayrı tipte gösterisi olduğu anlaşılıyor.

Théophile Gautier 1852'de, sözünü esirgemeyen Karagözü yakından görmek için bir mahalle kahvesinin arka avlusuna girmiştir. (Bakınız : «*İstanbul*» adlı eserinin çok ilginç olan 14. bölümüne).

Bu gülünç Karagöz, Selâhaddini Eyyubi'nin bir vezirinin karikatürü imiş. Bu vezir, hayatındaki uygunsuzlukları ve cinsel düşkünlüğü ile meşhurmuş.

53. Şeb-baziçe.

54. Taklitler ve benzetmeler yapılarak oynanan oyun.

55. Yirmilik altın, yirmi kuruşluk altın para. O zamanki değeri 6,25 frank olan bir Türk lirasının beşte biri.

56. National'de şöyle çıkmıştır : «.... Karagöz, bir kazık gibi görünmek istiyor. Böylesine bir acayipliğe, belki sadece Scribe gibi bir yazar katlanabilirdi.

57. Nerval, «Binbaşı» yerine, «Bimbaşı» yazmıştır, düzeltiriz. Bu kelime, 1.000 askerin kumandam manasındadır.

58. Yazar, «Şeytan» kelimesini, «Çeytan» olarak yazmıştır, düzeltiriz.

59. National'de, «... işve ve cilveleri ile kocamı kendisine sıkı sıkıya bağladı.» cümlesi şöyle çıkmıştır : «... Sonunda, kendisini benden fazla beğendirdi».

İkinci eşin adı, «Dürrah» tır. Papağan manasına gelmektedir.

Türkçede ikinci eş için kullanılan kelime, «Ortak» tır. Nerval, kelimenin bu manada kullanılışını, W. Lane'in eserinde bulmuştur. Aslında Arapça bir kelimedir.

60. Hamdi Tanpınar ve Bedreddin Tuncel, bu konuda yazılmış küçük bir kitabın mevcudiyetini bize bildirmek lütfunda bulundular. Kendilerine burada teşekkür ederiz. Kitabın adı, «*Nedim Kogjia'nın Mektupları ve Başka Türk Mektupları*»dır. Yazarı, Fransız sarayında görev yapmış ve Türk Elçisi Mehmet Efendi'nin sekreteri olmuş bir şahıstır. (Amsterdam, 1732, küçük boy 246 sahife).

Bu kitabın son bölümünde (201 - 246) sah. lerde, «*Dullar*» adlı Türk piyesinin bir tercümesi bulunmaktadır. Komedi şöyle takdim edilmiştir :

«... Vaktiyle babamın konağında, benim de içinde rol aldığım bir komediyi hatırlıyorum. Onu sizin için tercüme ettim. Üzerinde hayli çalıştığım bu oyun, size bizim Türk komedileri hakkında iyi bir fikir verebilir.

Siz bu komedide, Fransız tiyatrosundakilerden çok daha değişik bir entrika göreceksiniz. Türk piyesleri sizdeki gibi çok sayıda sanatçı ile oynanmaz. Bu sebeple, konuyu anlamak için oyunun sonuna kadar beklemek gerekmez».

Bu «*Dullar*» ile Nerval'in anlattığı «*İki Dulun Kocası*» birbirine benzemektedir. Fakat «*Doğuya Seyahat*»te anlatılan piyeste, birçok ayrıntıya yer verilmemiştir. Ayrıca, Nerval'in anlattığı piyesin sonu ile bununki farklıdır.

61. Belgrad Ormanlarındaki bentler şehrin kuzey kısmındadır. Ayrıca 19. asırda Bizans sarnıçları artık kullanılmıyordu.

62. Kuruçeşme : Nerval burasının adını yanlış yazmış olsa gerektir. Kuruçeşme İstanbul'un kuzeyinde, Avrupa yakasındadır. Beyoğlu'ndan altı kilometre uzaklıktadır.

63. Tophane çeşmesinin güzelliğini, Théophile Gautier de anlatmıştır. Bu çeşme halen mevcuttur. Ama ne yazık ki, o güzel çatısı artık yoktur.

64. Asıl metinde «kaici» yazılmıştır. Doğrusu «kayıkçı»dır.

65. Başvurduğumuz çeşitli kaynaklar, Dolmabahçe Sarayı'nın Sultan Abdülmecit adına Mimar Balian tarafından yapıldığını göstermektedir. Boğaziçi kıyısında yan yana sıralanmış dört saraydan meydana gelen bu çok büyük yapının üslubu, kötü bir Rönesans mimarisidir. Bu saray, 1843'te inşa edilmeye başlanmıştır, diye düşünülebilir.

Gautier de, 1852'de yazdığı «*İstanbul*» adlı eserinde, 24. bölümde bu sarayı anlatırken : «Üsküdar'ın karşısında çok büyük bir sarayın yapılmakta olduğu görülüyordu», demektedir.

66. Bugün Boğaziçi'nin bazı yerlerinde görülen palmiye ağaçları, bize anlatıldığına göre, 19. asrın sonlarında veya 20. asrın başlarında dikilmiştir.

67. Burası halen, Boğaziçi'nde ulaşımı sağlayan vapur hatlarının önemli bir iskelesi olan Beşiktaş'tır.

68. Bugünkü Çırağan Sarayı, Abdülaziz tarafından yaptırılmış ve 1910'da yanmıştır. Demek ki Nerval, aynı yerde daha önce yaptırılmış olan sarayı görmüştür. O saray Sultan III. Ahmed'indir. Damat İbrahim ve II. Mahmut eski büyük saraydan ayrıldıktan sonra bu sarayda oturmuştur.

69. Bu cümle National'de şöyle çıkmıştır : «Resimi sanatını himaye eden bu kişi, hükümdarın mücevheratçısı olan Düzoğlu idi».

70. Bahsedilen Eflak hospodarının (Beyinin), Romanyalı Georges Bibescou olduğu hususundaki bilgiyi, Arnavutköy piskoposu olan, Bizans ve Arnavutköy tarihçisi Gennadios'a borçluyuz.

1709'dan 1821'e kadar Eflak ve Buğdan beyleri, Arnavutköy menşeli asil Rum ailelerinden gelmiştir. Bunlar, yılın büyük bir kısmını Arnavutköy'de geçirirlerdi.

71. Söz konusu günün 20 temmuz olduğunu, bize Piskopos Gennadios bildirmek lütfunda bulunmuştur. Bugün, Yunan dinî takviminde Peygamber Elie'ye adanmıştır.

Buradaki çeşmenin ve küçük kilisenin önünde asırlık çınarlar bulunmaktadır. İmparatoriçe Teodora bunların altında dinlenmeyi pek severmiş.

72. Bu cümle National'de şöyle çıkmıştır : «Ressamın anlattığı hakikî hikâyeyi dinlediğimiz sırada, yazık ki bir Türk geldi.

(National'de, *«Üsküdar'ın Paşası»* adlı bölüm, «Asya'nın Tatlı Suları»ndan sonra gelmektedir).

73. Mahmud'un yaptırdığı bu saray, 1865'de Abdülaziz'in yaptırmış olduğu bugünkü Beylerbeyi Sarayı'nın yerinde bulunuyordu.

74. National'de, «Asya'nın Tatlı Suları'na gitmekten vazgeçtik» cümlesi, «Arnavutköy'deki Rum şenliğine gitmekten vazgeçtik» şeklinde çıkmıştır.

75. Türkçede, «hu çeken» veya «dönen» dervişlere, Bektaşi veya Mevlevî denilir.

76. Molla : İslâm ilâhiyatında, öğrenci manasına gelir. Ayrıca, dinî hakim (kadı) manasında da kullanılır.

77. Nerval burada biraz hayale kaçmıştır. Hakikatte, yirmi veya otuz derviş tarikatı vardır ve herbirinin şeyhi ayrıdır.

78. 19. asrın «Larousse»u, bu bilgileri çok titiz bir şekilde vermiştir. Bu bakımdan, Nerval'in anlattıkları, iyi niyetine pek uygun değildir.

O, her şeyden önce, dinde eğri veya doğru yolda olan bütün Müslüman mezheplerinin mensuplarının derviş olduğuna inanmış görünüyor. Oysa gerçek hiç de böyle değildir.

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir : «Ruhun başka varlığa geçmesinden», «Tenasüh»ten, umumiyetle sadece ruhun bir insandan başka bir insana geçişi anlaşılır.

Münasihi adında bir mezhebin mevcudiyeti şüphelidir. Bu kelimenin kökü, nasihattır. Hoca ile «mürit» (din öğrencisi) arasındaki ilişkileri ele alır. «Eşraki» ise, doğu, güneş, ışık manasına gelen şark kelimesinden türemiştir.

«Hayret», İslâm «Sûfi»sinin takip ettiği ruhî ve dinî yolun bir safhasını gösterir. İman etmiş kişiyi hakimiyeti altına alan bu esrarengiz kendinden geçme, onu birdenbire ruhî «ışık»a yaklaştırır.

Fransızcadaki, dinde doğru yoldan sapma manasına gelen «Hérétigue» kelimesinin aslı Yunancadır ve «Hayret» ile hiçbir ilişkisi yoktur. (Bu açıklamayı Hasan Lütfü Şüşüd ve Adile Ayda'ya borçluyuz.)

79. Roma İmparatoru Décius'ün insanlara zulüm yaptığı sürede (249-251), Efesli yedi gencin köpekleri ile birlikte bir mağazaya kapanmaları ve yüz elli yıl uyuduktan sonra bir mucize ile uyanmaları efsanesi Kuran'da anlatılmaktadır. (17. mağara sûresi). Müslümanlara göre, bu kadar uzun bir zaman mağarada insanlarla birlikte kalan köpek, insan gibi düşünme vasfı kazanmıştır.

Bu sebeple Müslümanlar, «Balaam»ın ve Mesih'in eşekleri ile birlikte, bu köpeğe de cennette yer ayırırlar. (Heberlot, adı geçen eser, madde : Ashabı keyif). Efes'li yedi uyuyanlara, doğu folklorunda da yer verilir. Bu efsane, Grégoir de Tours (De Gloria Martyrum) ve Jacques de Voragine tarafından da anlatılmıştır.

Roma kilisesi takvimde, 27 temmuz günü bunları anma günü olarak ayrılmıştır (G. Rouger'nin notundan).

80. İslâm Evliyası Abdulkadir Gülânî (1077-1166) hakkında, Mehmed Ali Ayinî'nin eserine başvurunuz. (Guethner kitabevi, 1938).

81. National'de çıkan bölüm burada sona erer. Arkasından, «Büyük Bayram» başlıklı bölüm, «Dervişler tekkesinden inerken...» cümlesi ile başlar.

82. National'de, Beylerbeyi Sarayı olarak çıkmıştır. Yazlık saray denilen saray da budur.

83. «Abydos'un Nişanlısı»nın son bendinin başı şöyledir :

«Within the place of thousand tombs
That shine beneath, while dark above
The sad but living cypress glooms
And withers not, though branch and leaf
Are stamp'd with an eternal grief,
Like early unreguited love, etc...»

84. «Bir kahvehanede bir ermişin hayat hikâyesi», daha önce National'de çıkmıştı (23 ve 24 Mart 1850). Buna, «Yıldız Han» bölümü de eklenmişti. «Saba Kraliçesi ile Süleyman'ın hikâyesi, National'de, 24, 28-31 mart, 4-7, 11-14, 18-21, 25 Nisan 1850'de çıkmıştır. Daha sonra bu hikâye, içindeki bütün yabancı kelimeler kaldırılarak «Le Pays»de de çıkmıştı. (27, 29, 31 ağustos 1, 3, 4, 7, 11, 12, 13, 14 Eylül 1853.)

Nerval, Williame Lane'in ve Lamartin'in eserlerinden aldığı ilham ile seyahat münasebetlerini veya herhangi bir ülkenin tanıtılması konularını işlerken, araya başka hikâyeler sokmak usulünü benimsemiştir.

85. Talebe : öğrenci,

86. Son paragrafın başındaki : «Ben her ne kadar doğu dillerini çok genç yaşlarda öğrenmeye başlamışsam da, bu konuda pek ilerilere gidememiştim» cümlesi, National'de : «Konuşmak için en zorunlu kelimeleri öğrenmiştim. Ayrıca, aynı zamanda İtalyanca, Yunanca, Latince, Almanca, Arapça ve Farsçayı da öğrenmeye çalışmıştım» şeklinde çıkmıştır.

87. National'de bu cümle şöyle çıkmıştır : «Peykeler üzerinde itinalı giyinmiş kimseler de görünüyordu».

Türkiye'de eşitlik duygusu herkeste gerçekten var. Burada eğitim mecburi olduğundan, her tabakadan insan çocuklarını parasız eğitim yapılan camilere gönderdiğinden, hemen herkesin az çok bir eğitimi var. Tabii bu durum, eşitlik duygusunu güçlendiriyor.

Bunun neticesi olarak, en alt tabakadaki insanlar arasından dahi önemli mevkilere gelebilen kimseler görülebiliyor.

88. Williame Lane'ın Ebu-Zeyd ile ilgili olarak anlattığı hikâyelerden biri.

89. Üstün kabiliyetlerin kralı. Burada anlatılan hikâye, işçi ve işçi loncaları ile ilgili bir doğu efsanesidir.

National'de, Saba Kraliçesi ile Süleyman'ın hikâyesi, bölümlere ayrılmadan neşredilmiştir. Oysa, Le Pays de çıkan hikâye ayrı ayrı bölümlerden teşekkül etmiştir.

Bu hikâyenin dinî kitaplardaki kaynaklarına daha ilerde temas edilecektir.

Bu hikâyenin en doğru adının, «Sabah Kraliçesi ile Adoniram» olduğuna şimdiden işaret edebiliriz.

90. Bu bölümün başlıca kaynakları : «Tevrat, İncil (krallar bölümü), Josèphe'in Yahudiler Tarihi ve Bibliothègue Orientale»dir.

91. Bakınız, krallar, III, V.

92. Auriant'ın «Quo Vadis»te çıkmış «Saba Kraliçesi'nin hikâyesi ve Gérard de Nerval'in hezeyanları» başlıklı bir seri makalesi vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir : 1952'de neşredilenler : A) Ocak-Mart B) Nisan-Haziran, C) Temmuz-Eylül, D) Ekim-Aralık. 1953'de neşredilenler : E) Ocak-Mart, F) Nisan-Haziran. Harflerle gösterilmiş olan bu başlıklara ileride tekrar temas edilecektir. Bu konudaki dipnotlarımızı bu yazardan alacağız. Esasen o da, «*Bizim Nerval ve Karanlık Doktrinleri*» adlı eserden yararlanmıştır.

Auriant şöyle demektedir : «Hiram-Abi Alias Adoniram'ın soyunun menşei kitaplarda açık bir şekilde gösterilmiştir. O, Naftali kabilesinden dul bir kadının oğludur. Dam veya Dais şehrinde doğmuştur. Babası Tyr ülkesinde bir tunç işçisi idi».

Demek ki Nerval'in burada onun menşeinin belli olmadığını söylemesi romantik bir önyargıdan ibarettir.

93. Auriant, Nerval'in yarattığı «Adoniram kişiliğini» Michel-Ange'a borçludur. Biz de ilave edelim, bu büyük sanatçının «Musa» adlı heykeline...

94. Ben-oni : Bu isim hakkında bakınız : «Génèse», XXXV, 16-18. Burada şöyle denilmiştir : «Ve Raşel çok zorlukla doğurdu... ve çocuğa Ben-oni adını verdi (çektiğim acıların oğlu manasında). Fakat babası Yakup ona, Ben-Yamin (sağ elimin oğlu) ismini koydu. (Kaynak : L.-E. Génissieux tarafından verilen bilgi.)

95. Bunlar, Nerval'in Herbelot'nun «Kaf» maddesinden aldığı notlardır.

96. Bu sözler, Musset'nin *Rolla* adlı şiirindeki şu mısradan alınmıştır : «Ben çok yaşlı bir dünyaya, çok geç geldim».

97. Bakınız : «Deutéronome», IV, 15-19.

98. «Bibliothègue Orientalle»in Süleyman maddesinde şu satırlar yer almaktadır :

«Doğuda, Süleyman'ın tarihini şiir şeklinde kaleme almış olan çok güzel bir kitap vardır. Bunu Firdevsî adlı meşhur bir Fars şairi yazmıştır. Kitabın adı, «*Süleymanname*» dir. Name, kitap manasındadır. Firdevsî 934 1020 yılları arasında yaşamıştır. Elli bin beyitten meydana gelen ve çok kıymetli bir eser olan Şahnamenin *(Kralların Kitabı)* de yazarıdır. Bunun başlangıç bölümü tamamen esrarengiz krallara tahsis edilmiştir.

99. Soyunun menşeine ait olan bu ayrıntılar, Bibliothèque Orientale'de (Belkıs, Hond, Saba, Taman. Arap maddelerinde), Ohsson'un Osmanlı İmparatorluğu'nun genel manzarasında, beşinci kitap olan İlk Yemen Kralları : Yarab ve Beni - Humeyr'in mirasçılarında yer almaktadır. Aynı bilgilere, Sacy'nin, Muhammedden önceki Araplar tarihinde de rastlanır.

100. Daha önce adı geçen, «*Bizim Nerval ve Karanlık Doktrinleri*» adlı kitapta anlatılan «*Doğuya Seyahat*»teki hikâye aslında, Nerval'in taslağını yaptığı Saba Melikesi adlı operanın senaryosundan kaynaklanmaktadır.

Nerval'in «*İtalya Seyahati*» adlı kitabının Panorama başlığını taşıyan bölümünde *(Oeuvres,* cilt : 1, sah. 423 - 425) bu tasarının yeniden canlandığı görülür.

Kitabın basılması sırasında çıkartılmış olan «Aurélia»nın bir parçasına ilerde temas edilecektir *(Oeuvres,* cilt : 1, sah. 418 - 420).

Zannediyoruz ki bu, Aurélia'nın birinci kısmının VII. bölümünün ilk şeklidir.

Nerval, Saba Melikesi'ne verilmiş olan adları, Père J. Lobo'nun «*Habeşistan Tarihi*» adlı eserinin yedinci bölümünde bulmuş olsa gerektir. Buradaki isimler şunlardır : Nicanta, Nitocris, Nicaula, Makeda, Balkis, Belkıs ve Neghesta Azeb (Güney Kraliçesi).

Nerval'in notlarının birisinde, «Saba - Sabbat» arasında kurduğu benzetmenin doğrulanması oldukça güç görünmektedir. Saba - Sabbat, yedinci - sabah manasındadır.

101. Bu ayrıntılar, Hiram'ın Duvarcılık Efsanesi ile ilgilidir.

102. Nerval'in ilk defa kaleme aldığı orijinal metinde yer alan : «Belkıs Süleyman'a, beş yüzü kadın, beş yüzü erkek, bin köle, kıymetli taşlar, misk ve amber doldurulmuş çok sayıda torbalar gönderdi» cümlesi, Kuran'ın 27. suresinin Celâleddin tarafından yapılan tefsirinin Savary'nin tercümesinde yer almaktadır. (Ayrıca, krallar : 1 - 10'a ve Chronique : II - 9'a bakınız).

Bu hediye verme merasimi hakkında Nerval'in yazdıkları şeyler, çok muhtemelen Charles Cleyre'in yaptığı bir tablodan (1838) ilham alınarak yazılmıştır.

Bu tablo hakkında, Charles Clément'in ressam hakkında yazdığı kitapta ayrıntılı bilgi verilmiştir (Sah. 135 ve 394).

Aynı konuda, Pierro della Francesca'nın, Arezzo şehrinde bulunan Sen Fransuva Kilisesi'ndeki güzel fresk'i de hatırlanabilir. (Bakınız : *Oeuvres,* cilt : 1, sah. 70 - 71 ve 71. sahifenin dipnotu.)

103. Cantique des Cantiques (VII, 5).

104. Cantique des Cantiques.

105. Bütün bu adlar, Tevrat ve İncil'de bulunmaktadır. (Bakınız : Krallar : III, 2 - 4 ve 11).

106. Auriant (A)'daki makalesinde, Ebu Cafer Muhammed'in, günü gününe tuttuğu «*Tarihî Vak'alar Defterine*» dayanarak, Belkıs'ın, Süleyman'ın kesin zekâ ve kavrayışına sunduğu anlaşılması güç esrarengiz şeylerin neler olduğunu belirtmekte ve şunları yazmaktadır :

Kraliçe ona, birisi altından ötekisi gümüşten yapılmış iki tuğlayı, bir altın kutuyu ve deliksiz bir yakut taşını vermekle vazifeli olan bir elçi gönderdi. Bu hediyeler, esrarengiz soruları beraberinde taşıyordu. Süleyman'ın keskin zekâ ve kavrayışı, ilk bakışta altın kutuda ne olduğunu bilmesi, ayrıca hiç düşünmeden yakutu delme çaresini bulması gerekiyordu. Bir de, elçiye refakat eden ve hepsi aynı şekilde giyinmiş olan yüz delikanlı ve yüz genç kız arasından yüz erkeği derhal ayırması ve en sonda da, ne yerden ne de gökten gelen, fakat susuzluğu gideren suyun ne suyu olduğunu söyleyivermesi lâzımdı.

Bu elçi Süleyman'ın ülkesine doğru yola çıkmış bulunuyordu. Eğer Tanrı, melâike Cebrail aracılığı ile yardım edip kendisini sıkıntıdan kurtarmasa, çözüm yollarını duyurmasa idi, Süleyman şüphesiz şaşırıp kalacaktı. Onun için ilk iş olarak, tahtının önünde serili bulunan büyük halıyı tamamen altın ve gümüş ile kaplattı. Elçi, göz kamaştırıcı bu yol üzerinde yürürken ne yapacağını bilemez hale geldi. Sarayının tabanını altın ve gümüşle döşeyen bu kadar zengin bir krala, iki tuğla parçasını nasıl verebilirdi? Bu hal, kraliçesini mahçup duruma düşürmez miydi? Bu sebeple tuğlaları vermekten kaçındı. Fakat Süleyman'ın bunları ısrarla istemesi üzerine verdi. Süleyman bunları alınca, sesine öfkeli bir ton vererek, hazinelerinizle bana yardım mı etmek istiyorsunuz? diye haykırdı. Arkasından, Belkıs'ın bilmecelerini hiç sıkıntıya uğramadan arka arkaya çözüverdi. Ne yerden ne gökten gelen, fakat susuzluğu gideren suyun at teri olduğunu söyledi. Atın teri, öteki hayvanların aksine tuzsuz idi. Onun için susuzluğu gideriyordu.

Altın kutu, deliksiz çok kıymetli yakuta, mücevher kutuluğu yapıyordu.

Dünyada eşi olmayan bu taşa delik açmak onun için çok basit oldu. Elinin bir işareti ile ona derhal bir elmas getirdiler, o da bu elmasla yakutu kolaylıkla deldi.

107. Metindeki, «Kral onun şahsında Tanrıça İsis'i görüyormuş gibi oluyordu.» cümlesinden sonra, National'de çıkan şeklinde şöyle devam ediliyordu :

«İkinci dinlenme arası başlamıştı. Doğu terbiyesi, eleştirici konuşmaları engelliyordu. Sigaralar ve çubuklar yakıldı. Serinletici içecekler geldi...»

108. Şunu belirtmek yerinde olacaktır : Kuran'ın 27. suresindeki ifadeye nazaran, büyülü kuş Hüppe, Süleyman'ın hizmetindedir. Muhtemeldir ki Nerval'i, «Gazete»de neşredilmiş bulunan «Simustafa'nın Maceraları» yanıltmıştır. Çünkü bu hikâyede de böyle bir kuş bulunmaktadır.

Ayrıca, doğuda Süleyman ve Belkıs hakkındaki çeşitli hikâyelerde, bunların her ikisinin de ayrı ayrı birer Hüppe kuşu vardır.

109. G. Rouger, bu sıfatları «Paralipomène»de (11-5) bulmuştur.

110. G. Rouger tarafından yapılmış olan düzeltmedir. Buraya Nerval, yanlışlıkla Gédéon adını koymuştur.

111. Bibliothèque Orientale'de «Hémiar» maddesine bakınız.

112. Krallar : I, 10.

113. Bibliothèque Orientale'in Belkıs maddesinde yazıldığına göre, Sarahil, Belkıs'ın dadısı değil, annesidir.

114. Bu cümle National'de şöyle çıkmıştır :

(«... her iki hükümdar tahttan indiler». Oturum sona ermişti. Anlatılan hikâyenin çeşitli bölümleri üzerinde konuşarak ayrıldık, ertesi gün için de randevulaştık. Meddah yeniden anlatmaya başladı.)

115. «... Arabistan'ın eşi ve emsali bulunmaz bu incisini zavallı gözlerimin görmüş olmasına sanki ne gerek vardı?» sözlerinden sonraki kısım National'de şöyle çıkmıştır :

«Bu oturumun ilk molası sırasında, hikâye içindeki çeşitli hassas konular üzerinde sohbetler başladı. Kollarının maviye boyanmış olmasından bir kumaş boyacısı olduğu anlaşılan ve önceki oturumu beğenenlere katılmayan bir dinleyici meddaha yaklaştı ve ona : «Kardeş sen bu hikâyenin bütün işçi sınıflarını ilgilendirdiğini söylemiştin. Fakat şu ana kadar, hep madencilerden, dülgerlerden ve taş yontucularından bahsettin ve onları övdün. Benimle ilgisi olmayan bu insanların hikâyesi daha devam edecekse, ben bir daha bu kahvehaneye gelmeyeceğim. Meddah her yerde var, yalnız burada değil. Bu sözler üzerine, kahveci kaşım çatarak meddaha sitemli bir şekilde baktı. Meddah : Kardeş! ilerde kumaş boyacıları için de bazı şeyler olacaktır. Dünyaya lâl renginde son derece güzel kumaşlar satan ve Adoniram'ın koruyucusu olan Tyr ülkesinin iyi yürekli Hiram'ından ve onun meşhur kumaş boyacılarından da söz edeceğiz, dedikten sonra hikâyeyi anlatmaya yeniden başladı.

116. Auriant (B)'deki makalesinde, Maçudi'nin «*Altın Çayırları*» adlı eserinde, Lokman tarafından yapılmış Mareb sarnıcından bahsedildiğini belirtiyor. Mareb halkı güneşe tapmaktan vazgeçmedikleri için Tanrının öfkesini üzerlerine çektiler. Bu sebeple Tanrı, birikmiş suları tutan bendi yıkan Arim selini gönderdi.

Nerval bu hikâyeyi, «*Muhammedden önce Araplar Tarihinin Önemli Hadiseleri Hakkında Hatıralar*» adlı (1808) eserden almış olsa gerektir. Bu düşüncemizi, «Doğuya seyahat» notları doğrulamaktadır. Bakınız: (Nerval, *Oeuvres*, cilt: 2, sah. 712, ve aynı sahifenin dipnotu, No: 5).

117. Bu satırlar Kuran'dan alınmıştır. (Karınca suresi: No. 27, Âyet: 44). Orada şöyle denilmektedir: Bu saraya giriniz! Fakat kraliçe burasının su kaplı olduğunu zannetti ve eteklerini kaldırdı. Süleyman ona, burası camdan yapılmıştır, dedi. (Savary'nin tercümesinden).

118. Auriant'ın (B)'de belirttiği gibi bu, Süleyman'ın daha önceki sözleri ile bir tezattır.

119. Auriant'ın (B)'de yazdığına göre, Nerval bu hikâyeyi, Combes ve Tamisier'nin «*Habeşistan Seyahati*» adlı eserinden almıştır. Fakat doğu ananeleri, bu maceranın böyle masum bir şekilde bitmediğini göstermektedir. Zira bunlara göre, Saba Melikesi'nin Süleyman'dan Menilek adında bir oğlu olmuştur.

120. William Lane'in, «Sûfi»lerin «Saadeyek» ve «Doseh» adlı âyinleri hakkında bir incelemesi vardır. Lane, aynı konuyu şöyle anlatmaktadır: «Bu hareket birkaç dakika içinde oldu. Hemen arkasından zenci «Melbus» oldu, çırpınarak ve «Lailâheillâllah» diye bağırarak ortaya atıldı. Bir seyirci onu tuttu, o da sâkinleşmekte gecikmedi.

Love'un belirttiğine göre, Melbus kelimesi yanlıştır. Doğrusu «Meelus»tur. Çünkü Melbus, Türkçede giyinik, giyimli manasındadır.

121. Kralların kitabına göre (III ve VII. bölüm), Tunç denizi, Sion yaylası üzerinde değildir. Urdün yakınlarında, Sachoth ve Sarthan arasında bulunan çok killi bir ova üzerindedir. Yumurta şeklinde on iki büyük bronz üzerine oturtulmuş olan bu muazzam haznenin bir kıyısından ötekisine on «kude» uzunluğu vardır.

Bu dev hazne hakkında, Perrot ve Chipiez'in «*Eski Çağın Sanat Tarihi*» adlı eserine dayanarak kaleme alınmış bulunan Auriant'ın (B)'deki makalesine bakınız.

122. Bu kelimenin doğrusu «Nehmamiah»dır ve Karakartal Şövalyelerinin parolasıdır.

123. Nerval, Kain'in oğlu Hénoch ile Jared'in oğlu Hénoch'u, belki de isteyerek birbirine karıştırıyor. Jared'in oğluna doğulular İdris adını verirler. Onun kişiliğinde, Kain ırkının bir düşmanını görürler.

Doğu Hıristiyanları, İdris veya Hénoch'a, Mısırlılarm Hermès'i veya Mercure'ü derler. (Herbelot, adı geçen eser, Madde : İdris.)

124. Kain işlediği cinayetten sonra, iki kız kardeşi ile birlikte güney bölgesine yerleşti. Orada Hénoch şehrini kurdu. On erkek, on bir kız çocuğu oldu. Bu şehrin inşası sırasında, Hénoch adındaki ilk oğlu ile birlikte toprağın derinliklerini kazarak araştırmalar yapmayı düşündü. Bundan edindiği tecrübe ve bilgileri, özellikle madenlerin çıkartılması ve eritilmesi konularına ait sırlarını oğlu Tübal Kain'e verdi. Tübal Kain'in madenleri eritmeyi bulması buradan kaynaklanmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak bakınız : La Forestière'in, Martinès de Pasqually'nin «*Traité de la Réintehration*» adlı eserine istinaden yazdığı, «Esrarengiz bilimlerle uğraşan duvarcılığın samimi yanı ve Allah'ın sevgili kulları Kainlere», sah. 189.

Bu konu, «Bizim Nerval ve Karanlık Doktrinleri»nde de ele alınmıştır. (Sah. 96). Burada, bir «*Cehennemc İniş*» hikâyesi yer almaktadır. Bunu, Aurélia'da anlatılanlara yaklaştırmak yerinde olur. (Cilt : 1, sah. 382 - 384).

125. Bu not o kadar anlaşılmaz ve o kadar az doğru bilgiler ihtiva ediyor ki, buna bakarak Nerval'in dayandığını ima ettiği kitapları görüp görmediğini sormak bile mümkündür.

İsaac de la Peyrère, «*Praeadamitae*» adlı eserinde, Romalılara mektuplara istinaden, dünyada Ademden çok önce de insanların yaşamış olduklarını ileri sürüyor.

Nerval, esas itibarı ile, «*Yeraltı Dünyasında Klimius'un Seyahatı*» adlı kitabm kahramanını ele alıyor. 1741'de dilimize çevrilmiş olan bu eser, Hollandalı Louis de Holberg'indir. Bu, Swift veya Voltaire neviinden hayali bir seyahatin hikâyesidir.

Bundan başka Nerval'in, «Hénoch'un Kitabmdan» da ilham almış olduğu düşünülebilir. Bu kitap, Cashel Başpiskoposu Richard Laurence tarafmdan tercüme edilmiştir. (1821).

126. Dağlık Serendib veya Serandiv adası, Seylan'dan başka bir yer değildir. Bu adanın hemen hemen ortasmda çok yüksek bir dağ vardır. Bu dağı, gemiciler deniz üzerinde çok uzaktan görürler. Genel olarak benimsenen bir inanca göre, Adem oraya gömülmüştür.

«Fakat, (Caherman Nameh) de anlatılan bir başka inanç daha vardır ki, o da, cennetten kovulduktan sonra Serandib adasına atılmıştır ve

hatta bazılarına göre, cennet de oradadır...» Bibliothèque Orientale, Serandib maddesi. Nerval'in Herbelot'dan aldığı ve kısmen bu bölümde kullandığı notları daha ilerde vereceğiz. Ayrıca, Nerval, *Oeuvres*, 714 - 715 sahifelere ve dipnotlarına bakınız.

127. «Diorama»da Nerval, Eloimlerden de söz etmektedir (bakınız : Sah. 1235), ayrıca «Aurélia», cilt : I, sah. 377.

128. Müslümanlar, «Havva'nın, aynı zamanda, Kain'i ve ikizi olan kızı Aklima veya Aklimiya'yı ve daha sonra da, Habil'i ve onun Lebuda adlı ikiz kız kardeşini doğurduğunu söylerler... Bu çocuklar erginlik yaşma geldiklerinde, Âdem onları evlendirmek ve Kain'e Habil'in ikiz kız kardeşini ve Habil'e de Kain'in ikiz kız kardeşini karı olarak vermek ister. Âdem'in yaptığı bu seçim, Kain'in hoşuna gitmez. Zira, kendi kız kardeşi, Lebuda'dan çok daha güzeldir». (Herbelot, adı geçen yapıt, madde : Habil). Bakınız sah. 1386.

129. Genèse, IV.

130. Bakınız : «Les Illuminés», 1136. sahifenin 1 no. lu dipnotu.

131. Nerval'in Kain'ciliği, burada daha açık biçimde anlatılıyor. Bakınız, cilt : I, sah. 4, «*Antéros*» adlı şiir.

132. Bu adı taşıyan bir yerleşim merkezi yoktur, fakat bir tepe vardır. Burası, Süleyman'ın Kudüs'te üzerinde mâbet yaptırdığı tepenin adıdır.

133. Auriant (D)'deki makalesinde, Judée'de bulunan ve hiçbir mevsimde sararmayan bu nebat hakkında bilgi vermektedir.

134. Bakınız : Bundan evvelki dipnota.

135. Auriant (D)'de, salkım şeklindeki bu süs çiçeklerinin 17. asırda Kanada'dan Avrupa'ya gelen «Apios Tuberosa» adlı çiçekler olduğunu yazmaktadır.

136. Bu bölümdeki konuşmaların hiç değilse bir kısmı, «*Saba Melikesi*» adlı kitapçıktan alınmış olmalıdır.

137. Mercure de France'de çıkmış olan François Constans'ın, «İki ateş çocuğu : Saba Melikesi ve Nerval» adlı incelemesine bakınız (nisan ve mayıs, 1948)

Aynı konuda, «*Myrtho*» ve «*Delfica*» adlı şiirlere de bakınız (Nerval, *Oeuvres*, cilt : 1, sah. 3, 5, 12).

138. Din adamı Sadok, o tarihte ölmüş bulunuyordu.

139. Exode, (28, 36).

140. 132 numaralı dipnota bakınız.

141. Kassanit veya Kassanitler bölgesinden, (Yemen'in kuzeyindeki), Ptolémé'nin «*Coğrafya*» adlı eserinde söz edilmektedir.

142. Nerval, Ferdinand Denis'in, «*Mutlu Dünya, Kozmografya ve Ortaçağın Eşsiz Doğa Tarihi*» adlı kitabım ve bunun Revue de l'Orient'da çıkmış olan özetlerini şüphesiz görmüştür. Bu kitabın son bölümü, Papaz Jan'ın Krallığına ayrılmıştır.

143. 132 numaları dipnota bakınız.

144. Bu sütunlar duvarcı loncalarının dekorunda görülmektedir.

145. A. Lenoir'm, «*Menşeine Kavuşan Gerçek Duvarcılık*» adlı kitabına bakınız. sah. 260.

146. Nerval bu bilgileri, herhangi bir duvarcılık kitabında bulmuş olabilir. Mesela, «Adoniram duvarcılığının kıymetli kitabında» (1786) veya F. Ragon'un eserlerinde bulabilir.

147. Bu hikâye, Nerval'in, A. Lenoir'm sözü edilen eserinde bulduğu (sah. 261 - 262) duvarcılığa müteallik romanı, daha da romanlaştırıyor.

148. Génèse, IV, 15, 24.

149. Duvarcılık âyinlerinde alınan cevap.

150. İbranice bir kelimedir. Manası, kitabın sonundaki sözlükte açıklanmıştır.

151. Bu adlar, «Adoniram Duvarcılığının Kitabında» bulunmaktadır.

152. Başka bir düşünüşe göre katillerden birisinin adı.

O zamanlarda en çok benimsenen adlar, Romvel, Gravelo ve Abiram idi.

153. Bakınız : Bibliothèque Orientale, madde : Jared veya Jard.

154. Kuran'ın «Saba» suresinde şöyle yazılmıştır : «... Onların çalışmalarını istediği gibi keyfince yönetiyordu. Onlara saraylar, heykeller diktiriyor, muazzam havuzlar ve küpler yaptırıyordu. Süleyman ben Davud'a minnet borcu öder gibi çalışınız, diyordu. Ölüm melâikesi Azrail

Süleyman'ın günlerine son verince, onun cesedinin istinat ettiği ayağı, bir kurtçuğun kemirdiğini cinler, periler bilmiyorlardı. Yuvarlanıp düşmesi, onları uyardı (Savary tercümesinden).

Kuran'ın bu baskısındaki Celâleddin'in bir notuna göre, Süleyman'ın cesedi, bir yıl yıkılmış olan ayağa dayalı kaldı.

155. Nerval, Kuran'ın surelerini, Kuran'ın ilk başlığı olan «Fatiha» ile karıştırıyor.

156. Nerval'in, «... küçük hikâyelere de burada yer vermedim.» den sonraki kısım, National'de şöyle çıkmıştır :

Bu gece hikâyeleri, görüldüğü gibi, doğuda gazete tefrikaları yerine geçmektedir.

Erkeklerin bu kahvehanelerde sigara içmeleri, çubuk tüttürmeleri, fincan fincan kahve ve başka içkiler (serinletici) içmeleri, bizde de yerleşmiştir. Sah. 231.

157. «*Surate Kahvehanesi*», Bernardin de Saint-Pierre'in felsefi bir hikâyesidir.

158. Sahifenin son satırındaki «... Ömer mezhebindendirler» den sonra gelen kısım, National'de şöyle çıkmıştır :

Efsanenin şaşırtıcı tarafları ve bilhassa Süleyman'ın ölümü sırasında yere yuvarlanışı kafamı iyice karıştırmıştı. Bu sebeple kendimi rahat bulmadığım için otele döndüm.

Doğu şiirlerinin sık sık bahsettiği o Kaf Dağı'nın içindeki harikaları hayalimde canlandırmaya çalışıyordum. Kaf Dağı, sanki dünyanın ana dayanağı gibiydi. Yeryüzündeki sıra dağlarını onun bir uzantısı olarak görüyordum. Bu arada, Atlas, Kafkas ve Himalaya dağları, onun en güçlü pekitme ayakları idi. Eski yazarlar kafalarında, batı denizlerinin ötesinde, kendilerinin Yeni Dünya dedikleri bir kıta yaratıyorlardı. Bunlar Amerika'yı bilmediklerine göre, bu yerin Platon'un Atlantide'i olması gerektiğini düşündüm.

Kuran'ın yazdığına göre, Süleyman'ın şaşkınlığa uğradığı yer, «Argenk Galerisi»dir. Dağın merkezinde, Âdem'den önce dünyaya gelmiş kırk hükümdarın heykelleri bulunuyordu. Bunların yanında, balçıktan halkedilmiş insanlardan önce yer yuvarlığı üzerinde yaşamış, düşünen varlıkların yüzleri görülüyordu. Çoğu, canavara benzeyen acayip bir görünüşte idi. Bu biçimleri içinde, insandan çok hayvana benziyorlardı. Bunlar, hiç şüphesiz Hintlilerin, Mısırlıların ve İspanyolların ilkel efsanelerinin yaratıkları idi.

Âdem'den önceki kırk hükümdarın her birisi, efsanelere göre bin yıl hüküm sürdüğüne göre, bilgin Letronne'un faraziyesi doğru gibi görünüyor. Onun da dünyanın eski çağının, Âdem'den kırk bin yıl öncesine uzandığını ileri sürdüğünü duymuştum. Bunu, Mısır toprağında denizin muntazaman çekilmesinden yararlanarak hesaplıyormuş. Bir de, galiba Nil nehrindeki taşkınların bazı taş tabakaları üzerinde bıraktığı izden çıkarıyormuş.

Couvier de araştırmaları sırasında kutsal kitaplardaki bu hikâyeleri göz önünde tutsaydı, o da belki bu faraziyelere ulaşabilirdi.

Âdem'den önce uzun asırlar dünya yüzünde insanların var olduklarına inanılmaksızın, doğunun romanlarını ve şiirlerini anlamak imkânsızdır. Bu dönemlerin son Kralı Gian Ben Gian'dır.

Doğulular için Adem, Tevrat ve İncil'in Tanrısı Adonai tarafından balçıktan halkedilmiş alelade bir ırkın temsilcisidir.

Aynı şekilde, ateş Tanrısı Titan Prométée de, ilahî ateşten, Olympelilerin küçümsedikleri bir ırk yaratmıştır.

Artık sembolleri bir yana bırakalım. Ben yukarda anlatılan hikâyenin perilere ilişkin bölümüne biraz ışık tutmak istedim. Fakat bu, Milton'un ifadesi ile zifirî karanlıkları pek az görülebilir kılmaya yarayan ve gölgelerin içinde kaybolup giden bir ışıktır.

Nerval bu düşüncelerini her ne kadar bilgin Letronne'a istinat ettirir gözükmek istiyorsa da, kanaatimizce onun dayanak noktası başkadır. Bunlardan birincisi, Sicilyalı Diodore'un, Mısır İmparatorluğunun kaç yıl sürmüş olduğuna dair yaptığı araştırma, ikincisi de Heredot'un yaptığı, Mısır'da güneşin hareketinden meydana gelen değişiklikler hakkındaki incelemedir.

159. Bu bölümdeki yazılar, daha önce National'de şu şekilde neşredilmiştir :

Asya'nın Tatlı Suları (4, 9, 10 Mayıs 1850), Büyük Bayram Arifesi (17 Mayıs 1850), Büyük Bayram, Sarayın Bayramları başlığı altında (18 Mayıs 1850), Atmeydam, bir önceki bölümle birlikte (18 ve 19 Mayıs 1850'de).

160. National'de, Su Çeşnicileri'nden sonra çıkan bölümün başlangıcı şöyledir :

«... Bana, bu beyleri yüksek fikirleri ile başbaşa bırakalım, biz etrafı şöyle bir dolaşalım, dedi».

«Bir çeyrek saatlik yürüyüşten sonra bir eve geldik. ...Burası sultanın mücevheratçısı Boğos Efendi'nin evi idi. Kendisi Düzoğlunun akrabası idi. Ressam dostum da onlarda kalıyordu».

161. Biz de G. Rouger'ye uyarak, «hanedan»dan daha isabetli olan «diplomasi» kelimesini koyuyoruz (1851).

162. Burada söz konusu olan bir Ermeni ailesidir : Düzoğulları. Bu ailenin birçok fertleri, Türkiye'de önemli görevlere gelmişlerdir.

Nerval'in zannettiğinin aksine olarak Boğos bir küçük addır. 0, 71. sahifenin 1. no. lu dipnotunda bahsedilen Agop Düz'ün erkek kardeşidir.

1954'de İstanbul'da bir araştırma yaptık. Neticede, Beyoğlu'nda, bugün Düz ailesinin temsilcileri olan iki hanun bulduk : Madam Terez Lütfüyan (kızlık adı Düz ve onun kız kardeşi Matmazel Lüsi Düz) Paris'te de, Nektar Düz ve oğlu Serkis oturmaktadırlar.

Böylece, Mihran Düz'ün evinin, Boğaziçi'nde Kuruçeşme'de olduğunu öğrendik. Burası halen kömür depolarıdır. Bu evin küçük kilisesi, Nerval'in anlattığı üç tablo ile süslenmişti.

Birinci cihan savaşındaki işgal sırasında Fransızlar tarafından el konulan bu ev bir kaza sonucunda yanmıştır.

Düz ailesinin kurucusu, 1600'de Divrik'ten İstanbul'a gelmiş olan Paskal Kellecioğlu'dur. Kendisi mücevheratçı idi. Sultanın sarayında çalıştı.

İki asırdan beri Kuruçeşme'ye yerleşmiş bulunan aile, on iki sultanın ilgisine mazhar olmuş ve darphanede çalışmışlardır. Bu ailenin bütün fertleri 1721'den beri Kuruçeşme mezarlığına gömülmüşlerdir. Sözünü ettiğiniz Agop, daha sonra Darphane müdürü olmuştur. Üç erkek çocuğu dünyaya gelmiştir : Hovan, Kirkor ve Agop. Sonuncusu 3 Ocak 1793'te doğmuş, Vienza'da (İtalya) 4 Temmuz 1847'de ölmüştür.

Nerval'in Düz ailesini tamdığı sırada (1843) Boğos, Agop'un nezareti altında sarayın mücevherciliğini yapıyordu.

Boğos 16 Ocak 1797'de doğdu. Agop'un kızlarını evlat edindi. Onları 1853'de tahsillerini tamamlamak üzere Paris'e gönderdi. Karısı 1858'de, kendisi de 28 Ocak 1871'de İsviçre'de ölmüştür.

Bu bilgileri, Arnavutköy Piskoposu Gennadios ile Vahram Kaprielian'ın lütufkâr yardımları sayesinde elde ettik. Kendilerine burada teşekkür ederiz. Bu konuda yararlandığımız eserler şunlardır :

1 — Skarlatos Byzantos. İstanbul — 1862, cilt : 2, Rumca.

2 — Ermeni yayımcılığının 400. yıldönümü dolayısı ile basılan, «Meşhur insanlarm hatıraları» (1512 - 1912). Bastıranlar : Zartaryan kardeşler, Babikyan basımevi, 1912, Ermenice.

Aslında, Düz ailesi hakkında en ayrıntılı bilgi, «*Ilginç Evren : Rusya, Kafkasya, Ermenistan*» adlı eserdedir. (Firmin - Didot, 1857). Bu kitaptaki Ermenistan bölümü, Boré tarafından kaleme alınmıştır. Bu esere, ilerde tekrar temas edeceğiz.

163. National'de şu şekilde çıkmıştır : «Kendisine aile arasında «kokona» (Rumca Hammefendi demektir) diye hitap edilen Madam Boğos bize.....»

Şuna işaret edelim : Kokona, sosyal durumu seçkin olan hanımlar için kullanılır. Rumcada, normal olarak hanım kelimesinin karşılığı «Kriya»dır.

164. Auriant (B)'deki makalesinde şöyle yazmıştır : «... Halévy' nin ağır çalınan bir melodisini hayranlıkla...»

165. National'de şöyle çıkmıştır :

«... Boğos Efendi geldi .... Bizi akşam yemeğine ... Fakat biz Asya'nın Tatlı Suları'na gitmeye niyet etmiştik. Elçiliğin iki ataşesi, deniz kıyısında bizimle buluşacaklardı. Boğos Efendi deniz kenarına kadar bize refakat etmek istedi. Orada kayığı beklemek için oyalandık. Bu arada, Arnavutköy'deki şenliğin cazibesinden kolaylıkla kurtulamamış olan arkadaşlarımızı da beklemiş olduk.

166. National'de, Boghos Efendi olarak çıkmıştır.

167. Bu yanlıştır. Çünkü Rumelihisarı bir Türk kalesidir (1452).

168. National'de şu şekilde çıkmıştır :

«Ceneviz üslubundaki Asya hisarlarından belki yarım mil sonra bizim kayığımız...»

169. Bu Küçüksu Çeşmesidir. Théophile Gautier'nin de anlattığı Mihtimalı Sultan Çeşmesi (İstanbul, böl. 29).

170. National'de, «yalancıçınar» olarak çıkmıştır.

171. Fotoğrafçının komik kaderinin hikâyesi, Philippe Burty'nin «*Kitap resimleyicisi Camille Rogier*» adlı eserinde (1887) geniş bir şekilde anlatılmıştır.

172. Metinde, «Arabas» şeklinde yazılmıştır. Doğrusu «Araba»dır.

173. Bakınız : *Oeuvres*, cilt : 1, sah. 275.

174. Bu kısım National'de şöyle çıkmıştır :

«Yirmi beş sopa yiyerek bu işden sıyrıldılar».

Bu küçük hikâye, evin içine kapatılmış olan ve hayatları erkek toplumundan ayrı geçen kadınlardaki garip temayüllerin kuvveti hakkında bir fikir verebilir. Belki bu zavallı kadın da samimi bir dindar idi. Maksadı sanatçı ile evlenmek idi. Tabii ona İslâm dinini kabul ettirebileceğini de zannediyordu.

Türk kadınları umumiyetle namuslu ve ihtiyatlıdır. Alelade kadınlar ile temas kurmuş olmakla övünen Avrupalıların bu konuda anlattıkları şeyler, kendilerine pek saygı duyulmayan kadınlarla ilgilidir. Ortalıkta dolaşan bu kadınlar hep aynı kişilerdir. Bunlara, bohçacı kadınlar veya baştan çıkmış kimseler rehberlik ederler. Bu kadınların böyle yollara girmesinin sebebi ekseriya âmirî kocalardır. Bu kadınlar bir kısım süs eşyasının ve mücevheratın cazibesinden kendilerini kurtaramazlar. Bunlarla temas kuran yabancı erkek için tehlike yoktur. Tehlike yalnız kadın için vardır. Bir Avrupalının evine hiç surette tecavüz edilemez. Buna karşılık, bir Türk kadınının evine giren bir Avrupalı, mahalle halkı tarafından linç edilmeyi göze almalıdır.

Bunu takiben, «Üsküdarın Paşası» bölümü gelmektedir.

175. Burada sözü edilen büyük bayram, hakikatte küçük bayramdır. Bununla beraber Müslümanların iki dinî bayramı bu adı taşır. Bu bayrama şeker bayramı denilir. Asıl büyük bayramın adı, kurban bayramıdır. Kurban bayramı, şeker bayramından yetmiş gün sonra kutlanır. Bugün İslâm takviminin son günüdür (G. Rouger'nin notu).

176. 85. sahifenin son satırındaki : «Karşılık görmemiş bir aşk gibi» cümlesinden sonra, National'de çıkan kısma şunlar eklenmiştir :

«Elçilik binalarının arasından geçen inişli çıkışlı caddelerden geçerek Tophane'den Beyoğlu'na dönerken, Frenk mahallerinin her zamankinden daha aydınlık ve daha gürültülü olduğunu gördük. Bu, Ramazanı takip eden bayram şenliklerinin başlamak üzere olduğunu işaret ediyordu».

Şeker bayramı, daha önce çeşitli safhalarını anlattığım, bir karnaval havası içinde geçen oruç ayını takip eden üç gün süren eğlence ve şenliklerdir.

177. Buradaki, «zaman zaman cinayetlere sebep oluyor» cümlesi, National'de, «sık sık cinayetlere sebep oluyor» şeklinde çıkmıştır.

178. «Tahtadan askerler» sözleri, National'de «kurşundan askerler» şeklinde çıkmıştır.

179. Daha önce de belirtildiği gibi, Ramazanı takip eden gökteki ayın adı «Şevval»dir.

180. «O gecenin bakire genç kızına gelince» kelimelerinden sonraki kısım, National'de şöyle çıkmıştır :

«... O, yüzüne yağmur yağıyormuş gibi dökülen ve çehresini tamamen gizleyen altın tellerle örtünmüş olarak saltanat arabasında oturuyordu».

181. Bu cümlenin sonu National'de şöyledir :

«.... Dört bin kuruş ödeyerek (yaklaşık bin frank), büyük sarayları ve camiileri ziyaret edebiliyorlar».

182. Bakınız : Nerval, *Oeuvres,* cilt : 1, sah. 102 - 103.

183. Bütün araştırmalarımıza rağmen, bu portreyi saray müzesinde bulamadık. Oysa National'de şöyle denilmektedir :

«Her tarafta olduğu gibi, burada da her şey yerli yerinde idi. Nitekim, bahsedilen tablo da yerinde duruyordu. ...»

184. National'de şöyle çıkmıştır :

«... Bu sebepledir ki, henüz hiçbir şeyhülislâm bu cezaya çarptırılmamıştır. Oysa bizim Hıristiyan ananelerimiz, papalar için hiçbir zaman böyle bir tedbir getirmemiştir.

185. National'de şöyle çıkmıştır :

«Sultanın annesi tarafından getirilmiş sevilmeye lâyık bakire».

186. Bu satırlar National'de şöyle çıkmıştır :

«.... kuruntulardan vazgeçilirdi. Zira, erkek ve kadının giyinik yattıklarını, dinen bir Müslüman erkeğinin kadının belinden aşağısına bakamayacağını (bu kaide karşılıklıdır) hatırlamak yeter.

Sultanların en ileri fikirli olanlarından Mahmud'un kadınlarının hamamına girmiş olduğu rivayet edilir. Bu sebeple kendi kendisine bir süre için kadınlardan mahrumiyet cezası vermiş olduğu söylenir. Padişahın kadınlar hamamına girdiğini duyan halk kızmış. Din adamları da sultanı uyarmışlar. Fakat, padişahın yakınları, bu hadiseye hep iftira gözü ile bakmışlardır. Bu rivayetin çıkmasının sebebi, belki de padişahın, aynalı saraya amfiteatr şeklinde bir hamamı yaptırmış olmasıdır. Ben şahsen bu suçlamanın asılsız olduğuna inanmak isterdim.

187. Kadıasker : Hakimlik vazifesi de yapan dinî önder.

188. National'de, «İstanbul'un her tarafı tepelerle kaplı» sözleri, «İstanbul'un yedi tepesi» olarak çıkmıştır.

189. Leydi Montegü, İstanbul'da iki yıl kalmıştır (1689 - 1762). Onun seyahat mektupları, Fransa'da birkaç kere tercüme edilmiş ve basılmıştır (Letters during her travels in Europe, Asia and Africa, 1763).

190. Şaban yazılmıştır. G. Rouger'ye dayanarak düzeltiyoruz. Gerçekten de, Şaban ayı, Ramazandan bir önce gelen aydır.

191. Abdülkassem Basri hikâyesi, bin bir gece masallarında yer almıştır. (I - 16). Bu İran masalları, Pétis de la Croix tarafından Fransızcaya tercüme edilmişti. (G. Rouger'nin notu).

192. Bakınız : Janin'e yazılan mektup, kasım 1843, *Oeuvres,* cilt : 1, salı. 943.

193. Bu küçük hikâye, Ubicini'nin, «Türkiye Mektupları»ndan alınmıştır. (Moniteur, 29 Mayıs 1850). Bu mektuplar daha sonra kitap halinde basılmıştır *(Oeuvres,* cilt : 1, 1853).

SÖZLÜK

Absalon: Davud'un oğludur. Babasına karşı isyan etti. Fakat muharebede yenildi ve kaçtı. Fakat bir ağacın altından geçerken uzun saçları dallara takıldı. Kendisini kovalayan Joab, onun vücudunu üç mızrak darbesi ile deldi.

Adonai: Yahudilerin Allah'a verdiği isim.

Ahdi-Atik: (Ancien Testament). Manası, dini ittifaktır. Allah'ın, kullarının ve kilisenin ittifakı. Bir de Ahdi-Cedit vardır. Yani yeni ittifak. İsa'dan önceki kitaplar eski, sonrakiler yeni ahittir. Eski ve yeni ahitleri bir arada ihtiva eden kitabın adı, Bible'dir. Manası, en üstün kitap demektir. Eski Ahid, üç gruptan meydana gelir. Pantateuque, Prophète ve Hagiographe. Bunların hepsinin bir araya gelmesi «Tevrat»ı oluşturur. Bu kitaplar, İbranilerin, din, tarih, kuruluş ve kurumları ile ananelerini ihtiva eder. Eski Ahid genellikle İbranice yazılmıştır. Yetmiş iki İbrani bilgin tarafından Grekçeye çevrilmiştir. Buna yetmişlerin tercümesi denilir. Bible'in tamamı IV. yüzyılda, Saint Jérôme tarafından Latinceye de çevrilmiştir. Bu çeviri geniş çapta düzeltmeleri de ihtiva eder. Kilisenin resmen tanıdığı kitap budur. Adına da «Vulgate» denir. Bu tercümeyi, Yahudiler ve Protestanlar uydurma olarak görürler. Fakat Katolik kilisesi, bu kitabı gerçek olarak kabul eder. Bible'in ünlü Fransızca tercümeleri arasında, Katolikler için, Lemaistre de Saci (1714) ile Crampon'un (1896-1904) tercümeleri, Protestanlar için, Ostervald, L. Seconde ve E. Reuss'ün tercümeleri sayılabilir.

İsa'dan sonraki kitaplar, «Yeni Ahid (Ahidi Cedit)», «Nouveau Testament» dört gruptan meydana gelir: «Evangile (İncil), Actes des Apôtres, Epitres ve Apocalypse».

Yukarıda adı geçen Vulgate'ı, içinde tercüme hataları bulunduğu iddiası ile, 16. asır reformcuları kabul etmezler. Bunun için, 1546'da toplanan Otuzlar Konsil'i, kilise ile ilgili doktrinleri ve disiplin meselelerini yeniden karara bağladı. Bunun sonunda da, Saint Jérôme'un Yetmişlerden yaptığı tercümeye sâdık kalınmasma, fakat isteyenlerin de orijinal metne başvurmakta serbest olduklarına karar vermiştir.

Ali: Ebu Talip'in oğlu, Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı, dördüncü halife (598-661).

Ametist: Mor renkli, değerli, bir çeşit kuvarts taşı.

Amonit: Lot'un oğlu olan Amon'un soyundan gelen Suriye halkı. Palesti'nin bir ırmağı olan Jürden'in sağ kıyısına yerleşmişlerdi. İbraniler'in rakipleri idiler. Jeft'e ve Saul'e yenildiler. Sonra da Joab tarafından yok edildiler.

Asya'nın Tatlı Suları: Frenkler, İstanbul'un bazı semtlerine özel ad takmışlardır. Örnek olarak, İstanbul'daki adalara «Prens Adaları», Haliç'e de «Altın Boynuz» ismini vermişlerdir.

Atellan: En büyük şehri «Capoue» olan, İtalya'nın güney bölgesindeki çok eski bir toplum.

Atlantide: Eski efsane yazarlarının, Cebelitarık'ın batısında, Atlantik denizinde hakikaten varmış gibi adını ettikleri masalımsı bir kıta.

Ayak: Eski bir ölçü birimi. 0,3248 metre.

Azize Elie: Yahudi asıllı kadın peygamber.

Baal: Finikelilerin tanrılara verdiği ad. Her mezhebin tanrılara adadığı ne kadar yer varsa, o kadar da Baal vardır. Tyr Baal'i, Sidon Baal'i, v.b.

Balaam: İncil'de adı geçen bir peygamberdir. Moab kralı Balak tarafından, sınırlarına yaklaşmakta olan İsrailliileri lanetlemek için gönderilmiştir. O da, dişi bir eşeğe binerek İsrailliileri karşılamaya gider. Fakat daha yolda iken, elinde bir kılıç tutan bir melâike eşeğin önüne dikilir. Eşek tarlalara doğru kaçmaya başlar. Bu arada eşeğe konuşma kabiliyeti gelir. Eşek, sahibinin sertliğini ve düşüncelerini kınar. Bunun üzerine Tanrı Balaam'm gözlerini doğru yola çevirir. O da, lanetlemek üzere yola çıktığı İsrail milletini kutlar.

Bazalt: Değişik koyu renkli olan bir nevi volkanik taş.

Beliser: 494-565 yılları arasında yaşamış bir Bizans generali.

Beril: Bir çeşit zümrüt kökenli bir taş.

Bethsabe: Davud'un ilk karısı Huriye'yi öldürttükten sonra evlendiği ikinci kadın. Süleyman'ın anasıdır.

Binbir Gece Masalları: İran menşeli Arap masallarıdır. Hanım Sultan Şehrazat, kız kardeşi Dinarzade'nin isteğine uyarak, bitip tükenme bilmeyen bir hayal gücü ile her gece yeni bir hikâye anlatır: Denizci Sinbad'ın, Halife Harun-ür-Reşid'in, Ali Baba ve Kırkharamiler'in, Alâaddin'in Sihirli Lâmbası'nın, v. b. maceraları. Çok ustaca anlatılmış olan ve ders alınacak olayların bir tül perde arkasında şairane bir şekilde düzenlenmiş bulunduğu bu masallar, doğu karakterlerini ve ananelerini hayran olunacak bir şekilde tasvir eder.

Bitinye: Zeytin dağı ile Kudüs'ün yakınında bulunan Jüde şehrinin bir kasabasıdır. Bugünkü adı, El-Azariye'dir.

Bonneval Kontu: (Claude Alexandre de), Fransız Generali. Coussac-Bonneval'de doğdu (Yukarı Viyana), (1675-1747). Önce Avusturya sonra da Türk ordusunda hizmet gördü. İslâmiyeti kabul etti.

Boy: Oymak, kabile, aşiret.

Buridan: 14. asrın skolastik doktoru. Béthune'de doğdu (yaklaşık 1300-1358'den sonra). 1327'de Paris Üniversitesi'nin rektörü oldu. Buridan eşeği davası ona mal edilir. Bu dava kısaca şudur:

Hem çok susamış, hem de çok acıkmış bir eşeğin önüne bir kova su ile bir torba yem aynı zamanda konulacak olsa, eşeğin bunlardan hangisine daha önce başlayacağını bilememesi hali. Buna, «Duyarsızlık Hürriyeti» de denir.

Herhangi bir konuda iki arada müteredditkalan insanlar için «Buridan» denilmesi bir nevi gelenek olmuştur.

Cabireler: Mitolojide sözü edilen Tanrılar. Bunlar, maddenin, insanın veya bir şehrin alınyazısını çizen iyilik veya kötülük tanrılarıdır. Muhtemelen doğu menşeli Grekler bu âyinleri Limni ve Samothrace (Trakya kıyıları yakınları) adalarında yapıyorlardı.

Carmel dağı: Palestin'de bir dağ. Bu dağ, Lübnan'ın dağlık bölgesinin bir bölümünü teşkil eder. Bu dağın, Yahudi milletinin tarihinde önemli rolleri olmuştur.

Cédron: Kudüs'ü, Zeytin dağından ayıran ve Ölü denize dökülen «Judée» adındaki sel yatağı.

Corybantelar: Tanrı Cybèle'in papazları. (Mitolojide)

Coudée: Dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan eski bir ölçü. Takriben 50 cm. dir.

Cybèle: Allah'ın kızıdır. Dünyanın ve hayvanların Tanrıçası, Saturn'ün karısı, Jupiter, Neptun ve Platon'un analarıdır. Başlıca özelliği, doğal kuvvetleri kişileştirmesidir.

Çeşnici: Sözlüklere göre, içkilerin tat ve niteliklerini belirleyen kişidir. Buradaki manası ise, ağzına aldığı herhangi bir suyu bir tadımda, Taşdelen, Hamidiye, Tomruk ve saire suyu diye ayırt edebilen kişidir.

Dactyleler: Eski Grek nazmında yer alan bir uzun, iki kısa heceden meydana gelen bir ölçü birimidir.

Delf Mâbedi: Eski Yunanistan'ın Parnas şehrinde, Tanrı Apollon'a ait olduğu rivayet edilen bir mâbet.

Dürzî: Suriye'nin Havran bölgesinde yaşayan ve kendilerine has bir mezhepleri olan bir Müslüman topluluğu.

Efod: İbrani papazlarının büyük törenlerde giydikleri âyin gömleği.

Eden: İbranicede, dünya cenneti manasma gelen bir kelimedir. «Tevrat» ve «İncil»de yazıldığına göre, burası mutluluklar diyarıdır. Tanrı ilk erkek ve ilk kadını buraya yerleştirmişti.

Ene: Truva kralıdır. Venüs'ün ve Anşiz'in oğludur. Virjil'in Eneid adlı eserinin baş kahramanıdır.

Ephrata: Palestin'in «Béthléem» şehri civarında olan bir kasaba. Burada Yuda aşireti otururdu. Hazreti İsa da orada dünyaya geldi.

Epikuros: Grek filozofu. Samos'da doğdu (İ. Ö. 341 - 270). Atina'da «Xenocrat»a öğrenci oldu. «Démocrite» in felsefesini benimsedi. Zevk ve hazm, Allah'ın insana bağışladığı en büyük servet olduğunu ve bütün gayretlerimizin onu elde etmeye yönelik olması gerektiğini öğretiyordu. Yalnız bu arada, bayağı zevklerden kaçınılmasına da önemle işaret ediyordu.

Ferace: Eskiden kadınların sokakta giydikleri mantoya benzer, arka kısmı bol, ekseriya eteklere kadar uzanan bir elbise.

Galile: Palestin'in kuzeyinde ve Lût gölünün yakınındaki bölgenin adı. Hazreti İsa'nın kehanetlerinin çıktığı başlıca yerlerden birisi. Önemli şehirleri: Tiberiya, Nezaret, Kana, Betuli ve Kafarnahum' dur. Burada oturanlara, Galileliler denilirdi. Uzun asırlar sonra, ilk haçlı seferleri sırasında, burada Normanlar tarafından, Kudüs Kralhğına bağlı olan bir Galile Prensliği kuruldu.

Gebr: Zoroastr dininden olan İranlı, Zoroastr veya Zaratustra, İran dininde reform yapan kişidir. Mdeie'de doğdu. M. Ö. yaklaşık 660 - 583 arasında yaşadı. Antik çağda, Med ve Perslerin ruhban sınıfını kurdu. Meşhur filozof Nietzsche, «Zaratustra Böyle Diyordu» adlı eserinde, bu dinin esaslarına dayanarak «Üstün İnsan» tipini ve «İrade Gücü» teorisini ortaya koymuştur.

Gizeh veya Giza: Nil kıyısında, büyük piramitlerin ve Memfis harabelerinin yakınında bulunan eski bir Mısır şehri.

Gomorrhe: Eski bir Palestin şehri. Sodome şehri ile birlikte Allah'ın ateşi ile yok edilmiştir.

Gondar: Habeşistan'ın bir şehri ve eski başkenti.

Halévy (Fromentale) : Fransız besteci. Paris'te doğdu (1799 - 1862). En meşhur eseri, «Yahudi Kadın»dır.

Han: Sultan veya Arap ülkelerindeki hükümdar.

Harbiye Nezareti: İmparatorluk döneminin Millî Savunma Bakanlığı'dır. Halen, Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi'nin merkez binalarıdır.

Hébreux (İbrani) : İbrahim'in cedlerinden olan Patrik Heber'in soyundan gelme Yahudi milletinin tarihteki ilk adıdır. Heber'den sonra, yerine Yakup geçti. Yakup'un lakabı, İsrail kelimesinin menşei olan «İsrailit» idi. Yahudi adı, ancak Bâbil'in esir alınmasından sonra ortaya çıkmıştır. Daha başka bir ifade ile, Yahudi adı, Yuda Krallığının Bâbil'i boyunduruğu altına almasından sonra tarihte geçmeye başlamıştır.

Hermes: Greklerdeki adı Merkür'dür. Jüpiter'in oğludur. Hitabet, ticaret ve hırsızlık tanrısıdır.

Hénochia veya Enoch: «Tevrat» ve «İncil»in iki önemli şahsiyeti. Birisi Kain'in oğlu, diğeri Jared'in oğlu ve Mathusalem'in babası, peygamber.

Hikmeti Hükümet: Eskiden bilhassa monarşik devletlerde, hükümet ederken zaman zaman başvurulan ve herkesçe anlaşılmasına imkân bırakılmayan iş ve hareketlerdir.

Hospodar: Valachie ve Moldevya'da, Osmanlı sultanına bağlı olarak hüküm süren prenslere verilen ünvan.

Hüd-Hüd (La Huppe) : Arapların büyülü olduğuna inandıkları bir kuş.

İblis : Müslümanların, şeytanların pirine verdikleri isim.

İbrahim : Tufandan önce gelen peygamberlerdendir. İshak'ın babasıdır. İbranilerin ceddidir. Kalde'nin Ur şehrinde dünyaya geldi. Tevrat ve İncil'de adı geçen önemli şahsiyetlerden birisidir.

İshak : İbrahim ve Sara'nın oğludur. Babası onu Allah'a kurban edeceği anda gökten inen bir melâike onun hayatını kurtarmıştır. Rebeka ile evlenmiş, iki oğlu olmuştur: Yakup ve Yusuf.

İsis : (Sit veya Tsit de denir). Eski Mısırlıların tanrıçası. Mitolojiye göre, Osiris'in hem kız kardeşi, hem karısı. Horüs'ün annesi. Hekimlik, evlilik ve buğday tanrıçası. Şahsında, ilk Mısır medeniyetini temsil eder.

Jehovah : İbrani dilinde Allah'a verilen ve yanlış telaffuz edilen bir isimdir. Doğrusu, «Tevrat» ve «İncil»de Jahve veya İah olarak yazılmıştır.

Joab : Davud'un yeğeni ve generali. Süleyman'ın tahta çıkmasının hemen ertesi günü, İsa'dan önce 1014 yılında bir tapınak içinde öldürüldü.

Josaphat vadisi : Kudüs ile Zeytin Dağı arasındadır. Sedrom ırmağı ile sulanır. Josaphat, Allah'ın muhakeme yeri demektir. Hıristiyan dinine göre kıyamet gününde, bütün ölüler burada Allah'ın huzuruna çıkacaklardır.

Josué : İbranilerin, Musa peygamberden sonra gelen önderleri. Sina toprakları fâtihi. «Tevrat» ve «İncil»e göre, Kudüs Kralı Adonisédech'e karşı savaştı ve zaferini tamamlayabilmesi için güneşe doğmamasını emretti ve bunu başardı.

Judée : Eski Juda Krallığı ülkesi. Bu ad, bütün Patestin için de kullanılır. Burada Yahudiler yaşardı. Eski Palestin'in Ölü denizle Akdeniz arasında kalan kısmı.

Kadıköy taşı : Kırmızı veya kestane renginde bir çeşit akik.

Kalde : Mezopotamya'nın güney bölgesi ve Babilonya'nın eski adı.

Kassanite veya Kassite : İsa'dan önce 18. asırdan 12. asıra kadar Babilonya'ya hakim olan millet.

Kazasker: Eskiden ilmiye sınıfının en yüksek mevkiindeki kimse.

Koftt: Tarihteki hususiyetlerini korumuş olan bir Mısır ırkı. Şampolyon, hiyeroglif yazısını, bu ırkın dilini inceleyerek çözmüştü.

Korait: Hazreti Muhammed'in kabilesi.

Lamech: Tufandan önce gelen iki peygamberin adı. Bunlardan birisi Nuh'un babasıdır.

Lavalet: Malta'nın başkenti. Malta adasını, Türklere karşı savunan komutan, Jean Parisot De La Valette, 1568'de kurduğu bu şehre kendi adını vermiştir.

Léandre: Mitolojiye göre, Abydoslu (Yukarı Mısır'ın bir şehri) bir Grek kızı. Hero'nun sevgilisi ve Venüs'ün kadın papazıdır. Hellespont'da (Çanakkale Bogazı) boğularak öldü.

Levanten: Ortadoğulu, Yakındoğulu veya Doğu Akdeniz ülkelerinden olan kimseler. Yakındoğu'da uzunca bir süre kalıp yerleşmiş, yahut da evlenerek soyu karışmış Avrupalılar, tatlısu Frenkleri.

Levit: Yahudi Levi kabilesinin rahibi.

Lonca: Eskiden aynı işi yapan kişilerin kurdukları birliğe verilen ad.

Mage: İncil'de yazıldığına göre, İsa'nın önünde secde edip ona tapmak için bir yıldızın rehberliğinde «Bethléem»e gelen önemli dinî şahsiyetler.

Makbenah: İbranice bir kelimedir. «Et kemikten ayrıldı» demektir.

Maküdeşetli: İbranicede, sen bana vakfedildin, demektir.

Maşlah: Tek parçalı ve kol yerine yarık bir şekilde yenleri olan bir nevi pardösü.

Meddah: Eskiden taklitler yaparak hoş hikâyeler anlatmak suretiyle halkı eğlendiren sanatçı.

Melchisedech: Kudüs kralı, Tanrı'nın yeryüzünde temsilcisi. İbrahim ile çağdaştır.

Melike: Kraliçe hükümdar manasındadır. Zamanla, melike kelimesi ile Saba aynı manaya gelir olmuştur.

Memphis: Nil üzerinde Amont deltasında, eski Mısır'ın başkenti. Bugün aynı yerde, Mith-Raminh kasabası bulunmaktadır. O devirdeki nüfusu 700.000 idi. Burada yaşayanlara «Memfit»ler denilirdi. Hâlâ duran kalıntıları göz kamaştırıcıdır.

Methusael: Yahudi peygamber. Enoch'un oğlu ve Nuh'un büyükbabasıdır. 969 yıl yaşadığı rivayet edilir. Adı uzun ömürlü insanlara timsal olmuştur.

Mil: 1609 metredir.

Mirliva: Tuğgeneral rütbesinin eski adı.

Miyazma: Sinek kurtçuklarının insanlarda ve hayvanlarda hastalık yaptığı bir çeşit mikrop.

Moab: Moabit halkının ceddi. «Tevrat»taki önemli şahsiyetlerden birisidir. Loth'un oğludur. Moabitler, Ölü denizin doğusunda bugünkü adı Necit olan bölgede, Arap yarımadasının ortasında yaşamışlardır. Bölge çöldür. İklimi çok sıcaktır. O dönemdeki başkentin adı, Rabbath Moab idi.

Moiz veya Mosché (Musa): Eski ahidin, ahdi âtikin «Tevrat» en büyük simasıdır. İbranilerin, savaşçısı, devlet adamı, kurtarıcısı, ahlâkçısı ve yasa yapıcısıdır. «Tevrat» ve «İncil» de yazılanlara göre firavunlardan birisi, Mısır'daki Yahudilerin bütün erkek çocuklarının öldürülmelerini emretmiş. Ancak, Levi aşiretinden bir kadın, kendi çocuğunu Nil üzerine bırakmış. Bu çocuk kralın kızı tarafından Nil'de bulunmuş. Bu kız, çocuğa, suların kurtardığı manasına gelen Moiz adını vermiş. Moiz kırk yaşına geldiği zaman, bir İbrani'yi dövmekte olan bir Mısırlıyı öldürmüş. Bu sebeple, çöle kaçmak zorunda kalmış. Orada hidayete ermiş. Tanrı ona yanmakta olan bir çalı şeklinde görünmüş. Ona, milletini esaretten kurtarmasını ve onları Mısır'dan alıp Sina'ya götürmesini emretmiş. Böylece, İsrailoğullarının Mısır'dan göçü başlamış. Fakat, huşû halinde iken, Tanrı'nın sözlerinden şüphe etmiş. Bu yüzden, «Vaad edilmiş topraklara» girmemeye mahkûm edilmiş. Hakikaten de Musa, üstünden Sina ülkesinin seyredilebildiği «Nebo» dağında ölmüştür. Tanrı'nın kendisine ilettiği on emri, «Evamir-i Aşereyi», Sina Dağı'nda İbranilere vermiştir.

Moloh: Amonitlerin Tanrısı. Amonitler ona, çocuklarını yakmak sureti ile kurban ederlerdi. Moloh, yüzü boğa olan bir insan şeklinde temsil edilirdi.

Molla: Büyük kadı. Geniş manasında, yüksek din tahsili yapan öğrenciler.

Muşarabi: Bu kelimeyi yazar yanlış öğrenmiş olacak. Bunun aslı «meşrafiye»dir. Kafesli cumba manasına gelmektedir.

Nemrud: Kalde'nin efsanevi kralı. «İncil»de yazıldığına göre o, dünyanın en güçlü ve hünerli avcısıdır.

Noema veya Noemi: «Tevrat» ve «İncil»in yazdığına göre, Booz'un karısı, Ruth'un kaynanası.

Nubya: Afrika'da, Sudan'ın kuzey yarısını kaplayan bölgenin adı.

Olympe de Bithynie: Uludağ'ın eski ismidir.

Osk veya Opik: Tarih öncesi zamanlarda, Anadolu, Yunanistan ve İtalya'da yaşamış olan ilkel bir toplum. Bunların dilleri, Roma'da bile halk ağzında varlığını uzun yıllar sürdürmüştür.

Ölü Deniz: (Asfaltlı göl). Palestin'dedir. Uzunluğu 76 km., genişliği 17 km. dir. Deniz sathından 395 metre daha aşağıdadır. Tuzluluk derecesi son derece yüksektir.

Ömer: (Mekke?-Medine 644), ikinci halife. İslâm devlet adamları içinde adaleti ile efsaneleşen insan.

Palm: Eski bir ölçü birimi, bir karış (yaklaşık).

Pan (mitolojiye göre): Hermes'in, bir teke biçimine girip kandırarak baştan çıkarttığı, kral Penelope'un kızından olma oğludur. Bu çocuk, bir tekeye benzer kollar, bacaklar ve boynuzlar ile dünyaya geldi.

Eski Yunanlıların Şarap Tanrısı olan «Dionysos»un (Romalılarda Baküs) içki âlemlerinden başka yerde görünmezdi. Ekseriya dağlarda ve ormanlarda avlanır, bazen de, kendisinin icat ettiği flütle deniz kızlarının oyunlarına katılırdı. Yüzünün çok çirkin olması sebebi ile insanlar arasına katılmazdı. Pan'ın bu dehşet veren çirkinliği sebebi ile, «Pan» ismi, birçok dillerde ürküntü ve korku karşılığı olarak yer almıştır. Pan, sonunda bir insan şekline girmiş ve bütün dünyada hayatın timsali olmuştur.

Para: Bir kuruş kırk paradır. Kuruşu unutmuş veya hiç tanımamış nesiller için belirtmekte yarar vardır: Yüz kuruş bir liradır. Yukardaki açıklamayı bugün ile mukayese edelim. Yazarın bu seyahati yaptığı 1840'lı yıllarda, bir lira, yirmi Fransız frangı değerindedir. 1982'de ise tam aksine, bir Fransız frangı yirmi Türk lirası etmektedir. Başka bir ifade şekli ile paramızın değeri o zamandan beri dörtyüz kat düşmüştür. Buna bir de, 1957 yılında frangın iki sıfırının kaldırılmış olması eklenirse, paramız 140 yılda

değerini kırk bin kat kaybetmiş demektir. Yani bugünün kırk bin lirası, 1840'ların bir lirası demektir. O devirde yüksek devlet memurlarının ayda 5-15 lira maaş aldıkları düşünülürse, enflasyonun sabit gelirliler üzerindeki yıkıcı tesiri daha açık olarak meydana çıkar.

Paralipomène: Kralların kitabının bir ekidir.

Parmak: Eski bir Fransız ölçü birimi. Bir «ayak»ın on ikide biri. 0,027 metre.

Parsis: Gebrlerin Hindistan'da yaşayan kısmı.

Pelin: Bileşikgillerden olan, yapraklarında ve diğer bölümlerinde çok acı ıtırlı bir madde bulunan, tıpta da kullanılan bir bitkidir. (Artemisia Absinthum). Apsent denilen içki de bundan yapılır.

Rasyonel: Yahudilerin başpapazının göğsünde taşıdığı, on iki kıymetli taşla süslenmiş dikdörtgen bir kumaş parçası. Bunun diğer bir adı da, «pektoral» dir.

Reaya: Osmanlı İmparatorluğunun gayrımüslim tebası.

Redingot: Arkası yırtmaçlı, etekleri uzun, çift sıra düğmeli resmî ceket.

Rekât: Namaz sırasındaki, bir kıyam (ayakta), bir rükû (belden dize kadar eğilmek) ve iki secdeden (diz üstüne yere çökerek alnı yere değdirmek) ibaret olan bölüm.

Saba: Eski Arabistan'ın bir şehridir. Kraliçe hükümdarlarının adı da Saba idi. Ona, Belkıs veya Makedo adı da verilir. Debdebeli ve şatafatlı yaşayışı ile şöhret yapmıştır. Bilgeliği ile tanınmış Kral Süleyman'a misafir olarak gittiğini Tevrat ve İncil yazmaktadır.

Sabba veya Saba: Sabah manasmdadır.

Sadok: İsa'dan önce III. yüzyılda Sadok mezhebini kuran Yahudi papazm ismi.

Salamalek: Yazar, bu kelimeyi yanlış telaffuz etmiş olsa gerektir. Doğrusu, herhalde selâmünaleyküm olacaktır.

Scythe: Avrupa'nın kuzeydoğusu ve Asya'nın kuzeybatısındaki eski barbar halklar.

Sedron: Jüde şehrinin Kudüs'ü Zeytin dağından ayıran ve Ölü denize dökülen bir sel yatağıdır.

Selâmlık: Eskiden saraylarda ve büyük konaklarda, erkeklerin oturduğu ve erkek misafirlerin kabul edildiği bölümdür.

Sem: Nuh'un oğlu. Beyaz ırkın, Arap, Asur ve Habeş dillerini konuşan kavimlerinin mensup bulunduğu Sami ırkından gelen milletlerin ecdadıdır. «Tevrat» ve «İncil»e göre altı yüzyıl yaşamıştır.

Semender: Kurbağagillerden kuyruklu bir hayvan.

Sérapis: Eski bir Mısır tanrısı.

Serasker: Osmanlı İmparatorluğu'nda, asker ve savaş işleri bakanı.

Serasker Meydanı: Bugünkü Beyazıt Meydanı'dır. Bir ara Hürriyet Meydanı adını da almıştır.

Seth: «Tevrat» ve «İncil» e göre, Âdem ile Havva'nın üçüncü oğullarıdır.

Sicilyalı Diodore: 1. yüzyılda yaşamış Yunan tarihçisidir. Çok ünlü ve ğerli bir eser olan, *«Eski Çağlardan, İ. S. 60 Yılına Kadar Evrensel Tarih»*in yazarıdır.

Siloe: Kudüs'ün balık havuzunun adıdır. Bu havuzun bulunduğu şehre Silo denilir. Silo, Kudüs'ün kuzeyinde bir Palestin şehridir. Burası, Davud'un hükümdarlığa geçmesine kadar İbranilerin başkenti olmuştur.

Sion: Kudüs'ün tepelerinden birinin adı. Kudüs şehri adına çoğu zaman bu ad kullanılır.

Sipahi: Eskiden yeniçeriler zamanında, bir sınıf atlı askere verilen ad.

Sıvıyağ: Eskiçağda yakıt olarak kullanılan bitkisel veya hayvani yağ.

Sodome: «Tevrat» ve «İncil» de yazıldığına göre, ahlâklarının bozulması sebebi ile gazaba gelen Tanrı, Palestin'in Gomorrhe, Sodome Seboim ve Adama şehirlerini gökten ateş yağdırarak yok etmiştir.

Sunak: Tapınaklarda, üzerinde kurban kesilen, günlük gibi şeyler yakılan, Tanrı adına öteberi sunulan taş masa.

Şevketli: Padişahlara verilen bir ünvan.

Şevval: Kameri takvimde onuncu ay. Ramazan ayını takip eden bayram ayı.

Tabor veya Thabor: Palestin'in kuzeyinde, Nazaret şehrinin güney doğusunda bir dağ. Yüksekliği 561 m. dir. İsa peygamber, ölümünden sonra bu dağın üç havarisine göründü. Hıristiyanların «Transfiguration» dedikleri hadise budur.

Talent: Eski bir para birimi. Bir talent, 26 kg. altındır.

Talmud: Öğretim manasındadır. Hz. Musa'nın yasalarını yorumlayan ve halahlığa ilişkin ananeleri derleyen bir eserdir. İki bölümden meydana gelir: Mişma, şifahi ananelerin yasaları. Gemara ise, bunların yorumlanmasıdır.

Tandır: Mangal kömürünün kullanıldığı dönemlerde, evlerde bilhassa ayakları sıcak tutmak için kurulmuş bir düzendir. Orta yere, içi yanan kömür dolu olan bir mangal konulur. Bu mangalın üzerine büyücek bir sehpa geçirilir. Sehpanın üzerine de, kalın bir battaniye veya halı örtülür. Bu örtünün kenarlarından içeriye mangala doğru ayaklar uzatılır ve soğuktan korunulur.

Tübal - Kain: Adem ile Havva'nın büyük oğlu. Erkek kardeşi Habil'i kıskanır ve öldürür. Alnında, Allah'ın kendisini reddettiğini gösteren bir işaret bulunduğu söylenir.

Tyr: Sidonyalılar tarafından kurulmuş eski bir Finike şehridir. Ticareti, kabuklu deniz hayvanlarından elde ettikleri lâl rengini kullanarak yaptıkları kumaşlar ve 332 yılında İskender'in kuşatmasına karşı gösterdiği mukavemet ile şöhret kazanmıştır. Bugünkü adı «Sur» dur ve Lübnan hudutları içindedir.

Ulema: Sarıklı din âlimleri.

Ürdün nehri: Palestin'dedir. Anti - Lübnan dağlarından çıkar, Tiberiyad gölünü geçer ve Ölü denize dökülür. Uzunluğu 215 km. dir. Hazreti İsa, Aziz Jean Bâptiste tarafından bu nehrin sularında vaftiz edilmiştir.

Valachie: Türkçe karşılığı Eflaktır. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar (1918), Moldevya ile birlikte Romanya Krallığı'nı oluşturan Tuna Prensliklerinden birisi. Halen ikiye bölünmüştür: Doğuda, Büyük Valachie veya Munténie, batıda, Küçük Valachie veya Olténie.

Vezir: İmparatorluk zamanında, devletin, bakanlık, valilik gibi yüksek makamlarını işgal eden ve paşa ünvanını taşıyan kişi.

Yemen taşı: Kırmızımtrak sarı değerli bir taş.

Zincifre: Kırmızı civa sülfürünün eski adı.